

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Muzeul Digital al Romanului Românesc

revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Acest roman a fost digitizat în cadrul proiectului Muzeul Digital al Romanului Românesc 1901-1932, inițiat de Revista Transilvania, organizat de Complexul Național Muzeal ASTRA și co-finanțat de Administrația Fondului Cultural Național.

Sugestie de citare a arhivei:

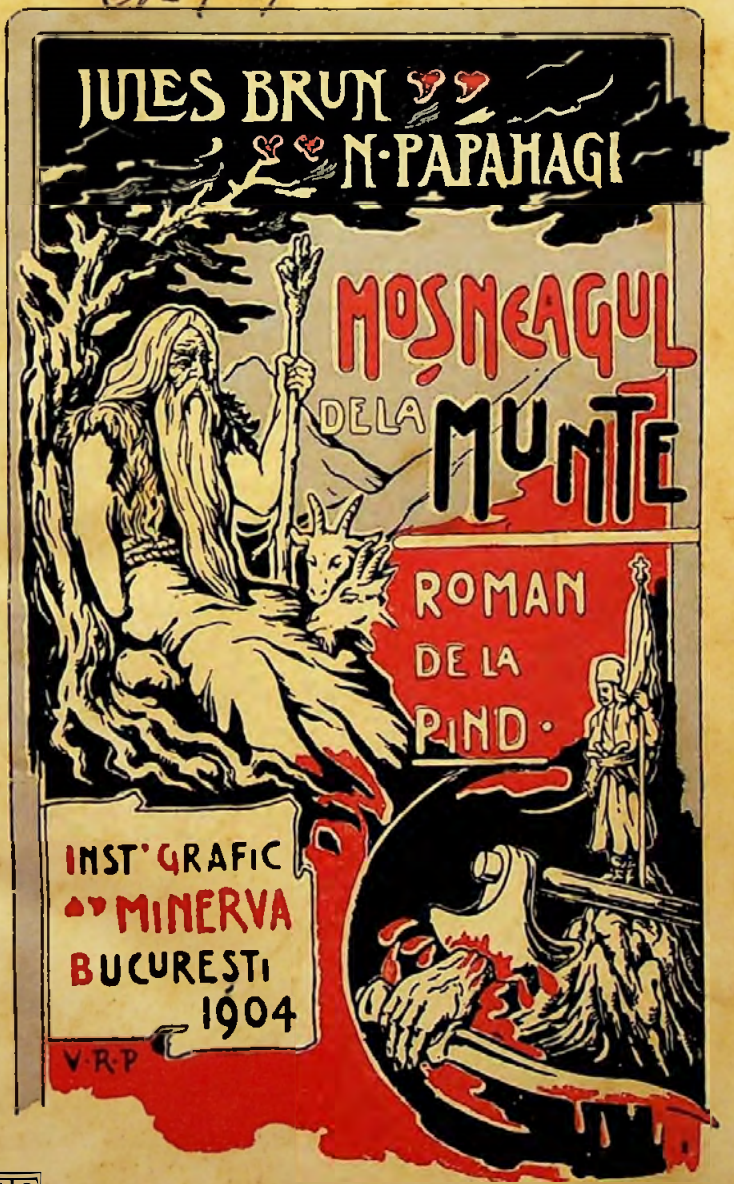
Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Denisa Frătean, Daiana Gârdan, Alex Goldiș, Emanuel Modoc, Iunis Minculete, David Morariu, Ovio Olaru, Teodora Susarenco, Andrei Terian, Radu Vancu, Dragoș Varga. *Muzeul Digital al Romanului Românesc: 1901-1932*. Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2020. https://revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932.

This novel was digitized for the project The Digital Museum of the Romanian Novel 1901-1932, initiated by Revista Transilvania, organized by ASTRA National Museum Complex and co-financed by The National Cultural Fund Administration.

Citation suggestion:

Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Denisa Frătean, Daiana Gârdan, Alex Goldiș, Emanuel Modoc, Iunis Minculete, David Morariu, Ovio Olaru, Teodora Susarenco, Andrei Terian, Radu Vancu, Dragoș Varga. *The Digital Museum of the Romanian Novel: 1901-1932*. Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2020. https://revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932.

№ 171

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/md/r1901-1932

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901 1932

MOȘNEAGUL DE LA MUNTE

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistaromana.ro/?id=1901-1932

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901_1932

II 56856
LR 4085
№ 171

JULES BRUN şi N. PAPA-HAGI

MOŞNEAGUL DE LA MUNTE

Inv. 41422

BUCUREŞTI
—
«MINERVA», Institut de arte grafice şi Editurĕ. — Strada Regală, 6 (Hotel Union)
1904

EDITURA Pentru Literatură

Inv. 50.488

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistaramuri.ro/ro/ediții1901-1932

BIBLIOTECA
M. [illegible]
Inventar nr. 402.727

859.0-32

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/marr1901-1932

16550/15

B.M.S.
Patrimoniu

I.S.A./09

Domnului Ioan Kalinderu

Doctor al Facultății de drept al Universității din Paris
Președinte al Academiei Române, etc., etc.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvaniei.ro/mdrr1901-1932

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

PREFAȚĂ

Familia românească.

O mamă are cinci fete,—noroc și voe bună lor!! Una, *România*, care are printre odoarele ei o coroană de oțel, și-a luat o sarcină de devotament și de dragoste — sau mai bine soarta i-a dat-o, căci au toate inima la fel — de a veghia asupra acestei mame adorate, de a o așeza la căminul ei cel mai liber din cele cinci. Sub acest acoperiș îngăduitor, se gândesc impreună la scumpele absente, cari au trebuit să urmeze legea soțului străin.

Cea d'ântâiu, *Transilvania-Banat*, acolo unde a fost odinioară casa părintească, rabdă răutatea *Maghiarului* gelos de limba armonioasă pe care

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr:1901-1932

dânsa se încăpățânează a o vorbi, gelos de mândria originei sale, pe care dânsa o arată necontenit; el ar voi s'o silească să'și uite trecutul, să se lapede de mamă și de surori, să gândească și să simtă ca dânsul. Încheeturile mâinilor îi sunt strivite, sânul îi e sfâșiat.

A doua, *Bucovina*, are un stăpân mai blând sau care, cel puțin, a renunțat la strășnicia de altă dată; ea ar fi fericită pe lângă dânsul, dacă ar putea să uite răpirea din 1777, când a fost luată, cu toate lacrimile ei, la căminul acestui Austriac, care astăzi nu o tratează rău.

A treia, *Basarabia*, a trecut prin multe: rând pe rând luată, apoi înapoiată, pe urmă luată iarăși, ea știe că a fost înlocuită în casa părintească printr'o rudă săracă, Dobrogea, o nepoată de departe care cu o bună-voință atingătoare, dar cam stângace, pune mâna la nevoile casei, fără a face ca absenta să fie uitată. Bărbatul ei e puternic și bănuitor; *Muscalul* vrea să fie ascultat fără cârtire, cel puțin aceeași credință religioasă împinge la înțelegere această pereche.

Se știe perdută pentru familia ei, și foarte umilită, foarte resemnată, nu face să se audă cea mai mică plângere, își înăbușe chiar suspinele, nevoind să atragă *Românie* vre-o ceartă neplăcută, — căci fata care găzduește pe mama ațâță, prin aceasta, neîncrederea soților străini ai celor-l'alte patru surori.

A patra... Are un stăpân care diferă de dânsa,

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistarrsivania.ro/ndr1901_1932

tot atât cât și de cumnații săi, însă inima lui bună și generoasă compensează deosebirea mentalității lor; îi respectă cultul și se uită blajin la limba ei. Ea e departe de leagănul ei, sărăcuța, așa departe în cât nici nu mai gândește să'l revadă, și foarte sârguincioasă întru împlinirea datoriilor sale de soție, nu suferă de cât de urmările poligamiei lui *Osmanli*, ale cărui celelalte femei creștine se gândesc să părăsească domiciliul conjugal. *Armâna* e chinuită de acestea și mai ales de către Slava și Grecoaica, cari, făcând pe dracu în patru contra lui *Osmanli*, de dragul celor ce oftează după ele la Sofia și la Atena, expun pe *Armâna* să primească ea, nevinovata și credincioasa, câteva din ghionturile ce dă în dreapta și în stânga soțul originar din Asia, cam la întâmplare și apăsat pentru a cumința pe cele două sgriptoroaice.

Salutare *Românieî!* Dincolo de munții frățești, salutare *Transilvaniei-Banatului* și *Bucovinei!* Salutare *Basarabiei*, dincolo de Prutul care nu mai e blestemat! Dincolo de Dunărea albastră, salutare *Armânei*! Și mameĭ lor, de treĭ orĭ salutare!

*

Intr'o serie de romane, cărora *Cavalerii Toporului* (români și bulgari) vor fi servit de introducere ceva cam dibuitoare *), în scopul de a aduce *Românieî* vești mereu proaspete de la scumpele ei

*) Acest roman a apărut în franțuzește, în românește și în grecește (1901).

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/ndr1907-1932

surori, mi-am pus în gând să arunc o privire asupra fie-căreia din cele patru căsnicii ale lor, luând fie-care dată câte-o călăuză deosebită, care mă va duce supt ferestrele caselor lor, puindu-se piuă ca să pot privi în năuntru.

Pentru cea d'intâiu povestire am solicitat și obținut colaborarea unui român de la Pind, a d-lui Nicolae Papahagi, care își cunoaște bine țara; însă aceasta ar fi prea puțin, dacă n'ar fi avut și darul foarte rar de a mi-o explica.

Din această muncă comună, foarte îngrijită, foarte documentată, foarte conștiințioasă, a eșit lucrarea *Moșneagul de la munte*.

Amândoui autorii o depun cu un respect, cu o veneraținne cu totul fiască din partea celui de al doilea, — și de ce nu și din partea mea? de vreme ce și eu mă cobor din augusta străbună comună *Latinitate*, — la picioarele acestei Mame cu cinci fete, *Națiunea română*, chemînd asupra frunței lor aplecate gestul ei care bine-cuvintează... însă o bine-cuvântare a cărei solemnitate ar fi temperată printr'un zâmbet, căci ei vor fi încercat—și poate că vor fi isbutit — să spue lucruri adevărate, *totdauna* adevărate, grave *une-ori*, *totdauna* cu un aer vesel, glumeț *câte odată*, îndepărtând tot ce politica are de supărător și învrăjbitor, privind la românii din peninsulă ce e trainic, ce a supraviețuit unor restriște ne mai pomenite: caracterul, moravurile, așezămintele.

Dar mai cu seamă cititorul să nu caute în

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr1901-1932

această carte un pamflet în contra *Elenismului*, fiind-că nu l'ar găsi, precum n'are să găsească, în lucrarea ce o prepar sub titlul *Dincolo*, o intențiune de a ocări pe unguri. Respectul și simpatia pentru un stat modern reânființat cu ajutorul românilor — al celor din Principate ca și al celor din Turcia — acest respect și această simpatie vor domina, *ori-ce s'ar zice*, această lucrare. Dar nu trebue confundat *Elenismul* cu *Elenizarea*, de oarece într'un român din Pind se găsește neapărat rezistența Latinului contra vederilor ambițioase ale grecului. A introduce pe Apostol Mărgărit printre personagiile noastre, nu este a pătrunde aceste pagini de spiritul său?

Cartea aceasta e o carte de bună credință, e un roman care ar voi să fie citit pretutindeni, și care ar putea fi citit de toți, un roman cultural, împăcându-se foarte bine cu poveștile de haiduci extra-ordinare și autentice, cari sânt, după spusa distinsului meu colaborator Nicolae Papahagi, un fel de «Carnet mondain» pentru frații săi de peste Dunăre.

JULES BRUN.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr/1901-1932

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr_1901-1932

PARTEA I

PĂSTORII

CAP. I

Un semn pe cer.

Era în noaptea naşterei Sf. Ioan Botezătorul a anului 1903,—cel puţin, pentru Macedonia, n'am îndrăzni să spunem anul mântuirei vorbind de ultima rotaţie săvârşită de sărmana noastră planetă în jurul soarelui nepăsător, care luceşte pentru cei buni ca şi pentru cei răi, pentru cei pacinici, cărora Hristos le-a promis împărăţia cerurilor ca şi pentru cei neastâmpăraţi de felul lui Boris Sarafoff, ce umblă să cucerească o provincie, fără să întrebe pe locuitorii ei îngroziţi, asvârlind în aer bănci şi trenuri.

Dar la 24 Iunie 1903, bătrânul păstor Simu, rezemat pe cârligul său, nu se gândea de fel la soarta împă-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr1901-1932

răţiilor. Valea depărtată a Pindului unde păzea oile stăpînului său Mitri Samota, nu văzuse pe răsvrătitorii bulgari, nici pe protivnicii lor, acele poame alese numite başibuzuci, cari, când s'apucă să restabilească ordinea fac mai mari dezordini, cum ar face bunioară ceva tovarăşi d'ai lui Mărunţelu, dacă şi-ar lua sarcina să îndrepteze nelegiuirile săvârşite de semenii lui Ion Pipa. Revoluţionarii şi başibuzucii sânt două soiuri de jefuitori şi de ucigaşi de o potrivă detestaţi de bunii români, resemnaţi în soarta lor şi neavând altă dorinţă de cât să trăiască în pace sub scutul Sultanului, aşa cum au trăit şi părinţii lor din vremurile cele mai îndepărtate, rugându-se lui Dumnezeu aşa cum se pricep dânşii şi păstrîndu-şi limba, această sfântă moştenire rămasă de la părinţi.

Bătrânul Simu căpătase destulă experienţă. Fiind jignit şi de unii şi de alţii, păstrase o amintire nu tocmai plăcută de pe vremea anului 1878, când Albanezii veniseră prin partea locului, ca să urmărească bandele lui Leonida şi Jurcu, ale acestor români rătăciţi de idei greceşti, cari dădeau de furcă guvernului turcesc, crezând că fac fapte de patrioţi, pe când în realitate nu săvârşeau de cât acte de tâlhărie.

Bietul om mulţumea lui Dumnezeu că, de astă dată cel puţin, Turcii şi Bulgarii îşi răfueau socotelile la o depărtare de mai multe poştii de scumpii săi munţi.

De bună seamă, el ar fi vrut mai bine ca toată lumea să fi trăit în pace. Cu toate acestea, în egoismul său naiv, de vreme ce nenorocirea vremurilor şi nebunia oamenilor aşa voiseră, adică să fie o răscoală în Macedonia, tot mai bine îi plăcea să nu o cunoască alt-fel de cât după spusele cărăuşilor cari veneau de p'acolo. Oilor le mergea bine, mieilor de

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mcrd/901-1932

asemenea, iar câinii dormeau lângă turmă, dar numai c'un ochiu, așa cum se cade să doarmă un câine ciobănesc care își cunoaște datoria profesională; vremea era frumoasă, înstelată și nu prea răcoroasă. Ce mai poate dori un biet păstor?

Apoi bunul nostru Simu avea în acest moment un alt motiv de mulțumire, de o esență mai rară.

Ochii îi erau îndreptați cu îndărătnicie spre o țintă nevăzută, pironiți la un punct al zării, dosit la câteva sute de metri d'acolo pe dup'o movilă împădurită. Vezi că dincolo de acest deluțor se petrecea ceva foarte solemn, foarte însemnat pentru bătrânul servitor al familiei Samota.

In satul Șopote, spre care-i zbura gândul, fiul cel mai mare al stăpânului său, acel Toli atât de drăguț, care crescuse sub ochii săi, căruia îi făcuse în copilărie atâtea fluere de soc și atâtea cârlige scobite cu vârful cuțitului. Toli Samota lua de nevastă, tocmai în ziua aceea, pe drăgălașa Vasilichia Hagi-Steriu. Două-zeci și doi de ani de o parte, opt-spre-zece de cea-l'altă. Și păstorul care avea spiritul foarte pozitiv socotea mai întâiu, că cele patru mii de oi ale lui Samota și cele trei mii cinci sute de oițe ale lui Hagi-Steriu făceau la un loc șeapte mii cinci sute capete de vite. Și de vreme ce familia Samota avea trei copii, iar familia Hagi-Steriu patru,—și lucrurile n'aveau să meargă mai departe, căci o sporire nu i se mai părea cu putință nici într'una, nici în cea-l'altă familie—cei doi miri *prețueau* la olaltă două șeptimi din șeapte mii cinci sute de oi, adică... Dar s'a căznit mult bietul om ca să facă socoteala, adică, o mie o sută și un-spre-zece capete de vite, la care trebuia să mai puie pe d'asupra și o frântură, ceea-ce îi încurca mult

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr1901-1932

iţele. Pentru ale-l'alte care trăgeau greu la cumpănă catâri, cai, acareturi, scule, bietul păstor nici nu-şi dădea osteneala să le preţuiască. Pentru dânsul oile alcătuiau adevărata bogăţie statornică şi pipăită. Pe rege, dânsul şi-l închipuia ca pe un om care are o turmă nespus de mare de behăitoare, iar pe un împărat, ca pe stăpânul a sute de mii de oi pe cari de geaba ar căuta omul să le numere.

Inveselit de aceste gânduri, Simu se aşează bine pe iarbă, scoase din teacă un cuţit grozav de mare, care, în înalta sa cingătoare de piele, sta alături de o sumedenie de lucruri nepotrivite. Apoi puse mâna în traistă şi luă dintr'însa o cină cum nu se vedea în toate zilele la masa lui: un picior de miel fript, plăcintă şi colăc; căci nu fuseseră uitaţi oamenii casei pe cari datoria îi ţinea departe de nuntă, şi ce-i veni lui gustul să chefuiască, pentru a face ca cei de colea jos.

Câinele luĭ favorit, Caraman, mirosind pomana ce dase peste stăpânul său, veni numai de cât şi se opri înaintea lui dând din coadă. Simu îi zâmbi amenințându-l în glumă cu degetul. Bietul Simu! cam semăna el cu un lup, însă n'avea pereche pentru bunătatea lui de inimă.

Păstorul începu să mănânce încet, nu ca oamenii cu gusturi subţiri sau ca cei cari se prăpădesc după bucate gustoase, ci mai de grabă pentru a trece vremea, a-şĭ goni somnul, de cît de poftă.

Cei-l'alţi doi câini ai săi veniseră şi ei să ia parte la acest neobişnuit ospăţ de noapte, iar el le împărţea cu dărnicie mâncare la câte-şi trei şi le tot spunea: «Ei, ei, dulăilor, nu e nuntă în toate zilele!»

Pentru a încheia cina, îşi şterse mustaţa cu dosul

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvaniard/indir1901-1932

mâinei, se sculă în picioare și, întorcându-se spre Șopote, ridică plosca plină cu vin bun — încă o dovadă de bunătatea stăpânului său — și făcu această urare cu glas tare:

— Noroc și sănătate să dea D-zeu lui Toli și Vasilichiei Samota!

Și duse plosca la buze.

Dar când să bea, cât p'aci să-i scape plosca din mână, iar el rămase cu gura căscată privind cerul.

Avea de ce, bietul om. O lumină vie de un roșu ca sângele se revărsase de odată peste șes. Câinii începură să urle, iar oile ale căror clopote răsunau atât de duios, arătară oare-care neliniște. Un bolid spinteca bolta cerească de la apus spre răsărit și această mince de foc, enormă, orbitoare, se făcea nevăzută pe după tufișul de arbori de pe deal, tocmai în dreptul satului Șopote, unde nunta era în toiul ei, unde puscile pocneau ca să arate veselia, unde vioara, clarineta, dairaua se luau la întrecere ca să înfierbânte hora, unde fără doar și poate — o imeneule! — cei două-zeci de ani ai lui Toli Samota oftau după ceasul bine cuvântat de a rămânea singuri cu cei opt-spre-zece ai Vasilichiei Hagi-Steriu... Ba nu, ai Vasilichiei Samota de oare-ce la ora asta bine-cuvântarea venerabilului preot, care-'i botezase, îi împreunase printr'o legătură nedesfăcută, când creștinește unul putea să spue celui-l'alt «carne din carnea mea» iar cel-l'alt să-i răspundă: «os din osul meu».

Intunericul se lăsase iar, impunător, tainic, des. Și bietul păstor Simu nu mai bea. Neclintit, tremurându-i mâinile, căscând ochii, ca și cum ar fi vrut să străbată pădurea și dealul, rămase acolo pironit locului în

B.M.S. Patrimoniu
Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistaromansilvania.ro/mdrr1901_1932

mijlocul celor trei câini, cari tot mai mârâiau înăbuşit. Deprins de a vorbi singur, şopti:

— Să ne ferească D-zeu de rău!

Dar se sperie de vocea lui şi, pentru a-şi face puţin curaj, bău din ploscă de mai multe ori, una după alta, pripit.

Insă vinul, acest vin minunat care-i venea de la nunta tănărului său stăpîn, i se păru amar ca fierea

Şi bătrânul păstor, care numai fricos nu era, îşi făcu crucea repede de mai multe ori.

Apoi Simu cercetă stelele; căci pentru dânsul cerul era ca şi cadranul unui orologiu, pe care ochiul său citea ca în palmă, întocmai ca păstorii din Caldea de pe vremea lui Avram, cu care semăna aşa de bine acest umil supus al M. S. Abdul-Hamid în aurora veacului al XX-lea. După ce-şi plimbă privirile pe cer, păstorul care ca toţi pustnicii avea obiceiul d'a vorbi singur, şopti printre dinţi:

— A trecut de miezul nopţii, dar nu e încă unu. (Bine înţeles el făcea socoteala ceasurilor pe turceşte.) Aşi da bucuros cea din urmă megidie ca să aflu ce se petrece colea jos!

Trebue să cunoşti spiritul de economie al unui român de la Pind ca să guşti farmecul acestei exclamaţiuni.

Şi într'un avânt al sufletului său simplu şi crezător repetă:

— Să ne ferească D-zeu de rău!

Şi se sili bietul Simu să se gândească la alt-ceva; peste putinţă.

Aruncă puţine surcele în focul pe care păstorii români şi-l aprind noaptea pe vârful munţilor. Flacăra se ridică zburdalnică, dar nici ea n'avu puterea să-l mai înveselească puţin.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvana.ro/mdr1901-2932

CAP. II

Ciuntire și ultragiu.

Trecu ca la vr'un ceas, poate, când păstorul, adâncit în gânduri, auzi un zgomot depărtat, care făcu pe câini să-și ridice urechile, apoi să se scoale în picioare mirosind spațiul.

In tăcerea nopței, acest zgomot se desluși numai de cât: era un galop iute, amețitor, nebun, galopul a două vite zmintite, par'că ar fi fost urmărite de o haită de lupi.

Două vite năluci se iviră la marginea pădurei venind din spre sat. Insă câinii, cari la început săriră asupra lor, încetară de odată să mai latre, ca și când ar fi simțit niscai prieteni. Nu trecu mult și bătrânul Simu recunoscu doi catâri cu samarul pe ei.

Scările de la samar băteau șoldurile catârilor, cari veniau drept asupra păstorului într'un galop de vijelie, gâfâind, înspăimântați, alergând de par'că mîncau pământul.

Păstorul era să se dea la o parte pentru a lăsa să treacă uraganul, deja neliniștit pentru oile sale, pe cari le împrăștia în dreapta și în stânga cu cârligul, când unul dintre catâri căzu la doi pași de dânsul. Cel-l'alt se opri de-odată, ca și când soarta sa ar fi fost legată de a tovarășului său de fugă.

Erau doi catâri ai stăpânului său.

Focul arunca destulă lumină, pentru ca să nu rămâie picurarului nici o îndoială despre asta. Se apropie după ce scormoni focul cu vârful cîrligului... și

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901_1932

lasă să-i scape un strigăt de uimire urmat de o înjurătură straşnică.

Bietul om văzuse că amândoi catârii aveau cozile tăiate tocmai de la rădăcină. Rana sângera urâcioasă şi ciudată tot deodată..... dar ce semnificativă!

Cea mai mare necinste ce se poate aduce unui *celnic*[1]) român din Pind e tocmaĭ această ciuntire făcută calului său de călărit. E un afront tot atât de grav ca şi a-i tăia lui o mustaţă.

Şi această ofensă sălbatică, de neertat, care face să se nască vendeta între doi oameni, între două familiĭ, între două sate, care în vârfurile Pinduluĭ înarmează pe Capuleţii contra Monteguţilor, cine-va i-o făcuse lui Mitri Samota, omului celui mai bogat şi mai cu vază din Şopote...

Cine-va. Dar cine?

Şi bătrânul Simu, punîndu-şi capul între mâini, începu să alerge încoace şi încolo ca un nebun strigând:

— Vai ce nenorocire! vai ce nenorocire pe capul nostru!

Apoi luă iute o hotărâre. Liniştindu-se de odată şi făcând un semn poruncitor câinilor săi, atât de ascultători, ca să rămâie acolo pentru paza turmei, această credincioasă slugă îndrăsni ce nu îndrăsnise de patru-zeci de ani de când îşi păzea oile.

In mijlocul nopţei lăsă în voia lui Dumnezeu oile şi cei doi catâri, prea spetiţi pentru a încerca să încalice pe vre-unul din ei şi, cu paşi largi, se îndreptă, pe drumul cel mai scurt, spre satul Şopote.

---

[1]) *Celnic*, titlu onorific dat românilor din Pind, cari sânt posesori de numeroase turme de oi.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Abia făcuse jumătatea drumului, când se opri deodată lovindu-și fruntea.

— Las că știu eu acuma cine a făcut isprava asta!... Cu toate astea nu era greu de ghicit... Doamne, dar mult trebue să mă fi prostit de când stau cu dobitoacele!... Mitri Samota n'are de cât un dușman, pe tatăl aceleia a cărei logodnă cu Toli a stricat-o, pentru că, pe la noi, nu prea e obiceiul să ia pe o fată a cărei mamă a fost destrăbălată... Da, isprava asta e făcută de Toma Strâmbu, de acest mișel, de acest viclean; nu e nevoe să fii vrăjitor ca să ghicești atâta lucru! Ah, ticălosul!

Și luând o hotărâre subită, bătrânul păstor apucă la dreapta în spre satul Gridali, de care era foarte aproape. Aci locuia familia Strâmbu.

Simu sosi îndată. Totul dormea în casa acestui mîrșav. I-a fost deci ușor păstorului să se strecoare fără să trezească pe nimeni în ograda unde caii erau legați de un pripon.

Numai un câine îl zări și era cât p'aci să dea de veste, însă Simu nu degeaba își petrecuse toată viața între oi și câini. Știu numai de cât să-l momească aruncîndu-i carnea de miel ce-i mai rămăsese în traistă. Ast-fel se apropie de un grup de catâri, smulse cuțitul și, cu o iuțeală ne mai pomenită până ai zice una, două, apucă coada unei vite, apoi încă una și le-o tăie tocmai din dreptul bucilor, fără șovăire, dintr'o singură lovitură dată cu o măestrie neîntrecută.

Și pe când cele două victime nevinovate, două vite tinere și mândre, rupând căpăstrul, o luară razna prin ogradă izbindu-se de gard, căzând și ridicîndu-se nebune de durere, înainte de a se ivi de sub un șopron un păzitor pe jumătate trezit, amorțit și care își freca

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901_1932

ochii neputând să-şi dea seama de ce se petrecuse, voinicul Simu sări peste uluci cu uşurinţa unui tânăr şi, folosindu-se de împrejurarea că casa duşmanului stăpânului său era la marginea satului, putu să se facă nevăzut fără a fi zărit de nimeni.

Era departe, când urechile-i fură izbite de strigăte de uimire şi de furie. Intorcându-şi ochii, văzu un felinar plimbându-se de colo până colo, întocmai ca un licuriciu, în curtea lui Toma Strâmbu.

Cu un minut înainte, ţi-ar fi făcut groază cu faţa-i vânătă de mânie, cu fălcile strânse de păreau că au să se sfărame, cu mărgeanele ochilor aruncând scântei sub tufa de sprâncene aproape albe. Acum însă trăsurile feţei îşi reluară expresia lor obicinuită, iar păstorul respiră lung. Căci acest voinic, această slugă credincioasă a familiei Samota îşi simţea conştiinţa liniştită. Implinise o datorie imperioasă aplicând catârilor nemernicului Strâmbu pedeapsa talionului ochiu pentru ochiu şi dinte pentru dinte, sau mai bine zis: coadă pentru coadă.

Şi învârti troteele pe cari le luase cu dânsul, aceste crâmpeie calde încă, din cari picura sângele, năclăind părul, făcându-l lipicios. Şi învârtindu-le peste capul său, se simţi mândru ca un Siu care a jupuit capul duşmanului său.

Cu toate astea, din cauza meteorului, a semnului de pe cer, în loc să se întoarcă la oi, apucă drumul spre Şopote, după ocolul ce-l făcuse la infamul Strâmbu. Ii era de grabă să afle, dacă, în afară de ocara pentru care îşi răzbunase îndată ce a văzut-o, totul mergea bine în sat.

Şi tocmai pentru că era superstiţios, bătrânul tre-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistaransilvania.ro/mdr-1901-1932

mura de frică, căci, la urma urmelor, nu de dragul a două cozi de catâri își dedese osteneala cerul să facă o prevestire rea.

CAP. III

Unde sântem.

Sântem la niște frați,—frați ai românilor din Regat, din Banat, din Transilvania, din Bucovina, din Basarabia,—sântem la niște fii ai Romei, cari vorbesc o limbă ce se trage, ca și a noastră, din latinească rustică: sântem la verii buni ai italienilor, ai francezilor, ai spaniolilor, ai portugezilor.

Ridicând cortina asupra teatrului unde are să se desfășure acțiunea noastră, vom presupune că cititorul nu știe de fel cum sânt împrăștiați armînii în peninsula balcanică.

Dar mai întâiu de toate, cum și de când se găsesc dânșii acolo? Căci de bună seamă nu se găsesc de când e lumea.

Ei au venit aci în două rânduri; unii, coloni romani aduși de-a dreptul din Italia pe timpul lui Paul-Emiliu (168 de ani înainte de Hristos); cei-l'alți, cei mai numeroși, veniți din Dacia, când Aurelian a retras legiunile (270 de ani după Hr.) — căci îndoită a fost mișcarea din câmpia dacică, de oare-ce emigranții au apucat unii spre Carpați, iar alții spre Pind. Aceste două lanțuri de munți despărțite prin aproape 150 de leghe în linie dreaptă, au fost ca două maluri uriașe, insubmersibile, între cari s'ar rostogoli valuri năprasnice, valurile năvălirilor barbare. Când apele s'au re-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

tras, când albia rîului s'a făcut mai strâmtă, Românii de la Nord şi Românii de la Sud au putut să se coboare din munţi.

Cercetând o hartă etnografică, uşor poate cine-va înţelege cum s'au format în Macedonia atâtea insule de Armâni, fie izolate, fie grupate într'un fel de archipelaguri, înconjurate peste tot de popoare de alte neamuri, Turci, Bulgari, Albanezi, Greci.

Dacă însă se numără aproape un milion de romîni pe ţărmul drept al Dunărei, dacă Armânii formează aproape un sfert din populaţia Macedoniei, a Epirului şi a Albaniei, grupul lor cel mai compact se găseşte în Pind — care e Făgăraşul lor — stând călare pe două fruntarii. Aci ei formează, fără a fi amestecaţi cu alt neam, o masă de mai bine de 300.000 de oameni împărţiţi pe amândouă laturile Pindului, în vr'o sută de oraşele şi de tîrguri, dintre cari mai bine de două treimi se găsesc pe teritoriu turcesc, în districtele Grebena, Meţova (Aminciu), Coniţa şi Ianina, iar o treime aproape anexată Greciei, în urma tratatului din Berlin. cu toate protestările energice ale populaţiei. Scriind un roman de aventuri şi care tot odată e şi un roman de moravuri, vom călca cât mai puţin în domeniul politicei. Personagiile noastre n'au să aprecieze şi mai cu seamă să compare acţiunea guvernelor din Bucureşti în Macedonia.

Această acţiune e îndreptăţită nu numai de grija României pentru soarta fraţilor de peste Dunăre, (ceea ce ar fi numai sentiment) — ci trebue s'o spunem curat — şi de interesul regatului. Intr'adevăr, pentru ca România să aibă dreptul de a-şi spune şi ea cuvântul în treburile balcanice, nu poate să se bizue pe altceva înaintea Europei de cât invocând existenţa. în

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/ndir1901-1932

acest ținut disputat de atâtea influențe, a unui element românesc, singurul în mijlocul atâtor alte elemente turbulente, care e devotat ordinei stabilite, dorind de sigur mai multă siguranță publică, dar urmărindu-și desvoltarea în statul quo. și, contrar tutulor celor-l'alte naționalități creștine, nehrănind nici un gând lăturalnic de a se uni politicește cu vre-un stat vecin.

Trebue însă să spunem că, de și nu se poate tăgădui însemnătatea atâtor alte insulețe românești, răspândite în centrul și la răsăritul Macedoniei, dacă ar fi de făcut ceva in sensul articolului al treilea din nota austro-rusă, la Sud, în masivul Pindului ar fi mai ușor de aplicat în favoarea românilor — nu vom întrebuința nici odată cuvântul Cuțovlahi, care în Macedonia nu-i de loc în uz și care a fost fabricat de niște rău-voitori — aci, zicem, ar fi mai ușor de aplicat dispozițiunile cari prevăd «modificarea delimitațiunilor teritoriale ale unităților administrative, în vederea unei grupări mai regulate a diferitelor naționalități».

Dar cât p'aci să uităm că cititorul așteaptă de la noi alt-ceva de cât disertațiuni. Să fixăm iute mediul adevărat în care au să se miște personagiile noastre; — vor fi destul de adevărate ele însile pentru ca să nu pară de loc ciudat că neuitatul Apostol Mărgărit vine să se amestece printre ele, acest bătrân a cărui înmormântare a fost atât de mișcătoare și care va fi trăit destul pentru a se găsi, ca naș la nuntă, în satul Șopote, la 24 Iunie 1903.

Va fi ultima sa excursiune.

Șopote este un sat de patru sute case, așezat la o înălțime de 1200 de metri, în sînul unei naturi alpestre, încă mai sălbatică de cât a regiunei Sinaia, în partea sud-vestică a județului Grebena, în apropiere

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr1901-1932

de satul Avdela, — focarul patriotismului românesc, care a fost patria lui Averchie, cel d'ântâiu apostol al românismului în Macedonia, şi patria lui Apostol Mărgărit, acest titan al redeşteptărei naţionale în Turcia.

Nu vei vedea aci case cu pridvor ca la noi în ţară, acoperite cu şindrilă şi construite mai adese ori destul de uşor. Clădirile confortabile, dar severe, formează un pătrat de piatră masiv, cu acoperişuri de ardezie, unele chiar numai de scânduri.

Catul de locuit se ridică de-asupra unei tinde, în care se deschide o uşă unică dând intrare la scară, cu nişte ferestruie mici semănând mai mult a meterezuri pentru a lumina pivniţele, căci proprietarii au toate cuvintele pentru a nu-şi împrăştia avutul.

Ast-fel ei îşi au totul în siguranţă în casele lor, cari seamănă a cetăţui, cu ferestrele sub streşini întărite cu drugi de fer, şi cu obloane pe dinăuntru.

Tot astfel, nevoia de a se apăra — nevoie care a strâns odinioară, într'o incintă strâmtă, în jurul catedralei lor. oraşele evului mediu în Occident — de a înfrunta loviturile îndrăzneţe ale haiducilor nu îngădue aici curţile spaţioase. Aci nu vei găsi ziduri comune ca la *lipscanii* noştri; însă, pentru siguranţa reciprocă, casele, cari nu-i chip ca să fie răzleţite ca la noi, au pe lângă ele câte o grădiniţă închisă cu uluci, unde se cultivă ce ar putea creşte, ca flori, legume, la o înălţime care întrece pe a celui mai înalt sat din România.

In tot cazul, la marginea acestei împrejmuiri se găseşte oare-care edicul care răspunde la nevoile cele mai vulgare ale animalităţei noastre,... cititorul va afla mai târziu pentru ce migăloşia noastră se coboară până la această indicaţiune.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

In aceste case, ale căror încăperi sunt toate văruite, nu se găsește nici o podoabă pe pereți, afară de icoanele înaintea cărora arde o candelă. Mobilierul e foarte simplu; câte-va scaune, lăzi, mese de mîncare ca acelea cari se mai vînd încă pe la Moși, rotunde și cu picioarele scurte, în jurul cărora se așează turcește la vremea mâncărei.

Paturi nu se găsesc, cel mult la *celnici* niște divanuri dealungul pereților. De obiceiu, chiar aceia cari-s bogați în turme de oi, dorm acoperiți cu velințe și întinși pe niște scoarțe groase cu fel de fel de fețe și cu desenuri foarte drăguțe, aruncate pe podeala de scânduri sau pe așternuturi de pae.

Așa dormeau încă de pe timpul lui Omer, — de unde și numele de *hamevnoi*, dat de poetul grec locuitorilor Epirului. Covoarele sînt singurul lux al rominilor. Sobe, nici că se pomenesc, și de alt-fel pentru ce ar fi, de oare-ce, după cum o vom spune îndată pe larg, iarna au s'o petreacă în cîmpiile Tesaliei; vetrele sunt de ajuns pentru zilele friguroase, cam dese de alt-fel, între Sf. Gheorghe și Sf. Dumitru.

Așa dar sunt în satul Șopote vr'o patru sute de case unele așa de încăpătoare — fiind-că atunci când nevoia o cere, se mai adaogă la corpul principal al clădirei câte o aripă sau două — în cât ori-ce *pater familias*, care aci își exercită încă ca pe timpul romanilor autoritatea sa despotică asupra a lor săi, poate să ție la un loc bunioară cinci-șease fii cu nevestele lor și cu vr'o două duzini de nepoți. Totul este comun între dânșii, atât avutul cât și masa. Soacra împarte treaba' la nurori, cari îi sunt foarte supuse și foarte muncitoare. Când dânsa rămâne văduvă, conservă o supremație mai mult nominală, căci legăturile dintre

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/nr1901-1932

copii mai slăbesc, în urma împărţirei moştenirei, care se face atâtea părţi câţi sunt moştenitorii şi se trag la sorţi. Unele dintre perechi roiesc; cele cari rămân sub acoperişul părintesc vor duce de acum înainte o viaţă mai independentă, ocupând fie-care două încăperi, una servind de bucătărie şi tot-d'odată de sufragerie — căci fie-care căsnicie îşi va lua deosebit masa, — iar cea-l'altă ţinând loc de odae de dormit. Cât pentru sala în care dau apartamentele particulare, ea va fi comună tutulor şi va servi de cameră de primire, ca să nu zicem de salon, căci prea ar fi pretenţios cuvântul aci.

CAP. IV

Care este urmarea capitolului precedent.

Dacă nevoia de a se apăra grămădeşte locuinţele într'un perimetru restrâns, în schimb o altă nevoie porunceşte ca în mijlocul satului să fie lăsat liber un spaţiu vast. E un fel de piaţă centrală, de formă ovală, înconjurată de bănci şi adumbrită de platani mândri în ciuda înălţimei.

Salutaţi forul din Şopote: aci, se vor dezbate liber toate interesele comunei, căci, contrar părerei preconcepute a celor cari sânt puţin în curent cu viaţa românilor din Pind, în această regiune a Turciei ca şi în multe altele, comuna se bucură de un fel de self-guvernament, pe care l-ar invidia ţările din Apus unde bântue cea mai păcătoasă centralizare.

Nici un representant permanent al autorităţei turceşti. Agentul fiscului are să vie odată pe an, are să

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistaromaniaveche.ro/indir1901-1932

stea două, trei zile pentru recensământul populației: decese, nașteri, emigrațiuni. Odată impozitul stabilit, el pleacă. Restul e treaba primarilor, — nu o primărie centrală, ci primari sau mai bine zis perceptori după cartiere, trei sau patru, plus consilieri comunali, cari formează așa zisul *aușatic*, consiliul bătrînilor. Titulariĭ au să adune contribuțiunile după un sistem, care în teorie e cam greșit, nu-i vorba, de vreme ce ele nu sunt proporționale cu veniturile fie-căruia, dar care își găsește un corectiv în faptul că dările sunt destul de mici: taxa de răscumpărare din serviciul militar bunioară, (de oare-ce creștinii nu fac armata în Turcia) este de vre-o zece franci de cap pentru toți oamenii de sex bărbătesc de la naștere până la vârsta de 60 de ani; taxa pentru drumuri și șosele este de patru franci, cu scutire nu numai pentru femei, ci și pentru preoți și învățători; o patentă variabilă, dar în tot cazul ușoară, pentru exercitarea profesiunilor: crescători de vite, morari, dârstari, jogari, băcani, negustori de mărunțișuri, cizmari, cârciumari, toată industria și tot comerțul ce poate fi într'un sat ca Șopote.

Pentru trebuințele intelectuale și morale sunt trei biserici parohiale și două școli, una românească, cea-l'altă grecească, pentru grecomani, adică pentru cei carĭ au fumuri grecești, dar cari cu toate acestea grecizează cât ar latiniza un Român de la noi care ar fi urmat cursurile unui liceu clasic, în tot cazul mult mai puțin de cât e lumea franțuzită, cum s'ar putea zice, în România. Căci ori-cât ar fi primit el binefacerile educației într'o școală grecească, un român de la Pind, căruia i-ar veni gustul să vorbească în familie sau în viața de toate zilele limba pocită a lui

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistaromanului.ro/ndr1901-1932

Xenofonte sau a lui Plutarh, s'ar face de râs şi de ocară.

Fie-care din aceste două şcoli, frecuentate de ambele sexe, au cîte un învăţător şi o învăţătoare; ele sânt întreţinute din veniturile comunei sau din subvenţiuni venite din afară (România şi Grecia), fără a se plăti nicî o taxă şcolară de către şcolari.

In afară de grădiniţa fie-căruia, mai că nu există proprietate de pământ individuală; e un fel de comunism agrar aproape complect, mai mult apropiat de socialismul integral de cât *mirul* rus, căci mujicul pentru un timp oare-care este uzufructierul pământului pe care îl va fi cultivat. In satele Pindului însă nu sânt de cât imaşuri, în afară de frumoasele păduri de pini, de brazi şi de fagi, cari aparţin statului, dar unde, de altfel, fie-care poate să taie câte lemne de încălzit şi câtă cherestea i-o plăcea, ba chiar, până mai acum câţi-va anî când statul turcesc, în ne mai pomenita lui marinimie, nu prea se interesa aşa de aproape de soarta pădurilor, putea fără să plătească un gologan să taie atâţia arbori câţi putea să prefacă în scânduri ferestraele ce era liber să-şi aşeze cine-va ori-unde ar fi vrut. Aceste scânduri pe urmă erau transportate în diferitele oraşe din Epir, Macedonia şi Tesalia pe catâri, căci nici vorbă că nici un fel de trăsură nu s'a pomenit de când lumea pe potecile atât de primejdioase sau mai bine zis pe aceste drumuri de oi, cărări abia desemnate, cari duc în satele româneşti aşezate ca nişte cuiburi de vulturi pe vârfurile munţilor.

Aşa dar dreptul de păşunat este absolut. Poţi să ai patru oi, sau patruzeci, sau patrusute, sau patru mii ca familia Samota, şi să ai voe să le duci să pască unde ţi-o plăcea, cu singura restricţie că anumite părţi

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

unde iarba creşte mai deasă şi care se chiamă *mire* sânt reservate pentru vitele de povară, cari, după munca grea ce sânt nevoite să facă transportând fel de fel de mărfuri precum şi pe călători în ţinuturi adesea foarte îndepărtate şi timp de mai multe săptămîni sau luni, au nevoie de a se mai întări cu iarbă grasă şi neatinsă. Aceste părţi sânt alese şi hotărîte în adunări publice, după propunerea primarilor şi a consiliului de bătrîni, şi mai totdeauna aceste întruniri sînt sgomotoase, ba uneori discuţiunile degenerează în bătăi sângeroase sub ochii femeilor şi copiilor, cari formează galeria dincolo de marginile pieţei.

Cu toată întinderea razei comunelor — ar trebui să umbli una sau două zile pentru a face ocolul terenului aparţinând unui sat românesc — păşunatul este de multe ori neîndestulător pentru suma totală a oilor dintr'un sat, unde se găsesc mai multe zecimi de mii. O parte din ele sânt mânate atunci în ţinuturi depărtate, pe la proprietăţile beilor musulmani, cari sânt stăpâni pe anumiţi munţi. Şi pentru aceasta sânt plătiţi nu în bani, ci în ocale de unt, după învoială, 500 sau 1000 de ocale.

Toate astea se referă bine înţeles la periodul care se întinde de pe la jumătatea lui Aprilie până la sfârşitul lui Octombrie, de oare-ce, cum se apropie iarna, care în unele părţi ale Pindului este foarte aspră şi întrerupe orice comunicaţie, oare-cari sate (vr'o trei, sau patru, foarte mari) ca Şopote, ba şi de trei ori mai mari, sânt cu desăvârşire părăsite de locuitori. Plecând, încredinţează paza satelor la câţi-va inşi şi se coboară cu arme şi bagaje în câmpiile Tesaliei unde zăpada cade rar, ţine numai câte-va ceasuri şi unde, în schimbul unei plăţi destul de însemnată, plă-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/nom1901 1932

tită în bani, şi vai! a unui impozit pentru fiscul grecesc — una din cauzele pentru cari românii blestemă tratatul de la Berlin — turmele vor găsi un păşunat îmbelşugat pentru iarnă.

CAP. V

La cine sântem.

Sântem la Laban sau la aşa ceva — însă un Laban care se mai pricepe şi la alt-ceva de cât la mulgerea şi la tunsul oilor. Stăruitor şi desgheţat, înzestrat cu darul de a învăţa mai multe limbi, nu ca apostolul pentru a răspândi buna vestire, ci ca fenicianul pentru apropierea dintre popoare prin schimbul comercial, afară numai că nu apucă mai de loc drumul periculos al mărilor, Armânul de la Pind îşi stabilise odinioară contoarele sale până la Viena, la Moscova, la Breslau, la Lipsca, la Amsterdam, la Palermo, etc.

Deşi astăzi nu mai merge aşa departe, totuşi îşi ia lumea în cap şi răsbeşte ori unde e de câştigat bani, căutând, el, omul stânei, firele din pielea de aur cari se prind de mărăcinii de pe drumurile mari ale lumei, fără a renunţa vr'odată cu desăvârşire la patria sa, căci se va întoarce de sigur fie chiar numai pentru a-şi lăsa oasele acolo.

Cu toate acestea, îi trebue un derivativ acestui popor, devenit acum pacinic, dar de a cărui vitejie războinică şi cruzime ne-au lăsat o mărturie vecinică legatul Papei Gregoriu al IX-lea şi cavalerul cronicar Vilehardouin, — căci acela care astăzi se dedă la lucrări pacinice a făcut odinioară să tremure Bizanţul şi a băut

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901 1932

în craniul împăratului Balduin, căci cruciații îmbrăcați în zale de fer, ei cari luau în râs pe bulgari, încetau de a mai glumi înaintea Blachilor, întocmai ca Sarazinii în fața atacului Templierilor. Acest derivativ, e haiducia.

Că are să fie el haiduc, ori că are să fie victima haiducilor, că are să stea el la pândă, sau că va trebui în tot ceasul să răstoarne planurile haiducilor, tot una îi e; vorba e că asta dă puțin gust vieței, care altfel prea i s'ar părea anostă.

Fără eroi, ce ar fi un popor? Aci, sabia nu mai poate atârna la șoldul căpitanului; bietul oștean bătrân și-a aruncat ghioaga în focul din vatră, ne mai având ce face cu ea. Insă el tot mai trăește în haiducul care își joacă capul, — acest cap care, o modernitate! are să fie fotografiat într'o zi pe o măsuță înaintea jandarmului care își face din el un trofeu.

Vecinicul cântec în Pind este cântecul care slăvește isprăvile haiducului crud și darnic. Nu numai că bătrânii când povestesc isprăvile lor, ți-i aseamănă cu paladinii a căror «Masă rotundă» ar fi o bucată de stâncă perdută în nori — o locuință între cer și pământ vrednică de semizei — ba încă îi amestecă în mod foarte familiar în conversația de toate zilele. «Ei, cutare a scăpat din mâinile hoților»? «Incă nu; stau la tocmeală pentru liberarea lui și sânt nădejdi bune».— Dar cutare? — «A tulit-o la munte, pe când frate-său, pe semne urându-i-se cu viața de haiduc, *s'a închinat* și a fost ertat.» Așa că nu-i de loc ciudată vorba unui macedonean: «poveștile haiducilor sânt *«carnetul nostru monden»*.

Legea profetului este absolută: Pentru Muslim și numai pentru el este nobila carieră a armelor. Dacă

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistaransilvania.ro/ndm1901-1932

însă turcul a sfărâmat spada plină de sânge pe care «Blacul», ostenit şi rănit o depunea la picioarele sale, el a onorat curagiul lui, i-a lăsat timp îndelungat privilegiile sale întărite prin capitulaţiuni şi, printr'o atenţie poetică şi încântătoare, l'a pus sub ocrotirea sultanei Valide, o femee, o mamă, către care comunele din Pind plăteau o dare de 14.000 piastri anual, mai mult ca un omagiu de vasalitate consimţită de cât ca un tribut de sclavie, ceva asemănător cu buestraşul împopoţonat pe care regii din Neapol îl datorau S-lui Scaun.

La cine sântem? Ia priviţi pe voinicii de la Şopote. Uitaţi-vă la statura lor îndesată şi viguroasă, pipăiţi muşchii lor de oţel, ascultaţi vocea lor cam răguşită, care stăpâneşte sgomotul şuvoaelor, ascultaţi vorba lor care e bărbătească iar nu femeiască, cum e bărbătesc cuvântul pe care îl dau, urmaţi la munte, dacă puteţi, pasul lor sprinten cu ritmul totdeauna egal.

Poporul acesta este neobosit, nepăsător de vreme bună ori de vreme rea, plin de viaţă ca cedrii din acest al doilea Liban, cari vindecă însă-şi rănile trăsnetului. Muncitorul piemontez s'ar da în lături de la munca grea a unui cărăuş armân. Auvergnatul care altădată căra apă, sacagiul care suia treisute de caturi parisiane în munca sa zilnică, n'ar fi răbdat opt zile viaţa păstorilor din Şopote, deşi aceştia nu se hrănesc cu ciorba grasă de varză şi n'au culcuşul cald între aşternutul de fulgi şi plapoma de puf.

Dispreţuesc chiar adăpostul ce le poate da o colibă rustică, această «casă a păstorului» pe care Alfred de Vigny voia s'o rostogolească pentru prea iubita sa, obosită de sgomotul deşert al oraşelor, care însă, de şi mai puţin poetică, oferă păstorului din Berry sau

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr-1901-1932

din Landes un colț în care să se întindă în voe. Nu, un bătrân de seama voinicului nostru Simu din cele d'intâi două capitole, rămâne nepăsător sub ploile torențiale, ba încă își aruncă zeghea pe mieluşelul de curând născut, dacă în behăitul lui slab desluşeşte strigătul unei suferințe uşoare. N'a spus Pouqueville despre armâni?: «Ei seamănă cu bivolii, cu cari grecii îi asemuesc, sălbatici şi făcuți pentru muncă».

Insă sub aceste capete tari, câtă inteligență! — strălucitoare în înțelesul parisian, nici de cum, dar solidă, vioae de altfel, totdeauna practică.

CAP. VI

In care autorii lirici la început fac, la sfârşit, inventariul unui vestiar.

Despre femeile lor Pouqueville a spus aceasta: «Sultanul nu şi-a recrutat nici odată odaliscele printre romăncele de la Pind».

Slavă ție, Doamne! Şi dacă Ulise, tatăl, fiul şi C-ia au fost răutăcioşi suflând aceasta lui Pouqueville, încă odată: Slavă ție, Doamne!

De sigur, romănca din Şopote sau din Gridali n'ar avea ce face cu piciorul unei andaluze sau talia unei parisiene. Largile sale şolduri sânt făcute pentru maternitate; ea are acei ochi liniştiți pe cari grecii îi atribuiau Junonei-*Ioopis*. Toată grația ei stă în frăgezimea şi în sfiala buzelor nevinovate, în culorile bogate ale sănătății, cari înviorează obrajii săi plini, şi în părul ce-i încununâ fruntea, acel păr bogat şi cam aspru, care caracterisează rasele tari şi sănătoase.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr/1901-1932

Ce-i drept, tocmai ispititoare nu prea este această munteancă. Ea n'are nimic din circaziana, fiinţă de plăcere, mlădioasă şi felină, cu mărgeanul ochiului arzător sub pleoapa greoae, cu legănatul voluptos, cu şoldurile provocătoare de plăceri sensuale.

Deci, vezi-ţi de treabă, eunucule. Şi tu, Şahrazade din *O mie şi una de nopţi*, caută în târgurile depărtate femei pentru poveştile tale către comandorul credincioşilor — fie rugăciunea şi pacea asupra lui, umbră a lui Alah îngăduitorul şi milostivul — caută în altă parte ce n'ai găsi aci ca materie pentru descrieri uşuratice: o frunte «ca razele lunei pline», ochi «ca ochii gazelelor», sprâncene, «ca coarnele lunii din luna Ramazanului», obraji «ca un mănuchiu de iasomie şi de dediţei», sânuri «strâmte ca două rodii gemene», să punem un etc. prudent.

Dar nici femeile acestea n'ar vrea să fie ale padişahului cu comorile sale de diamante, de mărgăritare şi de peruzele, cu muselinele sale împletite cu fire de aur, cu mătăsurile sale din Damasc şi cu ţesăturile sale din Indii. Mai bine s'ar sugruma cu cingătoarea lor, aceste femei sperioase ca cerboaicele, reci ca izvoarele Pindului şi vrednice toate de inscripţia pusă pe mormântul unei matroane romane:

«A împărţit patul cu un singur bărbat!»

Şi femeia pe care o studiăm este servitoarea supusă ca şi soţia credincioasă a acestui bărbat. Şi în toţi cei-l'alţi bărbaţi, ea respectă pe acela care a ales'o; sexul său slab se închină înaintea sexului tare, căruia Dumnezeu a dat dreptul de întâetate; ea va săruta mâna oaspelui străin cât timp părul ei nu e presărat cu fire de argint, sculându-se în picioare pentru a onora barba şi a celui mai umil fiu al lui Adam,

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mcm1901-1932

torcând ca regina Berta, brodând ca Penelopa, țesând ca Arahne lidiana.

Bine-cuvântată fie soția tăcută, a cărei buză este închisă cuvintelor amare sau deșerte — acea buză dulce ca mierea de teiu! Bine-cuvântate mâinile sale harnice, și cam aspre! Bine-cuvântat sufletul ei simplu, rămas neprihănit chiar după ce a zămislit. Bine-cuvântată virtutea ei senină, fără fățărnicie și fără sforțare! Bine-cuvântate neștiința ei sfântă și stângăcia ei atingătoare! stângăcie cât de relativă, de alt-fel; căci dacă nu cunoaște întorsăturile unei reverențe de curte și nazurile flirtului, e foarte firească în mișcările sale obicinuite, în împlinirea îndatoririlor casnice.

Nausicaa, fiica lui Alcinou, spălătoreasa nobilă a lui Omer, n'ar fi știut mai bine să prezinte străinului, cu o grabă plină de nobleță și de pudoare înăscută, ibricul pentru a-și spăla mâinile înainte de masă și mai pe urmă să-i întindă prosopul brodat.

Văzută ast-fel, ne pari frumoasă, o fată a ghețarilor, împodobită în haine de lână albă și cu «cinste curată», cum zicea Hugo; și te vom prea cinsti, când vei ajunge bătrână, zbârcită, gârbovită, fără dinți, o Baucis din Pind, când vei povesti nepoților basme milenare, pe tine păzitoarea unei comori, a acestei literaturi populare la care vom recurge de atâtea ori pentru a lumina această povestire greoaie la început, căci desvelim o lume nouă, care însă în curând se va face sprintenă, urmând pașii unei cete de haiduci târând cu ei pe un om zălog.

Pace dar românilor din casele de piatră, statornice ca stânca! Și pace românilor de sub corturi, mai apropiați de nomazii din Mesopotamia, pe cari Dumnezeu i-a ales pentru a-și transmite legea sfântă! Pace

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr/1901-1932

acestor credincioşi ai lui Hristos, cari păzesc legea dând sultanului ce e al sultanului şi lui Dumnezeu ce e al lui Dumnezeu.

Dar, o spunem încă odată, această pace s'ar strica ca apa stătătoare şi poporul acesta ar degenera, dacă haiducul ar dispare, haiducul care nu e tratat ca un paria pentru că are să dijmuiască, cam brutal nu-i vorbă, averea bogatului, haiducul care nu e o fiinţă joasnică ca Apaşul din Paris, — cum ar strivi el sub călcâiu pe pezevenghiu şi chiar pe drăngălău. El n'a siluit nici odată vr'o femee, cum n'a răpit nici odată gologanul săracului; căci îşi are legea sa, credinţa sa, îşi respectă cuvântul dat, îşi respectă întocmirea sa atât de seculară în cât un cavaler rătăcitor — mai mult apărător al slabilor de cât tâlhar — ar întinde mâna sa cu mănuşe de fer mânei arse de soare a unui Garelia.

De-o camdată însă sântem la un *celnic*, mândru de turmele sale, deşi mai puţin bogat de cât faimosul Paciurea din Gramoste, a cărui istorie o vom povesti — s'ar crede că e un basm ca al lui Aladin: — sântem la un om care e un bărbat în toată puterea cuvântului... şi în jurul nostru se învârteşte duşmanul fericirei sale, haiducul, a cărui viaţă, de şi cu totul diferită, e de asemenea frumoasă — titlul acestei cărţi a făcut din aceşti doi oameni două figuri simetrice.

Le Klephte a pour tout bien l'air du ciel, l'eau des puits, Un bon fusil bronzé par la fumée, et puis la liberté sur la [montagne.

(Singura avere a haiducului e aerul cerului, apa izvoarelor, o bună puşcă pe care fumul a înegrit-o şi în sfârşit libertatea la munte).

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mcr1901-1932

Cât prețuește libertatea la munte departe de fumul orașelor, de praful sau de noroiul lor! Ce plăcută e apa băută la izvoare sau în curgerea torentului! Dar pădurile mărețe cari sânt temple și marmorele cari ar putea fi zei!

Însă, satisfaceți curiozitatea simpatică a cititorului frate. Fii ai lui Paul Emiliu, dați la o parte înaintea fiilor lui Traian *sarica* voastră de dimie albă, pâsluită pe din afară, umplută pe dinăuntru cu ciucuri de lână cari formează franje sub poale!

Această haină groasă prin care ploaia nu poate răzbi, care se lasă la o parte când e prea cald, afară numai când se duc la biserică sau la vre-o ceremonie (ca toga romanilor), e comună ambelor sexe, cu deosebire că a femeilor este împodobită cu cusături la piept și în dos.

Subt această haină, la bărbat vom găsi mai întâiu *șcurtul* având forma unui bolero foarte scurt cu mânicele crăpate de desubt, de la umăr până la cot, apoi *țipunea*, o tunică lungă fără mâneci, larg deschisă, lăsând să se vază un fel de jiletcă neagră cusută cu mătăsuri, cu năsturași de ceaprazuri, formând chena la răscroiala gâtului și la șale. *Șcurtul* și *țipunea* sânt de obiceiu albe pentru bărbați și negre pentru flăcăi — chestie de deprindere și apoi fiind că stofele sânt țesute acasă, iar nu cumpărate, se înțelege că vopseala este un lux, pe care oamenii serioși îl lasă tinerilor.

Cămașa largă cade în cute dese peste genunchi; talia este tare strânsă cu un brâu având dungi colorate sau cu un brâu de cașmir. Lungi ițari se urcă până la jumătatea coapselor, cu sau fără tusluci, încheiați cu copci și strânși cu jaretiere puse pe dea-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

supra. Pantaloni propriu zis nu poartă, ci izmene de pânză. Ca încălțăminte opinca sau pantofii. La cap, fesul inevitabil, regulamentar, același pentru sultan ca și pentru cel mai de jos dintre supușii săi, cu deosebire că în Pind numai cei mai de seamă îl poartă roșu și cu ciucuri: păstorii și cărăușii îl poartă alb, de pâslă sau de bumbac, însă fără ciucuri.

Acum vine rândul femeei, dar cum am îndrăsni să dezbrăcăm o femee din Șopote pentru a-i examina portul! Cu toate acestea vom încerca, bine înțeles în teorie și după ce ne vom fi cerut ertare de libertatea ce ne vom fi luat. Peste cămașă, jiletca, mai elegantă de cât a bărbatului; apoi rochia și pe urmă țipunea neagră, însă nu scurtă, ci lungă până la glesnă. E fără mâneci și înfrumusețată cu puține broderii de un gust încântător. De asemenea fără mâneci este și *șcurtul* negru împodobit cu roșu. Un șorț, bătător la ochi, ca și zevelca din România, ascunde cămașa în despărțitura țipunei, care, pe când la bărbat este ca o tunică, la femee e mai mult ca o poloneză. Acest șorț este prins subt o cingătoare cu paftale, acele plăci gemene, de un lux barbar, une-ori enorme, rătunde sau în formă de aripi întoarse. La cap, se leagă cu o basma. Femeile umblă de obiceiu cu picioarele goale, afară de zilele de sărbători. In Pind nu se poartă nici un fel de blănuri.

Imbrăcămintea copiilor este după sex, o miniatură a costumului celor în vârstă.

Un cuvânt despre doliu. Semnul exterior de jale pentru bărbat este zăbranicul negru care înfășură fesul întreg și barba pe care nu o rade cât ține doliul. Pentru femee e broboada neagră care-i învălue capul și o parte a feței.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Și acum ne rămâne să cerem ertare pentru aceste amănunte cam lungi, dar trebuincioase, și să reluăm șirul povestirei, în cari își vor găsi locul, la timpul lor, trăsurile de moravuri și particularitățile vieței Pindului.

CAP. VII

Logodnă timpurie.

Dacă Toli Samota ar fi avut vreme să se gândească la peripețiile vieței sale în dimineața zilei de 24 Iunie 1903, în care scumpa sa Vasilichie era să devie a lui, și-ar fi adus aminte că cât p'aci a fost să fie înlănțuit printr'o altă legătură. De bună seamă, nu-i vorba de legătura bine-cuvântată a dragostei fericite, această cunună de flori ce împreună două ființe, a căror inimă, dacă n'a arătat părinților alegerea ce trebue să facă, cel puțin a consfințit'o; ci de una din acele căsătorii — n'am îndrăzni să spunem de chibzuială, căci ele se făceau mai de grabă din nesocotință — hotărâte conform unei tradiții, din fericire părăsită acum, care a canonit însă multă vreme satele românești din Pind.

Ne vom explica, De altfel bătrânul Simu în deprinderea lui de a vorbi cu cârligul sau cu cîinii sau cu oile — arare-ori avea alți tovarăși de vorbă — bătrânul Simu ne-a făcut să presimțim că odinioară părinții lui Toli dispuseseră cam pripit de mâna lui în favoarea fetei lui Strâmbu, o fată a cărei mamă, Thalia, avusese un cântec batjocoritor! E o enigmă, nu-i așa? Răbdare, o vom dezlega.

Dar la ce vârstă, se va întreba cititorul, a putut

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/ro1901-1932

oare să se logodească pentru întâia dată acest ţingău care se însoară abia la două-zeci şi doi de ani?

La ce vârstă? La cinci ani, — şi cu o fetiţă de două-zecĭ şi opt de luni, abia înţărcată. Tată-său şi mă-sa, bunicu-său şi bunică-sa, strămoşu-său şi strămoaşă-sa şi toţi strămoşii săi până la al cine ştie cătelea neam făcuseră toţi la fel, cu o mică deosebire: unii ceva mai curând, alţii ceva mai târziu.

Ba ceva mai mult. În acest ţinut atât de depărtat de matca românismului, unde daco-romanii lui Aurelian au găsit un azil inviolabil pe lângă colonii lui Paul Emiliu, pe când valurile năvălirilor cotropeau câmpia; în acest masiv al Pindului, în care cuiburile vulturilor sunt vecine cu acoperişurile Armânilor, în care fraţii noştri au putut să scape de barbari, acest biciu al lui Dumnezeu, înfruntându-i precum căprioara înfruntă acolo gloanţele vînătorului, s'a păstrat până mai eri acest obiceiu straniu al logodnei prea din cale afară timpurie, care de altfel se împăca cu curăţenia moravurilor lor. Cazul lui Toli Samota a ajutat mult la părăsirea definitivă a acestei datine.

Însă acum două-zeci sau trei-zeci de ani adese-ori se întâmpla ca doi buni prieteni să facă învoiala următoare, a doua zi dacă nu şi în ajunul căsătoriei lor:

— Ascultă, d'oiu avea eu un băiat şi tu o fată, ori eu o fată şi tu un băiat, să-i însoţim când le-o veni timpul.

— Primesc!

Îşi dădeau mâna şi treaba era sfârşită. Fata putea să se nască urâtă foc iar băiatul mai frumos de cât Făt-Frumos, schimbările de soartă puteau să facă pe unul din cuscri sărac lipit ca lov, iar pe cel-l'alt mai bogat de cât Cresus, logodna nu se putea strica.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Consimțimântul tinerilor? Așĭ, cine se sinchisea de asta! Căsătoria îi pândea nestrămutată ca destinul,— creșteți și vă înmulțiți!

Cu atât mai ușor se făcea logodna, când nu mai era vorba de o pereche închipuită, ci de una reală. Intr'o bună dimineață, mare zarvă intr'o casă. Se strângeau rude, popi, prieteni, se aduceau merinde, băutură, se încingeau hore grave însoțite de cântece, fără instrumente; apoi se ivea un mucos sfiicios, înalt cât o palmă, vârându-și degetele în nas—ăsta era logodnicul — apoi o fetiță bucălată sugându-și degetul — asta era logodnica; popii îi trăgeau la rugăciuni cu Isaci și Iacobi pe ici, cu Rebece și Rachele pe dincolo, cu pomelnicul patriarchilor și soțiilor lor și cu făgădueli pentru acești mucoși de a avea o posteritate numeroasă ca stelele cerului și ca nisipul mării; apoi veneau darurile, giuvaerele, felicitările, îmbrățișările, mamele își ștergeau cu batista lacrămile de la ochi, eroii serbărei își ștergeau nasul, apoi noapte bună și iute la somn.

Logodnicii au să se vază de trei, patru ori pe an, fără a schimba un cuvânt; băețașul sfiicios și fetița bucălată au să crească și au să se cumințească, el liber ca aerul, ea închisă ca o circaziană în harem. Or fi având dînșii oare-care idee că sunt destinați unul pentru altul? Soacra *ginerelui* își va strica ochii pentru a pregăti, cu mulți ani înainte de nuntă, douăspre-zece duzini de cămăși și tot atâtea perechi de ciorapi împletiți pentru *mireasă*; aceasta are să lucreze și dînsa la trusoul ei: învârtește-te, fusule ușor! alunecă, suveică, serta-ferta! aleargă, acule subțire! broderie pe ici, șiret pe dincolo... Și când s'o strânge tot ce trebue strâns, dacă nu și mai mult, când lăzile

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

vor geme sub greutatea grămezilor de cămăşi, de ciorapi, de rochii, de fuste, de velinţe, de preşuri, atunci li se va spune: «Acum e timpul, acum e momentul» şi atunci vecinii, rudele şi prietenii au să fie chemaţi la una din acele năpraznice nunţi pe cari le vom descri cât mai exact.

Cu acest mod de a se căsători, epiderma inimei era ceva mai puţin delicată de cât la un Romeo şi Julieta, la un Paul şi Virginia. In toată daravera asta nu era de loc vorba de gungunitul tinerilor, ci de o afacere. După un timp oare-care, daf nu dragostei — ferit-a Dumnezeu! — ci perpetuărei speciei, bărbatul îşi lua catrafusele şi se ducea în lumea mare ca Ulise (să nu care cum-va să-l confundaţi cu un grec din cauza asta), lăsându-şi pe Penelopa foarte liniştită acasă să îngrijească de micii ei Telemaci, fără a avea nevoe de a strica noaptea ce ţesuse ziua, căci de «pretendenţi» nici pomeneală! Sdravăn şi sănătos, acest popor nu numără de cât bărbaţi muncitori şi femei neprihănite!

Şi tocmai pentru că Thalia Diamandopolu, soţia lui Toma Strâmbu, făcu excepţie la regula generală, fiica lor Frosa plîngea de ţi se rupea inima cu cât se apropia sărbătoarea Naşterei S-lui Ioan, în care Vasilichia Hagi-Steriu avea să nu mai poată de bucurie fără a şi-o manifesta, bine înţeles, căci era destul de reservată pentru a nu arăta o veselie ce ar fi putut scandaliza lumea întreagă, tot pe atâta poate cât şi nebuniile făcute odinioară de neruşinata aia de Thalia Strâmbu. Dar să nu anticipăm asupra evenimentelor.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/indir1901-1932

CAP. VIII

Intoarcerea absentului.

Spuneam deci, că bărbatul de altă dată — ca și foarte adesea încă bărbatul de astăzi—își lua cât mai curând rămas bun de la nevastă, lăsându-i doi-trei copii făcuți, unul după altul în grabă, pentru a compensa timpul de văduvie de bună-voie, timp în care dînsul avea să muncească din greu în străinătate — mai cu seamă în Țara Românească, țară de belșug pentru dânsul, făcând unul din o mie de meșteșuguri în care știe să fie îndemânatic—unul sau mai multe, căci adese-ori schimbă meșteșugul după nevoie. — Prin muncă pe de-oparte și prin economie pe de alta, avea să câștige bani destui pentru a putea mai târziu să-și dea și el nițel ifos în satul său și să se odihnească pentru zilele ce mai avea de trăit... având însă grijă să tragă cât mai mult folos din banii strânși, și întru aceasta el ar fi dat mult înainte și ovreiului și grecului și armeanului și chinezului.

Căci a fi cămătar — a împrumuta de pildă bani cu săptămâna la plugarii greci și bulgari de la câmpie — e tot atât de puțin rușinos pentru un român de la Pind ca și, de ce n'am spune-o ?— de a număra printre rudele sale unu sau mai mulți haiduci.

După cinci ani, zece ani, une ori două-zeci de ani, românul nostru macedonean, cu chimirul plin de galbeni, își lua bățul cu care venise, își atârna plosca la brâu și o pornea spre cuibul său, peste nouă mări și nouă țări ca o pasăre pribeagă.

Dar prin câte emoții trebuia să treacă, în drumul

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/nom1901_1932

său îndoelnic, plin de primejdii, când urechia îi era isbită de vr'un foşnet suspect! Cu cîtă grijă îşi ascundea el hainele mai de seamă şi cu ce vechituri se îmbrăca! căci pe drum nimic după el nu trebuia să fie de râvnit. Şi făcea bietul om atâtea poşte de uita şi el de când umbla şi iată că se apropia de ţintă. recunoştea potecile prin care colindase în tinereţe, saluta in depărtare vârfurile de munţi ce-i erau dragi şi deja arăta cu degetul, ca pe o hartă, locul unde pe după un colnic se întindea satul său... când de odată, la o cotitură de drum, mutre de tâlhari se iveau — pac, o bubuitură — şi dacă tâlharii îi cruţau viaţa, îi răpeau însă chimirul preţios, chimirul care purta rodul a cinci, a zece, a două zeci de ani de muncă grea şi de lipsuri de tot felul. Şi bietul om se întorcea îndărăt la muncă, îndîrjit ca furnica căreia i s'a furat fărămitura din gură şi care, sfârşită de oboseală, se pune să-şi caute un alt bob de grâu, pentru că cu nici un chip n'ar vrea să se întoarcă în furnicar cu fălcile goale.

Dar să zicem că totul s'a petrecut bine, că steaua sa l'a condus bine pe armânul nostru şi că a scăpat teafăr de haiducii cari stau la pândă. Ce mai bucurie pe el, când vede fumul eşind pe coşul casei sale!

Un băieţaş şi o fetiţă ca de zece până la doispre-zece ani — absenţa tatului a fost relativ scurtă — se joacă în curte. Drumeţul s'a oprit, simţind de odată că picioarele i se rup de la glesnă, că răsuflarea i se scurtează; nu spune nimic, se codeşte, deşi a ghicit. «Ce sdraveni sânt! Ce voinici!...» De odată lasă să-i scape bâtul, întinde braţele... şi cei doi copilaşi fug strigând: «Uite, mamă, colea un om rău vrea să ne prinză!»

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Neliniștită, mama ese din casă. Bărbatul și femeia se uită unul la altul lung, țintă; floarea tinereței s'a vestejit pe obrajii lor, pe care grija și truda au săpat sbârcituri timpurii. Și înainte chiar de a se îmbrățișa pentru întoarcere, bărbatul a și întrebat cu o tremurătură în glas: «Da cel'alt băiat unde e?» Femeia a înțeles neliniștea părintească: «E la pășunat, are să vie numai de cât, e bine!», căci p'atunci rar își trimeteau scrisori, nu era poștă prin Macedonia; căci, în lipsă de vești aflate din gura vr'unui nou venit din partea locului, bietul înstrăinat mai că nu avea nici o știre de pe la el, afară doar că lăsase la plecare nevastă tînără și trei copilași mici de tot... Dacă sărmanul de el nu-i ar găsi pe toți! Dacă i s'ar spune: «A murit ăl mai mare sau a mai mică!»

Insă socoteala e exactă. Și atunci numai bărbatul și femeia, sub ochii băețașului și ai fetiței, cari stau mai la o parte și privesc uimiți, se îmbrățișează, însă cu cumpăneală, stăpânindu-și emoțiunea. Nu strânsori nebunatice, nu sărutaturi delirante, nu; s'ar crede că e un domn din București, care sosește, în fie-care Sîmbătă seara la Sinaia, cu trenul bărbaților.

«Ia veniți încoace, voi băeților, să sărutați mîna tăticului!» Și copiii se supun fără a se grăbi, cam neîncrezători, cam rușinoși, mai mult târâți de mama lor.

Iute însă li se dă drumul; femeei i-e de grabă să știe ce este în chimirul care umflă mijlocul călătorului. Se închid ușile și atunci, ca în tabloul lui Quentin Metzys, la Luvru, o ploae de aur cade pe masă... și atunci emoțiunea e vădită la acești janseniști ai ortodoxiei.

Mama lui Toli, Tana, nevasta lui Mitri Samota, fusese fetița acestei povestiri... care însă nu s'a petre-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

cut tocmai aşa. Necunoscutul care veni acasă, pe la 1875, n'avea o barbă nerasă de trei săptămâni, nu târa piciorul îmbrăcat ca un cerşetor. El venise cu cârvanea (caravana), călare pe un bun catâr şi însoţit de un alt catâr încărcat cu daruri bogate, ce se aduc de obiceiu pentru toţi din casă şi toate rudele, după o lipsă atât de lungă. Era însoţit de prietenii săi de copilărie, care veniseră întru întâmpinarea lui la câte-va ore de depărtare.

Căci întoarcerea se făcea în două feluri: ori pe ascuns sau cu alaiu mare, după cum era mai multă sau mai puţină siguranţă publică.

Şi soţia, bunica lui Toli, se ascunsese în semn de pudoare sau mai bine zis pentru a se conforma obiceiului. A trebuit s'o aducă cam cu sila. Fetiţa de atunci, această Tană, acum soacră, fusese îmbrâncită în braţele omului care le aducea atâţia galbeni — cusuţi până chiar şi în căptuşeala hainelor, căci chimirul nu-i încăpea — în cât răposatul tată al lui Mitri Samota n'a putut să aştepte vârsta legală a fetii pentru a o face noră. De alt-fel fusese logodită din cea mai fragedă copilărie cu acela care devenea soţul ei, şi zestrea ei bunicică fusese o neaşteptată bucurie pentru familia Samota din generaţia trecută, de şi nu zestrea fusese rîvnită de această familie când i-au dat lui Mitri de nevastă pe Tana.

CAP. IX

De la cântecul de leagăn la cântecul de drum.

O mamă, ori-cât ar fi de duioasă şi de devotată, nu poate să trăiască numai pentru copil. Lângă leagănul lui, ea are nevoe să simtă o altă dragoste, o

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistaromana.ro/mart1901.1932

dragoste bărbătească, puternică. Trebue ca obrajii fini și rumeni să se frece de obrajii cari înțeapă, trebue ca pruncul să fie ridicat de jos, pentru a fi sărutat, într'un avânt svăpăiat, care pricinuește oare-care spaimă,—căci dacă mama se apleacă peste fiul ei pentru a'l săruta, tatăl îl înalță până la buzele sale.

Toli avusese fericirea că Mitri Samota, îmbogățindu-se din tinerețe prin moștenirea ce i-o lăsase bunicu-său, care avea turme frumoase, nu se gândise nici odată să plece în străinatate. In căminul căldicel, când se deslipea de sânul mamei cu laptele curat, el nu era adormit cu duiosul cântec de leagăn al semi-orfanilor [1]):

Dormi, dormi,
Puiul mamei,
Tata se duse în cărăvane
Și nu se mai întoarse.
. . . . . .
Că nu sânt o pasăre, sărmana,
Să zbor, eu cea întristată,
Să mă duc,
Cu el să mă 'ntâlnesc,
Și amândoi să ne 'ntoarcem împreună.

Nu. Alt cântec îi cânta mă-sa fericită și mândră, ale cărei gânduri n'aveau nevoie să zboare spre acele țări necunoscute soției, unde soțul se dusese să facă avere. Și acest cântec de leagăn, vesel și senin sună astfel:

[1]) Toate poeziile cari se găsesc aci sânt date aproape textual după poeziile populare macedo-române.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901_1932

«Nani, nani, puiul meu — nani, nani, suflete; — voiosule somn vino, — adoarme-mi micuţul pe perină.

«Nani, nani, luluulu».

«Nani, nani, în livede, fiul mamei; — nani. nani printre flori — faţa ta să-ţi strălucească: — nani subt măr, — fetele după tine să se prăpădească; nani, nani şi sub stele, tu cu sprâncene îmbinate.

«Nani, nani lu lu luu».

Işi închipue ori şi cine că, între această mamă şi acest tată, a trebuit să fie foarte fericită copilăria lui Toli, care d'abia începuse să se ţie pe picioare şi se juca cu mieluşeii şi cu dulăii teribili, însă pentru dânsul foarte blajini. Bătrânul Simu, care încă pe atunci era bătrân, îi făcuse un mic cârlig şi, dându-şi aerul de a fi foarte ocupat, comic, copilaşul sta neclintit la postul său păzind, în micul ţarc unde îi se aduceau, trei, patru miei despărţiţi de mamele lor după cari behăeau. Şi de odată Toli începea să dea în ei cu bulgăraşi de pământ pentru a-i face să umble, sau îi prindea de picior cu cârligul, ca şi când sărăcuţii de ei ar fi vrut să fugă, sau se 'năpustea cu chiote asupra unui lup închipuit, înfăţişat printr'o buturugă, pe care o lovea cu toiagul, făcând pe voinicul, pe grozavul, pe învingătorul monştrilor, ca un mic Ercule.

Şi amândouă bunicile sale—amândouă încetate din viaţă mai în acelaşi timp, pe la sfârşitul veacului trecut, adică vr'o trei, patru ani înainte de epoca povestirei noastre — amândouă bunicile se întreceau care mai de care a-i povesti cele mai frumoase basme.

Când frate-său Steriu şi soră-sa Iulia născuse adu-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistaransilvania.ro/ndrr1901-1932

când o nouă bucurie în casă, el rămase totuși privilegiatul, de oare-ce era întâiul născut față de fratesău mai mic, de oare-ce era băiatul față de fata.

Bietele mame mari, câte poveşti încântătoare sau îngrozitoare nu mai ştiau ele! Ai fi zis de fie-care din ele că e *bunica* lui Barbu Delavrancea.

Să-l fi văzut deci pe Toli cum i se umflau nările, cum îi scânteiau ochiĭ, când ele începeau să înşire pe toți *Feții-Frumoşi* din Pind: *Gione-Aleptu*, *Ficior-Aleptu*, *Ficior-Muşat*, *Hiliu-de-Amiră!*

Cât n'admira el pe Muşata-Loclui (Frumoasa lumei), perechea Ilenei noastre Cosinzene! cum se înfiora când se iveau acei draci înspăimântători ce se chiamă *Şutlu si-li creapă numa* şi *Aclo s'li hibă!* Cum aştepta să intervie zînele cari fac dreptate: *Miercurea* şi *Vinerea*, cari ajută pe cei buni şi pedepsesc pe cei răi. Câtă simpatie n'avea el pentru *Antirălu-Albu*, împăratul cel bun şi câtă ură n'avea pe *Amirălu-Laiu*, împăratul cel negru, crud şi pervers! Şi cum ar fi vrut el să aibă darul lui *Avde-Tute*, care punându-şi urechia la pământ aude tot ce se petrece la o depărtare de mai multe zile, sau al lui *Veade-Tute*, pentru care un munte este străveziu ca un geam sau al lui *Alagă-multu*, care aleargă mai iute ca vântul, mai iute ca rândunica, mai iute ca fulgerul! Şi noaptea, înainte d'a adormi, tot se mai gândea la *Găina de Amalamă*, găina cu ouă de aur; şi în vis îi treceau pe dinainte piticii *Barbă-Cot* şi *Palmă-Om* şi la deşteptare i se părea că *Albile* şi *Muşatele* îi mângâiase obrajii, pentru a-i spune că soarele răsărise de mult.

Toli cunoştea viclenia *Araplui* care ia locul unui Făt-Frumos, gaiță împodobită cu penele păunului, dar

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901 1932

tot-d'auna despuiat la sfârşit de strălucirea sa împrumutată; vrăjitoriile *Mâgistrei* îi erau familiare ca şi bunele porniri ale *Dracoanicei*, drăcoaica priincioasă fiilor de împăraţi, când se găseau în strâmtorare; căuta prin grădină, unde se găsea neapărat într'un colţ, *fara de mortu*, acea *fărână* de mort cu care poţi să faci pe cine-va să doarmă cât voeşti; îşi zicea că are să caute, când s'o duce la şcoală, să nu fie leneş ca *Cicioare tru cinuse*, care stă mereu cu picioarele în spuză, şi când vedea o turmă de capre, se tot întreba dacă printre ele nu se găsea faimoasa *Capra*, acea fată fermecată.

Dar nu poţi să asculţi vecinic numai la basme sau să faci pe păstorul jucându-te. Toli avea prieteni, o sumedenie de mici prieteni în sat, cu cari se dedea la acele jocuri voinicesti, în aer liber, variate, atrăgătoare, cari cer de la un copil tot ce viaţa va cere de la un bărbat ca să poată trăi: îndemânare, isteţime, agerime, forţă şi curagiu.

Ca să cunoaşti bine pe armâni, ca să înţelegi devotamentul lor pentru cauzele mari, dispreţul pentru tot ce este prefăcut şi fleac, ba chiar simţul practic şi modul raţional de a întâmpina greutăţile; ca să descoperi izvorul jerfelor ce-şi impun în folosul aşezămintelor culturale, trebue să studiezi mai întâiu viaţa lor de copilărie şi mai cu seamă jocurile lor tle copii.

Să punem acest axiom, modificând o zicătoare cunoscută: Spune-mi cum te-ai jucat şi îţi voiu spune cine eşti.

Unele din aceste jocuri au smuls lui Hasdeu strigăte de admiraţiune, cum e bunioară *Barba mea de asime* (barba mea de argint) care conţine primele elemente ale unei acţiuni dramatice, ceea ce face pe

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistaramuri.ro/index1901-1932

marele învățat să găsească în cele d'întâi manifestațiuni omenești origina tragediei, acest gen literar de ordine superioară ilustrat de atâtea capo d'opere. Și câte alte jocuri nu sunt vrednice de toată luarea-aminte, ca, de pildă, *a sclaia* (cu sclavul) sau *cu murmințîi* (cu mormintele) în care se vădește un fel de amintire atavică a marilor războaie romane.

Nicăeri jocul zis bar nu este mai complicat ca în Pind: câte odată se lovesc îngrozitor la spate cu brâul răsucit ca un otgon; nicăeri jocul capra nu e mai periculos, jocul baba oarba mai îndrăzneț. Și se joacă cu mingea — un ghem tare de lână — cum se jucau cu mingea gentilomii francezi pe timpul lui Carol al IX, și asvârlă cu piatra—niște pietre rotunjite de torenți—cum asvârlea atleții acum două-zeci și patru de secole discurile.

Și când Toli se întorcea acasă roșu la față, nădușit, gâfâind, mă-sa îngrijată îi spunea: «Prea din cale afară te joci, ai să te îmbolnăvești!

Insă tată-său zâmbea cu mândrie:

«Dă-i înainte, băiete, nu fii găină plouată!»—acest Mitri Samota care nu era un tată intermitent ca atâția alții, cum sunt de pildă acei aventurieri ai negoțului depărtat, cari se fac iar părinții copilandrilor pe cari îi lăsaseră acasă în leagăn.

Și în toți anii, pentru Toli băiatul era o mare tevatură toamna când locuitorii din Șopote plecau în Tesalia.

Ceata copiilor o lua înainte de bătrânele care-i păzeau și care, pentru a-i face să uite osteneala, începeau să cânte cu o voce tremurătoare:

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr-1901-1932

Un sărac călugăr,
Călugăr nevoiaş,
Are bietul câte-va oi,
Şi are câte-va capre...

Şi vocile copilaşilor urmau:

Şi se duse să-le erneze,
In *arnău*, colo în şes,
Pe malul mării.

Şi bătrânele reluau:

În Maiu el oile le scotea
În munţii armâneşti.
Pe un munte orânduieşte pe cele sterpe
Şi pe un alt munte vătuii.

Atunci corul copiilor reîncepea voios, scandând ritmul care face picioarele să meargă la pas.

Şi pe muntele cel bun
El paşte oile de mult.
Le pasc oile câţi-va picurari
Şi caprele câţi-va căprari,
Vr'o şai-zeci de picurari,
Vr'o trei-zeci de căprari.

Acum venea iarăşi rândul bătrânelor:

Vre-o şai-zeci pasc oile,
Vre-o şai-zeci le mulg,
Şi călugărul cel sărac
Are trei oi frumoase.

Şi în sfârşit bătrâne şi copii strigau cât îi ţinea gura:

Una îi aşterne să se culce,
Alta îi frământă să mănânce
Şi pe cea bălae, pe cea mai mică,
O ţine ca să stea de vorbă cu el.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistaramaskarad.ro/ndr/1901-1932

CAP. X

Scoborârea.

Tesalia, astăzi decăzută, a jucat un mare rol încă din timpurile cele mai vechi; locuitorii ei se civilizaseră cu mult înaintea Grecilor de la miază-zi. Agricultura, favorizată de rodnicia pământului, înaintase mult la dânșii, caii și boii acestui ținut mănos erau priviți ca cei mai frumoși de pe pământ.

Însă Tesalia a mai fost încă, mai întâiu țara legendelor, apoi țara clasică a vrăjitoarelor.

Acolo se zicea că s'a făcut lupta Titanilor în contra zeilor. Acolo este muntele Pelion, care, asvârlit peste muntele Osa, a servit de scară celor doi-spre-zece uriași răsvrătiți cari s'au năpustit asupra Olimpului și a căror escaladare a fost oprită de Zeus. Prin urmare, acolo se găsește Olimpul, locașul Zeilor nemuritori cari se hrăneau cu ambrozie și'și astâmpărau setea cu nectar, de pe care un Liet Galilean, mai tare de cât Briareu și Anteu, i-a doborât, el care a băut fierea și oțetul pe un alt munte, Golgota, rămas sfânt pentru tot-d'auna.

Tesalia era mai cu seamă patria centaurilor, fii ai lui Ixion și ai Nefelei, ai vijeliei și ai norului, oameni prin trunchiu, cai prin șolduri și prin copite, aci bătăuși, ca aceia cari au dat asalt Lapiților, alți Tesalieni, la nunta lui Piritous și a Hipodamei, când, amețiți de băutură, haiducii timpurii voiau să răpească mireasa; aci pacinici ca Chiron, personificația înțelepciunei și a științei medicale, învățătorul lui Esculap și amicul lui Ercule, educatorul lui Achile, al lui

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Jazone, al lui Talamon, al lui Nestor, al lui Ipolit, al lui Palamede, al lui Ulise, al lui Diomed, al lui Castor, al lui Polux şi al lui Enea, eroul şi părintele venerabil pentru fiii Romei.

Acolo Peleu a vânat mistreţul, acolo a luat de nevastă pe Tetis, cu care a născut pe Achile, cel mai slăvit dintre muritori, şi la această nuntă zeiţa discordiei Eris, nefiind invitată, a aruncat «celei mai frumoase», vestitul măr care avea să provoace rivalitatea zeiţelor Junone, Venus şi Minerva precum şi judecata lui Paris, de unde avea să isbucnească rezbelul cu Troia.

Acolo a crescut Jazone, părintele navigatorilor şi al *conchistadorilor*, căpetenia celor cinci-zeci de Argonauţi care au putut, prin vicleşugul Medeei, să răpească pielea cu lâna de aur.

Şi tot acolo, în această ţară a buruienilor magice, au trăit mult mai târziu legiuni de vrăjitoare cari roiau în lumea latină, Canidia lui Oraţiu, fermecătoarea *Măgarului de aur* a lui Apuleu.

Să povestim istoria Tesaliei? Pentru ce? S'a dat în partea lui Xerxes şi i-a procurat călăuze pentru a năvăli în Focida; Filip, regele Macedoniei, a supus'o, pe urmă Roma a stăpânit-o, apoi iarăşi a fost a Bizanţului şi în sfârşit s'a bucurat de pacea otomană, care seamănă cu pacea romană mai mult de cât s'ar crede. Şi tractatul din Berlin, la care atât românii de aici cât şi aceia de acolo nu se pot gândi fără amărăciune, a făcut-o plocon Greciei.

Există o mică carte, ajunsă azi foarte rară, excelentă, deşi nu tocmai arătoasă, *Etudes historiques sur les Valaques du Pinde*, de un român de la Pind, pe care trebue s'o fi citit ca să înţelegi ce neajunsuri a

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistaransilvania.ro/mdr 1901-1932

făcut această cedare românilor munteni din județele Grebena, Mețova, Conița și Ianina.

Acum sate întregi nu mai emigrează ca în trecut într'o provincie a aceluiași stat, ci într'un stat străin: formalități dincoace și dincolo de graniță, sâcâeli din partea administrației, taxe în Grecia pentru vitele duse la iernat, peste impozitele plătite la statul turcesc, pe când altă dată lucrurile se petreceau într'un mod așa de simplu, întocmai cum bunioară un meșter din Creuse care în fie-care primăvară se duce să lucreze la Paris și se înapoiază în satul său când cad frunzele. Astfel sunt pedepsiți Românii pentru că au dat Greciei atâția eroi pentru războiul independenței din 1821, care făcu din Atena o capitală, căci români erau Marcu Bociari, Hagi Petru, Andruțu, Dracu, Palasca, Bajdeki, Jaca, Griva, Ciavela, cea mai mare parte din eroii din 1854 ca și din 1821.

Dar să ne întoarcem la Toli al nostru.

In ziua de 24 Iunie, uitase nerecunoscătorul acele frumoase zile ale copilăriei sale fără griji, pe care un tragic eveniment avea să i le amintească în curând, căci cântecul de drum, care mai adineaori ne-a atras atențiunea asupra pașilor săi, îi deschidea în fie-care an viața rătăcitoare, atât de firească omului și atât de frumoasă pentru inteligența timpurie. Da, atît de frumoasă și de firească în cât țiganul joacă și cântă pentru că n'are acoperiș, iar franciscanii primitivi, cari cerșeau pe drumuri, predicând evanghelia sărăcilor, erau radioși de bucurie, precum un mangal radiază căldura, pentru că n'aveau o mânăstire. Dar însuși Fiul omului n'a părăsit casa dulgherului Iosif pentru un vagabondaj sublim, el care ridica pe niște

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mcr1901-1932

pescari pentru a face dintr'înşii apostoli, adică călători cari aveau să ducă pretutindeni buna vestire?

A Toli, Toli! Adu-ţi aminte de pregătirile de plecare, atît de grabnice dar tot de odată şi atât de migăloase, de sacii umpluţi, de baloturile legate cu frânghii, când deja sfatul bătrânilor alesese pe păzitorii cari aveau să rămâe pentru paza satului, încălţaţi cu patine de zăpadă şi despărţiţi de restul omenirei timp de şease luni. Adu-ţi aminte de rugăciunile preoţilor, care bine cuvântau plecarea, precum Aron sacrifica, când fiii lui Israel îşi îndoiau corturile pentru a-şi reîncepe mersul spre ţara făgăduinţei! Adu-ţi aminte de strigătele prelungite cu cari toţi îşi luau rămas bun de la sat, când deja şireagul undula la sgomotul clopotelor şi al behăitului. Nu mergea prea iute, căci pe atunci nu-i era nimănui grabă să ajungă la locul de destinaţie ca acum când scoborârea se îndeplineşte în trei, patru zile, ca şi când cu toţii ar avea să se scape de o corvadă neplăcută, de această scoborîre pe care altă dată cel puţin o făceau fără nici un pic de pripeală, în cinci-spre-zece sau douăzeci de zile, ca şi când ar fi fost o partidă de petrecere pe care nimeni n'ar vrea s'o vază sfârşindu-se mai iute.

Nu, coloana nu mergea prea iute, pentrucă picioarele lui Booz cu părul alb îi tremurau de bătrâneţe, pentrucă mamele purtau în spinare pe pruncii lor, pentrucă catârii erau prea încărcaţi cu bagaje, peste cari cocoţaţi cântau cocoşii şi găinile. Şi toată această lume scânteia de bucurie, pentrucă mergea spre ţara belşugului, spre ţara soarelui. Şi un dus după lume din Roma lui Traian ar fi recunoscut, numai decât, în această mulţime, nişte latini curaţi; căci timpul, care

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mrr1901-1932

slăbește tipurile naționale, n'a putut să facă dintre armâni o apă cu grecii și cu albanezii.

Insă Toli nu văzuse liota de cât atunci când, fiind mic de tot, păstorul Simu îl purta în spinare, precum ciobanul cel bun face cu mielul ostenit, sau când îl lega pe un catâr, culcat pe spate, ca un mic Mazeppa. La vârsta de cinci sau șease ani mergea deja pe jos, în ceata înainte mergătoare, cu bătrânele conducătoare, cari cântau cântece de drum, spuneau basme împletind în acelaș timp și la ciorapi.

Și pașii adulților încetul cu încetul ajungea pe copilași și'i lăsa în urmă, iar seara soseau cu toții împreună la popas.

Atunci bărbații descărcau vitele de povară, întindeau corturile pentru noapte, tăiau lemne în pădure pentru focul taberii; fetele se duceau să aducă apă din vr'un isvor apropiat, mamele pregăteau cina și în curînd adipeau toți sub cort până în zori de zi.

Nu-i vorbă, erau și zile ploioase când se înfășurau în mantale cu glugă, când piciorul aluneca pe pământul ud, când cântecul de drum nu isbutea totdauna să dea curagiu mititeilor. Ei și! Totuși ajungeau la popas, târâș-grăpiș și seara când cortul era bătut de șiroaele de ploae, strânși la sânul mamei, îi trăgeau un somn și mai bun, de vreme ce erau și mai osteniți.

Dimineața, se făcea chemarea cailor cu strigătele de: «Orz! Orz!». Și toate vitele, lăsate să pască în voe în timpul nopței, alergau fără să dea greș fie-care la stăpânul său pentru a-și primi merticul de orz.

Timp de cinci-spre-zece zile, caravana își strângea și își întindea corturile și această repetiție se făcea într'o varietate de locuri încîntătoare, mai ales pentru

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistaromana.ro/ndrr1901-1932

sufletul unui copil, până când ajungeau în satul din Tesalia unde se 'ntâlneau iar cu populaţia din satul românesc, mereu aceiaşi într'un mediu diferit, ca un suflet care prin avataruri succesive ar locui în două corpuri.

CAP. XI

Apostol Mărgărit.

Era în ajunul Naşterei S-lui Ioan Botezătorul, anul 1903. Un bătrân, venind din Bitolia cu doi catârgii, suia, în pasul calului său, un mândru armăsar alb, potecile stricate cari duc în satul Şopote. Era un om de vre-o 75 de ani, cu fruntea largă şi descoperită, cu nasul acvilin şi foarte fin, cu faţa ovală, cu ochii foarte dulci, aproape negri, cu mustaţa frumoasă şi albă ca zăpada, cu părul colilie. Era de stat mijlociu şi proporţionat şi, printr'o sforţare de voinţă, ţinea ridicat frumosu-i cap; îşi încovoia trunchiul şi îşi îngrijea ţinuta de călăreţ, şi totuşi omul acesta avea să moară în curând, şi totuşi omul acesta ştia că avea să moară în curând.

Voise să revază pentru ultima oară comuna Avdela, leagănul său, şi această supremă călătorie, care avea să preceadă cu puţin călătoria cea lungă de unde nimeni nu se 'ntoarce, o făcuse să coincidă cu nunta lui Toli, pe care trebuia să-l cunune ca prieten al familiei Samota, ceva mai mult, ca rudă a familiei Samota.

Din Şopote până la Avdela nu mai avea de făcut de cât un singur popas.

Şi nobilul bătrân, dintr'o ţară unde nu există altă

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/md/1901 1932

aristocrație de cât a inteligenței și a inimei, se numea Apostol Mărgărit.

Și Apostol Mărgărit era dus pe gânduri.

Ca un veteran din marile războaie, se gândea la luptele ce a dat, la rănile ce a primit, la victoriile ce a repurtat.

Și o lacrimă se rostogoli din pleoapa acestui om de bronz, o lacrimă de gelozie. Căci vieții lui admirabile îi va lipsi o încoronare eroică. Era să moară într'un mod obscur în patul său, de istovire și bătrânețe, pe când un Mihăileanu, care nu valora cât el, care fusese adversarul său, avusese fericirea să cază, pentru ideia românească, sub gloanțele unui ucigaș.

Și totul ajutase să dea un caracter măreț morții acestuia.

Ea scăpase poate pe apărătorul firesc al neamului, pe regele Carol al României, de bomba sau de pumnalul conspiratorilor bulgari; ea fusese înștiințarea care te face să te păzești și să fii păzit. Și un imens strigăt de milă răsunase de la Carpați până la Dunăre, se repercutase până în văile Pindului, și Mihăileanu avusese o înmormântare minunată, și pe sicriul lui fusese pusă cununa de martir.

Din contra, viața lui Apostol Mărăgit ar fi semănat cu acele fluvii mari, cari, după ce au rostogolit valuri uriașe și roditoare, se pierd în nisipurile îmbucăturei lor.

Oare opera sa avea să traiască? Căci el și numai el singur organizase în toată Macedonia naționalitatea românească, pumnii săi modelaseră lutul pe care îl frământase părintele Averkie, compatriotul său. Dar oare argila nu era să se sfărame? Ce era să rămâie din

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr.1901-1932

lunga lui încordare: o statue mândră sau o grămadă de noroiu?

Şi viteazul de inimă, şi optimistul a stat o clipă la îndoială.

Dar îşi ridică fruntea. Unul din vîrfurile Pindului, Vasiliţa, scânteia la soare, încununat de zăpezi veci-nice; şi jocurile perspectivei dădeau acestui creştet de munte înfăţişarea unui gigant stând ghemuit, cu capul rezemat de mână şi cu cotul pe genunche, şi uitându-se departe cu privirea sa profetică. Şi Apostolul Mărgărit se înalţă pe scările şelei, salută geniul neamului.

Cu toate acestea el nu era un visător, un poet; nici odată n'a fost spirit mai limpede, mai practic, mai apărat de ori-ce misticism politic.

Şi îşi reaminti viaţa din zilele negre şi din zilele senine.

Fiu al unui celnic din Avdela care încercase restriştile soartei, dar care avea mare trecere pe lângă paşi şi bei, nepot al unui arendaş al vămilor interne, el îşi făcuse studiile la liceul grecesc din Ianina şi din elev s'a făcut învăţător la şcoala grecească, căci alta nu mai era p'atunci, chiar în Avdela, mai pe urmă într'un sat bulgăresc de pe lângă Castoria, unde uimise pe bieţii locuitori bulgari prin inteligenţa sa. De aci a trecut la Vlaho-Clisura, acest orăşel astă-zi în decădere, pe atunci însă foarte înfloritor.

Destituit în urma unor intrigi de eforie, a avut ocaziunea să vie în Oltenia, pentru a descurca socotelile unui bogat din Vlaho-Clisura, care poseda o imensă avere imobilă, constând din o mulţime de edificii din Craiova.

Această mijlocire i-a adus oare-care beneficii. N'a

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mcr1901-1932

trecut mult și iată-l în București, în 1866 sau 1867. Aci părintele Averkie, călugărul de la Sf. Munte. care fiind de față la o împărțire de steaguri de către Cuza-Vodă, pe șesul Cotrocenilor, strigase, într'un avânt de entusiasm subit: «Și eu hiu armân!», părintele Averkie, zicem, conducea un internat în care un grup de românași aduși din Pind trăgeau pe dracu de coadă, din cauza zgârceniei călugărului. Munceau însă voioși, ca bursieri ai statului, leviții acestui seminariu care avea să dea armânilor pe primii lor misionari. Mărgărit, care era deja nu numai om în vârstă, ci încă căsătorit și părinte de familie, nu putea de sigur să se așeze alături cu băețașii pe băncile școalei. El s'a pus și a învățat singur. Nu cunoștea până atunci de cât limba greacă, de altfel minunat de bine, și dialectul macedo-român, pe lângă limbile turcă și bulgară, pe cari le știa însă fără carte. În timp de șapte sau opt luni a învățat la București perfect de bine românește și franțuzește.

Guvernul de pe atunci i-a încredințat misiunea de a înființa la Avdela prima școală românească din Pind, dându-i o subvenție lunară de 120 lei.

În curând avea să-i iea locul acolo unul din școlarii părintelui Averkie. Atunci a făcut acel lucru enorm, nevorosimil, nebun. S'a dus să inaugureze învățământul românesc la Vlaho-Clisura într'o cocioabă, într'o cotineață, alături cu școala grecească admirabil instalată și prevăzută cu profesori eșiți de la Universitatea din Atena.

Într'un orășel considerat ca citadela elenismului și ca a doua reședință a unui mitropolit grec, a înfipt steagul românismului. Și ca să-ți poți da seama de

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mom1901-1932

bărbăţia lui Mărgărit, trebuie să ştii ce însemna pe atunci un mitropolit grec.

Era stăpânul absolut al turmei sale atât ca putere spirituală cât şi ca putere lumească: braţul secular îl asculta. N'avea decât să pârască pe un creştin ca nedisciplinat, ca rău cugetător şi acest creştin devenea oaia râioasă atât în ochii drept credincioşilor, cât şi în ochii autorităţilor administrative.

Vai de capul mireanului care îndrăznea să ţie piept unui episcop grec!

Se alegea cu exilul sau cu deportarea în Asia Mică

Şi mitropolitul grec îşi sumese mânecele, iar Apostol Mărgărit îşi întinse muşchii pentru o luptă care avea să devie epică.

Da, într'o ţară în care cel mai mândru *celnic* se lăsa a fi bătut de un prelat, dacă-i venea pofta acestuia să facă o bâtă din cârja lui, Mărgărit a fost cel d'întâi care a îndrăznit să se puie în potriva unui demnitar bisericesc atât de temut şi să-i spuie:

«Sânt în Turcia supus credincios al Sultanului, stăpânul meu şi al tău, şi nici de cum sclavul unui călugăr grec ignorant într'atâta în cât nu ştie nici numele să-şi iscălească!»

Era un adevăr straşnic. Dar ignorantul era un om câinos. S'a plâns la autorităţile din Castoria, s'a plâns la Constantinopol, a intervenit patriarhia ecumenică şi a obţinut în sfârşit de la sublima Poartă un ordin prin care Mărgărit era trimes, fără voie de a se mişca de acolo, la Avdela, comuna sa natală, care pe atunci depindea de vilaetul Ianina.

Plecă, sub escortă, între jandarmi, înnecat în datorii, lipsit de toate, numai de curagiu nu.

Şi aci, nu stă pe gânduri. Având o recomandaţie

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

către un hangiu român din Ianina, el, care într'o zi avea să stea de vorbă cu marii viziri și să se așeze la masa Regelui Carol, cere să vorbească pașei, un om teribil, care fusese ministru la Constantinopol și de care tremura toată provincia. Îi explică scopul ce urmărește. A fost elocinte, a fost tare, a fost convingător. A atins coarda simțitoare arătând pașei că scopul ce urmărește e conform cu interesele Turciei. Ce voiesc grecii din Atena? Să facă să li se cedeze, strigând pe lângă Puteri, o parte din statele Sultanului, sub pretext că ar fi locuite de Eleni.

Dar nu există greci în Macedonia și Epir, afară de colonii neînsemnate. Se găsesc însă sute de mii de români grecomani, cărora e bine să li se dea conștiința naționalității lor, pentru a pune stavilă planurilor ambițioase ale regatului grecesc, făcând din acești români supușii cei mai credincioși ai Sultanului.

Și pașa a înțeles. Și de unde era tare supărat pe Mărgărit și se gândea să-l trimită unde-va în Asia Mică, căci îi fusese descris ca un agitator primejdios al unei propagande cu vederi dușmănoase pentru imperiul turcesc, guvernatorul Ianinei îi dete o sumă de bani și un post provizoriu de dragoman al vilaetului, post cu atât mai provizoriu cu cât acestui apostol al românismului îi era de grabă să se înapoieze pe tărâmul de propagandă ce-și alesese.

La rândul său, guvernul central, reprezintat prin Sawfet-pașa, mare vizir, e convins de dreptatea cauzei românești în Turcia. Aceasta se petrecea la Constantinopol în cabinetul său. Nu mai e istorie, ci o mitologie, e lira lui Orfeu care îmblânzește fiarele; e lăuta lui Amfion care mișcă pietrele, ele se ridică

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

de la sine una peste alta, pentru a forma citadela românismului...

Şi dacă omul acesta ar fi trăind şi ar fi citit cele scrise aci, ar fi dispreţuit elogiul, el care era nesimţitor faţă de ori-ce laudă, el care a fost servitorul unei idei, el care s'ar fi lăsat să fie zidit de viu în temelia templului, daca o asemenea jertfă ar fi fost necesară pentru a-i asigura vecinicia.

Mărgărit s'a înapoiat deci la cocioaba sa din Vlaho-Clisura, devenită augustă ca un Partenon, unde o figură ideală, mai frumoasă de cât Minerva crisele-fantină a lui Fidias, despica tavanul frunţei sale sublime pentru a primi adoraţiunile tuturor armînilor. Şi în această şcoală dosnică dar luminoasă, nu se cîntau imnuri, o, nu! ci câţi-va copii mici silabiseau texte româneşti elementare, învăţau limba metropolei româneşti.

Veni războiul ruso-turc. Principatul român îşi împlini destinul alăturea de muscal. Prinţului Carol a predat Osman Paşa, eroul Plevnei, glorioasa sa sabie. Se închid şcolile româneşti în Turcia, iar Mărgărit e aruncat în puşcărie. E un dezastru, e nimicirea operei româneşti. S'ar fi crezut că nu mai rămânea altceva de făcut, de cât a se supune fatalităţii. Ba nu, Mărgărit îşi acoperă capul cu poala mantiei sale pentru a lăsa să treacă vijelia.

In exilul său, a făcut cunoştinţa unui episcop grec, astăzi patriarh ecumenic, singurul membru din clerul grecesc pentru care a avut oare-care stimă. In curînd îşi căpătă libertatea şi împreună încă şi mijloacele pentru a face să înainteze cauza sfântă. Nici persecuţiunile, nici ameninţările, nici momelile n'au isbutit să-l abată de la linia de conduită ce-şi trăsese. Pen-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr/1901-1932

tru a se bucura de oare-care independență, a cerut supușia română. Numit inspector general al școalelor române din Turcia de către George Chițu, a întâmpinat, până la un timp, greutăți enorme, din partea unor funcționari turci, întru îndeplinirea atribuțiunilor misiunei sale. Într'o zi, inimicii săi reușesc, prin intrigi, să facă ca să fie aruncat în închisoare la Bitolia; însă d. Ioan Bălăceanu, pe atunci ministru al României la Constantinopol, dă iute fuga la marele vizir și-i spune: «Alteță, dacă în două-zeci și patru de ore, Mărgărit nu e pus în libertate, îmi cer pașapoartele și rup relațiunile diplomatice».

Apostol Mărgărit, inspector al școalelor românești, lucrează cu o activitate ne mai pomenită pentru a crea o mulțime de școli primare și secundare. Nu mai rămânea alt mijloc de a se scăpa de un adversar atât de temut, de cât asasinatul. Grecii încearcă și acest mijloc josnic. O bandă de ciomăgași se năpustesc asupra lui într'o seară, în momentul când, pentru a se duce acasă, apucă pe o ulicioară îngustă, și-l lovesc așa de rău la cap, în cât, timp de câte-va zile, s'a crezut că Mărgărit e dus. Așĭ!

N'a trecut o săptămână și iată-l deja călare, cu capul și cu brațul legate, el care a umblat mai mult în viața sa de cât Jidovul rătăcitor și care, după ce a mânuit milioane, n'a lăsat de cât cei cinci gologani ai Jidovului rătăcitor. Acuma însă și-a luat un păzitor, pe voinicul Musa, al cărui nume va reveni în această istorie, pe acel Musa, care mai târziu a fost ucis cu patul puștei de niște tâlhari greci.

De ciudă, inimicii cauzei românești începură să-l pârască de a fi agent al catolicismului, sperând că prin aceasta îl vor discredita în ochii publicului... A!

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr/1901-1932

de Roma îi ardea acestui fundator al unei religii, acestui om care atunci şi mult mai târziu încă era şi va fi idolul Macedoniei româneşti! Un cuvânt şi era ascultat. Autoritar, despotic, voia ca totul să i se plece.

De obiceiu, copiii nu prea seamănă părinţilor. El avusese fericirea să aibe o fată eroină, care a îndrăsnit să smulgă barba unui episcop grec, într'o zi când Mărgărit a voit ca apostolul să fie citit în limba română, la biserica principală din Vlaho-Clisura. Prelatul grec a voit să dea brânci băiatului care, în limba noastră şi pentru drept credincioşii neamului nostru, citea capitolul unde apostolul păgânilor număra crudele sale suferinţe, cari fuseseră şi suferinţele lui Apostol Mărgărit... cari aveau să redevie suferinţele sale.

Căci încetul cu încetul invidia se deslănţuise; dezbinarea se ivise în turmă; haina făcută dintr'o bucată s'a rupt în două; eforiştii aruncaseră anatema asupra mărgăritiştilor. Ei şi ce e cu asta? Pentru ca să fie schisme, trebue neapărat ca să fie o credinţă; toleranţa este virtutea religiunilor pe ducă. O şcoală românească eforistă contra unei şcoale româneşti mărgăritiste nu era tot mai bine, de cât nici o şcoală românească?

Enric al IV având urâtul obiceiu de a presăra toate discursurile sale cu o mulţime de Jarnidieu! (reneg pe Dumnezeu), duhovnicul său, părintele Coton, obţinu de la bunul său rege ca să nu mai spuie când injura de cât Jarnicoton! Puteau dânşii dar să blesteme numele lui Mărgărit, prea puţin îi păsa, era destul numai că toţi învăţau limba română.

De alt-fel, ceasul retragerei sunase pentru dânsul. Acum nu mai era de cât un biet bătrân pensionar al statului.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mcr1901-1932

Tocmai la asta se gândea Mărgărit, când strigăte de bun sosit, urale nesfârșite răsunară. Un lung cortegiu de voinici călări din satul Șopote, venea întru întîmpinarea lui.

Și bătrânul se înțepenise pe scările șelii; își depărtă umerii și'și ridică capul.

Ochii i se înflăcărară, sângele îi coloră obrajii. Și Moartea, pe care o purta pe spinarea armăsarului, Moartea fu îmbrâncită și depărtată.

CAP. XII

Care începe printr'o prezintare și sfârșește printr'un discurs.

La una din marginile satului Șopote, casa familiei Samota; la cea-l'altă, locuința familiei Hagi-Steriu: cele două familii de căpetenie din sat.

In familia Samota, un mândru tânăr de două-zeci de ani, român neaoș din moși strămoși, fără nici o picătură de sânge străin în vinele sale, cu fruntea curată, cu privirea deschisă, cu trăsurile feții regulate, bătute în medalie. Străbunii acestuia n'or fi venit de sigur din molatica Campanie; ei vor fi emigrat din Latiu, de la poalele munților Albini, căci tipul lui Toli nu seamănă cu al personagiilor lui Leopold Robert, frumusețea sa juvenilă e mai puțin gingașă, mai severă, mai bărbătească.

El asvârlea mai departe piatra, sub privirile aprobătoare ale bătrânilor; el, la jocul «celor trei sărituri», întrecea cu un cot pe toți concurenții, și tot el era

Muzeul Digital al Romanului Românesc
Rev Statransilvania ro/mon 1901-1932

fala şcoalei româneşti. Şi sufletul îi e tot atât de nobil ca şi corpul.

Neprihănite-i sânt mâinile, cari în curând vor desface cingătoarea fecioarei de la Pind, căci el nu cunoaşte de fel amorurile vulgare.

In familia Hagi-Steriu, o fată de opt-spre-zece ani, floare alpestră, fruct gustos din acest ţinut, de asemenea sănătoasă şi zdravănă, sfiicioasă, niţel sălbatică chiar, cu ochi negri ca mura, dar pe cari numai părinţii şi prietenele ei îi văzuseră, căci Vasilichia nu i-a ridicat nici odată asupra unui străin. Pe obrajii ei trandafirii sănătăţei sânt în acelaşi timp şi trandafirii pudoarei. Cu Toli, ea n'a avut de cât întrevederile de rigoare în anumite zile mari, şi atunci de faţa cu părinţii ei. Ea-i aducea pe o tăviţă ceaşca de cafea şi dulceaţa, cu o uşoară tremurătură de mâini, tremurătură vizibilă de alt-fel şi la logodnicul ei, când întindea mâna să ia dulceaţa sau cafeaua. Nici odată însă nu-şi spuseseră că se iubesc. Şi cu toate astea, amândoi ardeau de dorul de a se vedea uniţi odată mai curând. El este puiul de vultur, ea este porumbiţa, o porumbiţă mistuită de dorul de a fi răpită în ghiarele puiului de vultur. Nici odată n'a fost, dintr'o parte ca şi din cea-l'altă, o pasiune mai stăpânită, dar în acelaş timp nici odată n'a fost pasiune mai absolută, nici odată două inimi nu s'au dat una alteia mai pe deaîntregul.

La familia Samota ca şi la familia Hagi-Steriu, un tată şi o mamă cari sânt încă în deplinătatea puterilor lor, căci tinerii logodnici sânt cei dintâiu născuţi ai celor două familii. Cei doi cuscri, Mitri Samota şi Petre Hagi-Steriu pot fi puşi alături ca şi cele două cuscre, Tana Samota şi Fanca Hagi-Steriu, fiind, cei

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr1901-1932

d'întâiu, de vre-o 45, iar ele de vr'o 42 de ani, așa potriviți în avere, în cinste, în felul de a trăi, așa de bine făcuți din același lut, în cât ar fi de prisos să ne dăm osteneala de a da portretele lor separate. Ne place mai bine să'i grupăm în al doilea plan al acestei largi fresce la spatele figurilor lui Toli și Vasilichiei, dominați cu toții de Pind. Nu vom presinta de asemeni pe cei-l'alți copii ai lui Samota și Hagi-Steriu, care-s vrednici de frații lor întâiu născuți, dar cari n'au nici un rol special în această povestire.

Apostol Mărgărit este oaspele familiei Samota. A fost primit cu cele mai mari onoruri, nu numai în calitatea sa de naș, ci încă pentru că, în acest sat a avut în totdeauna partisani devotați, chiar pe vremea când în orașele Macedoniei frații noștri armâni erau dezbinați în mărgăritiști și eforiști, cari au uitat urile lor și s'au împăcat, în ziua de 15 Octombre 1903, lângă sicriul marelui patriot, al asprului păstor care-i lovise une-ori cu cârligul său pentru a-i face să meargă înainte sau pentru a-i ține în rând.

După cum se și cădea, *celnicii* satului se strânseseră în odaia reservată fostului inspector al școalelor românești din Macedonia. Și acesta le vorbea:

— Oameni buni, ascultați-mă, căci uite, sunt cu un picior în groapă. Poimâine am să plec pentru a mă duce să salut pentru cea din urmă oară satul meu natal, apoi de la Avdela am să mă înapoiez la Bitolia pe un alt drum, înainte de a apuca drumul cimitirului. Așa dar, nu o să ne mai vedem...

Aceste cuvinte au fost primite cu un murmur de necredință prefăcută, care ascundea amărăciunea părerilor de rău.

— Nu, n'avem să ne mai vedem, reluă Apostol

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistaarhiva.ro/mdrr1901-1932

Mărgărit. Sunt la capătul drumului meu, care a fost anevoios; însă ceva m'a susţinut: credinţa nestrămutată în ursita neamului meu. Căci nu de geaba aţi căpătat conştiinţă de naţionalitatea voastră. Adevărul vă spuiu, abia sunteţi la începutul luptelor voastre. Aveţi însă parte de a şti cu ce şi în contra cui să luptaţi.

Auditorul atent se apropiase de bătrân pentru a primi acest fel de testament. Cu toţii erau aşezaţi turceşte, numai dânsul şedea pe un scăunel.

— Arma voastră vă este limba. Pentru unele popoare cucerite şi asuprite, a-şi păstra limba este a avea în mână cheile închisorii lor. Soarta a voit ca ţara noastră să fie cucerită de turci, dar nu sunteţi asupriţi. Aţi deveni însă asupriţi în ziua când aţi cădea în mâinile pretinşilor voştri-liberatori... Mi-aduc aminte că într'o zi spuneam unui mare vizir: «Alteţă, dacă un creştin vine să vă spuie că iubeşte pe turci pentru ei înşişi, să-l daţi afară ca pe un mincinos de rând.

«Eu, armân, vă declar că nu pentru ochii lor frumoşi le sunt credincios.

«Situaţia noastră însă este întocmai ca a unui om care se află pe o corabie obosită. Furtuna se deslănţueşte; atunci omul acesta, deşi n'a fost plătit să pue mâna pe lopată sau pe frânghie, îşi înţelege datoria de a ajuta ca să scape corabia de înec, ori-care ar fi cârmaciul.

«Suntem români, vedem imperiul otoman ameninţat de duşmanii săi din afară, al căror triumf ar însemna peirea naţionalităţii noastre, pe cari voi o lăsaţi să trăiască bine, rău. De aceea noi dăm fuga la pompe, punem mâna pe frânghii, ajutăm din răsputeri la mâ-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

narea corăbiei, căci sfârșitul Turciei e și sfârșitul naționalității noastre!»

— Că bine zici, întrerupse un bătrân.

Și nu numai că cu toții aprobară, ba încă acești munteni erau mândri că unul din ai lor a avut îndrăzneala să ție un asemenea limbagiu unui mare-vizir.

— În momentul acesta, mai zise Mărgărit, Macedonia e sfâșiată de răscoala bulgărească. Un ferment revoluționar adus din afară, a înăcrit această cocă inertă ce păreau că sânt slavii din Turcia. Foarte adesea, voi românii de la Pind ați dat ajutor grecilor și v'ați căit amar. Am sfătuit dar pe frații voștri din ținuturile unde slavii sunt amestecați cu români, să nu facă jocul lui Sarafoff. Înțeleg foarte bine ca unui locuitor din Vlaho-Clisura să-i pară rău de ce nu poate să-și zică englez, francez, german, în sfârșit cetățean al unei națiuni superioare, dar ca un român din Vlaho-Clisura să aspire a se vârâ într'o colibă din Mocrina sau din cutare alt mizerabil sat bulgăresc, asta nu o înțeleg. Și vouă vă spui același lucru întru cât privește pe greci. Cu cât ei au câștigat mai mult, cu atât mai mult am perdut noi, căci au câștigat în totdeauna în dauna noastră și numai a noastră. Ia uitați-vă să vedeți ce au făcut din Tesalia; în ce stare de plâns a ajuns acest pământ atât de bine-cuvântat altă dată!

— Numai să ne ajute cei din București, că apoi știm noi ce mai trebue făcut! întrerupse un tânăr.

— Nu eu voi nesocoti pe cei din București, răspunse Apostol Mărgărit. Dacă frații noștri din România vor avea bună-voința să ne ajute la înălțarea edificiului nostru național, le vom rămânea foarte îndatorați și le suntem recunoscători pentru sprijinul ce ne au dat până acum. Dar dacă, pentru un motiv

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

sau altul, acest sprijin nu ni s'ar mai da sau ar deveni intermitent, n'ar fi de loc un cuvânt pentru noi ca să ne acoperim capul cu cenuşe şi să dosim de la datoria noastră. Prin noi înşine, cu propriele noastre mijloace, şi, în lipsă de unelte, sfîşiindu-ne mâinile de pietrele zgrunţuroase, suntem datori să isprăvim clădirea edificiului care va adăposti pe copiii noştri... Înainte de toate însă păstraţi-vă limba, că aveţi mari interese a o păstra, pe lângă datoria ce aveţi pentru aceasta. Dialectul nostru are cea mai mare asemănare cu unele din cele mai nobile limbi europeneşti. Într'un an sau doi, un român învaţă franţuzeasca, italieneasca sau latineasca, pentru că e la jumătatea drumului. Un slav sau un grec va pune de două sau de trei ori mai mult timp, pentru că drumul, pentru dânşii, este de două sau de trei ori mai lung.

«Şi apoi, dacă Macedonia ar cădea în mâinile unuia din aceia cari aruncă priviri atât de galeşe asupra ei, credeţi oare că nu vom perde în curând înlesnirea de a ne instrui în propia noastră limbă, adică acest bun nepreţuit de a nu fi nevoiţi să perdem câţi-va ani pentru a învăţa mai întâiu limba în care ni s'ar da pe urmă învăţătura ?... Dar nu-i nevoe să vă spui mai multe ca să mă înţelegeţi ; de altfel ştiţi ce am propoveduit în toată viaţa mea. Acolo unde este bulgarul, am spus tot-d'auna românilor : «Pentru turc, în contra bulgarului». Acolo unde este grecul, le-am spus în tot-d'auna ; «Pentru turc, în contra grecului». Şi vă spui lucrul următor : Voi puteţi să daţi Turciei un sprijin moral, care va amâna pentru foarte lung timp ceasul fatal; puteţi să declaraţi şi să arătaţi lumei înşelată prin minciuna sistematică, ca în această Macedonie descrisă ca o ţară blestemată, o naţionalitate

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr1901 1932

creștină voește să se desvolte, să crească și să prospereze sub autoritatea Sultanului, pe când din satele și orașele voastre un strigăt de jale ar răsuna în ziua când Europa v'ar da pradă ambițiunilor cari vă pândesc..

Și acum, oameni buni, nu uitați că ne-am strâns aci ca să petrecem. Fiți veseli și Dumnezeu să ajute neamuiui nostru!»

Și Toli, apropiindu-se grav și modest, sărută mâna nașului său.

CAP. XIII.

Imeneule, o Imeneule!

Nu vom încerca a descri cu deamănuntul o nuntă la Șopote. O sută de pagini n'ar ajunge pentru aceasta și apoi aici facem operă de romancieri, iar nu de folkloriști. Vom spune deci în trăsuri generale, în ce chip poetic și solemn, o fecioară e înălțată la demnitatea de soție, la celnicii din Pind.

Se înțelege de la sine că datinele diferă de la un județ la altul, dacă nu și de la sat la sat, însă fiind că satul Șopote se află lângă comuna Avdela, ceremonia se va desfășura după riturile seculare consfințite în această mică patrie a lui Averkie și a lui Mărgărit.

De alt-fel, pe zi ce merge, pitorescul dispare, și, chiar acolo, tradițiunile se șterg, puțin câte puțin, sau mai bine zis, în opera ce se reprezintă—căci o nuntă este o adevărată operă, cu coruri, orhestră și balet—cei cari o pun pe scenă sunt nevoiți se facă mari și regretabile tăeturi, e cum s'ar zice bunioară «Nunta

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

lui Figaro», de Mozart, redusă la proporţiile modeste ale piesei «Nunta Janetei» de Victor Massé.

Nu ne vom întinde asupra ceremoniei religioase, care e la fel pentru toate comunităţile ortodoxe din lumea orientală, regulată cum e dânsa prin cea mai nestrămutată, prin cea mai formalistă dintre Bisericile creştine, şi în această privinţă cititorii noştri n'au nimic de învăţat şi noi n'avem nimic a le spune. Însă ceea ce vom numi, pentru a fi clari, ceremonia laică, accesorie tainei, prezintă un caracter cu totul diferit de acela pe care l'a avut şi cu atât mai mult de acela pe care l'a păstrat în regatul României.

Va trebui de alt-fel să ne transportăm rând pe rând la familia Samota şi la familia Hagi-Steriu, căci, în Pind, celebrarea unei nunţi se face în partidă dublă; se chefueşte la părinţii logodnicei înainte şi după plecarea acesteia precum se chefueşte şi la părinţii logodnicului înainte şi după sosirea miresei. Biserica are să fie trăsura de unire între cele două familii. Înaintea altarului cele două familii se vor grămădi fără a se amesteca şi se vor despărţi pe urmă pentru a se întoarce de unde au venit. Vasilichia are să treacă de la căminul părintesc la căminul socrului ei, părăsind familia Hagi-Steriu pentru familia Samota, precum odinioară o infantă din Madrid era primită într'o insulă a fluviului Bidasoa de către delegaţii unui rege al Franţei şi apoi era despărţită de odată de cei ce o 'nsoţeau, duene şi mari din Spania.

Dacă, după plecarea ei din casa părintească, mireasa ar fi încă înconjurată de ai săi la nunta ce urmează în casa mirelui, ce noimă ar avea cântecele atât de înduioşătoare ce însoţesc despărţirea şi din cari dăm numai aceste câte-va mostre:

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistaarsvania.ro/cri1901-1932

Tremură soarele, tremură,
Tremură și apune;
Tremură inima miresei
(Căci) se desparte mireasa de mamă-sa,
De mamă, mireasa și de tată.
Prânzește-mă, mamă, prânzește-mă,
Căci plec, mamă, în străinătate,
In străinătate necunoscută.

Acest cântec se cântă când mireasa mănâncă pentru cea din urmă oară la casa părintească. Iată însă ceva care accentuează și mai mult ideia de sciziune între cea care pleacă (fie chiar la marginea satului) și aceia cari rămân, ceva care arată până în ce punct mireasa va fi de acum înainte numai a nouei sale familii:

Nu-ți spuneam eu, biată mamă,
Cu acel străin să nu te întâlnești?
Străinul știe vorbe multe
Mamele de le înșeală,
Că mi te înșelă, mamă,
Ca să mă gonești din casa mea.
— Nu mi te gonesc, fiica mea,
Ci mi te trimet la casa ta.

Dar mai întâiu ce de rituri mișcătoare și semnificative în această plăcută locuință a aceleia care are să plece și care pentru a se conforma obiceiului — chiar de s'ar simți foarte fericită ca Vasilichia — are să fie privită ca victima unui fel de răpire, aproape ca o Ifigenie destinată cuțitului lui Calhas, și asupra căreia plânge corul tragediei.

Imbrăcată cu hainele ei de toate zilele, înconjurată de toată rudenia, de toate prietenele ei și de toată

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistaramuri.ro/mdrr1901-1932

taifa lui Hagi-Steriu, Vasilichia a fost plimbată. la revărsatul zorilor acestei zile solemne, pe la trei fântâni diferite. La acestea ea și-a umplut un ibric cu apă lustrală, cu apă n.e'ncepută. În timpul acestei operațiuni simbolice, fecioarele prietene ale *celei de trei ori curată*, au cântat cântecele de ocazie.

La întoarcere acasă, mireasa a fost gătită, pe când prietenele ei cântau :

Fă tu flurie, flurie *aruspă* (!)
Destul șezușî ascunsă.
Eșî acum la iveală
Să te vază tovarășele tale,
Să mi te vază mic și mare.
Gătește-te și îmbracă-te (în haine nouî)
Căcî îți va veni iubitul să te ieă,
Să te ducă la casa ta.
Va eși soacra să mi te ieă,
Mi te va duce în odaia ta.
Fă, dragă, să nu asculți pe nimenea,
Dar nici pe biata mama ta,
Căcî bine numai unul îți vrea :
Numai iubitul care mi te va lua.

Îmbrăcată pe deplin cu hainele de mireasă, gătită și dichisită cu beteala și cu zăvonul, însă neîncălțată, ea stă pe un divan, dreaptă ca un idol, cu ochii plecați, cu aerul străin de tot ce se petrece în jurul ei. Cumetrele din sat observă ținuta ei.

Ele își vor face o ideie bună sau rea de nevasta lui Toli Samota, după cum aceasta va fi știut să se arate, în această zi hătărâtoare, mai mult sau mai puțin nepăsătoare.

La mire, aproape aceeași scenă.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

El s'a îmbrăcat cu hainele de nuntă, după ce bărbierul a venit să-l radă. In tot timpul cât ține această operație rudele stând în jurul lui cântă cântece de ocazie, exaltând calitățile mirelui.

După ce isprăvește de ras, bărbierul prezintă ligheanul rudelor și prietenilor, cari aruncă într'însul câte o monedă de argint. Nunta e costisitoare pentru invitați, căci trebuie să dea mereu din punga lor, fie pentru a răsplăti zelul lăutarilor, fie pentru a lua parte la masa care are întru cât-va caracterul unui *pique-nique*. Miei fripți, plăcinte, cozonaci sânt trimeși de la casele invitaților, în mari tipsii acoperite cu un văl și purtate pe cap. La fie-care plocon ce sosește unul din colăceri, cavalerii de onoare, anume însărcinat, îl ieă în primire zicând cu glas tare cuvintele tradiționale:

«Bine a venit darul lui X. Să trăiască, să se pricopsească și Dumnezeu să-i dea bucurie și spor în casa lui!»

Puțin în urmă, mirele cu *taifa* lui, din care mulți sânt călări, pornesc, precedați de lăutari, pentru a se duce să iea pe mireasă. Unul din *fărtați* a primit de la mama mirelui o pereche de încălțăminte înfășurate într'o basma de mătase pentru mireasă. Insă pentru a pătrunde în camera unde idolul așteaptă acum în picioare, mereu nepăsător, are să primească și să dea câte-va ghionturi, de oare-ce voinicii din partea miresei apără intrarea odăiei unde se află ea. Firește că, în cele din urmă, tot emisarii mirelui rămân biruitori și depun ghetele la picioarele miresei. In fiecare sânt câți-va bani de argint ca prevestire de bogăție. De două ori, ea le respinge cu piciorul; ei stăruie, atunci ea se resemnează și primește darul mirelui și o încalță cu ele.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/ndrr1901-1932

E momentul solemn. Rudele miresei cântă:

Să-ţi am bine-cuvântarea, tată,
Acum la despărţire.
Să-ţi am bine-cuvântarea, mamă,
Acum la despărţire.
— Mergi cu bine, fata mea,
Aurită (fie) calea ta.

Şi pe acest drum aurit pornesc la biserică în pocnituri de puşcă, înainte cortegiul mirelui iar în urmă, la oare-care distanţă, cortegiul miresei. Mersul amândoror alaiurilor e grav, pompos, cu ritmul scandat de clarinetele, de vioarele şi de toba lăutarilor, aproape tot atât de solemn ca şi hora lui Isaia care se va prinde îndată sub bolta sfîntă.

CAP. XIV.

Lacrimile prefăcute şi lacrimile adevărate.

Ast-fel, mai adineaori, o nefericită părea că merge la moarte.

Lacrimile curgeau şiroaie din ochii ei, ca şi când ar fi fost răpită de tâlhari. Mama şi surorile ei aveau de asemenea ochii uzi de lacrimi, iar prietenele ei cântau durerea sfâşietoare a despărţirei. Cu toate astea Vasilichia n'avea de ce plânge.

Ea nu părăsea satul ca alte multe mirese. Nu era perdută pentru nimeni. Părinţii ei erau tot atât de mulţumiţi de a o fi măritat bine, pe cât era şi dânsa de fericită de a-lua de bărbat pe cel mai drăguţ

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr/1901-1932

flăcău din Șopote, care ședea abia la câte-va sute de pași de la casa ei părintească.

Însă toți acești oameni simpli sacrificau pe altarul sfintelor cuviințe, fără a le trece prin gând, vai, că lacrimile adevărate erau să iea în curând locul lacrimilor prefăcute!

Intre acestea și acelea se vor fi strecurat câte-va ceasuri în care timp ochii tutulor vor fi fost uscați. Căci nu numai lacrimile au secat sub pleoapele Vasilichiei, care s'a făcut iarăși mai nepăsătoare ca ori când sub atâtea priviri îndreptate asupra ei, ci încă, îndată după cununia religioasă, ea dantează cum ar danța o baiaderă sacră din India pagodelor.

Și mai întâiu, precedată de prapuri, în vârful cărora stă un măr împănat cu părăluțe, de la biserică, ea a fost condusă cu mare alaiu înaintea casei mirelui. Aci a sărutat mâna soacră-sii care o aștepta pe prag, și, înainte de a intra în casă, ea a izbit de trei ori cu fruntea pragul de sus al ușii, uns cu unt în semn de belșug și de viață plăcută. I s'a dat un fuior de lână albă, care însemnează că în această casă bine-cuvântată ea e menită să trăească zile lungi, până când părul ei de bunică rea ajunge alb ca lâna.

Acum e momentul pentru hora cea mare, solemnă' însoțită de cântece de ocazie, cor și balet. N'am spus că o nuntă în Pind e un fel de operă!

Mișcările acestei hore sânt de o mare încetineală, că mulți bătrâni vor avea să ia parte la dânsa: un interval desparte fie-care timp.

In capul horei, tatăl lui Toli, căruia vârsta i-ar permite o coreografie mult mai vioaie, schițează pasul; apoi nașul, Apostol Mărgărit, vine să-l ție de mână. Acesta, bătrân și bolnav, face numai un simulacru de

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr-1901-1932

danţ, pe care n'ar fi în stare să-l ducă mai departe de timpul strict necesar.

De aceea, îndată ce, după protocol, mirele a venit să-şi ia locul al treilea, Mărgărit pune un locţiitor.

Şi, după o ierarchie bine stabilită, fie-care ia parte la horă: mai întâiu bătrânii, apoi bărbaţii însuraţi după vîrstă, mai pe urmă flăcăii. Urmează femeile în vârstă, gravele matroane, adăugând rând pe rând o verigă la lungul lanţ; hora se măreşte cu tinerele femei, printre cari Vasilichia îşi ia locul, şi în fine vin fetele. In curând însă mireasa e învitată să-şi părăsească locul, pentru a se pune în capul horei.

Şi încet, ca un şearpe care îşi desfăşură inelele sale strălucitoare, hora nupţială undulează în curtea lui Samota. Dar ochii Vasilichiei nu se deslipesc de vârful încălţămintei sale şi nici o impresie nu se citeşte pe faţa ei încremenită, nemişcată, ca a unei figurini de ceară. Şi cumetrele încep să şoptească că mireasa e foarte cum se cade, că e pe deplin în rolul ei, după geniul poporului român din Pind.

In fine, după o oră de danţ, executat cu atâta gravitate în cât s'ar părea că nu face nici o plăcere nimănui, pe când în realitate îi pasionează pe toţi, hora se sparge, fie-care se întoarce pe la casa sa pentru a se odihni un moment, sau a se găti pentru seară. In curând, când soarele va fi apus cu desăvârşire după munţi, se vor strânge iarăşi toţi nuntaşii pentru ospăţul ce se dă în casa mirelui.

Aci, bărbaţii au să ocupe mesele din cutare odaie, femeile mesele din cutare altă odaie, după ne'nduplecata lege a despărţirei sexurilor.

Naşului, care îşi are pe invitaţii săi speciali, i se rezervă camera cea mai bună.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Se înțelege de la sine că un idol ca Vasilichia nu mănâncă, nu bea, se împotrivește la toate îndemnurile cărora n'ar putea ceda fără a da o slabă idee de bună creștere, — o mireasă din Pind e o ființă imaterială, care planează de-asupra tutulor trebuințelor noastre vulgare.

Această imaterialitate va fi, bine înțeles, numai un privilegiu al ei, — privilegiu puțin de invidiat la această nuntă a lui Gamache, unde belșugul bucatelor și calitatea lor înlocuesc foarte bine rafinamentul în gătire ce cere gustul nostru hârșit. In «Căderea unui înger» un foarte mare poet francez ne arată pe unul din aceste spirite curate, mesageri ai Prea Inaltului, părăsind curtea cerească și căpătând, pentru dragostea unei muritoare, trista favoare de a deveni un simplu flăcău ca Toli Samota al nostru. Mirosul ce răspândește o *plăcintă* din Pind ar pune însă în ispită pe un cheruvim și aroma ce dă oare-care berbece, hrănit cu o anumită iarbă, pe un anumit munte, și fript într'un anumit mod, așa cum a fost servit la acest ospăț omeric, ar împinge pe un serafim a căuta ceartă lui Dumnezeu tatăl, pentru că nu-i dat și lui un stomah, cu toate boalele de cari poate suferi acest organ.

Apostol Mărgărit era în vervă. La masă vorbea de școalele grecești din Macedonia și-și arăta, cu multă ironie, mirarea că guvernul din Atena, în loc de a subvenționa institutori în centre curat românești, dincolo de hotarele grecești, nu ingrijea să dea puțină învățătură la o sumedenie de sate din regatul grecesc ai căror locuitori se tăvălesc în cea mai cumplită neștiință. Și fiind că-i plăcea să vorbească prin parabole, spunea :

— Inchipuiți-vă că am o soră săracă și că, în loc s'o

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistaarhiva.ro/ndr1901-1932

ajut, o las să moară de foame, pe când dau ajutor cu prisos unei tinere şi frumoase văduve, cu care nu mă leagă nici un fel de rudenie. De geaba a-şi zice că sunt desinteresat, toată lumea o să crează că nu-i lucru curat. Nu-i aşa?

Şi muntenii de la Pind aprobau dând din cap, fără a perde o îmbucătură.

Şi plosca de vin grecesc se învârtea în jurul mesei, scutit de desaprobarea care se întindea asupra unor mărfuri mai puţin ofensive, provenind din partea grecilor.

Când zicem mai puţin ofensive, ne servim poate de o expresie improprie, de oare-ce catastrofa a provenit tocmai... deşi nu tocmai, căci chiar când Toli n'ar fi băut de cât apă curată, dacă ar fi absorbit o mare cantitate de un lichid oare-care, tot ar fi fost nevoit, la un moment dat, să se izoleze în micul edicul, aşezat mai la o parte, tocmai în fundul curţei, a cărui destinaţie am indicat-o şi a cărui topografie am stabilit-o cu o insistenţă necesară, cerând ertare cititorului pentru acest amănunt.

Prin ce mijloc putea fi răpit Toli Samota chiar în noaptea nunţei, înainte de a se retrage cu tânăra sa soţie? Iată problema ce şi-o pusese un om grozav... şi pe care un strengar ticălos o dezlegase iute.

Strengarul ăsta, foarte sprinten şi iscusit din firea lui, inspectase în ajun cu deamănuntul locurile. Edicuiul era alături de un şopron de scânduri pe jumătate putrede. Ar fi uşor a scoate două-trei scânduri şi a se introduce astfel în şopron, unde stăteau val grămadă o sumedenie de vechituri după cari trei oameni ar fi putut perfect de bine să se ascunză, în aşteptarea momentului priincios.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistaransilvania.ro/mdr/1901-1932

Se făcuse întuneric besnă și cei trei oameni, trei haiduci, erau acolo: întâia parte a planului infernal izbutise de minune. Masa se sfârșise și începuse danțul în camere. Și ediculul discret primea mulți vizitatori, numai Toli nu era printre ei. O candelă aprinsă acolo îngăduia haiducilor să recunoască printre crăpături pe cei ce veneau și pe cei ce se duceau.

Treceau ceasurile și Toli tot nu se arăta...

O fi fost miezul nopței și deja capul expediției (o să facem mai târziu cunoștința lui) își zicea că Moșneagul de la Munte ceruse un lucru cu neputință, căci un mire nu se prinde așa la ori-ce zi și oră îți place în mijlocul a o sută de nuntași, că strengarul cu mintea născocitoare (va fi de asemenea prezintat cititorului), care combinase scenariul dramei, nu prevăzuse că mulți s'ar fi dus să se ușureze de cea-l'altă parte a casei, dincolo de uluci. Tocmai cu aceste gânduri se frământa capul expediției, când Toli Samota se ivi în curte și se îndreptă spre șopron, așezat în afară de sfera luminoasă.

In momentul când să deschiză ușa colțișorului singuratec unde îl duceau în sfârșit libațiunile, cei trei haiduci, ageri ca niște pisici, se năpustiră asupra lui înainte de a fi avut vreme să scoată un strigăt și, în umbra șopronului unde îl târau, i-au trecut un căluș, i-au legat ochii cu o basma groasă, i-au vârât două cocoloașe de ceară în urechi, l'au legat cobză și, depărtând fără sgomot cele două-trei scânduri desprinse în spre marginea satului, au scos afară din curte pe acest orb, pe acest surd, pe acest mut, pe care unul din acei trei oameni, un om de o forță erculeană, l'a luat în cârcă.

Noaptea era fără lună; opincile lor nu făceau nici

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr1901-1932

un sgomot. Haiducii se îndreptară spre un tufiş de arbori la vr'o două-sute de metri departe de casa lui Toli.

Nimenea nu-i văzuse; nici chiar omul prepus la paza cailor şi catârilor de la nuntă, ţinuţi la dispoziţia oaspeţilor; aceste dobitoace erau aliniate, afară din împrejmuire, pe o altă latură a cuadrilaterului, pe latura care da spre sat...

— Unde e Toli?

Nimeni însă n'a insistat.

Deodată, un mare sgomot de cai speriaţi, un îndoit galop nebun spre munte, două cozi sângerate de catâri, cari cădeau înaintea faţadei casei, în plină lumină.

Cu toţii se repeziră afară; un om a fost ucis: păzitorul cailor...

Trebuie să spunem că cei trei haiduci cari răpiseră pe Toli erau acum departe. Prin urmare ei nu puteau fi amestecaţi în toate aceste incidente misterioase şi tragice, asupra cărora vom reveni pe larg.

— Toli? Unde e Toli!

De astă dată întrebarea s'a făcut pe un alt ton de cât adineaori.

Şi Toli a fost căutat cu felinare în ograda care n'avea decât o singură eşire, de unde era sigur că nu eşise.

In curând s'a dat peste un fes călcat în picioare, înaintea şopronului. Era fesul lui. Deteră fuga în şopron.

Aci descoperiră două scânduri zmulse, dând loc de eşire spre munte.

Şi cu toţii au înţeles.

Şi atunci au curs lacrimi adevărate.

Sărmana mamă! Sărmana mireasă! Vai! Vasilichia

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mem1901-1932

nu mai era un idol nepăsător; cu toate acestea ea plângea înnăbușit; își mușca buzele până la sânge, pentru a nu isbucni în țipete, pe când tatăl punea mâna pe pușcă, iar mama se văita și își rupea mâinile de desnădejde.

A urmat o goană zadarnică, pe dibuite, în întunericul nopței...

Și atunci s'a ivit pe cer bolidul luminos, semnul pe care împrejurările îl făceau îngrozitor chiar în ochii celor mai puțin superstițioși.

Și în casă, nu mai rămăsese de cât femeile cari plângeau și un bătrân sleit de forțe, Apostol Mărgărit, adâncit în gânduri dureroase.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistetransilvane.ro/mdrr:1901-1932

PARTEA II

STRĂINA

CAP. I

Mâna Justiţiei.

Cine dintre cititori ar bănui că un om, care a jucat un rol sinistru în revoluţia noastră naţională din 1821, se găseşte încă printre cei vii? De o fi murit de atunci încoace, cel puţin putem spune cu siguranţă că el era încă în lumea asta până mai acum câte-va luni, adică până cam pe la sfârşitul verei trecute.

Aşa dar, până în anul 1903 — dar de când numai Dumnezeu o fi ştiind, căci nimeni nu-şi aducea aminte de când, atâta era el de bătrân — trăia în munţii Pindului un moşneag pe care l'ai fi luat drept Matusalem.

Acest bătrân, pe care moartea pe semne îl uitase

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistaransilvania.ro/mdrr1901-1932

sau nu voia să-l secere de pe suprafaţa pământului, îşi trăia traiul când într'o peşteră din muntele Vasiliţa, când într'o chilie din mânăstirea Sf. Ttreime: iarna în mânăstire, vara la munte.

Nimeni nu-şi aducea aminte de când venise el în partea locului; nimeni nu ştia de unde era: chiar dintre oamenii în vârstă nici unul n'ar fi putut spune ce neam de om era. Nume, n'avea nici unul, ba da, avea unul, dar era o poreclă. Îi zicea: *Moşneagul de la Munte.*

Cât timp stătea în mânăstire, moşneagul nu deschidea o dată gura. Să fi fost oare mut? Nu prea era de crezut, de oare-ce muţenia e mai în tot-d'auna însoţită de surzenie şi se vedea cât de colo, că nu era surd. Să fi căzut în decrepitudinea senilă? Şi mai puţin de crezut, căci ochii săi, singurii cari mai aveau viaţă pe faţa-i nemişcată, sbârcită, argăsită, sub tufa de sprâncene albe, spuneau în de ajuns că numai inteligenţa îi rămăsese întreagă.

Trebue să fi fost foarte înalt. Era uscăţiv ca iasca, fără dinţi, încovoiat în două, sucit ca un butuc de viţă; barba argintie îi cădea până peste genunchi, iar pletele-i uşuri ca fulgii, fâlfâind la cea mai mică adiere de vânt, se revărsau până peste şolduri.

Şi aproape gol în treanţa sa de lână neagră, strâns la mijloc cu o sfoară, cu picioarele înfăşurate în nişte cârpe urâcioase, moşneagul avea pe lângă dânsul vr'o câte-va capre, căci nu se hrănea de cât cu laptele lor în care dumica câte-va fărâmituri de miez de pâine cu mâna stângă. Bietului om îi lipsea mâna dreaptă, pe care o pierduse cine ştie unde şi în ce împrejurări.

La gât, purta, ziua şi noaptea, atârnat de un şiret,

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mrr1901-1932

un obiect misterios, destul de voluminos, strâns într'o pungulița de piele: era pe semne un baer. De voiai însă să afli ce era acest obiect, moșneagul se supăra foc și se încrunta atât de rău, în cât îți treceau fiori prin corp.

Un oare-care Vavura, voind o dată să pipăie acel talisman, *Moșneagul de la Munte*, lucru ne mai pomenit! a deschis gura și a vorbit. O! puțin de tot, atâta numai:

— Ia seama, pentru gândul pe care l'ai avut, peste trei zile casa ta are să se prefacă în cenușă; dacă ai fi săvârșit fapta, peste trei zile capul ți-ar fi sărit de pe umeri!

Și Vavura s'a ferit de a se atinge de pungulița misterioasă. Cuprins de oare-care grijă bietul om s'a grăbit să se întoarcă în satul său... Totuși a fost târziu, pentru că și-a găsit casa în flacări.

La mânăstire, în afară de părintele Isaia, cei-l'alți călugări mai că nu luau în seamă pe acest straniu oaspe lăsându-l în tihnă, în singurătatea atât de dorită a chiliei sale, de unde nu eșea nici odată în tot timpul ernei, nici chiar pentru a se duce la biserica mânăstirei, măcar de Crăciun.

La 1 Aprilie, fără a'și lua rămas bun de la nimeni, moșneagul părăsea mânăstirea. Își lua caprele și pleca, cu cârja la subțioara dreaptă și cu un băț în mâna stângă, pentru a se duce la locuința sa de vară, o peșteră adâncă, unde era atât de greu de ajuns în cât ori și cine se întreba prin ce minune putea să se târască până acolo.

De sigur, nu'i creșteau aripi, nici nu se schimba, prin trei dătături peste cap ca în povești, în tânăr Făt-Frumos. Abia însă ajungea la o cotitură de drum

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

şi iată că vr'o trei, patru tineri, voinici şi zdraveni, cu pieptul încărcat de plăci şi de lanţuri de argint, cu arme ferecate şi scânteietoare, îi eşeau înainte, sărutau cu mult respect unica mână a moşneagului şi apoi îl luau în cârcă fie-care pe rând.

Şi acolo sus, sus de tot, unde-s cuiburile vulturilor, în peştera de pe muntele Vasiliţa, lângă zăpezile vecinice, îi făceau un culcuş de piei de oi, îi aprindeau un foc, care timp de şease luni n'avea să se mai stingă, îngrijind a'i pune la îndemână o provizie de lemne pentru ca să'l întreţie nestins; îi lăsau un sac de pâine care avea să fie preînoit din cinci-spre-zece în cinci-spre-zece zile, pentru ca *Moşneagul de la Munte* să puie fărâmituri în laptele de capre.

Apoi, înainte de a se depărta, unul din călăuze îi zicea:

— Stăpâne, mai e ceva de făcut p'aici?

Atunci o voce ca din mormânt, răguşită, îngrozitoare, aceeaşi voce ca din cea-laltă lume care vestise lui Vavura că are să-i ardă casa, răspundea:

— Băiete, totul e bine. Acum aşează mâna dreptăţii.

Cu mare sfială, cu tremur în vârful degetelor, ca un preot foarte evlavios când ţine în mână potirul cu grijanie, voinicul cu arme sclipitoare, cu lanţuri şi plăci de argint, deschidea pungulita atârnată la gâtul bătrânului istovit, scotea un obiect înfăşurat într'o fâşie de mătasă cusută cu fir de aur.

Şi stofa preţioasă, desfăşurată încet, conţinea ceva groaznic: o mână mumificată, afumată, de culoarea smoalei — ca mâna S-lui Dumitru, ce se arată credincioşilor la Mitropolia din Bucureşti — însă cu degetul arătător, mijlociul şi degetul cel mare ridicate şi împreunate, pe când cele-lalte două din urmă degete

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvana.ro/mdrr1901-1932

erau plecate și lipite de palmă, în forma consacrată a acelor «mâini ale justiției» cari au fost, împreună cu sceptrul, cu globul și cu spada, atributul regilor. O asemenea mână se află la muzeul din Luvru, de fildeș crăpat peste tot, îngălbenit, în nuanța mahonului și cu care Sf. Ludovic judeca pe supușii săi sub stejarul din Vincennes.

Și în peștera din Vasiliță, mâna care fusese odinioară vie, care mângâiase obrajii unei mame înainte de a strânge mijlocul unei iubite, mâna din pungulițâ, voinicul o înfigea în vârful unui bat, pe care îl bătea în pământ înaintea Moșneagului de la Munte, ca semn de autoritate și de jurisdicțiune. Căci Moșneagul dela Munte era arbitrul suprem al tâlharilor de codru, păzitorul legei acelora cari s'au pus afară din lege, stăpânul ascultat de aceia cari nu voesc stăpân.

Și mâna îngrozitoare era aceea care lipsea dela încheetura Matusalemului de la Pind.

Și mâna și-o tăiase el însuși cu o lovitură de secure, pe un tocător, în anul 1821 — căci păcătuise acum opt-zeci și doi de ani.

Moșneagul dela Munte era de o sută și trei ani. Înainte de a-și da bine seama de ce e un grec și de ce e un român, dânsul, Armân de la Pind, venit prea tânăr în Țara Românească pentru a-și căuta norocul, urmase pe Iordache Olimpiotul, pe rătăcitul său compatriot, fusese părtaș al vânzătorului Sava... Și când ochii i s'au deschis, atunci, o, atunci, *el a pedepsit mâna care răpusese pe marele Tudor Vladimirescu.*

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mcr1901-1932

CAP. II

Femeia «cu cântec satiric».

Să ne întoarcem cu opt ani în urmă.

În 1895. Talia Diamandopolo, soţia lui Toma Strâmbu, din satul Gridali, a cărui avere, altă dată cea mai însemnată din sat, începuse să se zdruncine, era o femeie de trei-zeci de ani, blondă, albă şi grăsulie, cu o guriţă drăguţă, cu buzele în formă de arc şi cu nişte ochi de coloarea oţelului, cari numai bunătate de inimă nu arătau. Când râdea, pe obrazul drept i se săpa o gropiţă. Acestei femei, vecinic fără treabă, îi plăceau sculele şi găteala mai mult de cât se cuvenea.

Cu un-spre-zece ani înainte, bărbatul ei, de sigur fermecat de frumuseţea-i netăgăduită şi de eleganţa-i cam de rând, o luase de nevastă, în Tesalia, dintr'o familie în care tatăl era grec, iar mama românca.

Omul ăsta îşi începuse viaţa sub nişte auspicii foarte bune. Ast-fel numai se explică cum familia Samota, cu toată antipatia ce-i inspira nevasta lui, se hotărâse să logodească pe fiul Toli cu Frosa, fiica lui Toma Strâmbu. Incetul cu încetul însă se stricase şi acum se dedea beţiei, năravul pe care îl căpătase fiind alături cu socru-său Diamandopolo, agent electoral, un fel de bătăuş, care ar fi inventat rachiul, dacă un altul n'ar fi avut această nenorocită ideie cu mult înaintea lui.

Să iei de nevastă o grecoaică!

Şi unde? Intr'un ţinut unde poporul cântă cântecul românului Nişi care se căsătoreşte cu fata unui grec:

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mcr1901-1932

Măi Niși, închide-ți-s'ar poarta,
Îți va zice fiul tău «patera»;
Mai bine luai una din neamul tău,
Ca să-ți zică fata «tată».

Iată și contrariul acestui cântec, «Clișureanca măritată după un străin»:

Fă, floare liliac,
Fă floare clișureancă,
De ce ți-e sprânceana lăcrimată,
De ce-mi stai întristată?
. . . . . .
— Am o vitregă care mă bate,
Îmi dete un străin din alt loc,
Îmi dete un grec, arde-l'ar focul!
De aceea-s lăcrimată,
De aceea-s întristată.

Departe de noi gândul de a insinua că supușii regelui Gheorghe ar fi cu toții niște Sileni cari s'ar tăvăli în noroiul viițiilor și încă mai puțin că deprinderile supușilor sale ar fi de natură să facă pe maimuțe să se roșească. Pe continent, ca și în unele insule, se găsesc sate grecești ale căror moravuri curate se pot asemăna cu ale satelor românești din Pind. E însă sigur că Tesalia, a cărei reputație n'a fost nici odată strălucită — aceasta ne-o spun în de-ajuns autorii eleni — a devenit, dela tractatul din Berlin încoace, în comparație cu ce era sub stăpânirea turcească, un cuibar de apucături rele, cari au început să exercite o influență nesănătoasă asupra virtuților tradiționale ale românilor, nevoiți a-și petrece aci o parte a anului. Răul nu e încă mare, totuși însă sunt temeri serioase pentru viitor.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/index/1901-1932

Întru cât privește pe Toma Strâmbu, el căzuse numai la cumplitul dar al beției, la care se dedea nu de sigur față cu toți, ci pe ascuns, acasă la el, cu porțile închise, negreșit de plăcere, rob al urâtului obiceiu, poate însă și pentru a se ameți, pentru a și goni gândurile negre, căci numai fericit nu era în casă.

Nevasta lui, primită cu răceala la Gridali, unde asemenea căsătorii mixte nu sunt de loc privite cu ochiu bun, își dădea niște aere grozave, cu cari lumea nu-i de loc deprinsă în Pind. Ea nu scăpa nici un prilej de a-și da pe față simpatiile ei exclusive pentru Grecia, împingând afectațiunea până într'atâta că vorbea cu copiii ei numai grecește, de și cunoștea perfect de bine dialectul românesc, și trăia în intimitate cu institutorul grec din Gridali, un oare-care Xenofon Iorgandopolo, și cu nevasta acestuia, Cleopatra, mai cu seamă în intimitate cu bărbatul. spuneau gurile rele.

Și — lucrul s'a dovedit mai târziu — ce se șoptea în sat pe seama Taliei Strâmbu nu erau niște simple bârfeli scornite de răutatea publică. Acest Xenofon Iorgandopolo se credea un bărbat frumos, un adevărat tip de palicar cu mustățile enorme, cari-i acopereau fața, cu nasul adus ca ciocul unui vultur și cu înfățișarea mulțumită, îngânfată. Din potrivă Cleopatra lui, lungă ca o zi de post, era neagră ca o prună din Bosnia și ciupită de vărsat și, pe lângă asta, geloasă ca o tigroaică și îndrăgostită până la nebunie de sclivisitul ei bărbat, care în fața ei știa să se arate cu minte dar pe care nu-l putea urma ori de câte ori eșea din casă. La școala lui veneau cei doi fii mai mari ai lui Toma Strâmbu, pe când Cleopatra, institutoare la școala grecească de fete, număra printre eleve pe sora lor Frosa.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/rdn 1901-1932

Al treilea băiat al lui Strâmbu, Telamon, un copilaș de patru ani, nu umbla încă la școală, însă spiritele răutăcioase spuneau că seamănă mai mult cu dascălul fraților săi, de cât cu frații săi; — e ciudat cum niște ființe micuțe pot să fie miniatura unor persoane în vârstă.

În Pind fie-care trăește mai mult retras în casă și, în afară din cercul familiei, nu prea e obiceiul să meargă unii la alții noaptea. În împrejurările însă în cari se face excepție de la această regulă, și chiar ziua, se înțelege de la sine că bărbații merg mai mult în odaia bărbaților și femeile în odaia femeilor. Fără ca să existe tocmai un selamlic și un haremlic, se observă totuși destul despărțirea sexurilor.

Însă dacă în fața lumei grecul se arăta foarte prietenos cu Toma Strâmbu, care din ce în ce se făcea mai mocnit și mai tâmpit, când Xenofon Iorgandopolo se ducea, mai ales la scăpătatul soarelui, la «prea scumpul și prea iubitul său prieten», nici prin gând nu-i trecea să bată la ușa odăiei unde bețivul dormea.

În acele seri s'ar fi putut observa că Talia făcea, pe lângă bărbatul ei, funcțiunea zeiței Hebe, dîndu-i să bea cât mai mult. Dascălul însă, știa să puie la cale întâlnirile cu «prea stimata sa compatriotă», iar aceasta găsea tot-d'auna un pretext pentru a depărta pe cei ce-i stânjeneau mișcările în genere și pe copiii săi în parte, afară de cel mai mic care era favoritul ei: acesta n'avea însemnătate.

Dar tocmai acest micuț a făcut să isbucnească catastrofa, fără să fi avut nici un gând rău bietul băiat.

Era în sat o văduvă cu o limbă de șarpe care nu cruța nimic. Franga era temută chiar de oamenii fără nimic pe conștiință, cu atât mai mult de aceea cari

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr-1901-1932

se simțiau cu musca pe căciulă. Pentru păcatele ei, Talia Strâmbu nu știuse să se ia cu binele pe lângă Franga.

Într'o zi cătra depăna cu vr'o trei, patru cumetre, sau mai bine zis, ca țărancile noastre din Muscel cu vecinica lor furcă, se odihnea, cum vine vorba, pe pragul ușei împletind la ciorapi. De odată zări pe micul Telamon trecând cu frații lui. Franga scoase din buzunar câte-va zaharicale, le dete copilului pe care îl așează pe genunchii ei și, după ce-l mângâie în de ajuns, îl întrebă, șireata, făcând cu ochiul cumetrelor:

— Ia ascultă, dragă Telamon, arată-mi cum sărută chir Xenofon pe mămița.

— Uite așa, zise copilul.

Și dete un lung sărutat văduvei.

Privirea acesteia scăpără sălbatecă ca a unui Irochez, care țintuește pe dușmanul său la stâlpul de schingiuire. Insă, reluându-și îndată aerul blajin, puse jos pe copil, îl sărută pe frunte și-i zise:

— Drăguțul maichii! Du-te de te joacă acum cu frații tăi.

A doua-zi, cântecul următor, scornit de toți și de nimeni, se auzea pe buzele tutulora în sat:

Copiii lui Strâmbu umblă la școală,
Învață bine, totdeauna-s cei d'intâiu,
Da, dar cea mai bună școlăriță a dascălului
Își iea lecțiile în deosebi.
. . . . . .
Când bărbatul își golește sticla,
Urechia-i nu mai aude zgomotul d'alături.
Al din urmă copil al său are să fie un mâncător de [măsline,
Cu mustața zbârlită ca a unui cotoiu.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Insă, în aceeași seară, această mustață zbârlită de cotoiu lipsea de pe buza dreaptă a lui Xenofon Iorgandopolo.

Ii sărise țandăra Cleopatrei și i-o smulsese, nu însă fără a primi și dânsa o sfântă de bătaie. Printre obloanele închise, vecinii auziseră mai întâiu un pomelnic de înjurături strașnice ca acelea ce-și trăgeau eroii lui Omer înainte de luptă; apoi un zgomot de mobile răsturnate le dedese să înțeleagă că trânteala începuse. De pe drum, javra de Franga urmărea încântată peripețiile scenei.

A doua zi, școala grecă se închise. N'avea să se mai deschidă decât cu un nou învățător și cu o nouă învățătoare.

A treia zi, Mitri Samota sosește din Șopote — cântecele au aripi în Pind. In fața Taliei, nepăsătoare, zise lui Toma Strâmbu care mergea cam pe două cărări:

— Strâmbule, îmi iau înapoi cuvântul. Frosa n'are să fie nevasta lui Toli. Nu mă întreba de ce. Mi-am luat seama și nimic mai mult.

Bețivul se înțepeni pe picioare și foarte palid:

— Samota, ține-ți băiatul pentru o altă femeie, eu îmi țin fata pentru un alt bărbat. Și adăogă cu voce înfundată:

— ..... dacă s'o mai găsi!

Și făcu la stânga împrejur pentru a se duce să sugă bine sticla.

Iar Talia aruncă lui Mitri Samota o lungă privire de ură.

Frosa era atunci numai de zece ani.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/ind-1901-1937

CAP. III

Legământul de răzbunare.

Insă acum Frosa este de douăzeci de ani.

Roşcată, cu faţa plină de pestrui, nu era frumoasă ca Talia, deşi avea nişte ochi verzi minunaţi.

Şi din ziua în care Toli renunţase la ea prin anticipaţie, — firește fără să ştie nimic, căci lui Mitri Samota nici prin gând nu i-ar fi trecut să spuie acestui copilaş zburdalnic şi silitor: «Ascultă, băete, nu mai eşti logodit» — din ziua aceea Frosa înghiţise, în doze mici şi dată de mâna unei mame, o băutură încă mai otrăvitoare de cât aceea pe care soţia o dedea bărbatului ca să scape de el odată mai curând.

Dar de ce cherestea zdravănă trebue să fi fost acest Toma Strâmbu, care, deşi scofâlcit, cu ochii rătăciţi, scuturat de o tremurătură nervoasă, îşi bătea joc de toate semnele de sfârşit apropiat!

Planul nevestei sale nu era de loc încurcat. Indată ce soţul, ros de alcool, era să fie înmormântat, ea avea să vânză tot şi să plece numai de cât într'un oraş din Tesalia, probabil la Larisa, de unde să nu se mai mişte.

Işi făcuse din fiică-sa o tăinuitoare, explicându-i lucrurile cum îi venea ei la socoteală, spunându-i că e victima unor scorniri infame, victima răutăţii generale în acest păcătos sat românesc, de unde ar fi bucuroasă să plece pentru totdeauna şi cât mai curând.

— Cine ne va răzbuna de familia Samota!

Cu vorba asta se încheiau totdeauna nesfârşitele ei văicăreli.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr1901-1932

Acest apel la răzbunare, fata îl luase pe seama ei. Se deosebea însă de mă-sa prin aceea că, pe când Talia își răspândea ura în vorbe, Frosa frământa într'adevăr proiecte sinistre în sufletul ei.

Mai cu seamă însă de când se răspândise vestea despre căsătoria apropiată a lui Toli, mânia nu mai da răgaz un minut tinerei fete. De dragoste, nici vorbă nu putea fi aci. Pentru dânsa, Toli, pe care din întâmplare îl văzuse abia de vr'o trei-patru ori de la stricarea logodnei, era negreșit un flăcău foarte drăguț și un bărbat din cei mai de dorit, însă, în amărăciunea părerei sale de rău, nu inima Frosei suferea, ci trufia ei nestăpânită, — căci curcitura greco-română era fără îndoială o excepție în această țară în care femeia, supusă, răbdătoare, resemnată, își primește viața așa cum o fac mai întâi datinele și apoi împrejurările.

Frosa însă era o răsvrătită; nesocotea pe față pe tată-său și în taină pe mă-sa; simțea bine îndoita rușine a casei; turba de necaz știindu-se fata unui bețiv și a unei femei dată în batjocura și râsul lumii. Asculta gemetele și clevetirile măsei, dar își făurea planurile fără a'i spune nimic, căci nu necinstea făcută Taliei Strâmbu își pusese în gând să răzbune, ci pe a ei înși-și... a ei nevinovată de sbeguelile măsei cu fostul învățător grec.

Și Frosa căuta în jurul ei unealta răsbunărei sale. Și ce căuta în zadar, întâmplarea i-o dete.

Familia Strâmbu avea un tânăr păstor anume Gavril, un flăcău de vr'o două-zeci de ani, cu trăsurile feții adânci, cu o figură energică, sălbatică chiar.

Intr'o zi veni la stăpânii săi într'o stare de plâns, cu fața plină de sânge. Își mânase oile la pășunat pe

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mrr_1901-1932

hotarul din spre satul Gridali, dar tocmai până la margine. Din întâmplare, unul din picurarii lui Samota îşi păzea turma tocmai în faţa lui. Fie din nebăgare de seamă, fie din răutate, ciobanul încălcă pe tărâmul lui Gavril, mânându-şi turma pe imaşul satului Şopote şi creând, cum s'ar zice, un incident de frontieră.

Gavril protestă. Au urmat câte-va înjurături şi apoi o încăerare în toată regula. Mugind şi spumegând ca doi buhai furioşi, cei doi protivnici să năpustiră unul asupra altuia, lovindu-se cu cârligile ca cu nişte ciomege. Câinii alergară în ajutorul stăpânilor lor.

Lupta a fost crâncenă. In cele din urmă Gavril fu biruit.

Frosa era tocmai de faţă, când tânărul păstor, topit de bătae, veni să povestească stăpâne-sii încăerarea şi să-i ceară un leac oare-care, de oare-ce Toma Strâmbu de mult nu 'şi mai muncea gândul cu nimic.

Frosa nu scoase nici o vorbă.

Dar, seara, sub cuvânt de a vedea dacă i s'a dat stâlcitului tot ce-i trebuia, se duse în odaia unde fusese adăpostit şi-i zise:

— Ascultă, Gavrile, prea multe am avut de suferit din partea acestor Samota! Sângele tău a curs, carnea ta a fost strivită; însă gândeşte-te că rănile tale sânt şi ale mele... Tu zaci aci scuturat de friguri şi de dureri în oase; ai fost lovit cu cârligul; duşmanul tău te-a călcat cu picioarele; câinii săi şi-au înfipt colţii în pulpele tale; însă eu care sânt în faţa ta, eu, fiica stăpânilor tăi, sunt de asemenea mistuită de friguri şi încă de mult; oasele mi se topesc de dureri şi mai crude de cât ale tale, şi eu am fost lovită cu cârligul, strivită sub picioare şi sfâşiată de câini!

Frosa apucase mânile flăcăului; dogoreala răsuflă-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistaarsiva.ro/mcr1901-1932

rei sale frigea fața păstorului. Și, în acel moment, ochii verzi aveau ceva adânc și amar ca oceanul.

Se codi o clipă, apoi, luând o hotărâre repede:

— Ascultă, picurarule, am să te caut, să te vindec, am să-ți dau tot aurul din salba mea și cu el să te duci departe să faci avere ca atâția alții și să te înapoiezi, ca să fii și tu într'o zi un *celnic* mare. Insă trebuie să mă răzbuni răzbunându-te. Ai fost bătut de un păstor d'ai lui Samota.

— Am să-l omor! mormăi Gavril.

— Asta te privește... Eu însă înfășur în aceeași ură toată casa lui Samota și pe toate slugile lor și tot ce e al lor. Ași voi să-i spulber pe toți de la ăl mai mare până la ăl mai mic, după ce ași fi șters după fața pământului casa lor și după ce i-ași fi făcut de râs ciuntindu-le vitele! Sânt numai o femeie slabă, o fată mare, însă tu o să mă ajuți, nu-i așa? O să mă asculți, nu-i așa? Jură-mi mai întâi că vei păstra taina, jură pe această sfântă icoană!

Frosa desprinsese de pe perete o icoană înfățișând pe Maica Precista cu Hristos în brațe. O întinse păstorului.

Acesta întinse mâna cam anevoie și zise hotărât:

— Jur că voiu păstra tăcerea; jur că te voiu ajuta; jur că te voiu asculta!

— Bine. Ascultă! Ceata lui Garelia este, pe cât știu, pe aci aproape, pe muntele Vasilița sau în Valea-Caldă. Garelia, este din Gridali. Spune-i că trebuie să iea apărarea satului său; spune-i că o fată mare cere dreptate de la haiduci... Arată-i rănile tale! Ah, dacă ar putea să vază și rana inimei mele!... Spune-i toată necinstea ce mi-au făcut ai lui Samota: logodna-mi stricată, viața-mi desfăimată, desnădejdea unei

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistaramuri.ro/mdr1901-1932

fecioare nevinovate, pe care nici un flăcău nu o mai vrea de nevastă... Spune-i tot ce-i vrea; însă caută să'l hotărăşti să răpească pe Toli Samota, chiar în noaptea nunţii şi, auzi! înainte de a fi rămas singur cu Vasilichia Hagi-Steriu, care mi l'a furat... Căci era al meu, căci preotul ne bine-cuvântase logodna din vârsta cea mai fragedă, căci tată-său şi al meu îşi dăduseră cuvântul unul altuia. Gândeşte-te numai ce frumoasă rescumpărare ar putea să ceară Garelia de la Samota. Ei sunt bogaţi, şi, uite, par'că se tot îmbogăţesc cu cât noi sărăcim.

«Vezi, dragă Gavril, n'am tată şi mai că nici mamă; toată nădejdea mi-o pui în tine, un sărman păstor de două-zeci de ani... Şi, îţi jur, pe ce am mai scump pe lume, că mă spânzur, în noaptea de 24 Iunie, dacă nunta lui Toli s'o isprăvi cu bine. Spune-i şi asta lui Garelia; el e om cu suflet... Şi, ascultă, dacă tu mă vrei, dacă, după ce ţi-ei fi făcut norocul cu galbenii din salba mea, ei mai avea plăcerea să iei de nevastă pe fata vechilor tăi stăpâni, pe nefericita Frosa, n'ai decât să spui un cuvânt; am să te aştept şi am să te îngrijesc, am să te cinstesc, am să te iubesc, pentru că m'ei fi răzbunat. Am să te iubesc, pentru că faţa îţi va fi brăzdată de semne cari nu s'or şterge nici-odată şi pentru că rănile astea ţi-au fost făcute de un păstor d'ai lui Samota, precum tot un Samota mi-a făcut şi mie o rană ce sângeră ca a ta, şi ce nu s'o închide de cât atunci numai când oiu fi răzbunată!»

Şi în acel moment, transfigurată de pasiunea ce-i ardea pieptul, Frosa era frumoasă. Şi tânărul păstor simţi că în inima sa se mişcă ceva necunoscut şi desfătător. Se sculă anevoie de pe grămada de lână ce-i

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr-1901-1932

ținea loc de așternut. O altă viață i-se înfățișa într'o clipă. Se vedea de acuma negustor unde-va, foarte departe, la București, de pildă, unde atâția prieteni d'ai lui făcuseră avere, cu Frosa lângă dânsul.

Gavril se uită lung la fată și-i zise:

— Ai să fii răzbunată! Froso, mă logodesc cu tine; Froso, am să te fac bogată și fericită departe de aci. Primesc salba ta; e zestrea ce mi-o dai de mai 'nainte. M'oiu pricepe eu ce câștig să trag din ea, fii pe pace! Și m'oiu înapoia să te găsesc... Da, ai să fii răzbunată, pentru că știu eu unde să-l găsesc pe Garelia, sau mai drept are să mi-l găsească călugărul Isaia... Toli Samota are să fie prins, iar eu am să-i ciuntesc vitele, și trag nădejdea să scurtez cu o palmă pe ticălosul lui păstor care m'a adus în halul ăsta... Aibi încredere în mine, Froso!... A! ce iute am să mă fac bine acum, pentru ca și tu să te vindeci de durerea ta!

Și Gavril făcu o sforțare pentru a se culca iarăși pe așternutul lui, iar Frosa apucă în mâini capul păstorului și-i sărută ochii.

CAP. IV

Ospățul Haiducului.

La 18 Iunie, Gavril se îndreptase aproape cu desăvârșire.

Avu o ultimă întâlnire cu Frosa, care îi înmână un obiect greoiu, deși în mic volum, înfășurat într'o batistă. Era salba ei care prețuia aproape vr'o 1200 de lei.

Tânărul păstor își primise simbria și-și luase rămas

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistaransilvania.ro/1901-1932

bun de la stăpânii săi, zicând că era în prea proastă stare pentru a-şi putea urma mai departe meseria.

Şi se duse târâş-grăpiş la mănăstirea S-ta Treime, despre care am vorbit mai sus, — o mănăstire care seamănă foarte mult cu Plumbuita de la marginea Bucureştilor.

Aci întrebă de călugărul Isaia, care va juca un rol însemnat în această povestire. Părintele Isaia era un om cu barba căruntă, roşu la faţă, cu o statură şi o musculatură erculeane, cu un cap de milităroiu mai de grabă decât de călugăr.

Închişi amândoi în chilia călugărului, cu zăvorul la uşă, vorbiră mult timp încet, şi, la sfârşitul sfatului lor, călugărul scoase dintr'o pungă jumătatea unei megidie tăiată într'un chip ciudat şi zise lui Gavril:

— Uite, în două cuvinte, ce ai de făcut. Când ei ajunge, prin cutare potecă, înaintea cutărei stânci din Vasiliţa, (aceea pe care i-o descrisese după ce-i arătase bine drumul ce avea de urmat) să strigi de trei ori pe rând şi pe schimbatele ca bufniţa şi ca gaiţa. Un om are să se ivească atunci; să-i arăţi jumătatea megidiei; dânsul o să aibă cea-l'altă jumătate din acelaşi ban; o să le potrivească şi o să te întrebe atunci: «La cine te trimite mâna mângâierei?» Tu să-i răspunzi: «La mâna dreptăţei, ca să pue în mişcare mâna răsplăţii». Încolo, să fii pe pace că are să se facă toate după voia ta... Dormi aici ca să pleci mâine în zori de zi cu bine-cuvântarea mea.

Ziua următoare, flăcăul sui cu chiu şi cu vai muntele Vasiliţa şi fu dus în peştera Moşneagului de la munte. Călugărul Isaia, părtaş al bandei, ştia că tocmai în ziua aceea Garelia şi câţi-va tovarăşi ai lui era să se ducă acolo sus pentru a reînoi proviziunea de pâine a centenarului şi a primi ordinile lui.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mcr 1901-1932

Nu din nesocotință arătase călugărul păstorului taina acestei ascunzători misterioase. El văzuse fața umflată și brăzdată de răni a flăcăului; înțelese că n'aveau să se teamă de trădare din partea lui Gavril, care urmărea o îndoită răzbunare, pe a sa proprie și pe a Frosei. De altfel, într'o împrejurare de curând călugărul putuse să aprecieze discrețiunea aceluia pe care îl trimetea la Garelia, — tocmai într'o zi când Garelia, impunând o contribuție forțată cător-va fruntași din Gridali, de la cari cerea atâtea merinde, atâtea obiecte de îmbrăcăminte bine determinate, atâtea cartușe de cutare sistem, în fine una din acele rechiziții atât de obișnuite în Pind de la haiduci la *celnici*, Gavril primise să conducă la locul hotărât pe cei doi catâri încărcați cu lucrurile cerute.

La întoarcere, fusese întrebat de către unii: «Pe cine ai văzut? Cum s'a făcut predarea lucrurilor?». El însă a tăiat scurt la toate întrebările, zicându-le «Dacă sunteți așa de curioși, n'aveți decât să vă duceți să vedeți».

Și fiindcă, *din întâmplare*, călugărul Isaia se afla la Gridali, el care era informatorul haiducilor, în momentul când Gavril se întorcea din expediționea sa, răspunsul lui îi plăcuse.

Așa dar Gavril fu băgat în vizuina haiducilor, nu însă în acea parte a peșterei care era ocupată de Moșneagul de la munte. Cu toate acestea, bătrânul putea să-l audă ce spune fără a fi văzut.

Patru oameni erau aci împreună cu acela care îl primise după semnalul ce imita strigătul bufniței și al gaiței și după încercarea megidiei; patru oameni cari se pregăteau să mănânce un miel fript, stropit cu un burduf de vin grecesc.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Hainele acestor oameni erau roase şi eşite de soare. Fustanelele lor prăfuite luaseră culoarea drumurilor mari, de sigur nu de nevoie, ci pentru că la aceşti oameni era un fel de hotărâre de a-şi da aerul unor soldaţi cari se întorc de la o expediţie glorioasă şi depărtată. Altfel în peşteră se găsea un vestiar complect,-prevăzut cu elementele necesare pentru ori-ce deghizare.

Ca contrast însă, arme strălucitoare şi ţinute cu multă îngrijire scânteiau la cingătoarea lor şi, lângă dânşii, stau rezemate puşti de războiu de sistemele cele mai bune. Pe piepturile lor se resfirau cu mândrie sculele haiducului: lanţuri de argint aşezate în formă de eghilete şi largi plăci de argint aurit, pe cari era scoasă în relief şi cizelată imaginea vr'unui sfânt.

Pe tăbliţa căpeteniei Garelia era represintat tâlharul cel bun pe cruce. Această căpetenie era de o frumuseţă bărbătească nespusă: în toată puterea vârstei, bine potrivit la stat, cu faţa arămie, cu trăsurile fine şi tot-odată pline de energie, cu nişte admirabili ochi albaştri, limpezi şi curaţi.

D'impotrivă, locotenentul său, Despali, era de o urâciune monstruoasă, cu trupul mai tot în trunchiu, cu nişte braţe păroase de o lungime fără măsură şi cu nişte pulpe vânjoase ale căror muşchi răsăreau în muchi pe picioarele sale scurte şi strâmbe, cu nasul turtit, cu fruntea strâmtă, cu nişte ochi şaşii şi din cari unul era sgâit de o scursoare lacrimală: un adevărat goril cu talpele picioarelor enorme şi diforme, inzestrat însă cu cei mai frumoşi dinţi din lume, pe cari şi-i arăta într'un vecinic zâmbet de bunătate. Ai fi crezut că e zâmbetul lui Saint Vincent de Paul, care fusese tot atât de nedreptăţit de natură.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901_1932

Al treilea, Cianaca, era un lungan slab ca un schimnic, cu picioarele de cocostârc, tipul fizic al lui Don Quichotte, un om sprinten și hotărât, a cărui memorie poseda cel mai vast repertoriu de povești de haiduci, o comoară neprețuită de erudițiune profesională.

Al patrulea, Gurguli, putea fi privit ca un veteran în această meserie în care nu prea dăinuește mult omul.

Putea să fie de vr'o cinci-zeci de ani, cu figura și coama leului, una din acele mîndre urâțenii ca a lui Mirabeau sau Danton, pe cari femeile le preferă frumuseței, și un aer de demnitate și de liniște, care ar ședea bine unui mitropolit.

Avea un respect foarte mare pentru bătrâna sa mamă, căreia îi făcea parte pe jumătate din ce câștiga.

Restul bandei, compus din vr'o doi-spre-zece voinici încă, se afla la o depărtare de câte-va ore de aci, la locul zis Piatra-Roșie.

— Băiete, zise Garelia, așează-te la masa noastră. Din toată inima dăm ce avem mai bun aceluia care e trimes de mâna mângâerei la mâna dreptății, aceluia care aduce semnul părintelui Isaia. Apoi mi-aduc aminte că tu ne-ai adus merinde, acum cât-va timp.

— Am venit aci ca să fac o rugăminte, răspunse Gavril; n'am să pun pe limba mea nici un dumicat de mâncare, nici un strop de băutură înainte de a mi se fi ascultat rugămintea.

— Vorbește fără sfială, voinicule! Iar tu, Cianaca, ține mielul lângă jăratic. Om mânca după ce om asculta pe acest flăcău.

Și Gavril vorbi fără a fi întrerupt.

După-ce isprăvi, din fundul peșterei, ca și când ge-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

niul Vasiliţei îşi dedea părerea în această consultare, străbătu o voce răguşită, îngrozitoare, sepulcrală, care zicea :

— Băiatul poate să se aşeze la ospăţul haiducului. Protecţiunea Moşneagului de la Munte se întinde asupra lui şi asupra Frosei Strâmbu.

O clipă, un fel de groază sfântă îngheţă măduva în oasele lui Gavril. Însă, întorcându-se spre fundul peşterei, strigă cu o frumoasă aprindere tinerească :

— Bine-cuvântat să fie Moşneagul de la Munte.

Apoi se aşeză la ospăţul haiducului.

CAP. V

Un mort şi două dispărute.

Am spus că o mare harababură, o zarvă ne mai pomenită se făcuse în casa lui Strâmbu, după ce bătrânul Simu tăiase cozile celor doi catâri. Însă cineva n'a mai ştiut nimic despre acest eveniment, afară numai dacă în cea-laltă lume se mai află cine să 'şi bată capul cu ce se petrece pe aici, şi acest cine-va a fost Toma Strîmbu.

Alcoolul îşi făcuse efectul, voit, poate, şi când Talia intră ca o vijelie în odaia bărbatului ei pentru a-i vesti acest nou ultragiu, — ea ghicise de unde venea lovitura, fără a şti că vitele lor fuseseră ciuntite spre răzbunare — Toma nu răspunse la strigătul ei.

Talia îl zgudui, el nu se deşteptă.

Murise.

Iar două sticle goale, în ajun pline cu rachiu, spuneau în deajuns de ce murise.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr/1901-1932

Și gropița se săpă pe obrazul drept al Taliei. Rîdea oare? Da, rîdea gândindu-se la viața fericită ce avea s'o ducă la Larisa.

Iute însă își încruntă fața, potrivit împrejurărei, pentru a se duce să spue Frosei că rămăsese orfană. Cei trei copii, printre cari și Telamon, acum în vârstă de vr'o 14 ani, erau prin curte unde făceau împreună cu argații fel de fel de închipuiri asupra aventurei catârilor.

Insă odaea Frosei era goală.

Grecoaica găsi, înțepată pe pernă, o fâșie de hârtie pe care erau scrise aceste simple cuvinte: «Am plecat ca să nu mă mai întorc».

Soția rea își iubea fata, confidenta amărăciunilor ei.

Și cu ochii țintă, privind fără a vedea, repetă tare, fără să sfârșească cuvântul, ca o melopee, cu opriri măsurate:

— A plecat! Pentru ce a plecat?... A plecat! Pentru ce a plecat?

De-odată înțelese: Frosa o judecase și o osândise. Și mustrarea de cuget, o îndoită mustrare, îi sfâșie inima...

Atunci se repezi ca o nebună în curte și începu să sbiere:

— Copiii mei, sărmanii mei copii, tatăl vostru a murit și sora voastră a plecat!

Apoi își perdu mințile. In puterea nopței deschise poarta ogradei și începu să alerge pe câmp pentru a-și găsi pe Frosa.

Dar porni așa de-odată în cât toți rămaseră încremeniți, în loc de a se gândi să se ia după dânsa. Micul Telamon țipa de 'ți sfâșia inima, cei doi frați mai mari dăduseră fuga în odaia tatălui lor, răscoliseră

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr-1901-1932

camera sorei lor. Buimăciţi se duceau şi veneau plângând de la odaea tatălui mort la odaea sorei dispărute.

Şi numai târziu de tot unul dintre copii se gândi să întrebe:

— Dar mama, ce face?

Şi, aprinzând torţe, se puseră să cutreere satul strigând:

— Mamă!... Froso!... Mamă!... Froso!...

Şi nimic din toate acestea nu s'ar fi petrecut, şi, în ziua aceea, casa lui Strâmbu ar fi fost poate în bucurie pentru nunta Frosei cu Toli Samota, dacă Talia Diamandopolo n'ar fi fost o desfrânată.

Însă bieţii copii şi însuşi Telamon, născut dintr'un îndoit adulter, nu la asta se gândeau. Victime ale destrăbălărei mamei lor, plîngeau după această mamă:

— Mamă!... Mamă!...

Şi plângeau după neîndurata lor soră:

— Froso!... Froso!...

Şi fără o lumânare aprinsă, fără un creştin care să'l veghieze, tatăl mort, sinucisul cu alcool, zăcea colea în casa lui, între cele două sticle goale, cele două sticle ucigaşe, pe când vecinii eşeau la ferestre atraşi de aceste strigăte:

«Mamă!... Froso!... Mamă!... Froso!...»

Dar unde era mama lor?

Unde era sora lor?

Înainte de a-le urma, să ne întoarcem iar spre cellalt sat, spre Şopote, unde se desfăşură o scenă la fel, de vreme ce un tată, fraţi, rude, prieteni, toţi invitaţii unei nunţi se răspândesc prin sat şi răscolesc toate colţurile strigând: «Toli!... Toli!...» pe când acelea care, în casa lui Samota, varsă sau înghit lacrimi nefolositoare, o mamă, o mireasă, o soră, plâng cu hohote şi suspină şi ele: «Toli!... Toli!...»

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Și n'ar fi strigat «Toli !... Toli !» precum n'ar fi strigat nici «Mamă ! Froso !...» dacă Talia Strâmbu, fata bătăușului din Tesalia Diamandopolo, ar fi fost o femeie cinstită, fie din firea ei, fie de teama cântecului, de vreme-ce în Pind teama de cântecul batjocoritor este începutul înțelepciunei.

CAP. VI

Frosa a văzut, Frosa a pipăit.

Unde era Frosa, la ora aceea când sărmanii săi frați o căutară prin ulițile satului Gridali, o vom spune înainte de a urma pe mama lor, pe care cei vechi ar fi crezut-o predată biciurilor Eriniilor.

Tânăra era departe, sub stele, mergând mână în mână cu Gavril care o ducea prin potecile sălbatice spre peștera Moșneagului de la Munte, a acestui cap misterios al haiducilor din Pind, mult mai cu adevărat «Rege al Munților» de cât eroul romanului satiric al lui Edmond About.

Cu câte-va zile mai înainte, pentru scopuri cunoscute numai de el, fără să dea nimănui nici o lămurire, centenarul hotărâse, în urma celor spuse de păstor, ca Frosa să vie cu el în ascunzătoarea lui, chiar în noaptea în care Toli Samota avea să fie răpit, însă pusese condiția ca ea să vie din propria ei voință: rămânea ca Gavril s'o înduplece.

Și fără codire fata se supuse.

In ajunul S-lui Ioan, păstorul întorcându-se subt un cuvânt oare-care la stăpânii pe care îi părăsise, ii zisese:

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

— Mâine ai să fii răzbunată; trebue însă să mă urmezi acolo unde te cheamă acela care are să te răzbune.

Încrezătoare, fata fugise d'acasă pentru a se întâlni cu Gavril, îndată ce întunericul nopţei făcuse cu putinţă fuga ei.

De o înapoiere la casa părintească nici nu mai putea fi vorba; ea ştia că o fată mare nu se mai întoarce la căminul părintesc, după ce l'a părăsit în puterea nopţei. Să fie şi dânsa batjocorită cu vr'un cântec şi arătată cu degetul, asta nici odată! De aceea înfipsese în pernă acea fâşie de hârtie, pe care, fără nici o înţelegere cu Gavril, scrisese: «Am plecat ca să nu mă mai întorc!»

Unde o ducea habar n'avea, când Gavril, făcând un ocol, în loc de a se sui drept spre Vasiliţa, o scoase de odată în faţa satului Şopote, adică a acelui sat a cărui vedere s'ar fi părut că trebuia să-i fie cruţată mai mult de cât ori-ce.

Înăbuşi un strigăt de uimire şi de groază când, de la marginea unei pădurici, zări, înaintea ei, la mai puţin de două sute de metri, casa lui Samota, strălucitoare de lumină ca o biserică în ziua de Paşti, când auzi chiotele de bucurie, cântecele lăutarilor, pocnetele de puşcă prin cari se manifesta veselia.

— Să mergem înainte, zise Frosa. De ce m'ai adus aici?

— Ba nu, să stăm! răspunse Gavril. Indată ai să vezi ceva care o să-ţi facă mare plăcere. Aibi încredere în mine şi o să-mi mulţumeşti.

Aşteptarea fu lungă. Frosei îi svîcneau tâmplele. Colea jos, ferestrele văpăeau ca cuptorul unui brutar când e aprins; pe acest câmp luminos răsăreau

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistararsivana.ro/mdrr1901-1932

figuri de oameni lămurit văzute. Nuntașii eșeau să răsufle un moment aerul răcoros al nopței. Odată se ivi mireasa, ușor de cunoscut după gătează și mai ales după strălucirea firelor de beteală.

Frosa scrâșni din dinți și își înfipse unghiile în brațul lui Gavril.

— Uită-te, mai uită-te încă! îi zise acesta. Cu cât vei suferi mai mult acum, cu atât vei fi mai fericită îndată.

Din când în când eșeau oameni din curtea lui Samota și se făceau nevăzuți în întuneric, cum treceau de zona luminoasă.

— Uită-te bine, repetă Gavril, căci momentul se apropie de sigur.

Și Frosa se uită atât de neclintit în cât casa lui Samota juca înaintea ochilor, apoi totul se turbura printre lacrimile de necaz ce i se strecurau pe obraz.

Gavril se trântise jos și, lipindu-și urechia de pământ, ascultă.

De-odată sculându-se smuci tare brațul fetei spunându-i numai atâta:

— Bagă de seamă!

In dreptul lor venea un zgomot de pași iuți și ușori, de picioare încălțate cu opinci.

De trei ori pe rând Gavril făcu ca bufnița și ca gaița; de trei ori pe rând strigătul bufniței și strigătul gaiței îi răspunse.

Apoi niște năluci se iviră din întuneric.

Trei oameni târau pe un al patrulea, cu un căluș la gură, cu ochii legați, cu coatele strânse la spate.

Cortegiul pătrunse în pădure, unde se vârâră de asemenea și cei doi tineri, și se opri un moment. Iute, Gavril aprinse un chibrit.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr-1901-1932

— Îl cunoşti? zise încet Frosei.

O! da, îl cunoştea... Şi se repezi ca şi cum ar fi vrut să sfâşie pe Toli cu ghiarele.

Însă o voce o opri, o voce necunoscută, a lui Garelia.

— Nu face prostii! Jos mânuşiţile, frumuşico! Nu-i de stricat o marfă atât de scumpă!

— Numai să pun mâna pe el, să-l pipăiu, fără să-i fac rău!

— Gustul ăsta poţi să ţi-l faci, însă, iute, căci n'avem timp de perdut!

Şi Toli Samota, care nu putea nici să vază, nici să să auză, Toli Samota care părea că e un somnambul încă uluit de ce i se întâmplase şi care îşi perduse sentimentul realităţii, Toli Samota tresări la atingerea unor degete subţirele, reci ca degetele unui mort, care îi pipăeau fruntea şi bărbia pe care curgea în şiroaie o năduşeală fierbinte, cari se vârau pe sub căluş şi pe sub banda de la ochi pentru a pipăi mai bine.

— Şi acum, destul, zise şeful. Toma necredinciosul n'ar fi cerut mai mult pentru a crede.

Atunci Despali luă iar în cârcă pe ostatic, care pentru acel trunchiu erculean cântărea cât o pană.

Şi hoţiii dispărură în bezna codrului.

— Colo jos, nu le trece prin gând ce s'a întâmplat, zise Gavril, care se înapoiase cu Frosa la marginea pădurei, în faţa satului. Aşi avea vreme să fac ceva. Însă ai avea tu curajul să rămâi singură aci câte-va clipe?

— Dacă e vorba să le mai facem şi alt rău, du-te, zise Frosa.

Unde era acum fata fricoasă, care, în casa ei bine încuiată, după obloanele închise şi drugii de fer dormea cu faţa la perete, a cărei inimă bătea la auzul

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901_1932

zgomotului făcut de un șoarece, atât era plină de năluci închipuirea ei în întuneric!

Gavril alergă mai întâiu în fuga mare, apoi se târâ ca un șearpe. Se apropie astfel de caii și de catârii priponiți, după cum am spus, lângă uluci, însă pe din afară pentru a nu umple ograda. A putut să se încredințeze că vitele erau păzite numai de un singur om, în care, după statură, recunoscu tocmai pe păstorul lui Samota care îl bătuse așa de crunt și ale cărui lovituri îi lăsaseră pe față urme neșterse. Ce bine se nemerea!

Dușmanul sta cu spatele spre el, uitându-se printre uluci la nunta din casa stăpânului său.

Gavril se năpusti asupră'i cu cuțitul ridicat.

Cuțitul se lăsă în jos. Omul dădu din mâini și se lungi la pământ fără nici un strigăt, cu gâtul tăiat până la os.

Apoi, una, două, apucând de coadă un catâr și apoi un altul, Gavril le-o tăie de la rădăcină, cum avea s'o facă, spre răzbunare, și Simu la casa lui Strâmbu, — am descris această scenă. Și azvârli cu putere cionturile sângeroase în împrejmuire.

Și pe când vitele ciuintite, rupându-și căpastrul, o luau la fugă, Gavril alergă să regăsească pe Frosa.

— Și acum să fugim iute!

Și prin potecile din pădure, unde ori ce urmărire era imposibilă în timpul nopței, târâ pe față spre Vasilița, lăsând departe pe oamenii, cari, alergând la zgomotul făcut de vitele scăpate, găsiseră cadavrul păstorului înjunghiat și se răspândeau în dreapta și în stânga pentru a descoperi pe ucigaș, fără ca nimic să le arate încotro apucase. De altfel, întunericul îi împiedica de a împinge prea departe cercetările.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr_1901_1932

Dar câinii casei?

Câinii au prea mult de lucru în bucătărie, într'o zi de nuntă, ca să mai aibă și altă grijă. Nu văzuseră nimic, nu auziseră nimic, nu mirosiseră nimic.

Și după puțin fugarii se opriră ca să răsufle. Și atunci, luându-se în brațe, a fost o strânsoare nebună care îi zdrobi piept la piept, pe când buzele Frosei se striviră de buzele lui Gavril, într'un sărutat atât de sălbatic în cât sângele le curse și li se amestecă în gură.

Și bolidul orbitor, care în momentul acela înghețа de groază atât pe bătrânul Simu cât și lumea de la nunta tragică, acest semn de pe cer nu făcu nici să tresare pe cei doi tineri înlănțuiți: strânsoarea lor nu slăbi de fel; nu, au stat să soarbă întâia lor sărutare de amor, care era o sărutare de ură satisfăcută, — căci amândoi erau răzbunați.

CAP. VII

În care muntele este un templu.

Zorii albeau creștetele munților, pe când valea era încă în umbră; cuiburile se deșteptau când Gavril și Frosa sosiră înaintea peșterei centenarului.

Semnalul fu dat, cele trei strigăte de bufniță alternară cu cele trei strigăte de gaiță; însă nici Garelia nici Despali, nici Cianaca, pe cari îi știm ocupați cu Toli Samota, nici Gurguli, încurcat cu altă treabă, nu veniră să primească pe cei doi tineri. Frosa rămase uimită văzând că le ese înainte un om cu potcap și cu rasă. Gavril recunoscu îndată pe călugărul Isaia.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr1901-1932

— Grăbiți-vă, copii, căci avem foarte puțin timp pentru voi.

Frosa întrebă pe Gavril cu privirea. Acesta dete ușor din umeri și clătină din cap.

Ca și fata, nici el nu știa ce voiau de la dânșii; o întrecea pe Frosa doar cu atâta că știa cel puțin la cine era.

— Veniți după mine, zise călugărul.

Și luând în mână o torță aprinsă înfiptă într'o crăpătură a stâncei, intră înaintea lor în peșteră.

După ce făcură mai multe cotituri, deteră de o scară care ducea la o galerie superioară.

O urcară cu băgare de seamă; apoi călugărul o trase după el și dede brânci unui bolovan, care, învârtindu-se în jurul său ca ușa de piatră a vilei ezoterice a magului Hasdeu la Câmpina, îi lăsă să treacă.

Deschide-te, dafin!

Și cei doi tineri rămaseră uimiți. Credeau că visează. Se vedeau într'o încăpere aproape rotundă, cu desăvârșire uscată, cu bolta acoperită de cristale albe și transparente ca alabastrul. Pământul bine netezit era așternut cu covoare moi. Dealungul pereților erau așezate în bună rânduială lucrurile cele mai nepotrivite: arme, munițiuni, haine, albituri, velințe, cutii de conserve, tot ce ar fi făcut fericit pe Robinson în insula sa. O duzină de lumânări puse în tot atâtea sfeșnice de argint luminau această peșteră a lui Ali Baba, antrepozitul general, visteria haiducilor.

La mijloc, un fel de altar format dintr'o lespede firească stând în echilibru pe o bucată de stâncă calcaroasă. Pe acest altar druidic, pe o țesătură scumpă,

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr/1901 1932

între două cununi de studeliţă, e o cruce veche împodobită cu filigrane de aur şi cu smarande.

Pentru a doua oară, Frosa întrebă pe Gavril cu privirea. Pentru a doua oară, acesta clătină capul dând uşor din umeri.

Călugărul Isaia le zise atunci:

— Copii nu vă temeţi. Aci sunteţi la bătrânul care împarte răsplata şi pedepsele; sunteţi la acela care drege nedreptăţile. Tu, Gavril, ai auzit, dar n'ai văzut pe moşneagul de la Munte; tu, Froso, nu ştii nimic despre acest patriarh al omenirei, care a îngăduit răpirea duşmanului tău. Priviţi!

Şi călugărul, dând la o parte o perdea, care ascundea o cotitură a peşterei, cei doi tineri se înghesuiră unul într'altul zărind pe centenarul stând cu picioarele încrucişate pe un morman de lână cu care se amesteca barba şi părul său alb ca zăpada. Înţepenită pe un băţ lung, înfipt înaintea lui, se ridica mâna justiţiei, mâna cea de mumie.

Şi fiindcă, în înfiorarea ei, Frosa înmărmurită, aproape leşinată, era să cază în braţele lui Gavril, vocea de dincolo de mormânt se făcu dulce ca vocea unui răsbunic aplecat peste leagănul strănepotului său.

— Fiica mea, zicea această voce, ţi-ai dat salba păstorului Gavril ca să se ducă să-ţi pregătească un cămin cinstit, însă, pentru ce ştii... şi pentru ce sper că nu vei şti nici odată, să mai rămâi în acest ţinut ar fi pentru tine cel mai mare chin şi cel mai nemeritat. Ai urmat de bună voie pe acest flăcău; nu trebue să te mai desparţi de el nici odată. Însă vreau să fiţi uniţi prin legăturile unei căsătorii ascunse, cu putere înaintea Dumnezeului părinţilor noştri. Aşa dar acest călugăr are să vă binecuvinteze, iar eu am

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901 1932

să-ți dau zestrea... Totul s'a regulat; pașapoartele voastre sunt aci sub nume mincinoase. Isaia are să vă spuie îndată cum veți putea să ajungeți cu bine la Salonic, apoi pe ce drum să apucați pentru a vă îmbarca pentru America, unde s'au mai dus atâția frați de-ai voștri din Pind, cari n'aveau, sărmanii, pentru a se apuca de treabă acolo, cele cinci sute de lire turcești ce le dau Frosei Strâmbu... și pe cari am să le iau de la Samota.

Centenarul făcu o pauză.

— Și acum, îi zise într'un mod solemn, consimți, fata mea, să iei de bărbat pe acest tânăr?

— Da, zise Frosa într'o adiere.

— Dar tu, voinice, consimți să iei de nevastă pe această fată?

— Din toată inima, taică, consimt! zise Gavril tare.

— In numele legei haiducului, suverană în aceste locuri, Gavril și Froso, vă unesc. Să dea Dumnezeu să se nască din voi o semințe de bărbați voinici și de femei neprihănite! Să dea Dumnezeu ca limba strămoșilor noștri să deștepte gândirea copiilor ce veți naște. Uită pe cel-l'alt, Froso! Adoptându-te, te desfac de legăturile grecești! Să fie deci o mică Armânie sub liberul vostru acoperiș din Lumea-Nouă... Am isprăvit!... Părinte, ți-e rândul, fă slujba!... Dă-mi însă mâna mea dreaptă ca să-mi fac cruce!

Și călugărul scoase din băț mâna mumificată.

Centenarul o apucă cu stânga, și, pe când părintele Isaia spunea pe românește rugăciunile principale ale cununiei, iute, însă fără a uita schimbul verigelor, cari erau două inele minunate șterpelite de la niște turiști englezi, Moșneagul de la Munte își făcu crucea cu dreapta sa moartă.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

— Te chem în sprijinul nostru, zise, nume sfânt al dreptului care ai voit a-ţi da sufletul între doi tâlhari, cel bun, căruia ne închinăm, cel rău, de care ne lepădăm, lăsîndu-l haiducilor greci... In numele Tatălui, şi al Fiului şi al Sfântului Duh, Amin!

Apoi întinzând mâna pedepsită pentru o fără de lege în potriva neamului, această mână vinovată, însă răscumpărată prin supliciul consimţit, acela pe care îl putem considera ca pe geniul Pindului, om şi simbol totdeodată, bine-cuvântă pe cei doi soţi.

Şi Gavril, apoi Frosa, aplecându-şi fruntile încununate cu studeliţă, îndrăzniră să sărute mâna îngrozitoare.

Călugărul îşi scoase patrafirul.

— Şi acum, iute, plecaţi! le zise dându-le o pungă grea şi paşaportul. Plecaţi, copii, şi fără a şovăi, fără a perde un minut.

Şi ducându-i până afară, le dete toate explicaţiile trebuincioase, arătându-le o potecă care ducea la un sat, la marginea căruia îi aştepta unul dintre ai lor cu cai.

După ce se văzură singuri:

— Priveşte, drăguţa mea nevastă, zise Gavril, brazii îşi apleacă crengile la adierea vântului pentru a ne saluta...

— Da, şi păsărelele sunt lăutarii nunţei noastre.

— Adineaori muntele ne-a dat florile sale...

— Acum ne împrumută cântecele sale...

— Zăpada îl încununâ, albă ca studeliţele sale.

— Şi piticii din stâncile sale au deschis o vână de aur pentru a-mi face zestrea!

Iată partea poetică a rasei. Insă Frosa desvălui de-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvaniaro/mdrr1901-1932

odată partea practică. Și Gavril tăie scurt cântecul de mulțumiri prin această reflecțiune:

— Cele cinci sute de lire trebue să le ascund bine în cingătoare împreună cu salba, ca să nu mi le fure.

— Ori cum, replică zâmbind mireasa cu ochii verzi, nu ceata lui Garelia.

Și începu să râză.

— Vezi că mi s'au vindecat rănile, zise Gavril.

— Rănile tale?... A, da, așa e... dar și ale inimei mele s'au vindecat...

Mână în mână, coborau poteca haiducului, poteca dragostei, poteca bucuriei, poteca uitărei.

Ascultați vechiul cântec al Pindului, — Frosa cânta încet «Earba uitărei»:

Sus pe munte e o cruce,
Tocmai sub cruce e o floare,
E o floare, o minune,

Este earba uitărei;
Care oae se duce și paște,
De mielul său își uită,
Se duc cele întristate și o miros
Și de iubiți își uită.

Și cu ce glas cântă versul din urmă! Insă vocea ei se făcu mângâioasă pentru a isprăvi doina.

O mirosii și eu, sărmana,
Și tot nu-mi trece dragostea,
Nu-mi trece dragostea ce am
Pentru un voinic picurar.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Tânărul păstor a înţeles, tânărul păstor a mulţumit. Şi fiind-că nu o să mai vedem nici pe Gavril nici pe Frosa, să le urăm călătorie bună şi mult noroc în Statele-Unite, unde, pentru liniştea lor, nu vor şti nimic de urmarea povestirei noastre.

CAP. VIII

In care muntele este un pretoriu.

Nu trecuse jumătate de oră de când Gavril şi Frosa plecaseră de la peşteră, şi călugărul Isaia sta uitându-se în zare, când de-odată scoase un suspin de mulţumire văzând că se ivesc de după o stâncă acel Gurguli cu botul de leu pe care l-am prezintat deja cititorilor noştri şi împreună cu dânsul un băiat de vr'o 16 ani, acel născocitor al planului de răpire al lui Toli, pe care cititorii nu-l cunosc încă şi care îşi luase, fără sfială, numele de Salamura, vestit în poveştile haiduciei locale.

Acest neo-Salamura era foarte mărunt. Statura lui n'avea mai mult ca 1 metru şi 50, sămănând faimosului brigand francez Cartouche care n'avea mai mult de patru picioare şi şase palme.

Însă acest corp subţirel, tras ca prin inel, vorba românului, era numai sprinteneală, agerime, mlădioşie, şiretenie, — o veveriţă, o vrabie sglobie, un fum, cu acestea s'ar putea mai bine asemui veniaminul cetei lui Garelia.

Fusese crescut de o haită de ţigani găinari. Îl răpise când era mic de tot? Li-l dedese cine-va? Nu se ştie.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901_1932

Lucrul este că-l crescuseră foarte conștiințios. La vârsta de 12 ani, n'avea pereche pentru a șterpeli, într'o îmbulzeală de lume, un ceasornic din buzunar și o pungă din cingătoare.

Încă de p'atunci însă avea gânduri mari, și la cel d'intâiu prilej o șterse de la primii stăpâni, după ce, în semn de adio, îmbrânci într'o prăpăstie căruța și cei trei cai furați cari îl purtau prin lumea largă.

Și izbuti să fie primit de Garelia, la care găsea o organizație metodică și putința de a îndeplini cu vrednicie prea cinstita meserie de haiduc.

Cu înfățișarea lui nevinovată, cu părul lui încârlionțat și cu nasul ridicat în vânt l'ai fi luat drept un băiat de strană de la vre-o biserică. Pe brațul stâng avea un tatuagiu straniu, un munte deasupra căruia sta o coroană regească, ceea ce-l făcea să fie foarte mândru, făcându-și în privința asta ideile cele mai ciudate.

De-ocamdată Salamura ținea de picioare o femeie legată și încătușată pe care zdravănul Gurguli o purta în cârcă.

Și această femeie era Talia Strâmbu, mama Frosei.

— Părinte, ce păcat că bine-cuvântarea ta nu poate să mă întărească, să-mi dea putere, zise ștrengarul. Mă simt atât de ostenit, că ți-aș cere-o îndată... Nu știi cât atârnă de greu picioarele unei grecoaice... Încai de le-ați fi făcut bucăți și mi le-ați fi dat să le duc unu câte unu! Zău, n'aș fi fost bun de hamal!

Gluma asta sălbatică nu plăcu călugărului.

— Ai fi bun să te trag de urechi, ștrengarule, care nu ești nici odată serios! răspunse răstit.

— Ca pe cai, după o cale lungă? M'ai freca și pe

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901 1932

ochi, nu e aşa?.. Da, las că ştiu eu leacul pentru oboseală.

Şi strengarul se dete roarta ca cioroii, apoi sări peste cap odată îndărăt şi încă odată înainte şi, c'un aer de smerenie caraghioasă, veni să sărute mâna pe care călugărul i-o întinse cu greaţă.

Gurguli, mereu grav ca un mitropolit, ducea femeia. Nici-o picătură de sudoare nu se rostogolea pe fruntea lui de bronz, în ciuda suirei pe munte cu o astfel de povară pe el.

Şi la ce oare se gândea în acel moment veteranul? Se gândea la mă-sa. Tribul Fărşeroţilor, al românilor nomazi din cari făcea parte, sosise în partea locului, dincolo de muntele Ou; avea s'o vază în curând, după o despărţire de mai multe luni.

În colo el se supunea mai marelui său, cum un oştean se supune căpitanului său. Du-te şi se ducea, omoară şi omora.

— Să stai aci, zise călugărul lui Salamura, care, scoţând din cingătoare o jumătate de duzină de arşice, începu să se joace cu ele asvârlindu-le în sus ca pe nişte pietricele cu o măiestrie neîntrecută.

— N'au încredere în mine... una, două, trei... Se ascund de Salamura... câte două, câte patru, câte şease!... Nu-i vrednic să vază gogoriţa care sperie corbii... cu amândouă mâinile, cu o mână!... pe dervişul cu capre care se lefăeşte colea sus... cu ochii închişi, cu ochii deschişi!... Încai de ţi-ar fi drag să te apropii de acest sperie-moartea!.. pe la spate, pe sub picior... hop! sariţi arşicilor.

Femeia fusese târâtă în peşteră de către Gurguli şi călugăr. Apoi fu ridicată, prin scară, în peştera superioară unde, leşinând, căzu înaintea altarului.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Întâmplarea ajutase minunat pe Gurguli și pe Salamura, cari fuseseră însărcinați s'o răpească.

Pândeau în apropierea casei, așteptând ocazia care n'ar fi putut să se ivească înainte de a se face ziuă, când de odată în miezul nopței Talia eși afară strigând: «Copiii mei, sărmanii mei copii, tatăl vostru a murit și sora voastră a plecat!» Strengarul i-a cunoscut îndată vocea, pentru că, cu două zile înainte, deghizat în fată, se introdusese în casa lui Strâmbu sub pretext de a cumpăra lână de la el.

O lăsară să se depărteze puțin de casă, apoi, văzând că grecoaica nu era urmată de nimeni, se năpustiră asupra ei. Într'o clipă îi puseră un căluș în gură și o legară cobză.

Gurguli o luă dup'aceea în cârcă, după cum Despali făcuse cu Toli Samota.

Talia era ca moartă. În tot timpul greului urcuș a trebuit să fie purtată într'una în spinare, fie de Gurguli singur, fie ajutat de Salamura, care cânta cântecul lui Nișî:

Măi Nișî, închide-ți-s'ar poarta,
Iți va zice fiul «patera»;
Mai bine luai una din neamul tău,
Ca să-ți zică fata «tată»!

Însă ursuzul de Gurguli îi tăie pofta de cântare zicându-i:

— Ia ascultă, spurcăciune, când ei putea să ne spui ce naș te-a botezat, atunci ei putea să urmezi cântecul... Până atunci, fă bine și mai taci.

Și fiind-că obraznicul de Salamura îi replică:

— Mă rog, pe cumătra asta nu care cum-va o cari pentru Moșneagul de colea de sus?

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mcm1901-1932

Gurguli, fără a lăsa din spinare pe nenorocita, aplică lui Salamura un picior în partea posterioară a fustanelei.

Să ne întoarcem însă în peştera visteriei.

Cu câte-va cuvinte spuse încet, Gurguli povesti Moşneagului de la Munte peripeţiile răpirei, fără a uita moartea lui Toma Strâmbu, ciuntirea catârilor de către un necunoscut — de sigur nu putea să ştie că lovitura venea din partea păstorului Simu, — şi, în sfârşit, desnădejdea copiilor în căutarea mamei şi a surorei lor.

In timpul ăsta, călugărul deslegase pe grecoaică şi-i scosese căluşul din gură. Ea începu să-şi vie în fire.

De-odată însă dete un ţipăt văzând pe Moşneagul îngrozitor, care, stând drept pe cât îi era cu putinţă, ţinea mâna justiţiei cu braţul stâng întins în lături în atitudinea unui rege din evul mediu.

— Femeie, apropie-te! zise cu vocea-i sepulcrală, care se repetă în ecouri sub bolta peşterei. Iar tu, părinte şi tu, tovarăşe, eşiţi din această încăpere, care se preschimbă în loc de judecată tainică.

Fascinată, femeia se supuse. Privea zăpăcită pe altar cele două coroane de studeliţă, fără a-i trece măcar prin gând, nenorocitei, că ele fuseseră podoaba de nuntă a fiicei sale şi a bărbatului Frosei.

Călugărul şi Gurguli dispăruseră.

— Femeie, urmă Moşneagul de la Munte, ai pricinuit mari nenorociri. Dacă ai fi fost altfel, bărbatutău ar fi trăit, mare *celnic* între celnici, cinstit printre oamenii cinstiţi. Pentru că te-a luat a fost în deajuns pedepsit, el care nesocotise învăţământul din Carte şi călcase cuvântul neamului nostru: «Să nu iei pe fata străinului»... Ce ai de spus?

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdri1901-1932

Talia se ridică ca și cum ar fi fost muşcată de un şearpe:

— Dar tu, pentru ce vrei să mă judeci? Cine eşti, tu, bătrânule?

— Cine sânt? Sânt acela care s'a judecat pe el însu-şi, care s'a judecat şi s'a osândit: acela care, înşelat de strămoşii tăi, unealtă de ucis a lor, a lovit o victimă nobilă, desemnată pumnalului său de către grecul ce înşeală şi amăgeşte!... Şi câți fii ai poporului meu n'au fost amăgiți și înşelați de fiii poporului tău!

— Fie-'ți milă de mine, te rog, moşule!

— Aci nu încape milă!... Uite, şi nu mă mai întreba dacă a fost împinsă la fărădelege de către un grec, uite mie, îndeplinitorul gândului infam conceput de dânsul, nu mi-a fost milă de această mână criminală.

Şi cu mâna stângă clătină bățul în vârful căruia se găsea mâna dreaptă uscată, întinzând bontul de la care lipsea.

Femeia căzu în genunchi.

— Ridică-te, zise judecătorul ipogeelor, ridică-te, uită-te la mine şi ascultă.

Ca ipnotizată Talia se supuse iarăşi.

— Dacă ai fi fost alt-fel, femeie, cuvântul schimbat între Mitri Samota şi Toma Strâmbu ar fi fost ținut în ciuda originei tale; fiica ta desnădăjduită n'ar fi fugit acum după un pământ duşman; n'ar fi fost ură şi răsbunări între oameni de acelaş neam făcuți a se ajuta... Ce ai de răspuns?

— Indurare! îndurare! şopti Talia.

— Desfrîu şi ruşine, iată ce ai adus în Pindul ro-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistaransilvania.ro/mdr/1901-1932

mânesc. Sub acoperişul casei soţului tău, te-ai dat unui Xenofon Iorgandopolo.

Ca trezită din somn, Talia se repezi asupra Moşneagului cu pumnii strânşi :

— A, tâlharule !

Bătrânul nu clipi din ochi, nici nu făcu cea mai mică mişcare de a da îndărăt.

Femeia îşi lăsă pumnii în jos.

— Da, tâlhar, bine ai zis, răspunse cu o linişte măreaţă. Şi vezi bine că tâlharii trebuie să se facă apărătorii apucăturilor bune, vieţii cinstite, căci, s'o ştii, noi sântem cei cari ia seamă unei societăţi bolnave: îndeplinim lipsurile legei... Am dat voie, află-o, am îngăduit să fie pedepsită familia Samota, pentru că tatăl logodnicului fiicei tale a făcut rău fiicei tale nevinovate ; pentru că, lângă trupul tău îngheţat de moarte doi armâni ar fi putut încă să se ţie de cuvântul dat ; pentru că am voit să dau două pilde ; una pentru paza legământului făcut, cea-l-altă pentru paza credinţei dintre soţi. Mitri Samota, dacă ar fi fost un român nestrămutat aşa cum au fost bunicul său şi strămoşu-său pe cari i-am cunoscut, ar fi spus bărbatului tău : «Sugrumă pe femeia necinstită, pe căţeaua care s'a dat câinelui, pentru ca fiica ta care nu s'a născut din necinste să mai poată fi femeia fiului meu... Şi dacă îţi trebuie un ajutor pentru îndeplinirea faptei, iată-mă eu !...» Pedeapsa de care te-ai făcut vrednică atunci, o vei primi astăzi ; te vei fi folosit numai de o lungă amânare. Pe orfanii tăi îi adoptez eu, şi, după mine, va fi cine să vegheze asupra lor.

Bătrânul se sculase în picioare. Incheeturile îi trosniră ; îşi recăpătase statul de odinioară, înalt şi drept.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatrans.vania.ro/mdrr1901-1932

— Talia Diamandopolo, te osândesc la moarte... Fă-ți rugăciunea! Și tu, părinte, vino de vezi de mântuirea sufletului ei.

Părintele Isaia se arătă cu un patrafir negru și pronunță formula pentru deslegarea păcatelor.

Moșneagul de la Munte căzuse pe mormanul de lână.

— Gata? întrebă.

— Gata, stăpâne.

— Acum ți-e rândul, Gurguli!... fără vărsare de sânge!

Centenarul își acoperi fața cu un căpătâiu al cergei sale. Călugărul îngenunchiă și mormăi rugăciunea morților.

Iar Gurguli, mereu nepăsător, scoase un laț din cingătoare și sugrumă pe osândita, aproape moartă de groază și de spaimă și ai cărei dinți nu se mai descleștaseră de când, pentru a doua oară, implorase: Indurare! îndurare!

Cadavrul fu apoi coborât, iar Gurguli îl azvârli într'o râpă zicând:

— Iacă trupul ei să scape câți-va miei de dinții lupilor și câte-va păsărele de ghiarele vulturilor.

Iar Salamura, care se luase după el, pufni de râs:

— Poftă bună, jupânilor corbi și lupi! Masa e gata.

. . . . . .

Peste câte-va minute luminile se stinseseră în camera vistieriei, a cărei intrare era astupată de bolovanul cu resorturi. Moșneagul de la Munte, coborât cu frînghii, fusese așezat iarăși la locul său obișnuit, în partea de jos a peșterei, lângă pâinea pe care o fărâmicea în găleata de lemn în care se mulgeau caprele, lângă focul ce depărta dihaniile.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Pentru multă vreme, cădea iarăşi în tăcerea-i de speriat, cufundat în gânduri asupra vieţei sale seculare şi asupra neamului său de două ori milenar, şi ţiind lângă el, înfiptă în vârful bâtului, mâna justiţiei, care prezidase la cununia unei fete şi la sugrumarea mamei sale.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

PARTEA III

HAIDUCII

CAP. I

Dacă Dumnezeu s'ar coborî pe pământ...

Vom împrumuta de la d-l Frantz Funck-Brentano cele d'intâiu rânduri din însemnata sa lucrare asupra *Haiducilor* (Paris, Hachette éditeur, 1904):

«Să nu se confunde un haiduc cu un hoţ, un bandit cu un ucigaş ordinar. Să ne ocupăm de ucigaşi şi de hoţi n'ar fi de nici un folos. Viaţa haiducilor însă este interesantă: şi-a avut importanţa ei în istoria tutulor popoarelor.

«Haiducii jefuesc cu arma în mână, pe faţă. Formează un Stat în Stat, o societate care îşi are organizaţia ei deosebită şi care trăeşte în duşmănie decla-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

rată în sânul unei societăţi vrăjmaşe. Se va vedea că, alăturea de fiinţe lacome şi crude, au fost printre dânşii eroi, aproape oameni mari: Roger de Flor, care s'a făcut Cesar al Constantinopolului, Rodrigue de Villandrando şi Archipreotul, căpitani al căror renume stă în cumpănă cu al lui Du Guesclin. Piraţii au fost cât p'aci să dea America Franţei: Mandrin, spirit exaltat, cu aspiraţiuni generoase, a visat să stabilească domnia dreptăţei şi a egalităţei prin puterea carabinei sale».

D-l Funck-Brentano merge până a spune, sau mai-mai, că haiducia a făcut Franţa. Pentru a se apăra de haiduci s'au întocmit seniorille, s'au format oraşele şi poporul a ajutat creşterea puterei regale.

Şi dacă autorul acestei frumoase cărţi, în loc de a se închide în hotarele ţărei sale, ş'ar fi întins privirea dincolo de Alpi şi de Pirinei, ne-ar fi arătat neapărat, în Italia şi în Spania, puterea uriaşă a lui Napoleon ţinută pe loc de nişte cete de haiduci patrioţi, al căror tip mai popular a rămas Fra Diavolo.

Totul a degenerat.

Ţări ca Franţa, Anglia, Germania, în care s'au înmulţit mijloacele unei administraţiuni precise şi straşnice, nu mai ştiu acum ce e un haiduc de codru.

Italia şi Spania, ca şi regatul României de alt-fel, sânt pe cale a o uita. Încă o meserie dusă, stricată, ajunsă de râs în Occident, — ajunsă de râs, stricată, dusă în România, această ţară care mai că nu e orientală de cât geograficeşte.... şi în pledoariile d-lui Poincarré.

De sigur, poliţia nu stă cu mâinile încrucişate în Bucureşti şi nu-i lipsesc nici delicte de înfrânat, nici crime de pedepsit; însă, în urâciunea sau chiar în

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mcrr1901-1932

grozăvia lor, acestea sânt lucruri de rând, clienții ordinari ai tribunalelor noastre și oaspeții închisorilor noastre sânt lipsiți cu desăvîrșire de prestigiu; faptele diverse din ziarele noastre nu ne mai înfățișează de cât o canalie fără glorie și niște isprăvi fără măreție; a trebuit dibăcia unui Ioan Th. Florescu pentru a scăpăra scântei din piatra seacă; vârsta eroică a trecut, — căci un Mărunțelu sau un Ion Pipa «ucigașul cârciumarilor», n'ar putea fi puși alături de Corbea, de un Ghiță Cătănuță, semi-legendari, ale căror vitejii nebune erau cântate de un lăutar epic ca răposatul Petrea Crețul Șolcan brăileanul și cari au scăpat de uitare, mulțumită lui G. Dem. Theodorescu. Cel din urmă, care, de departe, semăna cu acest tip, a fost Liczinsky.

Și neapărat, această meserie, dusă, stricată, ajunsă de râs, trebue să fi fost frumoasă, aproape sublimă, în tot cazul superioară multor altora, de vreme ce, în timpul războiului de o sută de ani, în acel secol întunecos când Franța era o pradă pentru soldați de o parte, pentru haiduci de cea-laltă, englezul Talbot a putut să spuie fără a fi desmințit: «Dacă Dumnezeu s'ar coborî pe pământ, s'ar face haiduc».

Insă Pindul de la începutul veacului al XX-lea poate să mai aibă încă cete organizate cu un comandament regulat; însă în acea Macedonie anarhică, în care, sub privirile încurajatoare ale Europei, bulgarii din principat au aţâţat nestingheriți răscoala, odiseea unui Cartouche sau a unui Mandrin armân, mai poate încă să-și desfășure peripețiile; însă un Moșneag de la Munte, emul al Șeikului Hașișinilor, care, sub aceeași poreclă, a izbit închipuirea popoarelor în veacul al XIII-lea, mai poate încă să troneze pe Vasiliţa, ca un

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

adevărat Rege al Munţilor, ascultat de bande ca a lui Garelia, — şi câţi alţi Garelia, recunosc înalta lui jurisdicţiune!

Haiducul!... dar de când lumea e lume, povestea lui şi numai povestea lui vrea să o auză copiii cei mici ca şi cei mari, numească-se el Cacus, sau Barbă-Albastră, sau Mina, sau Radu Anghel. Ce citeşte poporul de pe la mahala în Bucureşti? Poveşti de haiduci. Printre două zeci şi trei de cărţi, înşirate de un colportor pe bulevardul Academiei, am numărat şaptespre zece numai despre haiduci. Ne mai aducem aminte de Caragea, din pricina lui Jianu, pentru rolul ce a jucat acest Domn în aventurile unui haiduc. De altfel *Odiseea* însă-şi ce alt este de cât un basm de piraţi?

Şi, la urma urmelor, basmele acelea preţuesc mai mult de cât un roman modern, al cărui erou e un pungaş elegant până la exces; Garelia cel puţin nu lucrează pe ascuns, el are mentalitatea unui cuceritor, tot aşa precum Moşneagul de la Munte are sufletul unui mistic.

Unele spirite sperioase ne vor dojeni, poate, de ce am dat un călugăr bătrânului venerabil şi sinistru al cărui portret a fost făcut atât de magistral de Neyies. Vom răspunde mai întâiu invocând răpirea foarte adevărată a lui Simu Naum, un armân din Pind, stabilit acum la Belgrad, o răpire în care un călugăr, afiliat al tâlharilor, a jucat rolul de mijlocitor interesat între aceştia şi părinţii victimei; şi apoi nu cumva nu s'au mai găsit şi'n alte ţări membri ai unui alt cler cari răspundeau la acest tip de călugăr-haiduc?

Exemplu:

S'a văzut în Franţa, sub directorat, faimoasa bandă

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

din Orgères, astfel numită după numele satului unde a săvârșit ultima nelegiuire. Cităm, tot după cartea d-lui Funck-Brentano :

«Numără o mie de membri, cari trăesc ca vagabonzi prin pădurile din Loiret. Capul lor poreclit Fleur-D'Epine, e negustor de piei de iepuri de casă.

«Această oștire de briganzi are un învățător, pe părintele Elouis, om în vârstă de opt-zeci și trei de ani. Ea mai are un popă, pe preotul din Pingres, patriarh octogenar, însărcinat cu căsătoriile ; căci tâlharii și tâlhăroaicele se căsătoresc, iar ceremonialul nu e lipsit nici de pitoresc, nici de oare-care curtenie. Logodnicii se înfățișează înaintea preotului, purtând fiecare în mână câte un băț în loc de făclii. Preotul întreabă : «Calicule, o vrei pe golanca asta ? — «Da, calicule.» — «Golanco, îl vrei pe calicul ăsta ?» — «Da, calicule». Consimțimântul astfel dat, se prezintă bețele întinse tinerei părechi ! «Sai, golanule!» Soțul sare atunci peste cele două bețe. Însă, când vine rândul soției, ele sânt date în lături dinaintea ei și-i lasă drumul liber.

Un călugăr ca Isaia e mult mai puțin respingător de cât un preot din Pingres, precum și haiducii noștri din Pind, cari se silesc pe cât e cu putință să împace umanitatea cu îndeplinirea meseriei lor, sânt cu mult mai nobili, mai cavalerești, de cât acei demoni de tâlhari (chauffeurs) cari, atacând o casă, locuința vr'unui arendaș, un castel, pentru a afla unde stăpânul casei și-a ascuns banii, îi frigeau tălpile picioarelor la un foc mare și, pentru a-i face arsura mai usturătoare, le stropeau cu rachiu, le presărau cu piper, le ciopârteau cu cuțitul, le crestau cu briceagul.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Dacă Garelia ne-ar auzi, ar striga, în indignarea lui în contra acestor monstri: «A! de ce n'am fost pe acolo eu cu voinicii mei!

CAP. II

Pentru ce Garelia apucă muntele

Am prezintat pe Garelia, care avea de sigur dreptul de a purta la piept imaginea de argint suflată cu aur a tâlharului cel bun pe cruce; am descris frumuseţea-i de bărbat în floarea vârstei, mlădios ca un resort, cu faţa arămie, cu trăsurile fine şi tot de odată energice, cu admirabilii ochi limpezi şi curaţi.

Cum putuse un asemenea om să apuce muntele?

Numai şi numai pentru că un episcop grec îi făcuse un rău, şi încă ce rău!

Iată pe scurt trista istorie. Ea îndreptăţeşte în deajuns nevoia de a se înfiinţa un episcopat românesc în Macedonia.

Din timpuri străvechi episcopii greci şi-au însuşit dreptul de a lua o dare de la toţi capii de familie din eparhia lor, fără deosebire de naţionalitate.

Fiindcă nu poate fi vorba de un impozit de stat, bunul simţ cel mai simplu arată că o asemenea contribuţiune trebue să se dea de bună voie; cu toate acestea, până mai în anii din urmă, perceperea acestei taxe se făcea în nişte condiţiuni cu totul odioase, de vreme ce braţul secular, adică jandarmul turc, intervenea în favoarea dinarului lui Caiafa.

Apostol Mărgărit a fost cel d'intâiu care a spus românilor destul de tare pentru a fi ascultat de către

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

cei cu mai multă independență de caracter, de către cei mai patrioți: «Nu mai plătiți nimic episcopului grec, căci el nu se poate întemeia pe nici un firman. Nu cumva bulgarii îi plătesc ceva? Când vom avea un episcop al nostru și pentru noi, atunci da! Până atunci, odată ce v'ați plătit birul către Stat, odată ce ați dat lui Cesar ce este al lui Cesar, nu mai sunteți datori nimărui nimic, căci Dumnezeu nu v'a făcut români pentru ca să îngrășați pe greci!»

Mai ales în Pind, cavașii lacomului prelat străin, care își dă silințe să desnaționaliseze pe români prin biserică și prin școlă, nu mai îndrăsnesc nici măcar să calce în comunele românești, lipsindu-le acuma ajutorul jandarmului turc.

Să ne întoarcem la Garelia.

Era păstor în Gridali, satul familiei Strâmbu. Părinții săi îl lăsaseră orfan de timpuriu. Și ca păstor, în tocmai ca bătrânul Simu, avea, nici mai mult nici mai puțin, 120 de lei simbrie pe an și hrana sa cumpătată, pâine și lăpturi.

Pe când era încă tânăr de tot luase de nevastă o fată săracă ca și dânsul, însă harnică și care n'avea pereche la tors, la țesut, la vopsit și la împletit.

Aci e locul să spunem că, în Pind, industria femeei ajută la buna stare a familiei, tot atât dacă nu și mai mult ca munca bărbatului.

Sculându-se, vara, în zori de zi, iar iarna cu mai multe ceasuri înnainte de răsăritul soarelui, aceste femei vrednice lucrează pentru albanezi stofa neagră lînsă pe dinafară, păroasă pe dinăuntru, din cari aceștia își fac scurteicile, pentru grecii din Tesalia și Epir velințele și veștmintele, pentru femeile musulmane din

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr/1901-1932

Macedonia felurite cusături, horbote şi mai cu seamă ciorapii împletiţi cu o măestrie neîntrecută.

De aceea, dacă un băiat e dorit înainte de toate pentru dăinuirea neamului, fetele sunt primite ca trebuincioase pentru bună starea lui: până la măritiş vor lucra pentru părinţi, înainte de a lucra pentru bărbaţii lor, mici albine din stupul muncitor.

Astfel Garelia se însurase pentru că era tânăr, pentru că era sărac, pentru că era român şi pentru că celibatul în ţara lui e privit ca o monstruozitate. Şi era cu atât mai fericit de a se fi căsătorit, cu cât îşi iubea şi îşi stima nevasta.

Inceputul e totdeauna greu pentru o căsnicie de această seamă.

Fusul se învârtea, suveica aluneca, acul alerga, dar cheltuelile înjghebării casei lor nu fuseseră încă scoase.

Perceptorii episcopului grec veniseră de mai multe ori în sat şi la casa lui Garelia, şi, fără vr'un gînd de împotrivire, ci numai pentru că nu avea, fuseseră rugaţi să mai aştepte; mereu veneau într'un ceas rău: acum era în lipsă pentru că plătise taxa de răscumpărare din serviciul militar; o altă dată taxa pentru drumuri şi şosele, aceste dări înaintea cărora, vai! un *picurar* este egalul unui *celnic*.

Şi când se înfăţişară pentru cea din urmă oară, însoţiţi de jandarmul turc, Garelia era acasă, pentru că nevastă-sa sta să nască: era prinsă de acele dureri sfinte, răscumpărarea păcatului mamei noastre Eva, cărora sunt de o potrivă supuse regine şi păstoriţe.

Unul din cavaşii episcopului era grec, cel-lalt turc. Şi, firește, cel care s'a arătat fără milă, a fost grecul.

— Eşti dator atâta; ai să plăteşti odată ori ba?

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/?dir1901-1932

— Nu plătesc astăzi, pentru că n'am bani. Sfinția sa episcopul e destul de bogat ca să mai aștepte contribuția mea și chiar să se lipsească de ea. Nevastămea stă să nască și....

Garelia n'avu vreme să isprăvească vorba. Se petrecu acest lucru nepomenit: cavasul grec, pe care nu'l însoți nici tovarășul său musulman, nici jandarmul turc — Allah să aibe îndurare pentru mila lor — cavasul grec deschise repede ușa, străbătu în iatacul femeei în dureri, asistată de sărmana sa mamă.

Smulse învelitoarea care încălzea și-acoperea șelele îndurerate; înhăță și scutecile cari așteptau pe prunc ca și Isus în iesle înainte de sosirea păstorilor milostivi și a bogaților Crai de la Răsărit. Da, făcu astfel infamul aprod al episcopului grec; apoi, cu obrăznicie:

— Acum, mi-am luat amanetul, ai să fii nevoit să plătești!

Cu o liniște ne mai pomenită, însă cu notele cele mai de jos ale vocei omenești, cari par'că ies din rărunchi, Garelia răspunse nemernicului:

— Grecule, pe trupul zdrobit al Domnului nostru Isus Hristos, lasă jos ce ai luat, căci, de unde nu, te vei căi!

— Mi-am luat amanetul, suntem trei: încearcă numai să mile iei înapoi.

Și se îndreptă spre ușă.

Garelia trase atunci cuțitul și i-l înfipse până la mâner în umeri.

La țipătul grecului, cei doui tovarăși ai săi alergară și legară cot la cot pe soțul ultragiat, care nu făcu nici o împotrivire.

— Rămâi cu bine, nevastă! rămâi cu bine, mamă

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Insă jandarmul turc, înainte de a lua pe ucigaş, aruncă învelitoarea asupra lăuzei, întorcându-şi faţa şi puse scutecile pe picioarele nenorocitei care leşinase, pe când muma, palidă ca un cadavru, se ruga încet în genunchi.

A doua zi, un vecin veni de spuse lui Garelia, în închisoare, că nevastă-sa murise, născând un copil mort.

A treia zi Garelia fugi.

Şi Garelia se făcu haiduc.

Şi în curând Garelia, voinicul voinicilor, ajunse căpitan de haiduci.

CAP. III

Episcopul grec şi preotul român.

Intr'o Duminică la câţi-va ani după tragicul eveniment ce am povestit, într'una din cele trei biserici ale unei comune din Pind, o mare mulţime de buni creştini se îmbulzeau la slujbă.

Cu toate astea era numai o Duminică ca şi cele-lalte.

De ce atunci această asurzitoare şi triumfală tragere de clopote? De ce atâtea lumânări aprinse înaintea sfintelor icoane? De ce toate aceste ghirlande de flori de câmp din acelea cari n'au fost atinse de arta grădinarului, a unui Rothan neastâmpărat faţă cu lucrul mâinilor lui Dumnezeu? Pentru ce toţi sînt în veştminte de sărbătoare? Pentru ce bucurie e în privirile tutulora? Pentru ce acest avânt unanim d'a striga: *Doamne miluieşte?*

Tocmai pentru că sub această boltă bine-cuvântată se cântă *Doamne miluieşte* în loc de *Kirie eleison.*

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mcrr1901-1932

Numai preotul are o atitudine care lasă să se întrezărească o oare-care neliniște, o oare-care sfială; e foarte palid; o tremurătură ușoară în voce îi trădează turburarea. S'ar fi crezut că și-a înmormântat de curând pe fiu-său sau pe fiică-sa, pe când nu înmormântase de cât liturghia în limba greacă.

Căci taina bucuriei turmei e totdeodată taina neliniștei păstorului.

După citirea evangheliei, preotul întrerupe slujba și stă înaintea ușei împărătești.

Și de aci, cu glas șovăitor la început, dar care încetul cu încetul se întărește până a sfârși într'un mare avânt de credință și de patriotism, ține această mică cuvântare:

Frați creștini, frați români,

O sentință nemiloasă m'a izbit, o știți.

Sfinția Sa episcopul din G. mi-a ridicat toate drepturile bisericești, m'a alungat din turma drept-credincioșilor. Scrisoarea prin care mă oprește de la ori-ce serviciu religios a fost citită în biserici de foștii mei frați întru Hristos. N'am să vă amintesc ce a urmat; insultelor și loviturilor eu opun ertarea.

Păcatul neertat care a adus pe capul meu osânda, îl săvârșesc acum iarăși înaintea voastră; la el vă fac părtași și pe voi... fie ca înaintea lui Dumnezeu, marele nostru judecător, să ne înfățișăm numai cu acest păcat!

Astăzi, frați români, ascultați, și veți asculta mereu de aci înainte, sfânta liturghie în limba românească, iar nu într'o limbă străină, într'o limbă moartă, care nu e nici măcar grecească ce o înțeleg unii dintre voi.

Și pentru ce oare vorba românească să fie alungată de aicea? E graiul unui popor care ține la legea or-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

todoxă. Acelaşi simbol pe care-l spuneam pe greceşte, îl spui şi-l voi spune mereu în limba ce ne-a fost lăsată de la Dumnezeu; astfel va putea fi înţeles şi de femeia care nu ştie de loc carte şi de cel mai mic dintre copiii noştri. Şi numai acum veţi putea spune că vă rugaţi cu adevărat, aşa cum vrea Domnul nostru Isus Hristos, adică cu duhul şi cu adevărul.

«Mergeţi-şi propoveduiţi evanghelia» a spus Mântuitorul nostru ucenicilor săi; iar Sfântul Duh le-a dat darul limbilor, pentru ca să poată duce pretutindeni cuvântul de viaţă. Nu cumva a fost spusă în greceşte pentru întâiaşi dată sublima rugăciune «Tatăl nostru carele eşti în ceruri?» Apostolul Pavel a predicat greceşte înaintea areopagului, pentru că se adresa la greci; însă dacă apostolul păgânilor ar fi vizitat pe strămoşii noştri afundaţi în întunericul păgânismului, nu în greceşte le-ar fi dat buna vestire. De aceea eu, cea din urmă dintre cele din urmă slugi ale lui Dumnezeu, chem în ajutor pe acest Dumnezeu în limba românească, pentru că'mi îndreptez cuvîntul către el în numele unei comunităţi româneşti.

Nu cum-va chivotul sfânt e profanat, nu cum-va catapeteazma se rupe, nu cum-va tămâia jertfelnicului are să se piardă în vânturile deşertului, pentru că zicem «Tatăl nostru carele eşti în ceruri», în loc de *Pater imon o en tis uranis?*

Om de puţină credinţă, iată de ce tremuram până mai adineaori! iată de ce o neliniște chinuitoare îmi strângea inima! iată de ce am fost cât p'aci să mă îndoesc că hotărârea mea ar fi bună... Dar nu, am să mai îndrăznesc să aduc jertfă pe altar.

In potriva anatemei care mă izbeşte fac apel la Dum-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

nezeu, amintindu-mi de preceptul evangelic «Binecuvântați pe cei ce vă blestemă!»

Căci astăzi rugăciunea mea e mai plăcută lui Dumnezeu; căci o turmă mai numeroasă s'a strâns în jurul păstorului ei; căci, de aci înainte veți voi cu toții să fiți mai cu adevărat creștini, pentru a fi mai cu adevărat români; căci, afirmându-vă credința, vă afirmați și naționalitatea.

Lăsați-mă deci să salut ziua în care un episcop român, frate venerat al S. S. patriarhului ecumenic, va putea hirotonisi preoți români pentru nevoile sufletești ale parohiilor noastre sufletești. Lăsați-mă să salut ziua când va fi ruptă, împreună cu cele care au mai izbit și pe alți preoți vinovați de păcatul meu și de nici unul altul, sentința deșartă care n'are să mă mai facă să tremur.

Lăsați-mă să salut ziua în care limba, ce dincolo de Dunăre servește la înălțarea sufletului a mii de drept-credincioși, are să repete laudele Domnului în această țară frățească. Amin!

. . . . . .

Femeile plângeau, bărbații erau duși pe gânduri ascultându'i predica.

Iată ce se petrecuse:

Acest preot, un excelent preot, fiind-că, după cererea părinților, botezase pe un copil în limba românească, fu pârât autorității bisericești.

Episcopul îl chemă să se înfățișeze înaintea lui și-l dojeni aspru, înfuriindu-se până a-l înjura, somându-l a lua angajamentul în scris de a nu mai întrebuința, pentru îndeplinirea ministerului său, o altă limbă de cât limba greacă, «de oare-ce Dumnezeu n'ar fi înțelegând limba armânească».

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/index/1901-1937

Preotul nu vru să se lege la aceasta nici chiar cu cuvântul şi de aceea fu oprit d'a mai sluji până ce n'o face act de supunere oarbă.

Încurajat însă foarte călduros de către partidul adevărat românesc din comuna sa, care pusese stăpânire cu forţa pe una din cele trei biserici ale comunei, ceea-ce dedese loc la certuri, ba chiar şi la încăerări sângeroase cu partidul grecoman, preotul îndrăzni să facă slujba, de altfel fără tămbălău, în limba română. De astădată episcopul aruncă asupra bietului popă anatema bisericească. Grecomanii se năpustiră asupra preotului răsvrătit care a fost huiduit, batjocorit, ocărât, ba chiar urmărit cu pietre pe drum, după îndemnul dascălului grec.

Şi atunci, susţinut de patrioţii români, se hotărâ să facă slujba cu pompă mare, aşa cum l'am văzut, înaintea a o mulţime de drept-credincioşi, cari îl primiseră ca păstor.

Cât pentru ţidula de excomunicare, n'ar fi poate fără interes să-i dăm pe scurt textul:

«... Să moştenească anatema noastră îngrozitoare, făcută de Noi, în biserica noastră episcopală, îmbrăcat în odăjdiile Noastre şi ţinând în mână o lumânare neagră aprinsă, care lumânare se va stinge după ce vom fi isprăvit anatema, aşa, cum e regula când se face afurisenia!

«Şi blestemul cuprins în aceasta sună astfel: Fostul preot X, scos din rândurile preoţilor, caterisit, să fie bătut de Dumnezeu şi în corpul lui şi în sufletul lui. Să se isbească de piedica nevăzută şi să cadă; ograda să-i fie goală şi casa pustie; Dumnezeu să trimită peste capul lui pe Cel rău; să nu fie pus în rândul celor aleşi, iar numele său să fie şters din cartea

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

vieței. Copiii săi să rămâie fără tată, iar femeia lui văduvă; să fugă de sub coperământul casei sale; averea să-i fie luată de dușmani! Străinii să-i nimicească rodul muncei sale; credincioșii să nu-i dea apă și foc; neamul lui să se stingă, iar amintirea lui să fie ștearsă de pe fața pământului. Să aibă parte numai de vânt, de zăpadă, de furtună și de trăsnet. Să rămâie vecinic între Iuda și Arius, în valea chinurilor.

«De trei ori, blestem, blestem, blestem pe capul lui! Blestem în numele celor trei-sute și opt-sprezece sfinți Părinți! În numele soborului din Nicea, blestem».

Și această țidulă fu semnată tocmai de episcopul grec, al cărui cavas, pentru perceperea dinarului lui Caiafa, smulgea învelitoarea lăuzelor și scutecile pruncilor.

CAP. IV

Oamenii corturilor.

N'am putea spune ce era la început tovarășii lui Garelia, fără oare-cari explicațiuni premergătoare.

In această Macedonie, a cărei cartă etnică e mai impestrițată de cât albumul de mostre al unui fabricant de mătăsuri; în care pribegirile popoarelor, fie de bună voie, fie prin năvăliri, au asvârlit ne spus de multe elemente eterogene; în care turcul ar fi trebuit născocit, dacă n'ar fi existat, ca singurul mijloc pentru mult timp încă de a împăca atâția rivali cari nu visează de cât a se desființa unul pe altul;

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/nom1901 1932

în această ţară ciudată în care înfloreşte mărul desbinării Europei şi care suferă nu de *răul* ce i-ar dori Turcia, ci de *binele* ce se prefac că-i voesc Puterile ca şi când fie-care din ele n'ar fi având pe asupriţii săi, — e de prisos a-i arăta dreptăţei cancelariilor, a căror filantropie e totdeauna un articol de exportaţiune, — în Macedonia deci, în afară de aceste trei lucruri: sentimentul naţionalităţei, limba şi religia, nimic nu diferă mai mult de un român de cât un alt român. Deosebirea este mult mai mică între un Moldovean şi un Oltean, bunioară, din punctul de vedere al obiceiurilor şi al felului de traiu.

Pentru armâni, felul de a trăi nu e nici măcar subordinat condiţiunilor geografice.

Vom avea puţin de vorbit — mai la vale — de aceia cari sânt statorniciţi în oraşe şi orăşele unde se află în fruntea comerciului şi a industriei. Însă printre românii de la Pind cari se îndeletnicesc mai cu osebire cu creşterea vitelor — căci chiar în regiunile prielnice cerealelor, românul lasă agricultura pe seama turcului şi slavului — trebuie de osebit trei categorii. Mai întâiu armânii cari locuesc tot anul în comunele lor, apoi aceia cari petrec numai vara în comunele lor emigrând grămadă cealaltă jumătate a anului în zona temperată fie dincoace, fie dincolo de graniţă şi, în fine, aceia cari n'au de loc sate, cari n'au dormit nici odată subt un acoperiş, acei păstori nomazi cari trăesc în corturi, aproape tot atât de liberi ca şi arabii din deşert, având un Dumnezeu, dar nu şi un stăpân, un foc, dar nu şi un loc, răspunzând, când sânt întrebaţi «De unde eşti»? «Sânt din ai Cutăruia», după numele căpeteniei tribului lor.

Acest *celnic* de nomazi nu e nici de cum un fel de

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/index1901-1932

suzeran feodal ; mai de grabă ar fi administratorul și totdeodată cel mai mare acționar al unei cooperative, un *primus inter pares*, membrul cel mai bogat al unei asociații de cinci-zeci sau o sută de familii, plătindu-i fie-care din ele o dare proporțională pentru arendarea pășunelor indispensabile, la mează noapte sau la miază-zi, la răsărit sau la apus, lăsând *celnicului* inițiativa strămutărilor, părăsind cutare zonă cînd iarba începe să se rărească, urmându-l de la munte la câmpie, de la marea Egee la marea Ionică, după cum oile și caii găsesc ici sau colea un nutreț înbelșugat.

Fărșeroții — așa se chiamă aceștia — se deosibesc la prima vedere de cei-l'alți armâni păstori, nu numai prin oare-cari diferențe de port (fără ca pentru aceasta costumele lor să fie mai puțin confortabile și mai puțin curate) ci mai cu seamă prin accentul particular al graiului lor.

Nu doar că vorbesc un alt dialect, însă rîrîe și lungesc unele vocale. Bărbații au o mândrie sălbatică, sentimentul demnității e foarte susceptibil la ei, iar ce am spus despre femeile armâne în deobște în privința curățeniei moravurilor, la femeile lor ajunge culmea.

Așa dar ei trăesc în corturi de pîslă ; cel mult iarna, își fac niște colibe provizorii de lemne acoperite cu iarbă. Și femeile lor nu stau cu mâinile în poală : pentru a se învârti, a bate și a alerga, fusul, războiul și acul n'au nevoe de adăpostul frumoaselor case din Șopote sau Avdela ; industria casnică, atât pentru obiectele trebuincioase casei și îmbrăcămintei cât și pentru obiectele de vânzare, este tot atât de activă sub cort că și sub cheresteaua grosolană. Bărbații cari nu în-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/index1901-1932

grijesc de turme, fac pe cărăuşii cu catârii lor şi, dupe ce au isprăvit transporturile, ştiu să regăsească tribul rătăcitor cu instinctul porumbeilor călători. Şi nu e vorba de câte-va sute de indivizi cari duc astfel de traiu. Avem subt ochi o statistică scrupuloasă care evaluează la 57,000 numărul Fărşeroţilor.

Cititorul s'ar înşela foarte mult dacă ar crede că aceşti nomazi sânt nişte paria dispreţuiţi. Sânt oameni cinstiţi şi sânt foarte consideraţi, de şi Padişahul n'a văzut niciodată coloarea banului lor, de oare-ce, cu toată buna lor stare, nu sunt supuşi la nici un fel de impozit.

Şi cu toate astea, pentru unii dintre ei nu e de ajuns această libertate, această existenţă aventuroasă; atunci se fac haiduci, mai mult pentru pericole de cât pentru câştig. Dacă ai întreba pe un Despali, pe un Cianaca, pe un Gurguli — câteşi trei Fărşeroţi — de ce, ei cari şi-au petrecut copilăria şi tinereţea sub cortul nomazilor, au părăsit tribul rătăcitor pentru a se răscula în contra societăţei care-i lasă să trăiască în pace alăturea cu dânsa, în contra legei care n'avea cunoştinţă de ei, n'ar putea de sigur să învoace motivele patetice ale unui Garelia.

Despali ţi-ar răspunde: «Eram prea urât ca să fac alt-ceva; care tată mi-ar fi dat mie pe fică-sa de nevastă?»

Cianaca ţi-ar fi vorbit de o boleşniţă care a făcut să-i piară puţinele oi ce avea. Gurguli, veteranul cetei, şi-ar fi adus poate aminte că în 1878, întâmplarea făcându-l să fie faţă la o ciocnire între partizanii greci şi başibuzuci, voise să se amestece şi el pentru că-i mirosise a praf de puşcă, şi, luând arma unui mort, a tras cu puşca pentru grecii pe cari-îi ura în contra

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mcr1901-1932

albanezilor cari îi erau mai mult simpatici. Și povestea lui este și povestea acelor haiduci armâni cari, în 1903, și-au vărsat sângele nu alături, ci în fruntea insurgenților bulgari pe cari îi disprețuiau.

Le plăcea și cătau aventuri.

Adevărul, pentru Despali, pentru Cianaca, pentru Gurguli, e că, în lipsa cutărei împrejurări, o altă împrejurare oare-care ar fi făcut din ei ce erau: niște haiduci din vocațiune cari își însușeau cuvântul lui Talbot: «dacă Dumnezeu s'ar coborî pe pământ, s'ar face haiduc».

Și nu erau din acei haiduci intermitenți, cum sunt unii, cari se întorc fie la ogoarele lor, fie la corturile lor, după câte-va expedițiuni rodnice, ca un cărăuș după ce și-a împlinit un contract de transport, cu gîndul de a-și întrebuința câștigul cinstit și cu minte.

Nu, ideea de «a-și face un căpătâiu» nici prin gând nu le trecea. Voiau să moară bărbățește într'o ciocnire oare-care, în vr'una din acele goane în care vînatul se apără, atacat în față și li se părea foarte logic, foarte legitim, ca jandarmul, dacă va fi mai tare, să le tae capul pentru a căpăta premiul pus pe el.

Jandarmul... Dar câți Gurguli, câți Cianaca, câți Despali sânt, în momentul acesta, angajați în acea jandarmerie reorganizată din Macedonia în care sânt admiși creștini, pentru a cărei înființare s'au scris atâtea volume de note diplomatice. Și Fărșeroții vor excela în această meserie care le va da, cu învoirea guvernului, aceleași emoțiuni de vînătoare de oameni, atât e de adevărat că între un haiduc și un aga e deosebire numai prin galonul pus pe mâneca hainei unuia. De o parte și de cea-l'altă, e aceiași

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

— Fiţi pe pace, oameni buni! Două cozi perdute, două găsite!

— Ce tot vorbeşti, moş Simu. Crezi că de asta ne arde nouă acum? răspunse aspru un unchiu al mirelui. Toli a fost răpit de haiduci!

A, cu ce groază azvârli trofeele scârboase cu părul năclăit de sânge închegat. Ca un lunatic Simu înaintează până lângă grupul de oameni, apoi, picioarele i se înmuiară, cade şi, buimăcit, priveşte casă strălucitoare încă de lumină.

Şi vorbeşte singur:

— D'apoi atunci? Strâmbuleştii!... Nici vorbă, ruşinea cu catârii ne vine de la dânşii; dar nu al de Stâmbu ne-a răpit pe Toli!... Beţivu ăla şi desmăţata aia n'au haiduci în buzunar. Haiducii noştri nu se uită la aşa lichele şi n'ar asculta de un Toma Strâmbu şi de o Talia Diamandopulo... Trebue să fie aci o taină.

Bătrânul se ridică şi cu braţele întinse spre cer:

— Ah, Doamne Dumnezeule, luminează-mă cum să scap pe fiul stăpânilor mei, pe copilul pe care l-am legănat pe genunchi!

O mână a căzut pe umărul lui: e mâna lui Mitri Samota.

— Moş Simu, ajută-mă să-mi găsesc copilul.

Stăpânul şi sluga se privesc printr'o sită de lacrimi.

Apoi, recăpătându-şi sângele rece printr'o încordare de voinţă, Mitri puse pe Simu în curent cu tot ce ştie.

Îl târăşte spre şopron; îi arată spărtura făcută de haiduci; îl duce de asemenea înaintea cadavrului păstorului înjunghiat, iar Simu clatină capul zicând:

— Asta e isprava lui Strâmbu, sau mai drept a lui Gavril... Ăla care a fost znopit în bătaie deunăzi a

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistetransilvania.ro/mdrr1901-1932

dat cu cuțitul... Piară însă toți păstorii, cu mine în cap, numai Toli să fie scăpat!

Și zorile începură să albească cerul, când dinspre Gridali sosesc în goana cailor niște călăreți, cari se duseseră să-și facă de știre pe un alt drum de cât acela pe care apucase Simu. Și povestesc tot ce au aflat la Gridali, tot ce nu știe încă bătrânul păstor: copiii lui Strâmbu rătăcind pe drumuri, tatăl mort, mama și fiica dispărute. Să fi fost oare răpite cum fusese răpit și Toli? Ori or fi fost în înțelegere cu haiducii și s'or fi ascunzând unde-va pentru a scăpa de răzbunarea familiei Samota?...

Dar nu se poate. Cu toții conchid că grecoaica e prea bleagă, iar fata prea tânără; ce înțelegere puteau să aibă ele cu cetele de haiduci? Și apoi pentru ce oare să-și piarză vremea cu fel de fel de păreri, ba că o fi așa, ba că o fi pe dincolo? Vorba e să scape pe Toli.

Acum răsăritul cenușiu ca mărgăritarul începe să se rumenească, pe când se sting una câte una stelele ca lumânările la sfârșitul slujbei.

Două cete de oameni, peste tot vr'o patru-zeci, două tabere înarmate stau colea; de o parte, tribul lui Samota, de ceea-laltă tribul lui Hagi-Steriu, care a sărit în ajutorul bărbatului Vasilichiei.

De odată bătrânul Simu strigă cu voce poruncitoare:

— Nimeni să nu treacă înaintea mea! S'a bătătorit prea mult p'aici pământul de pași. Să porniți când oi striga eu: Înainte! și să vă opriți când oi striga: Stați!... De ce n'am cu mine pe câinele meu Caraman? Să meargă cine-va să mi-l aducă de la turmă. Iute, să dea fuga călare!

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mcm1901 1932

Simu se strecură prin spărtura şopronului. După puţin începu să bombănească: toţi au trepădat p'aicea, pământul e bătut par'că s'a învîrtit hora pe el.

Cu toate astea caută, scormoneşte, încovoiat în două, urmând o linie dreaptă, zicându-şi că răpitorii nu şi-au pierdut vremea făcând ocoale la început, că, pentru a se face iute nevăzuţi, au apucat negreşit spre păduricea care se întindea la vr'o două-sute de metri de acolo.

Iacă la jumătatea drumului iarba nu mai este atât de călcată de umblete. Simu s'a pus în genunchi. Deodată se ridică şi strigă: Înainte!

Cele două cete se reped. La zece paşi mai departe, păstorul îi opreşte: Staţi!

— Vino încoace, stăpâne, dar numai d-ta, zise păstorul adresându-se lui Samota.

Căci Simu a dibuit ceva. E aci un mic spaţiu fără iarbă, un pământ lutos în care s'a întipărit urmele proaspete de tot de opinci bătute cu cuie, aşa cum le poartă haiducii.

Şi bătrânul picurar explică:

— Sânt trei... Uitaţi-vă la urma asta mai adâncă, mai greoaie. Omul ăsta trebuie să fi dus o greutate pe umeri; el trebuie să fi purtat pe Toli în spinare, nu încape nici o îndoială... Cei-l'alţi doi umblau unul drept înainte, cel-l'alt în urmă, ceva mai la dreapta... Acum le-am dat de urmă... Stai alăturea de mine, stăpâne, dar numai d-ta!

La câţi-va paşi de tufiş, Simu scoate un strigăt de bucurie, dar care se sfârşeşte într'un hohot de plâns:

— Uite! Aici au dat jos pe Toli, iată urma ghetii lui... iat-o şi aci... Pasul e smucit, mai scurt, apoi mai lung. Bietul băiat a fost târât, împins... Recunosc

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901_1932

opinca lată a aceluia care-l purta mai adineaori; e un picior mare. Fireşte, acum urma e mai uşoară.

Şi, întorcându-se spre cetele înarmate cu puşci, spre cele două triburi nerăbdătoare, zise:

— Înainte!

Apoi adause mai îndată:

— Staţi, să nu intre nimeni în pădure!

Umblă puţin, plecat pe brânci ca săpătorii prin straturile cu aur. Deodată, un strigăt de uimire:

— Asta e o drăcie curată!

Şi fiind-că Mitri Samota îl întrebă cu privirea:

— Două urme noui mergând în direcţia opusă!... piciorul unui tânăr cu opinci şi un picior de femeie, îngust, bine încălţat, una din acele ghete cu vârf ascuţit şi cu toc înalt, cum am văzut pe la Vlaho-Clisura.

— Gheată cu vârf ascuţit? Poate să fie a ticăloasei ăleia de Talia Strîmbu!

— Peste putinţă! După cele spuse de călăreţii noştri, ea trebue să fi eşit din casă mult mai târziu, când copiii îi erau în curte, ca să vază catârii cărora le tăiasem cozile...

— Frosa poate?

— Fără dor şi poate. Frosa! Şi dacă e Frosa, cellalt nu poate fi de cât Gavril... Ghicisem bine eu: Gavril a ucis pe păstorul nostru care păzea caii; Gavril a tăiat cozile celor doi catâri ai noştri. Cu asta şi-a vărsat el focul care îl ardea în suflet; cât despre răzbunarea Taliei, Gavril şi fata — poate chiar şi mama — erau înţeleşi cu haiducii. Uite, cele şase urme se cunosc aci pe ăcele de brad, care au fost mişcate din loc... Cele două grupuri s'au oprit... ghe-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

tele Frosei stau în dreptul ghetelor lui Toli şi cât p'aci să se atingă... apoi s'au despărţit... Dar ce ne pasă nouă de asta acum? Dacă e vr'o socoteală de răfuit cu familia Strâmbu o vom încheia noi la vreme; acuma să găsim pe Toli!

Soarele se înalţă pe cer. Inainte! Opriţi! Inainte! Nu înaintau prea iute; şi era de ajuns o pietricică mişcată din loc, câteva fire de iarbă mototolite pentru ca Simu să dea iar de urmă, când o perdea.

Se aflau acum într'un imaş pe care haiducii îl trecuseră cu paşi largi, în linie dreaptă, Toli fiind luat în cârcă de cel mai tare haiduc.

— In sfârşit! zise bătrânul păstor, cu Caraman o să mergem mai iute!... Caraman!

Ciinele veni la chemarea stăpânului său. Simu scoase din cingătoare fesul lui Toli pe care-l luase de jos.

Il dădu lui Caraman să-l miroase, apoi, apucând câinele de cap îi aplecă botul spre pământ şi repetă de două-trei ori acest îndouit manegiu. Animalul aţinti atunci asupra stăpânului său o privire nu de întrebare, ci o privire care arăta că a priceput. Dădu din coadă şi se repezi înainte ca un ogar care a mirosit dâra unuĭ epure.

— Inainte! strigă Simu. Acum avem să câştigăm timpul pierdut!

Caraman nu stete la îndoială o clipă. După ce străbătu păşunea apucă pe o văgăună.

Oamenii se ţineau cu greu după el; a trebuit să-i mai astâmpere iuţeala.

Toţi muntenii avuseră acelaşi gând:

— Mergem spre Valea-Caldă.

In zare se vedea într'adevăr creştetul uriaş care

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

astupa drumul, muntele Ou, acel munte care e locașul vijeliilor, al vulturilor și al haiducilor.

De odată bătrânul păstor își rechiamă câinele. Sosiseră în albia unui pârâu ale cărui maluri erau formate de nisip mărunt. Urme de pași, de tot proaspete, se desemnau aci minunat. Simu le cercetă îndelungat.

— Puteți să vă apropiați, zise în sfârșit. Acum știu destul. Uite piciorul lui Toli, uite încălțămintea lui nouă de tot din ziua nunței... Și acela care îl purta mai adineauri, este Despali din banda lui Garelia... Nu încape nici o îndoială; talpa năprasnică și urâtă, cu eșitura osului, cu nodul de sub degetul cel mare de la picior ași deosebi-o între o sută, între o mie! Ce noroc că acest Despali, pocit dar tare ca un bivol, a venit de vre-o două ori să-mi fure oi. Am putul să-l măsor din talpă până în creștet și bine am făcut. Prin urmare, ceata lui Garelia a răpit pe Toli... Inainte, Caraman!

Și goana începu din nou și mai grabnică.

Insă toți erau îngrijați. Cu un adversar ca Garelia era să aibă de furcă; mai aveau mult de lucru pentru a scăpa pe Toli.

CAP. VI

Mut, surd și orb.

Da, era surd, era orb, era mut acela pe cari cei trei haiduci îl duceau spre necunoscut.

Aci dus în cârcă, aci împins sau târât de către unul din răpitorii săi, pe când cei-l'alți doui il spriji-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistaramuri.ro/mdrr1901-1932

neau de coate, fie că era ridicat pe sus ca un lucru inert, fie că umbla poticnindu-se de pietre, Toli nu îşi venise încă pe deplin în fire.

Atâta ştia numai confuz că era robul unei cete de haiduci, că, în toiul bucuriei, în cel mai frumos ceas al vieţei sale, nişte mâini aspre îl înhăţaseră şi-l despărţiseră silnic de tot ce iubea. Şi acolo jos, o mamă şi o nevastă plîngeau; şi cântecele de nuntă se sfârşeau în bocete, precum visul său frumos se sfârşea într'un vis urât.

Un vis urât... de ce nu?

De-odată Toli începu să se îndoiască de realitate... Dar dacă ar fi numai un vis urât?

Şi căută să se încredinţeze că aşa era.

In preziua ajunului nunţii mai că nu se culcase, iar în ajun nu dormise de loc.

Petrecuseră şi jucaseră toată noaptea.

Cine ştie dacă oboseala nu-l toropise într'un colţ mai adineaori?

Această chimeră îi plăcu, o mângâie, trăi în ea; se gândi la hazul ce era să fie când o fi să se deştepte.

Ei, da, acu, când o fi să se sfârşească, avea să spue prietenilor care o să râdă pe socoteala lui:

— Măi! Dacă aţi şti!... am făcut o prostie cum n'aveţi ideie!... Inchipuiţi-vă că am adormit... Şi să mă credeţi, fraţilor, că am visat ceva nebun, ceva absurd. Mi se părea că am fost răpit de haiduci din mijlocul vostru, în toiul nunţei, şi că am fost dus ca un sac de grâu, cu o legătură la ochi care mă împedica de a vedea, cu un căluş la gură, care mă împedica de a striga, cu astupuşuri în urechi, care mă împedicau de a auzi. Zău aşa! puteţi să râdeţi, aveţi de ce!...

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/morri1901_1932

Pe urmă se făcea că ne am oprit și niște degete subțirele și reci — mâna unei moarte, mă trece fiori când mă gândesc — mi-au pipăit tâmplele și bărbia... Apoi am pornit iar: mi se părea că răsuflu când aerul umed al pădurei, când aerul uscat al livezilor... Zău e o prostie curată să adormi așa!... Cu toate astea nu eram beat!... Mai adineaori auzeam pe nașu-meu Mărgărit spunînd atâtea lucruri frumoase și bune; aș putea să le repet cuvânt cu cuvânt... Și din când în când trăgeam cu coada ochiului, prin ușa deschisă, în odaia unde era Vasilichia, care răspundea încet «nu» tutulor acelora ce-i dădeau zor să mănânce și poate că mă și vedea printre gene... Nu-i așa? Spuneți-mi că am visat! Spuneți-mi-o, prietenii mei!... Așteptați, am să mă ciupesc până mi-o da sângele pentru a mă trezi pe deplin, de oare-ce visul urât începe iarăși.

Să se ciupească! Toli n'avea cum, brațele îi erau legate. Va să zică dar nu era un vis? Așa dar era adevărat?

Și încordându-și bicepsii, reținându-și răsuflarea, tînărul făcu o sforțare așa de violentă în cât frânghiile trosniră intrându-i în cărnuri.

In momentul acela era dus în spinare. Deodată fu pus pe picioare și o mână ca de fier îl scuturâ pentru a-i porunci să stea liniștit, ca și cum ar fi luat drept o încercare de răzvrătire acea încordare dureroasă a mușchilor lui, care pentru Toli fusese un mijloc de a-și da seamă dacă groaznica nenorocire i se întâmplase sau dacă un vis urât îi chinuia creerii.

Nu mai avu atunci nici-o îndoială...

Dar oare avusese în adevăr vre-o îndoială?...

Și deodată gândul i-se duse la Strâmbu; bănui că

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mori1901-1932

părinţii Frosei părăsite ar fi putut prea bine să fi pus la cale această lovitură. Însă, ca şi Simu, înainte de o cercetare mai întinsă, respinse acest gând: beţivul tâmpit, străina urâtă şi dispreţuită nu puteau fi amestecaţi în întunecoasa aventură; fii lor erau prea tineri, iar o fată mare nu e făcută pentru asemenea uneltiri.

Toli se supuse voinţei lui D-zeu.

Nu el cel d'ântâiu fuse răpit de haiduci şi nici cel din urmă nu era să fie. Şi apoi, ce? Era să fie răscumpărat ca atâţea alţii, sau era să fie zmuls cu puterea din mâinile tâlharilor. Ori cum, era să-şi revază în curând pe iubita sa nevastă şi pe scumpii săi părinţi.

Până atunci, va şti el să-şi păstreze cumpătul, el, un fiu de *celnic*, n'avea să-şi arate slăbiciunea înaintea haiducilor, avea să respingă lacrămile, când l'ar podidi; se va arăta cu o faţă nepăsătoare, întocmai ca a Vasilichii adineaorea înaintea curiosităţei satului.

Işi reaminti cea d'ântâiu întâlnire ce avuse cu haiducii.

Erea de vre-o opt sau nouă ani, pe vremea coborârei în Tesalia. Erau aproape să ajungă la popas; deja miezul caravanei ajunsese pe copiii cari porniseră înainte sub conducerea bătrânelor. Inaintau printr'o trecătoare sălbatică peste care se ridicau stânci uriaşe.

De odată, din dosul stâncilor, din dreapta şi din stânga, se ivesc nişte oameni posomorâţi, cu mantale de lână de capră peste fustanelă, cu o basma pe cap, cu nişte cearcăne de argint la braţ peste mâneca

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

largă a cămășei, încinși cu iatagane, cu pușca în mână și cu cartușiera pe după umăr.

E ceata lui Rușan bey albanezul. Se face o mare învălmășeală, femeile scot țipete sfâșietoare, cărăușii se reped la vitele lor, pentru a le pune pe fugă, bărbații se pun în apărare, căci sunt numeroși și înarmați. De amândouă părțiile încep să se descarce pușcile; unii dintre catâri cad, alții zvârlă cu copitele, își fac vânt, se înghesue unii într'alții; oile sunt cuprinse de spaimă și fug dobitocește, înainte și înapoi, prin cele două eșiri ale trecătoarei. Bătrânul Simu se repede la Toli; îl ia în brațe și-l strânge la piept, ca să-i facă o apărare din corpul său. Băiatul nu mai vede nimic, pitulat sub mantaua ciobanului; aude însă pocniturile de pușcă și gălăgia infernală a încăerării, căci e luptă, nu glumă. Apoi detunăturile devin mai rari; tâlharii au plecat, lăsând câți-va morți, însă după ce au izbutit să ia cu dânșii câți-va catâri încărcați. Morți sunt de asemenea și printre oamenii din sat, vre-o șase, șeapte și încă mai mulți răniți: se strigă unii pe alții, se numără și se vede că, în familia băiatului, toți au scăpat teferi, au suferit numai pagube materiale.

Și toate evenimentele din acel trecut depărtat se ivesc în mintea tânărului cu o vioiciune uimitoare, cu o amănunțime extraordinară, pe când Toli a fost luat iarăși în cârcă de către atletul care umblă cu înlesnire sub această povară.

Tânărul însă suferă de o sete ce-i arde gâtul; arterele îi zvîcnesc de friguri; e pe jumătate înăbușit neputând să răsufle de cât prin nări; cât paci să leșine.

În sfârșit, îl depun jos. Călușul îi e scos din gură,

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/morr1901-1932

dopurile de ceară îi sunt luate din urechi, legătura de la ochi îi este desfăcută.

Şi vede...

Vede trei oameni la fel cu tâlharii lui Ruşan-bey, purtând o barbă lungă şi nepieptănată, cu mantale de păr de capră peste fustanelă, — şi această fustanelă e ruginie, ca şi cum toate terenurile munţilor şi-ar fi lăsat coloarea lor pe cutele pânzei; în loc de fes, o basma la cap: la braţ, cercuri de argint peste mâneca largă a cămăşei; cu două cartuşiere cruciş pe piept, cu puşca pe umăr, cu înalta cingătoare de piele plină de pistoale şi de hangiare. Cu deosebire de Albanezi, ei mai au pieptul încărcat de iconiţe de argint suflate cu aur, prinse cu lănţişoare de argint.

Unul din aceşti oameni, cu aerul nobil şi blând, căpetenia lor, întinse plosca cu apă la buzele robului.

— Bea, îi zise. Indată o să ţi se deslege braţele; nu ţi se va face nici un rău de prisos. Ai să umbli între cei doi tovarăşi ai mei, însă să ştii bine, că, dacă ai încerca să fugi sau să strigi, are să fie rău de tine.

— Fie precum zici. Dar cum te chiamă?

— Pentru ceilalţi, Garelia. Pentru tine, astăzi, mă numesc destinul.

CAP. VII

Tabăra haiducilor.

Acum, Garelia a ajuns pe şesuleţul împădurit, înconjurat de prăpăstii, pe muntele peste care se înalţă creştetul Oului, un adevărat peizagiu ca ale lui Salvator Rosa, romantic şi sălbatic, în care rădăcinile pi-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

nilor, cari mai toți poartă brazdele trăsnetului, se târăsc pe pământ ca niște șerpi uriași.

Vre-o doi-spre-zece inși sânt grămădiți aci pitoresc în jurul unui foc, la care frig încet, trași în frigări de lemn, doi berbeci luați de la niște păstori.

Un animal însă de soiul acesta care nu va avea sfârșitul obicinuit e mândrul berbece de luptă, *mâ-narul*, care vine acum lângă căpitan. E negru peste tot, cu o stea albă în mijlocul frunței și răspunde la numele de Caleș. Conștiința îi-e încărcată cu omorul mai multor câini; are specialitatea de a-i atacă pe de lături, și de a le rupe costele. O salbă de monede de aur îi împodobește puternicul gât; pe pieptul său se resfiră mărgele albastre, agățate de fie-care creț de lână, formând o podoabă simetrică.

Caleș e mândria și dragostea stăpânului său, care-i mângâie cu mâna enormele-i coarne încolăcite.

Banda e liniștită, sub paza a două, trei sentinele, cari stau la pândă în dosul unor stânci. Oricum trebuie să se mai întărească printr'un bun prânz; pe urmă, după ce or trage un mic somn, s'or duce să se adăpostească într'un loc mai ascuns.

Garelia este sigur că a trebuit să fie urmărit. La nuntă erau destui bărbați ca să mai aștepte ajutorul jandarmilor turci din Avdela; se bizuește însă pe drumul ce a făcut înaintea lor — și acest lucru e cu atât mai mare, cu cât goana n'a putut să înceapă serios înainte de a se lumina bine de zio; apoi potera a trebuit să le caute urma și, chiar cu câini deprinși, vânătorii de oameni au neajunsuri, mai ales față de un vânat așa de deștept cum e haiducul din Pind. Într'adevăr, din momentul în care lui Toli i s'a ridicat legătura de la ochi, din momentul în care el nu

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

era dus orbeşte sau purtat în cârcă, haiducii avură grijă a înainta, făcând aci o cotitură, aci un pas înapoi, şi străbătând une-ori torenţi pe unde urmele se pierd, unde mirosul unui ogar ca şi ochiul cel mai pătrunzător al unui păstor nu fac două parale.

De altfel, afară de strejile puse în locuri admirabile pentru a vedea, doi cercetaşi au scotocit împrejurimile. E deci pentru moment siguranţă relativă, singura de care se poate bucura totdeauna haiducul; mai târziu vor vedea ei ce mai trebuie făcut.

Şi cu toate astea, siguranţa părea desăvârşită, judecând după liniştea acestor oameni tolăniţi înaintea focului, sorbind mirosul fripturei.

Nimic încordat, nimic care să trădeze neliniştea în atitudinea lor, afară doar că vorbeau încet; s'ar fi părut că sunt nişte oameni pacinici făcând o petrecere la ţară, gata să mănânce pe iarba verde în împrejurimele unui oraş, unde o poliţie neadormită îndepărtează ideea de ori-ce pericol pentru locuitori. Dar nu trebue oare o îndrăzneală oare-cum supraomenească pentru a sta la masă în asemenea condiţiuni?

Dar iată că berbecii s'au fript şi au fost scoşi din frigări. Cu toată atenţiunea datorită unui oaspe de seamă, Despali, însărcinat mai cu deosebire cu paza lui Toli, care e servit cel d'ântâiu, îi oferă o bucată aleasă.

Şi fiind că tânărului nu'i venea să primească ce'i dedea haiducul:

— Nu face nazuri ca o mireasă, îi zise acesta; la noi masa e mai puţin regulată de cât la un han din Ianina. Dacă în momentul ăsta n'ai poftă, mănâncă pentru foamea ce are să ţi se facă mai târziu; aşa e

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mom1901_1932

mai cu minte. Și bea din burduful de țap vinul care dă putere voinicilor, căci poate că vei avea nevoie.

Toli făcu o sforțare. Mâncă, bău. Știa cât influențează fizicul asupra moralului! Făcea provizie de energie, hotărât să o tulească, cu toate amenințările lui Garelia, dacă fuga va fi cu putință.

Sentinelele nu dădeau semn de viață. Afară de doi, trei oameni, cari veghiau asupra prizonierului, haiducii adormiseră cu toții. Și, rupt de oboseală, Toli, simți și el că pleoapele i se închid. Când se deșteptă, soarele trecuse de amiază.

Tânărul se uită împrejur. Acum haiducii făceau ocol focului, fumând fără a vorbi.

De odată se auziră, abia perceptibile, trei strigăte de bufniță alternând cu strigătul gaiței. Nimeni nu se mișcă; nu era un semnal de alarmă, ci se vestea sosirea cui-va, cum s'ar zice răspunsul la cuvântul de ordine într'o cetate.

In curând se iviră Gurguli și Salamura, cari soseau din Vasilița prin poteci dosnice, veteranul mereu grav și tăcut, băețoiul cetei cu o mâncărime de a vorbi, dată pe față prin aerele grozave ce-și dădea. Evident că ar fi voit să fie întrebat; văzând însă că se mărgineau a oferi nouilor veniți un picior de berbece păstrat pentru dânșii:

— Ei, ei, fraților, cum vă veți așterne, așa veți dormi. Eu unul știu o femeiușcă care, astă seară n'are să doarmă în patul ei, ca doamnele de la oraș, cu sau fără un grec alăturea de dânsa, și care, când s'o trezi dimineața, n'are să bată în palme pentru a i se aduce cafeaua...

Gurguli dete nevârstnicului o palmă de-i scăpărară ochii, și arătându'i pe Toli, citâ zicătoarea:

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistaransvania.ro/mdrr1901-1932

— Vorba multă, sărăcia omului.

Lui Salamura îi tăcu leoarca. Insă, pentru a da un derivativ spiritului său zeflemist, se duse de se puse înaintea ostaticului, făcu un salut comic, cu brațele încrucișate, și'i zise:

— De vreme ce nimeni nu se gândește să mă prezinte, am să îndeplinesc eu însumi această îndatorire... Mă recomand Salamura, sluga d-tale, stăpâne!.... Și cu cine, mă rog, am onoare a vorbi?... Cu un domn bine îmbrăcat, ori cum... Par'că ești un ginere!... Imi iei ochii așa strălucești! Gione-Aleptu și Ficior-Mușatu n'au înfățișare mai mândră: dacă Mușata Loclui (Frumoasa Lumei) ar da târcoale p'aici, i-ai răpi la moment inima. Zău!

Salamura se așează familiar lângă Toli, și, trăgându-și cuțitul, își tăie o bună felie de carne. Insă Cianaca, cu aerul său de cavaler al Tristei Figuri, puse mâna pe felie zicându-i:

— Flecarii nu mănâncă la noi.

— Doar beau! răspunse pungașul punând mâna pe o ploscă.

— Cât or pofti, însă apă.

Și plosca sbură de la gura lui.

Salamura făcu pe necăjitul într'un chip așa de comic, în cât haiducii cari priviau scena, izbucniră într'un râs cam prea tare pentru grija siguranței comune.

Garelia, căruia Gurguli îi povestea încet ce se petrecuse la Gridali și în peștera din Vasilița, făcu un gest de nerăbdare și râsetele încetară.

Adresându-se atunci lui Salamura:

— Hotărât, măi piciule, ești așa de limbut, că mai de grabă te-ar lua cine-va drept un grec, și nici de cum drept un român. Insă să știi bine că un os-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

tatic nu e de râsul tău; ține minte ce-ți spuiu. Și pentru ca să-ți taiu pofta de a mai face caraghioslâcuri, îți poruncesc să iei în spinare toate merindele ce ne au rămas și să mergi înainte, căci o ștergem de aici.

— Slavă Domnului că nu prea sânt grele, bombăni Salamura.

Cercetașii se'ntorseseră lângă sentinele și acum veneau împreună spre miezul cetei. Veștile ce aduceau nu erau tocmai bune. Vre-o patru-zeci de inși, bine înarmați, erau pe urma lor, duși de un bătrân păstor foarte iscusit și care mai avea un câine minunat. Erau numai la o depărtare de vr'o jumătate de oră.

— Atunci, zise Garelia, care prelungise popasul numai și numai pentru ca Gurguli și Salamura să știe unde să-i găsească, atunci, fără a căuta să-i facem de o cam dată să ne piardă urma, avem să'i lăsăm mult înapoi. Nici odată oamenii de la Șopote nu vor putea merge așa iute ca noi. Aici toate stâncele sânt părtașii mei, muntele Oul e cu mine în potriva lor. Ori cum, noaptea asta ajungem la Valea-Caldă; acolo sântem ca la noi acasă. Aceia cari ne urmăresc n'au piciorul haiducului, am să-i obosesc... Dimineața, avem să-i lăsăm cu mult în urmă. Urmele nu vor mai putea fi descoperite nici cu ochiul nici cu mirosul, roua va fi trecut peste ele și atunci nu mai fac două parale nici câinii nici păstorii.

Și haiducii o luară iute la picior prin poteci ascunse, mergând unul după altul, și călcând unul pe urma celui-lalt, pentru ca urmăritorii lor să nu-și poată da seamă de mărimea cetei. Haiducii se fereau cu multă grijă de locurile descoperite, umblând prin păduri sau folosindu-se de cele mai mici accidente de teren pentru a se furișa privirilor cari, în depărtare,

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mon1901-1932

scotoceau muntele fără îndoială, — privirilor ochilor deprinşi ai păstorilor, cari văd la depărtări uimitoare, cari fac din oamenii de la Pind nişte adevăraţi Argus, de vreme ce se găsesc printre ei oameni cari zăresc pe sateliţii lui Jupiter, fără a şti măcar că există ocheane astronomice.

După două-trei ceasuri. Toli dădu semne de oboseală; încălţămintea-i nouă, udată da apa torenţilor, îl supăra. Despali înţelese:

— Las că am bună spinare eu, zise.

Şi se pregătea să ia în cârcă pe ostatic, când Garelia, care auzise exclamaţiunea voinicului, porunci să se oprească toţi.

Se gândi o clipă, se uită repede la oamenii săi şi, aţintind pe unul din ei, anume Balaţo, care, după talie, semăna mult cu Toli, era aproape de aceeaşi vârstă cu el şi firește n'avea barbă, ci numai o mustăcioară, îi porunci să schimbe hainele şi încălţămintea cu tânărul *celnic*.

Această metamorfoză înveseli puţin banda. Ţinându-se de hotărârea luată, Toli se supusese ordinului fără a protesta, iar blajinul Despali, uimit de a vedea cât de bine îi şade tânărului fustanela, îi zise:

— Mai de grabă ai fi fost tu un bun haiduc de cât Balaţo, un bun *celnic*. El are aerul bleg în hainele tale, pe tine însă te prinde de minune costumul lui.

Adevărul e că Balaţo arăta cam caraghios în hainele de nuntă. Cât pentru încălţăminte, neavând de loc poftă să se chinuiască cu nişte ghete cari nu erau făcute pentru piciorul lui, le legase cu o sfoară şi le atârnase de gât.

Salamura însă voi să-şi spuie şi el cuvântul. Aducându-şi aminte că, de anul nou, copiii din comunele

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901_1932

Pindului au obiceiul de a se deghiza în haiduci și, ducându-se mascați din casă în casă, cer să li se dea bani drept răscumpărare, zise în zeflemea:

— Al naibei Toli Samota, se gândea el eri că era în ajunul anului nou?... Dar stați, mă rog, că-i lipsește ceva noului nostru tovarăș, cingătoarea-arsenal și pușca lui Balațo. I se cuvin de drept... Ba nu, zău! dar care din amândoi are să le poarte?

— Nici unul, ci un al treilea, tu, zise Garelia.

Și sub ochii cetei, care se prăpădea de râs, echipamentul lui Balațo trecu pe spinarea lui Salamura, care făcu o strâmbătură de nemulțumire. Chiar pe buzele lui Toli se desemnă un zîmbet ușor.

CAP. VIII

Înconjurați!

Se făcuse noapte când ceata, precedată de cercetași, răsbi în trecătoarele înguste ale Văei-Calde, trecători cari seamănă minunat de bine cu ale Dâmbovicioarei de lângă Rucăr — natura poate avea de două ori acelaș capriciu.

La dreapta și la stânga, două ziduri uriașe de stânci râpoase îngrozitoare, unde se agățau câți-va brazi pipernicițí ca niște clowni ai regnului vegetal; la poale, un șivoiu spumegos care se asvârlă din cascadă în cascadă pentru a străbate printre bolovanii de pietre năruiți, un peisagiu ca al lui Dante, din ce în ce mai cuprins de umbră.

Acum haiducii începură să umble pe dibuite prin întuneric, căci cerul se încărcase de nori groși anun-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mori1901-1932

ţând o vijelie. Pentru a umbla printre atâtea piedici grămădite în fundul acestei crăpături deschisă prin siluirea milenară a apelor, haiducii n'aveau nici măcar acea lumină slabă a unei nopţi înstelate, suficientă pentru ochii lor, pe cari un exerciţiu îndelungat i-a făcut întocmai ca ochii pisicilor şi ai bufniţelor. Şi trebuia străbătut neapărat acest gang lung din cale afară, pentru a găsi dincolo regiunea haotică a muntelui Ou, unde natura a înmulţit ascunzătoarele misterioase, cetăţuile imposibil de luat, ca stânca Roşie, unde Garelia avea rezerve de merinde şi de muniţiuni prin scorburile stâncilor.

Nimeni nu crâcnea. Sprijinit şi ţinut de Despali. Toli umbla ceva mai puţin orb de cât adineaori, când era legat la ochi. Din când în când se poticnea câte unul şi se rostogolea în torent; se opreau atunci din mers, se auziau înjurături pe jumătate înăbuşite, apoi începeau iarăşi să înainteze, dar cât de încet!

Deodată o scăpărătură spintecă norul, urmată imediat nu de bubuitul tunetului, care trebuia să se producă mai târziu, ci de plescăitul unei palme zdravene.

Salamura umbla în momentul acela între Garelia şi Cianaca şi acesta îl prinsese muşcând zdravăn dintr'o ciosvârtă de berbec, pe semne pentru a se uşura hrănindu-se.

Haiducii se opriră şi se folosiră de acest incident pentru a descărca pe pungaş de restul proviziilor, cari au fost împărţite îndată. Cianaca tăie pâinea şi carnea cum putu pe când Garelia, făcând apelul încet, dete tainul fie-căruia din oamenii săi, rezervând pe al celor doi cercetaşi. Lui Salamura nu-i s'a dat nimic, de oare-ce el îşi luase partea în mod fraudulos.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/index/1901-1932

Cât pentru a-și stinge setea, fiind-că cel din urmă burduf se golise, numai rămânea altceva de făcut de cât să se culce pe burtă și să bea din apa gustoasă și rece a torentului, aducându-și buzele până la ea.

De astădată Toli n'a așteptat să fie rugat; a început să mănânce și dânsul ca și tovarășii ce-i dăduse soarta. Foamea, care umilește cele mai mari dureri morale, nu-l cruțase.

La lumina unui fulger observă că Balațo — acest haiduc îi atrăgea luarea aminte pentru-că schimbase hainele cu el — își scotocea buzunarele cu aerul neplăcut surprins al unui om care a pierdut un obiect prețios.

— Fir'ar al dracului, cine mi-a luat ceasornicul? zise acest Sosie ai lui Toli; nu mai dau de el.

— Fără doar și poate, o fi căzut împreună cu tine, adineaori, și nu s'o fi sculat tot așa, răspunse Salamura cu o pripire care da de bănuit.

— Fără doar și poate că l'oi și găsi la pungașul care mi l'a șterpelit, ripostă Balațo, folosindu-se de lumina unei noi scăpărări pentru a sări asupra băetoiului.

Și pe când cu o mână ținea mâinile subțiri ale strengarului, cu cealaltă procedă la o cercetare repede a hainelor și a cingătoarei lui Salamura.

Nimic.

Hoțomanul însă se zmuci dându-și repede capul înapoi, când ajunseră aci degetele destoinice ale lui Balațo, care simți ceasornicul pus în fioncul basmalei.

— Măi scârnavule! mai murdar *cat-de-câne!* zise Balațo cu o indignare sinceră. Știam bine eu că el a făcut pungășia asta.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr/1901-1932

— Ei şi? treabă mare! Mie mi-ar fi fost drag să-ţi spuiu câte ceasuri sunt ori de câte-ori m'ai fi întrebat!

— Noi suntem haiduci şi nici de cum pungaşi, declară Garelia cu autoritate. Cel puţin corb la corb să nu-şi scoată ochii!... Tu, Balaţo, dă ceasornicul robului nostru, cum avem să-i dăm mai târziu toate hainele sale! Ştii, pricepi pentru-ce am ţinut să se facă acest schimb vremelnic... Şi acum, înainte!

Mersul devenea acum ceva mai uşor, de oare-ce fulgerile cari se ţineau lanţ permiteau haiducilor a-şi da seamă de configuraţiunea trecătoarei şi a ocoli piedicile.

Deodată începu să plouă; cădea apa din cer de par'ca ar fi vărsat cu găleata.

— Îmi place asta, şopti Garelia. Vijelia e ajutoarea haiducului; ea spală ori-ce urmă. Pe lângă asta puhoiul se umflă în urma noastră şi dimineaţa n'o să mai poată trece pe aici... În mai puţin de un ceas, chiar dacă am merge încet ca broasca, vom fi acolo sus, la deschizătura Văiei-Calde.

Şi începură să înainteze cum puteau sub bătaia ploaei, sub bubuitul tunetului, aci izbiţi de o lumină orbitoare, aci în întuneric beznă. Toli punea un picior după altul mecaniceşte, ca un automat, aproape dus pe sus de mâna erculeană a lui Despali.

Erau cât p'aci să ajungă la marginea de sus a trecătoarii, când, deodată strigătul unui cocoş de sihlă, semnal de alarmă, pironi locului pe haiduci. Cei doi cercetaşi dăduseră fuga spre bandă:

— Înapoi! ziseră şefului; soldaţii turci ne închid drumul, sânt vr'o trei-zeci... cei din Avdela, de sigur. Deocamdată s'au pus la adăpost sub o stâncă.

Garelia dete iute ordine. În mijlocul vijeliei se în-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

toarseră apucând același drum în josul apei, cu doi noi cercetași ca avangardă, de oare-ce ceilalți doi de mai nainte se opriseră pentru a lăsa banda să se depărteze ca de o bătae de pușcă și pentru ca dânșii s'o păzească de la spate.

Șeful era îngrijat. Văzând primejdia, se făgădui să îmbrace în argint pe Sf. Gheorghe din Perivoli.

— Ca să mai răsbatem încă odată toată strâmtoarea, își zise, nu mai e chip... Peste mai puțin de un ceas și jumătate ajungem la albia Urlătoarei, singura vale laterală — ce-i drept nu tocmai netedă, ba încă foarte primejdioasă! — care duce la țintă, la Stânca Roșie, printr'un ocol prin pădure... Cui i-ar fi dat prin gând că oastea avea să ne ia înainte?.. Și prin ce împrejurare se află ea tocmai acolo?.... E o minune că a putut să ajungă acolo așa de iute; și de n'o fi o simplă întâmplare, apoi trebue să fie un vrăjitor acela care i-a arătat acest punct de păzit, de vreme ce mi-am ales drumul fără a spune nimic nici măcar lui Gurguli!... Încai bine că potera din Șopote e încă la o depărtare de trei sau poate chiar și patru ceasuri de aici, de nu s'o fi retras, în urmă ploei ce a început.. În sfârșit, avem vreme; Sf. Gheorghe să ne ajute!

Cu toate acestea un instinct ascuns îi spunea că trebue să se grăbească și zorea pe tovarășii săi, cărora fulgerile, devenite acum mai rari, abia din când în când le mai lumina drumul, când de odată Toli dete un țipăt ușor și se rezemă pe brațul lui Despali. Își scrântise piciorul.

— Ei, asta-i acum! Asta ne mai trebuia!

Erculele luă iute o hotărâre. Fără șovăială, luă în spinare pe prizonier. Însă retragerea a suferit o întârziere din pricina aceasta. Va trebui acum un ceas

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistarar.vana.ro/mdr1901 1932

mai mult ca să ajungă la despicătură pe unde ar fi putut scăpa.

Nu vom intra în amănuntele acestei fugi pe dibuite, acestei retrageri contrariată de îngroşarea torentului, devenit acum aşa de furios în cât trebuia din când în când să-şi înfigă bine picioarele pentru a nu fi târâţi de curent. Garelia se ruga încet de toţi sfinţii ; Salamura îi înjura în gura mare.

După o linişte momentană, vijelia se deslănţui cu mai multă furie ; s'ar fi crezut că cataractele cerului se deschideau pentru un nou potop.

Garelia nu mai zicea nimic ; socotind însă că nu va fi de ajuns îmbrăcămintea de argint a S-lui Gheorghe, făgădui încă în minte la două-spre-zece biserici două-spre-zece făclii de ceară mari cât dânsul, dacă va sosi cu bine până la acea Stâncă Roşie unde-i zbura gândul.

Încă o sforţare, Urlătoarea nu era departe ; Piatra Ţapului, o stâncă cunoscută care o domina, se ivi într'o clipă pe cerul fosforescent.

Haiducul scoase un suspin de mulţumire... care se schimbă în suspin de nelinişte, când cercetaşii din avangardă făcură din nou să se audă strigătul lugubru al cocoşului de sihlă.

— Ei, ei ! ascultaţi !

Ceata se opri încremenită, cu urechia la pândă. Lucrurile se încurcau rău de tot.

Şeful dădu iute un ordin lui Despali.

Acesta puse pe ostatic cu precauţiune pe o stâncă.

— Cu ertare, zise, dar la război ca la războiu.

Şi-l legă cobză, îi puse banda la ochi, căluşul în gură şi dopurile de ceară în urechi, precauţiuni cu totul de prisos faţă de un nenorocit cu piciorul scrântit.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Și Toli deveni iarăși orb, surd și mut, în momentul când simțea că soarta sa era în joc.

— Fiți cu băgare de seamă! zise Garelia, punând degetul pe trăgaciul pușcii.

O scăpărătură orbitoare îl făcu să vază pe cei doi cercetași cari se întorceau, urmăriți de un enorm câine lătrând îngrozitor, în care haiducii azvârleau cu pietre.

Două voci gâfâitoare îi spuseră tot :

— Sântem înconjurați... este colea potera din Șopote pe urmele noastre, la două, trei sute de metri cel mult!.. A trecut de crăpătura Urlătoarei !

Și câinele lui Simu urla, ținut în respect de paturile pușcilor.

Atunci berbecele Caleș intră în scenă.

CAP. IX

Drumul Păsărilor.

Se începu atunci, între Caraman și Caleș, un teribil duel, o luptă pe moarte fără martori, — căci de o parte, haiducii se întoarseră încă odată înapoi, căutând o eșire din această căpcană, iar, de cealaltă, potera din Șopote, era încă la două bătăi de pușcă departe de teatrul încăerărei.

Vijelia se depărta ; zorii începeau acum să se iveaască la răsăritul limpezit de nori, și licărirea lor lumina această scenă.

Câinele avea colți ; berbecele o frunte de bronz. Acesta dădea navală cu capul plecat ; acela izbutea să ferească atacul, nu însă și să prinză pe adversarul său de gât. Dacă armele erau deosebite, șansele păreau egale, aceeași forță, aceeași îndemânare.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mor1901-1932

Urmară mai multe hărţueli fără rezultat, întrerupte de mici pauze în timpul cărora cei doi luptători se observau nemişcaţi ca nişte statuete de bronz d'ale lui Barrye. In ultima năvală însă, Caraman, dându-se prea repede îndărăt, alunecă pe o lespede glodoasă şi se izbi de stânca dreaptă ca peretele. Caleş îşi luase vânt; se năpusti asupra câinelui care prezinta flancul; o lovitură înăbuşită; un pocnet urmat de un urlet de durere; — prins între stâncă şi coarnele berbecului, între ciocan şi nicovală, Caraman se alese cu coastele rupte. Un al doilea iuruş al berbecului,— şi urletul deveni o horcăială de agonie. O a treia bufneală, şi tovarăşul bătrînului nu mai mişca.

Alergând la chemarea lui, zece minute mai târziu, păstorul care conducea potera găsi, sdrobit de stâncă, cadavrul câinelui credincios, pe când, deja sărind printre năruiturile de petre cu behăituri de triumf, învingătorul, a cărui ureche sfâşiată sângera, ajunsese pe stăpânul său Garelia.

— Aci sânt, ceva mai 'nainte, zise Simu celor d'ântâiu sosiţi, după ce aruncă o lungă privire de milă prietenului său credincios, fratelui inferior care perise pentru salvarea lui Toli Samota. Da, haiducii sânt ceva mai 'nainte şi iată cea d'ântâiu victimă a lor!... Nu vor avea poate vreme să ajungă la capătul strâmtoarii... vorba e însă să nu ne lăsăm a fi omoriţi unul câte unul. Aideţi, strângeţi-vă la un loc! E destulă lumină... Impărţiţi-vă acuma! înconjuraţi stânca pitulându-vă, ceata lui Samota la dreapta, ceata lui Hagi-Steriu la stânga!... Cred că în curând praful de puşcă are să-şi spue cuvântul; băgaţi bine de seamă însă: nu uitaţi că Toli este înaintea gloanţelor voas-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

tre!... Eu plec înainte. Urmați-mă cu toții fără a vă împrăștia! Și când oi striga «Săriți»! să alergați iute.

Și, întorcându-se spre stăpânul său, păstorul adaugă încet:

— Dumnezeu să te apere, stăpâne! Dacă nu ne-om mai vedea, rămâi sănătos!

Să ajungă la capătul trecătoarii aceia care băteau în retragere!... Păi cum! Simu nu putea ști că soldații turci din Avdela înaintau din partea opusă. Grija lui era de a preîntâmpina scăparea haiducilor peste culmea Văei Calde, pe unde se deschideau niște păduri prin care n'ai mai fi putut da de ei. De unde să bănuiască el că dușmanii, împresurați în josul rîului, erau de asemenea împresurați și în susul lui, și tocmai în partea cea mai râpoasă a trecătoarei, unde nu se deschidea nici un fel de eșire laterală!

Aceasta Garelia o știa, el care era mai familiar cu configurațiunea locurilor. Ariergarda sa, devenită din nou avangarda sa, îl înștiințase că turcii se coborau încet, dar sigur. Avea deci să fie strâns între cei doi craci ai unui clește înspăimântător, prins între două focuri de niște forțe care la un loc, erau de patru ori mai mari de cât ale sale!

Să treacă peste corpul oamenilor din Șopote, lăsându-le pe ostatic, era greu, și nu voia să pue în rizic pentru nimic viața oamenilor săi și pe a sa proprie; reținând pe prizonier, era cu neputință.

Simu lăsase cu mult în urmă pe cei cărora le servea de călăuză; întorcându-și capul nu-i mai văzu, o cotitură îi masca.

Și de odată, înaintea sa, trecând dincolo de o stâncă răsărită mai în afară și în fața căreia strâmtoarea se întindea în linie dreaptă între două ziduri prăpăs-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr/1901-1932

tioase, lumina searbădă a dimineţii îi arăta o privelişte stranie: haiducii dedându-se la acel exerciţiu de gimnastică care se chiamă „piramida omenească", pe când dânsul îi credea mult mai înainte şi fugind cât îi ţineau picioarele.

Garelia, cu privirea lui sigură, zărise, la dreapta acestui îndoit perete de mormânt, o cută a stâncii, formând un fel de potecă strâmtă ce se ridica de-asupra prăpastiei, largă aici numai ca de un picior şi jumătate — însă la ce înălţime era această sbârcitură, această încreţitură pe pielea muntelui!

Potecuţa avea forma unui accent circumflex răsturnat, al cărui unghiu se lăsa în jos până la vr'o şase-spre-zece sau şapte-spre-zece picioare de-asupra albiei râului, şi ale cărui două laturi se ridicau, în dreapta şi în stânga, pentru a se duce să se piardă în masa stâncoasă în care făceau spărturi — una la vr'o două-zeci de metri mai departe, în spre partea de unde veneau turcii, cea-l'altă la vr'o trei-zeci în spre partea de unde soseau oamenii din Şopote.

Dar erau oare aceste eşiri libere? N'aveau să dea, ici sau colea — dincoaci şi dincolo poate — în vr'o înfundătură? Şi cum să aleagă între aceste două drumuri ameţitoare şi cu totul descoperite şi pe unde o întoarcere îndărăt ar trebui să se săvârşească sub o ploaie de gloanţe?

O împrejurare nepriincioasă la prima vedere, fu cu toate acestea, după o matură chibzuială, privită ca de bun augur: poteca servea de scoc la două pârae de apă noroioasă, formate de ploaia torenţială, care curgeau din două despicături laterale. Judecând dupe volumul acestei ape, mai mult sau mai puţin practicabile ce-i drept, trebuia să se prelungiască departe

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrm1901-1932

în munte. Și apoi, ori cât ar fi fost de îndoios, nu exista de cât acest mijloc de scăpare — care, pe lângă puțina siguranță ce prezinta, mai avea neajunsul de a împinge pe haiduci în partea opusă a Stâncei Roșii la care ei se sileau să sosească. Dar, fiindcă n'aveau de ales, un plan, singurul posibil, se desemnase numai de cât în mintea șefului, și cu jumătate voce, îl împărtășise oamenilor săi, grămădiți în juru-i.

Și iată pentru ce bătrânul Simu vedea cinci haiduci — printre cari Despali și Gurguli — rezemați de stâncă, cu alți doi în picioare pe umerii lor și cu un al treilea încununând edificiul. Urcându-se de la un cat la altul, escaladând treptele piramidei omenești un băețaș subțirel — era Salamura — se ridică până la poteca după creștetul stâncii.

Am spus că în această trecătoare, mai mulți pini răsăriți ca prin minune se cățărau de cea mai mică scobitură a stâncei. La rădăcina unuia din acești arbori, cari crescuse pe cărărușa îngustă, — tocmai la unghiul accentului circumflex răsturnat, unde fărâmitureala stâncei și gâinațul păsărilor formase puțin pământ vegetal, — legă zdravăn un capăt de frânghie cu noduri, pe care o purta încolăcită în jurul șalelor și aruncă cel-l'alt capăt tovarășilor săi.

Piramida omenească se desfăcu atunci și, rând pe rând, se suiră toți cu ajutorul frânghiei.

Simu recunoscu pe Toli spânzurat deasupra abisului... sau mai bine zis recunoscuse hainele lui Toli, căci de bună seamă nu fiul stăpânului său ar fi arătat atâta bună-voință, atâta grabă, atâta agerime a se sui, dând din mâini, pe această cută a stâncii și apoi a da o mână de ajutor celor cari urmau.

Nu era Toli; — cititorul știe că era Balațo.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901 1932

Toli însă cel adevărat, deghizat, era ridicat acolo sus ca un mototol fără suflet de către trei oameni, cu ajutorul unei alte frânghii care-i trecea pe sub subţiori, — operaţie care fu repetată pentru Caleş, apucat de coarne.

Da, era fiul stăpânului său, deghizat în haiduc, acel tânăr cu braţele legate, cu ochii acoperiţi de o bandă, cu gura încleştată de un căluş.

O! de astă-dată, Simu îl cunoscuse bine.

Şi, cu glas răsunător, strigă:

— Veniţi încua!

Era la vr'o trei-zeci de metri de locul escaladărei, fără alte arme de cât cârligul şi cuţitul său.

Şi cu toate astea, se năpusti, nebuneşte, fără vre-o speranţă, asupra celor doi haiduci cari rămăseseră cei din urmă la picioarele peretelui, — erau Despali şi Gurguli.

Păstorul ridică cârligul. O lovitură dată cu patul puşcii îl făcu să-i cază din mâini.

Patru pumni zdraveni căzură asupra lui Simu. Doi erau de prisos.

— Suie-te, tu! zise Gurguli lui Despali; lasă-l pe mâna mea pe picurar!

— Ne-a dat destulă bătae de cap cu câinele său; fă-i ce ne-ar face şi el nouă dacă ar fi mai tare! răspunse Despali apucând frânghia.

Gurguli avu o pornire generoasă. Repede, îi zise lui Simu:

— Treci pe sub mâna mea; sărută-mi icoana şi, pe urmă, cară-te!

Şi ţinându-l cu mâna stângă, întinse dreapta orizontal, îndoind încheetura mâinei.

A trece pe sub mâna unui haiduc, însemnează a

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

trece pe sub jug; a săruta tatuagiul de pe pieptul său, însemnează a se închina lui.

Simu se îndârji. Furci caudine nu primea.

— Nu! zise.

Și, cu voce tare:

— Săriți, fraților! Uite colea sus, la dreapta, Toli...

N'avu timpul să isprăvească, Gurguli îi tăiase gâtlejul.

Bătrânul haiduc apucă apoi frânghia, și, cu agerimea unui tânăr, se sui cu ajutorul mâinilor.

Ajunsese la capătul frânghiei; un tovarăș îi întinsese mâna, când pocniturile de pușcă izbucniră. Oamenii din sat veneau fuga; un glonț isbi pe Gurguli în șale.

— M'au lovit în spate, zise.

Și se rezemă de brațul tovarășului care izbuti să-l ridice pe scobitura stâncii, apoi trase frânghia.

Atunci, urmând planul lui Garelia subt o îndoită salvă de pușci, — căci turcii soseau de cea-l'altă parte și se împreunau cu ceștilalți, însă prea târziu căci nu mai aveau pe cine prinde, — haiducii se târâră pe cărărușa inundată, la adăpost de gloanțe, apucând la stânga drumului amețitor, târând după ei pe Gurguli aproape nemișcat.

Numărul lor nu era complect, de oare-ce trei dintre ei apucaseră pe drumul opus, cu ostaticul. Aceștia nu se târau, ci mergeau drept înainte fără sfială, cu Garelia în frunte; după dânsul venea Gianaca ținând pe prizonier de picioare cum se ține o targă, pe când Despali îl ținea de umeri. Și înainte de a se auzi prima pocnitură de pușcă, izbutiră să dispară în crăpătura cea îngustă, unde-i vom urma îndată.

Cei-lalți fură tot atât de fericiți, și oamenii din Șopote, precum și soldații turci — nu putuseră să-și dea

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

seamă de sistemul de scăpare, al cărui secret Simu îl luase cu dânsul în mormânt — rămaseră nedomiriţi, întrebându-se dacă dracul nu transportase pe haiduci acolo sus, dacă dânsul nu le dase aripi.

CAP. X

Moartea Leului.

Aşa dar ceata lui Garelia, afară de căpitanul, Despali şi Cianaca, care apucase împreună cu ostaticul în partea din potrivă, dispăruse, sub salva de puşci, în despicătura din stânga, fie-care om târându-se la început pe cărăruia descoperită, pitulaţi în aşa chip, în cât să nu poată să-i nemerească gloanţele trase de jos.

Precedaţi de berbecele Caleş, haiducii se suiau acum cu mâinile şi cu picioarele în acea despicătură prin care abia era loc să treacă, ba une ori erau nevoiţi să se strecoare târându-se pe coaste. De când e lumea, nici odată fiinţă omenească nu trecuse probabil pe acel drum, deschis par'că printr'o lovitură de topor al vre-unui Titan, măturat de apele torenţiale şi repede ca scara unei clopotniţe.

Uşor se poate înţelege cât de grea trebuia să fie transportarea p'aici a unui om cu sufletul pe buze.

— Părăsiţi-mă, măi fraţilor! zise Gurguli: vă fac să zăboviţi de geaba; eu sânt dus!

Propunerea a fost respinsă cu indignare.

Cu toate astea trebuia să se grăbească, căci aceia cari îi urmăreau — şi cari urmăreau numai pe dânşii, u ideia că dânşii duc pe ostatic, de oare-ce fuga ce-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/morr_1901-1932

lor trei tovarăși d'impreună cu Toli se săvârșise fără martori — ar fi putut în curând, dacă nu toți, cel puțin cei mai decișii, cei mai îndemânateci, să combine un plan pentru a se urca pe cărarea dupe stâncă.

Iată că haiducii găsiră atârnată d'asupra despicăturii o stană de piatră cletinată din loc de ape și aproape deslipită, prezentând forma unui colț, subțiat în partea de jos.

— Stați! zise Salamura, e chip să închidem poarta după noi. Și al dracului să fie, cine o putea s'o mai spargă!

Își spuse ideia. Li se păru bună. In două minute se fabrică o cartușă mare de aproape două kilograme. Salamura se suise urcându-se mai întâiu pe umerii tovarășilor săi și mai pe urmă agățându-se de cele mai mici asperități ale stâncei; așezase cartușa în crăpătura stâncei și dăduse foc fitilului.

Numai dânsul rămăsese ceva mai în urmă, pe când haiducii se depărtaseră la o sută de metri mai sus, când izbucni o detunătură înspăimântătoare, repercutată de ecourile muntelui. Colțul de piatră, zmuls prin puterea prafului de pușcă, alunecase așa de bine în cât astupă cu desăvârșire drumul — ca portița unei curse de șoareci.

Salamura, care se pusese la adăpost și mai apoi se întorsese să vază, ajunse iute banda de haiduci cu agerimea sa de veveriță și spuse tovarășilor săi că stratagema isbutise minunat, — atât de bine, în cât cei cari îi urmăreau se izbiră cu nasul de peretele acestei stavile neînvinse.

Din acest moment fuga deveni ușoară; spărtura se lărgea încetul cu încetul, râpa scădea, vegetațiunea reapărea, și după ce străbătură un colț de pădure,

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

haiducii se pomeniră într'un imaş, unde păşteau mii de oi şi zecimi de catâri. O mulţime de corturi negre, grupate ca casele dintr'un sat, vesteau prezenţa unui trib de Fărşeroţi.

— Bine am nemerit, ziseră haiducii; o să le lăsăm pe Gurguli.

Celnicul Fărşeroţilor veni întru întimpinarea lor.

Îi spuseră în ce încurcătură se aflau. Fără a fi văzut încă pe cel ce trăgea de moarte şi care era dus acum pe o targă făcută din două puşci, celnicul le zise:

— Bine, am să-l primesc.

Când însă se apropie de rănit şi se uită la dânsul, scoase un strigăt de încremeneală şi de durere:

— Gurguli, unul din ai noştri!... Iute, să se dea de veste mă-sii!

Numai de cât sosi, tremurând şi adânc mişcată, o septuagenară cu părul alb.

— Vai, fiul meu! copilul meu!

Şi luă, în mâinile sale de bătrână, capul de leu al murindului.

— Da, mamă, fiul tău care vine să adoarmă sub cort!... Bine-cuvântată fie mâna care are să'mi închidă ochii!

— Să mori, tu, să mori!

— Să iei banii din chimirul meu, şi Garelia o să-ţi dea partea ce mi se cuvine... Dumnezeu să-mi ierte păcatele!... Ochii mi se întunecă; pentru mine soarele s'a stins... Rămâi sănătoasă, mamă; rămâneţi cu bine, tovarăşii mei!

Şi, lăsându-şi capul în jos, Garelia îşi dete sufletul.

Mamă-sa în genunchi, îşi aplecase fruntea pe pieptul fiului; ea plângea în tăcere şi lacrimile îi curgeau

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr/1901-1932

șiroaie pe icoana de argint suflat cu aur, care n'avea să mai salte de bătaia unei inimi eroice.

Haiducii trecură atunci unul câte unul pe dinnaintea cadavrului și-l sărutară pe obraji.

Apoi cel mai bătrân dintr'ânșii scoase un teas din cingătoare, aruncă în el o liră turcească și, făcându-o să sune ca la strângerea cu talerul, întinse teasul la toți pe rând:

— Pentru înmormântarea lui, fraților!

Fie-care își aduse prinosul după ce făcu câte o cruce, chiar și Salamura, a cărui megidie se amestecă cu monetele de aur.

Pe urmă, produsul colectei fu depus pe pieptul mortului:

— Înainte! porunci acela care ținea locul șefului. Și banda dispăru în pădure, dincolo de imaș.

CAP. XI

«Bocetele» la moartea lui Gurguli.

Armânii nu-și duc morții pe tăcute, la cel din urmă locaș; durerea lor e sgomotoasă și se înconjoară de forme tradiționale.

Vom începe să descriem obiceiurile privitoare la moarte, așa cum sunt practicate în Pind, servindu-ne de prețioasa lucrare folkloristică a d-lui Pericle Papahagi, profesor, lucrare care face pereche cu a lui Gh. Dem. Theodorescu.

Indată ce cine-va și-a dat sufletul, i se închid ochii, se spală cadavrul. Dacă e bărbat, i se tunde părul și i se rade barba, apoi, înainte de a-i strânge falca cu

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvaria.ro/mdr1901-1932

o batistă, i se strecoară în gură o monedă oare-care, deşi, în mare parte, aceşti oameni n'au ideie de existenţa lui Caron, totuşi îi rezervă obolul bătrânului cărăuş de suflete.

Înainte de a i se înţepeni membrele, se pun mortului haine noui şi-l întind pe un covor, avându-se grija ca să fie cu picioarele spre răsărit. Pe piept i se pune o icoană şi o lumânare aprinsă, aşezate într'un coşuleţ de formă specială.

După aceea toate matroanele vin să «plângă» pe mort — rude, prietene, simple cunoştinţe, chiar duşmane; şi acestea nu se văicăresc mai puţin ca celelalte. Toate la un loc împlinesc un rit; ce fac e necesar, consfinţit, neapărat. Căci aceste femei nu sânt numai verele bocitoarelor din Corsica, cari cântă jertfa şi sacrificiul «prin gura unei răni»; ele se trag din acele *praeficae* ale Romei antice, cari acum douăzeci de secole însoţeau cortegiul lovindu-şi pieptul, zmulgându-şi părul, urlând de desperare, «fântâni publice de lacrimi banale», vorba lui Paul de Saint-Victor, de unde fie-care putea să-şi iea partea de durere: unealtă de bocire căreia nu i se cerea de cât diapazonul hohotului de plâns.

Da, însă aici lacrimile sânt adevărate; o mamă, o soţie sau o soră conduce bocetele, întonează cântecul morţii, totdeauna improvizat, totdeauna rimat, totdeauna ritmat, de cele mai multe ori pe un metru de şeapte sau opt silabe, «neperechea» lui Verlaine. Şi după cum, prin simpatie, vibrează o coardă armonică impresionată de resonanţa unei coarde străine, tot aşa ondulaţii sonore de durere trec peste cele-lalte femei de faţă şi le încovoaie sub vântul *lamentaţiei*, fie-are din ele reamintindu-şi, la această jale, jalea ei

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901_1932

proprie, fie-care din ele asociindu-și durerile sale de mamă, de văduvă sau de soră cu durerile sfâșietoare ale mamei, ale văduvei sau ale surorei defunctului. Această rasă poetică n'a îmbogățit literatura română cu numele unui Bolintineanu și unui Grandea?

Toată psihologia, toată metafizica poporului armân e cuprinsă în aceste cântece: rugăminți și suspine, avânturi de dragoste, cârteală împotriva strășniciei hotărîrilor providențiale, mustrări ușoare la adresa aceluia care a părăsit lumea, amintire a episoadelor vieței sale, somațiuni pentru a se îndura să-și deschiză ochii la lumină, ca și când atârna de dânsul de a se înapoia dragostei rudelor sale.

E aci o adevărată comoară de poezie populară, pe care nimeni n'ar putea s'o culeagă, nici chiar un Pericle Papahagi, — nu doar că în cartea sa nu ne dă câte-va «bocete» sau bucăți de «*bocete*»; dar el însuși declară că n'ar fi de loc bine primit un folklorist care ar voi să le noteze cu creionul în mână. Pe lângă asta, în Pind, există superstiția că o femeie care ar repeta ce a cântat, ar atrage moartea în casa ei.

La o asemenea ceremonie impunătoare și sfâșietoare, întreruptă totdeauna în timpul nopței pentru a reîncepe a doua zi până la înmormântare, vom asista deci înaintea cadavrului haiducului Gurguli, greu de cunoscut în hainele noi fărșerotești, cu cari a fost îmbrăcat, căci un armân nu s'ar înfățișa înaintea marelui Judecător cu o fustanelă neagră ca funinginea. Imbrobodită cu o basma de jale, mamă-sa stă în genunchi. În genunchi sau ghemuite, tovarășele ei din corturi stau în jurul mortului, fie-care cu câte un mănuchiu de flori de câmp în mână și cu câte o lumânare înfiptă în buchet.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Şi bocitul începe, cântat pe o melodie monotonă, jalnică, tărăgănată, sfâşietoare, fie-care suspin sfârşindu-se printr'un hohot de plâns.

Fiul meu, voinicul meu,
Cum nu ţi-a fost milă de mă-ta !
Vai, ce nenorocire pentru bătrâneţele mele !
Trebuia să trăesc eu pentru a-ţi închide ochii ?
Întoarce-te, scumpule, întoarce-te că te chem.
Sub cortul unde ai crescut,
Unde te-am hrănit cu laptele meu,
Unde te-am legănat pe genunchi !
Întoarce-te ! Soarele tremură
Şi e urât drumul acolo unde te duci !
Întoarce-te, mieluşelul meu ; întoarce-te, leul meu.

Lacrimile înăbuşe vocea. O altă femeie urmează atunci bocetul :

Întoarce-te sub cortul mamei
Pe care moartea l'a făcut negru ca păcura !
Îmbrăţişeaza pe cea care te-a născut
Apoi pleacă iar la munte
Cu voinicii tăi tovarăşi !

Dar mama a început iar :

Tu eşti Gurguli cel viteaz,
Cuibul vulturilor e sălaşul tău,
Muntele tremură sub paşii tăi,
Armele tale scânteiază la soare,
Lanţurile de argint strălucesc pe pieptul tău
Şi bine-cuvântată e icoana ta de argint.
Dormi, fiul meu ? Deşteaptă-te !
Moartea s'ar speria de Gurguli.
Ea n'ar îndrăzni să'l atace !

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Și corul bocitor repetă :

Moartea s'ar speria de Gurguli,
Ea n'ar îndrăzni să'l atace !

Vai, biata mamă și-a dat seama de deșertăciunea speranței sale ! Atunci ea ocărește moartea :

Moarte neagră și otrăvitoare,
Moarte fără ochi și fără urechi,
Ai învins prin viclenie !
Ai biruit pe acest viteaz !
Vrei să mi se stingă neamul
Tu care-mi trimeți băiatul pe drumul întunecos
Cu lumânări în loc de arme ?
Să fie vârât în pământ pentru totdeauna ?
Vrei ca fiul să meargă în rai
Și lași pe mamă în iad !
A... i ! A... i !

Apoi începu o femeie tânără, a cărei voce contrastează cu vocea răgușită a septuagenarei :

Mamă, așa a fost voia lui D-zeu.
Suferă ce au suferit și alții !
În leagăn mi-a răpit mie Moartea
Pe noul născut, alb ca spuma laptelui :
A plecat lăsându-mi dorul.

Dar muma lui Gurguli nu vrea să se mângâie :

Femeie, sânul tău e tânăr,
Vei naște iarăși,
Eu însă, la sfârșitul vieței.
Mă văd singură în lume !
Sub cortul tău va fi iarăși
Un ciripit de păsărele,
Pe când bufnița se va cocoța
Pe cortul meu negru ca păcura...

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Fiul meu, scumpul meu fiu,
Tu n'ai fraţi nici surori
Cari să mă poată consola!
Au plecat toţi înaintea ta,
Şi bietele mele degete tremurătoare
Au culcat mulţi morţi în sicriu:
În al tău îmi închid inima zdrobită.
A... i! A... i!

Şi corul ţine isonul văitărei mumei:

Da, bietele-i degete tremurătoare
Au culcat mulţi morţi în sicriu;
In al tău, ea îşi închide inima-i zdrobită.

Şi cea mai în vârstă din toate, aproape o centenară, spune jalea mormintelor răspândite prin toate colţurile acestui pământ şi părăsite rând pe rând de tribul rătăcitor:

Voi toate pe care v'am văzut născându-vă,
Noi Fărşeroţii rătăcitori
N'avem nicî măcar mângâerea
De a ne ruga şi de a plânge pe morminte,
De a pune pe ele flori îmbobocite.
Morţii noştri rămân stingheri
Când zmulgem ţăruşii de la corturi
Ca să ne ducem să îngropăm alţi morţi
In alte văi, în alte păşuni,
Acolo unde ne duc *celnicii* noştri.
A... i! A...!

Şi toate vocile repetă pe ritm jalnic:

Noi n'avem mângâerea
De a plânge şi a ne ruga pe morminte.
Morţii noştri rămân stingheri
Când zmulgem ţăruşii de la corturi

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Mama îndurerată își reîncepe atunci bocitul:

Închideți-mă, surorile mele,
În cosciugul voinicului Gurguli!
Și rugați-vă pentru mamă, și rugați-vă pentru fiu
Ca să nu simtă singurătatea!
Putea-voi eu să-mi mai iau bățul
Ca să urmez pe *celnic* în alte imașuri,
Ca să duc în alte văi
Bietele oi ce mi-a dat fiu-meu?
Rodul a căzut de pe pom,
De pe pomul pe jumătate uscat;
Veniți, veniți, tăetorilor,
Să tăiați lemnul nefolositor!

. . . . . .

Și bocetele continuă, nesfârșite, mereu aceleași și mereu diferite.

Și mâine, un preot, chemat din satul cel mai apropiat, va veni să bine-cuvinteze sicriul grosolan, ale cărui scânduri Fărșeroții le cioplesc cu barda.

Și pe un morman de pământ o cruce făcută din două bețe împreunate, va spune că o ființă omenească și creștină se odihnește acolo — sus, sus de tot pe munte.

Nici-un nume, — și nimeni nu va ști că, în acest mormânt, doarme Gurguli voinicul, Gurguli haiducul.

CAP. XII

Apa și pâinea.

Să mergem acum se regăsim pe Toli Samota, purtat rând pe rând de către Despali și Cianaca, mai mult de cel d'intâiu, pe când Garelia merge în frunte.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr1901 1932

Crăpătura din dreapta pe care au apucat, este tot atât de îngustă şi încă mai grea de suit de cât aceea din stânga pe unde se urcă mulţimea bandei; vijelia din noaptea trecută a prefăcut'o într'un torent noroios, aşa de repede în cât cei trei haiduci se târăsc cu o încetineală de disperat; dar oare o urmărire eventuală nu s'ar izbi de aceleaşi greutăţi?

Cei trei oameni nu făcuseră încă două sute de metri, când auziră detunătura — produsă de mina din gangul opus — detunătură care n'a fost auzită numai de dânşii, de vreme ce, cu toate astupuşurile de ceară din urechi, ostaticul tresări în spinarea purtătorului său.

Fără a se opri, haiducii făceau conjecturi pe cari şi le spuneau cu jumătate voce; Garelia însă ghici numai de cât adevărul:

— Pe semne, tovarăşii noştri astupă intrarea în urma lor... Asta nu prea îmi convine. Cine ştie dacă potera, dându-se înapoi, nu va veni acuma să caute prin partea asta. N'avem deci nici un minut de perdut pentru a ne strecura pe acolo sus!... Incai dacă prizonierul ar fi putut să umble!... Afurisita aia de scrântire, ne-a schimbat în vite de povară. Şi n'o să treacă aşa iute...

Mersul devenea din ce în ce mai greu pe coasta udă şi alunecoasă. Ridicându-şi capul, fugarii noştri nu vedeau de asupra gangului întunecos de cât o fâşie îngustă de cer, strălucind sus de tot, albastră ca o speranţă depărtată.

Peste puţin Garelia înăbuşi un strigăt de turbare; arătă pumnii acestui petic de azur.

Crăpătura era acum stavilită din naintea lor de un perete de piatră făcând o râpă înaltă de cinci, şase

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr1901 1932

metri, netedă ca o oglindă, și din care se prăbușea o trombă de noroiu și de spumă.

Garelia își încrucișă brațele și-și mușcă buzele până la sânge. Apoi făcu o mișcare de sfidare cu capul, pe când Despali și Cianaca se uitau încremeniți.

Nenorocirea ar fi fost într'adevăr fără leac, dacă n'ar fi zărit căpitanul un brad dezrădăcinat căzut peste apă, tocmai sub cascadă, ținându-se la un capăt de un bolovan de stâncă, iar la cel-lalt prins într'o crepătură a peretelui lateral.

— Iată scândura noastră de scăpare, zise Garelia și, fiind-că în josul apei n'am mai dat de vr'un alt arbore căzut, avem să facem o manoperă îndrăzneață pe care alții n'or putea s'o imiteze în urma noastră, căci nu vor avea cu ce... Veți vedea!

Ostaticul — el nu-și putea da seama din ce în ce mai puțin — trecu de pe umerii lui Despali pe spinarea lui Cianaca, dată fiind imposibilitatea de a'l pune jos și cu atât mai mult de a'l ridica pe picioare. Garelia și erculele, numai ei amândoi, izbutiră să ridice și să reazime bradul de perete ca un catart aplecat subt un unghiu de 45°. Apoi pe când șeful îl ținea de rădăcină pentru a resista împinsăturei torentului, Despali se sui pe trunchiu și peste puțin, cu ajutorul crăcilor, ajunse scocul cascadei. La rândul său ținu arborele de capătul de sus, pe când Garelia săvârși această ascensiune.

După asta, traseră bradul și-l înțepeniră bine de-a-curmezișul prăpastiei pentru ca să nu fie în primejdie de a fi luat de apă.

Se repetă atunci o operație pe care am mai descris-o deja. O frânghie se lăsă de sus. Cianaca o trecu pe sub subțioarele lui Toli, care fu ridicat în-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mcr1901-1932

dată de cele patru mâini zdravene, nu fără a primi năprasnicul duş. După ce ostaticul fu deslegat, Cainaca îşi înodă şi dânsul frânghia la subţioare, şi fu ridicat de Despali.

Şi cei trei haiduci, de pe cari curgea apa, se uitară unul la altul, scoţând un lung oftat de uşurare: Scăpaţi!

Mai avură, nu-i vorba şi alte locuri grele de trecut. Despali sufla ca un bou sub greutatea prizonierului; Cianaca mergea după el pentru a'l sprijini, când îi alunecă piciorul şi sta să-şi piarză echilibrul. Cel puţin tot atât de favorisaţi de soartă ca şi tovarăşii lor, ei închiseră drumul într'un mod diferit, trăgând după dânşii bradul care le servise de scară.

In sfârşit, ajunseră în vârful stâncilor care domină Valea-Caldă.

Cu picioarele rupte de oboseală, cu unghiile zmulse — căci numai dând din mâini şi din picioare, agăţându-se de stânci, putuseră să ajungă la ţintă — i mai auzeau încă şi maţele chiorâind de foame, fără să aibă cu ei măcar o fărâmitură de pâine. Dar ce le păsa? Aci era pădurea, era scăparea şi picioarele lor îndurerate călcau acum pe un covor de muşchiu.

— Mi se pare că astăzi mi-am câştigat partea mea de raiu! strigă Despali descărcându-se de ostatic.

Incă odată lui Toli i s'a zmuls căluşul din gură, legătura de la ochi, cocoloaşele de ceară din urechi şi frânghia de pe braţe. Ştia că-l ridicaseră peste o prăpastie cu zguduituri violente, corespunzând fie-care din ele cu câte un junghiu ce-i da prin piciorul scrântit. Mai ştia încă un lucru, vai! Ori cât îi erau de astupate urechile mai adineaori, timpanul său fusese izbit nu numai de detunătura minei, ci încă şi de zgomotul pocnetelor

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901 1932

de pușcă. Vrea să zică, sforțarea făcută pentru scăparea lui nu izbutise. Era deci să rămâie în mâinile haiducilor până la plata răscumpărărei sale. Era să fie târât astfel, Dumnezeu știe unde și cât timp. Și energia sa fizică slăbi. Mai bine ori-ce decât această închisoare vie, ambulantă, ale cărei ziduri se duc, vin, se depărtează și se apropie, privesc și ascultă, pe când călătorește pe spinarea temnicerului! Ofta după odihna și izolarea unei carcere, până în ziua când era să fie înapoiat ființelor scumpe lui.

Ființele scumpe... Insăși energia-i morală suferi o deprimare; se înduioșa amintindu-și de nevastă și de mă-sa; i-a fost greu să-și ție lacrimile.

Frigurile făceau să-i treacă prin artere valuri de foc; o sete arzătoare îl mistuia. În ajun, ar fi murit mai de grabă de cât să ceară ceva de la aceia cari-l răpiseră; dar, după ce luptă cu el însuși, zise cu o voce slabă:

— Dați-mi puțină apă!

— Bine, măi băiete, de ce nu spuneai mai curând! răspunse Despali cu un accent de compătimire sinceră. Și, ridicând pe prizonier, își iuți pasul sub povară pe când Garelia și Cianaca căutau un izvor.

Câteva minute dup'aceea ai fi putut vedea pe Toli jos pe mușchiu, iar pe hoțul pocit ca un Quasimodo stând în genunchi înaintea lui în atitudinea bunului Samaritean, întinzându-i teasul de argint plin până în vârf, apoi scoțându-i opinca cu multă precauțiune și spălând cu apă proaspătă piciorul scrântit.

Și porniră iarăși.

Dar, nu se vedea nici-o turmă, nimic de vânat.

— Meseria noastră nu e tocmai plăcută astăzi, zise

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Garelia; va trebui să postim, deşi nu suntem în postul mare!

Apoi adresîndu-se prizonierului:

— Şi tot ce s'a petrecut, toată tevatura asta este spre răul tău, Toli Samota! Tot va trebui odată să ajungem la o înţelegere; de ce părinţii tăi n'au aşteptat liniştit propunerile mele, cari n'ar fi întârziat?

In cele din urmă ajunseră la marginea unei mari poiene, unde un păstor îşi păzea turma.

— Bine am nemerit, zise Cianaca, căruia i se făcuse o poftă nebună de miel fript.

— Da, însă nu aşa cum înţelegi tu, răspunse şeful. Pe lângă că n'avem vreme să învârtim frigarea, nu-i de loc momentul ca să ne mai facem un duşman care ar putea să dea de veste despre trecerea noastră p'aci. Ascundeţi-vă aici voi, şi lasaţi-mă să fac cum ştiu eu!

Câinii veneau spre ei lătrând. După ce Garelia ii făcu de departe semne prietenoase, păstorul îi rechemă. Nu se speriase câtu-şi de puţin, o, nu. Inimile cari au forţa de a suporta fără zdrobire priveliştea nemărginirei şi de a sta faţă cu Dumnezeu nu bat mai tare pentru o fustanelă întrezărită.

Acest păstor era tocmai un Fărşerot din tribul din care făcea parte mama lui Gurguli, a cărui tabără se găsea în apropiere, împrejurare necunoscută de haiduc.

— Frate, vinde-mi puţină pâine, zise acesta, scoţând o megidie din cingătoare.

— Nu o vând, o dau, răspunse păstorul prezintînd jumătate dintr'o pâine ce o avea în traistă. Mai ia şi bucata asta de brânză, că ţi-o fi foame: tovarăşul meu are să vie să-mi aducă de mâncare astă-seară.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/morri1901_1932

— Fie! Dumnezeu să binecuvinteze dar pe păstorul care-și face pomană cu haiducul!

— Și Dumnezeu să fie cu haiducul care cruță turma și cere păstorului ce ar fi putut să-i iea cu sila!

— De astăzi înainte e o legătură între tribul tău și Garelia. De ai cui ești, măi Fărșerotule?

— Sunt din ai lui Chendra. Află, dacă nu știi, că tovarășul tău Gurguli s'a născut sub corturile noastre.

— O știam... De le ar găsi, ca să moară cel puțin subt ele! adăugă Garelia gândindu-se la tovarășul rănit de moarte.

Și în acel moment chiar, voința îi era împlinită.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

PARTEA IV —

OSTATICUL

CAP. I

Ascunzătoarea.

Toli Samota şi-a deschis ochiĭ, după un somn greu, de care n'ar putea să-şi dea seamă cât a ţinut; nici-o mişcare însă nu-ĭ trădează deşteptarea.

Cu capul vârât în pernă, cu învelitoarea trasă până peste bărbie, stă culcat pe o saltea aruncată într'un fel de firidă arcuită formând alcov pentru această împrejurare, la capătul unei pivniţe spaţioase, solid boltită, închisă cu o uşă de ştejar bătută cu piroane cu capul lat şi gogoneţ şi a cărei unică răsuflătoare a fost astupată cu scânduri, peste care s'a mai îndesat şi un strat gros de paie menţinut de o perdea de pânză, — fără îndoială pentru a izola încă şi mai mult această carceră, tot-deodată însă şi pentru

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

ca mirosul boccelelor de tutun grămădite în acest depozit ascuns să nu se trădeze afară.

Tânărul şi-a dat seamă de starea lucrurilor la lumina slabă răspândită de o mică lampă pusă pe o mescioară cu picioarele scurte, turcească.

O carceră, am spus. Dorinţa lui Toli să fi fost oare îndeplinită? acea tristă dorinţă a ostaticului, aşa de iute obosit de o închisoare vie şi ambulantă, ai cărei pereţi se mişcau împreună cu dânsul, cu ochi şi cu urechi pentru a'l spiona pe când călătorea în spinarea temnicerului.

Vai, nu! afară doar că se bucură în fine de repaosul dorit — cât de trebuincios după aceste patru zile copleşitoare! Toli Samota n'a găsit acea singurătate după care va ofta până în momentul când va fi înapoiat iubirei fiinţelor scumpe, căci cei trei răpitori ai săi sânt aci, ţintuiţi lângă el, Despali şi Cianaca tolăniţi pe pământul bătut şi dormind duşi de nu-i puteai trezi cu tunul, iar Garelia, ghemuit fără a se mişca, cu privirea pironită în văzduh, respectând somnul în care părea încă adâncit prizonierul său.

De aceia şi Toli îşi închise iar ochii pentru a-şi concentra gândurile şi a le pune puţin în ordine.

Piciorul scrântit îl face să sufere cumplit, deşi, de când s'a produs acest accident haiducii i-au cruţat ori-ce pas în dauna spinării lor, până în momentul când l-au pus pe un cal pentru lungile drumuri pe cari le-au făcut în ultimile nopţi. Această durere o poate nesocoti; însă e o altă durere morală, căreia acest fiu şi acest sot n'ar putea să-i spuie cu stoicism: «eşti numai un cuvânt!»

Toli se află aşa dar într'o pivniţă, fără îndoială, la

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

un contrabandist. Unde? Tânărul nu știe; pe semne într'un oraș, cea-ce îl surprinde; însă câmpul ipotezelor este foarte larg: se plimbă cu gândul printre trei, patru centre de populație, Grebena, Șacișta, Vlaho-Clisura, Castoria.

De ce un oraș și nu un simplu sat? — ferme izolate neexistând în acest ținut. Mai întâi, pentru că această pivniță e construită într'un chip caracteristic, cum nu se vede pe la casele din comunele Pindului; apoi, pentru că de un sfert de oră de când ascultă cu băgare de seamă, în lipsă de ori-ce zgomot și cu toată piedica oblonului garnisit cu paie ce astupa răsuflătoarea, strigăte de precupeți au ajuns, de și foarte slab, până la auzul așa de fin al lui Toli. «Cireși!... Ai la cireși! Caise... Ai la caise!...» Apelurile dese la mușterii denunță de bună seamă o aglomerație urbană; care anume aglomerație? O fi Castoria, Vlaho-Clisura, Șacișta ori Grebena?

Curiositate aproape zadarnică, de alt-fel; întru ce i-ar folosi să știe bine acest lucru? Nu cum-va ar fi oare mai puțin o pradă tremurând sub mâna haiducilor?

Pentru a arăta, într'un mod sumar, în urma căror peripeții se găsia Toli în această pivniță, vom suplini ignoranța sa, cu atât mai ușor de înțeles cu cât, în afară de timpul pentru mâncarea ce-i se dădea în fundul pădurilor, în tufișuri dese unde îi era peste putință să se orienteze, și de somnul sub paza alternativă a unuia din cei trei haiduci, ostaticul fusese supus, de când cu scena de la fântână, la întreita operație care îl făcea surd, orb și mut.

Așa dar, după ce a luat pâine de la Fărșerot, Garelia colindase restul zilei si noaptea următoare pe

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

lângă Valea-Caldă, fără a izbuti, cum a putut s'o facă ceata cea mare, să zădărnicească, pentru a ajunge la Stânca Roşie, pânda soldaţilor turci şi a locuitorilor din Şopote cari cutreerau pe acolo, încăpăţânându-se într'o urmărire pe care nu o descurajase nici cea d'întâiu neisbutire, nici pierderea bătrânului Simu. Şi căpitanul haiducilor, ţinut departe de conacele sale, fusese nevoit să dea puţin câte puţin îndărăt până în momentul când o alarmă, depărtându-l de muntele de deasupra căruia se înalţă mândru vârful Oului, il aruncase spre Arzel prin platoul Fagul-cu-Vânt.

Dacă *celnicii* se îndărătnicesc, zicea dânsul, nici eu nu m'oiu lăsa mai pre jos şi om vedea care pe care.

Părăsind atunci regiunea Pindului, Garelia furase un cal dintr'un imaş; pusese pe ostatic pe cal şi, umblând trei nopţi de-a rândul prin trecătoarea de la *Scară* şi prin potecile pierdute în pădure, ajunsese la satul Loşniţa, unde avea să găsească un prieten sigur, pe contrabandistul Tuşu Burena.

Pe când satul era încă cufundat în somn, căpitanul bătu într'un chip deosebit la poarta acestui afiliat, care eşise îndată din casă pentru a urma pe Garelia, spre un loc retras unde acesta îşi lăsase tovarăşii.

Pus în curent cu situaţia, Burena se gândi un moment, apoi propuse ceva îndrăsneţ — acest om avea spiritul născocitor.

— Pentru a găsi pe Toli Samota, zise, cerul şi pământul are să fie răscolit; nici o văgăună n'are să rămâie neexplorată, nici o pădure necolindată în toate direcţiunile: însă e un loc unde nimănuia nu-i va da în gând să caute pe tânărul tău celnic şi acest loc e un oraş...

— Ce? un oraş! strigă Garelia.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

— Ți se pare ciudat, nu-i așa? Îți vine să zici că ar fi să te arunci în gura lupului, să te joci cu focul, pe când în adevăr vei face să se încurce bănuelile, să se piardă ori ce urmă. Astfel Toli Samota al tău va fi sfeterisit, făcut nevăzut, risipit ca fumul... Și apoi, după câte mi-ai spus, ostaticul nu va putea să umble mult având piciorul scrântit; are nevoie de odihnă și de căutare. Trebuie cât mai curând să se dea jos de pe mărțoaga care'l poartă de colo până colo.

— Ai dreptate, întrerupse Garelia; da, un cal bate ori când la ochi, dă din picioare, sforăe; cât pentru nechezat am avut grije eu să-i leg falca de jos... Și pe lângă asta, un cal îți face multe neajunsuri, nu trece pe ori și unde... Dar la ce oraș te-ai gândit? De sigur, la Vlaho-Clisura?

— Tocmai. Am acolo pe Teșa, văduva lui fratemeu, omorât de vameșii cari nu-l cunoscuseră; e o femeie credincioasă și tăcută, care are o pivniță bună unde-mi strâng eu boccelele de tutun. Le dă câte ceva agenților prepuși la descoperirea contrabandei, iar ei se fac că nu văd... Dacă vrei, mă duc înainte să'i dau de veste că veniți noaptea următoare. Numai să fii cu două ceasuri înainte de revărsatul zorilor la marginea pădurei, care e de-asupra orașului, tocmai acolo unde poteca se lasă spre mahala. Oiu veni eu să te iau... Și, bine că-mi adusei aminte, știi, vorba aia: frate, frate, dar brânza'i pe bani: ce ași putea să-i propuiu din partea ta cumnatei mele?

— O liră pe săptămână pentru hrana robului și zece la sută din suma răscumpărărei. Vrei așa?

— Vreau, dă mâna încoace!

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Şi aceşti doi oameni încheiară învoiala dându-şi mâna.

Contrabandistul acesta era un psiholog adânc. Fără a fi citit vr'o dată „Scrisoarea furată" a lui Edgar Poe, ştia că nimic nu rătăceşte mai bine o cercetare de cât lipsa de precauţiunea cea mai elementară. A secuestra pe cine-va într'un oraş de şease. şeapte mii de suflete, sub nasul unui *mudir*, era tot atât de paradoxal — şi tot atât de îndemânatic — ca şi a pune faimoasa scrisoare a scriitorului american cu totul în evidenţă într'o cutie, unde nu le-a dat în gând să se ducă s'o caute, când n'aveau de cât să întinză mâna ca s'o ia. poliţailor cari cercetau pereţii, răscoleau mobilele şi ridicau scândurile podelei.

Şi iată cum, după două-zeci şi patru de ore, în apropierea unui oraş, Toli fu dat jos de pe cal, de care s'au scăpat punându-i în ureche o bucăţică de iască aprinsă, care-l făcu să fugă prin pădure mâncând pământul. Ostaticul fu atunci pus iar pe spinarea lui Despali, după ce i s'a examinat bine căluşul, după ce i s'a strâns bine legătura de la ochi şi după ce i s'au vârât bine cocoloaşele de ceară în urechi.

După un umblet zdruncinător pe un teren plin de pietre, Toli simţi, după siguranţa pasului, că acela care-l purta călca pe o suprafaţă netedă şi solidă, prezintând pe ici pe colea un fel de mică treaptă de coborât, apoi iarăşi alta de suit. Fineţea observaţiunei sale nu mergea până a deslui limpede că era un drum cu trotuar tăiat de străzi lăturaşe. Tot asemenea, când cotul i s'a izbit de vr'o două, trei ori de un perete vertical, el luă drept o stâncă netedă ce era numai un zid.

In fine, după o cotitură la dreapta, urmată de o

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901 1932

oprire, mirosul îl înștiință că se afla într'un loc împrejmuit și locuit, de unde venea un miros amestecat de coloniale acoperind un vag parfum de tutun—căci, pentru a ascunde depozitul tăinuit, văduva ținea de ochii lumei o mică băcănie. Apoi, niște zguduiri de sus în jos deteră să înțeleagă tânărului că-l coborau pe o scară de vr'o opt-spre-zece până la două-zeci de trepte ; Despali își încovoiă spinarea pentru a trece cu povara sa pe subt o ușe scundă. Și numai decât Toli fu izbit de răcoarea umedă a unei pivnițe ; un aer închis, încărcat cu emanațiuni grele de bectemis și de ienige, îi îngreuiă respirația. Și mai simți că-l puneau jos pe o saltea, unde, de astă dată, îi dădeau iarăși și pe deplin uzul ochilor și al limbei și unde îl descălțau pentru a-i ușura piciorul îndurerat. Pe o măsuță turcească, s'a servit îndată o cină abundentă, de care însă nu voi să se atingă. Abia luă în seamă o femeie de vr'o patru-zeci de ani, o bună cumătră grăsulie, cu o fizionomie plăcută, cu buza de jos tăiată de o mică dungă ca o cireașă, care-l privea cu o curiozitate mai mult simpatică și compătimitoare.

Și dormise ca și cum l'ar fi lovit cu sapa în cap. Și acum gazda din ajun îi întrerupse visăria, aducând o tavă cu patru cafele.

Cu toată ușurința acestui pas femeiesc, Despali și Cianaca săriră din somn, și tânărul, luând o hotărâre, renunță de a se mai preface că doarme.

— Adu-mi puțină hârtie și călimări, zise Garelia Teșei.

Pe Toli Samota îl trecu un fior de neliniște amestecată cu bucurie.

Hârtie și călimări... Înțelegea pentru cine avea să-i ceară o scrisoare haiducul. Libertatea sa mai mult

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901 1932

sau mai puţin grabnică depindea de o cifră. Dar care era acea cifră? Cât preţuia el pentru nepăsătorul Garelia care îşi sorbea încet cafeaua?

Pentru a se îmbărbăta puţin, Toli îşi înghiţi pe a sa fierbinte.

— Acum, voi, cei-l'alţi, căraţi-vă, zise arbitrul soartei sale.

CAP. II

Musca şi păianjenul.

— Aşa, neică, aşează-te colea bine, zise Garelia cu condescendenţă, ridicând pe Toli pe aşternut, după ce a pus tânărului la îndemână hârtia, cerneala şi condeiul.

Haiducul se aşeză la marginea saltelei. Se gândi o clipă.

— Toli Samota, zise, în fine, cu o bunătate cam zeflemistă, n'ai a te plânge de noi, nu-i aşa, tu care te bucuri de un tratament de favoare? Meseria noastră fiind d'a pune mâna pe *celnicii* ca tine, am îndeplinit'o faţă de tine, într'un chip cât se poate mai blând; biata spinare a lui Despali ştie ce a suferit. Şi ori-ce osteneală merită răsplată!

— Spune mai iute! întrerupse tânărul *celnic* cu oarecare nerăbdare.

— De ce? n'avem de ce ne grăbi, începu iar vorba haiducul. Scrisoarea ce ai s'o scrii am s'o iau tocmai la miezul nopţei... Aşa dar, fătul meu, tată-tău e bogat, pe când noi am fost legănaţi de degetele slabe ale sărăciei; se cuvine deci să îndreptăm această prea

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr1901-1932

mare nepotrivire de averi. Nu mă întreba de ce te-am ales pe tine... și mai ales de ce te-am ales în cutare zi mai mult de cât în cutare alta ; ai avut nenorocirea să cazi în mâinile noastre, asta e destul ; lasă că, cu puțină bună-voință, familia are să te scoată în curând din mâinile noastre... Pentru asta, ai să faci cunoscut respectabilei tale mame, care se va înțelege cu vrednicul tău tată că ai să fii înapoiat dragostei lor, fără a ți se întâmpla nimic rău, în schimbul unei plăți de o mie de lire turcești, bani sunători.

O clipă, vălul de mâhnire care acoperea fața lui Toli se rupsese ca un nor străbătut de o rază de soare. La acest singur cuvânt de «o mie de lire» norul se închise iarăși, des, negru, peste raza de speranță.

Garelia citise pe fizionomia tânărului.

— Lasă, lasă, zise dânsul, o mie de lire sânt un fleac pentru familia Samota. Când suma va fi gata, voiu arăta eu părinților tăi, cari's buni ca pâinea caldă, unde și cum să mi-o trimeată. N'o să stau acum la târguială cu dânșii, cuvintele mele sânt legi... Scrie-le numai că li se dă un termen de două săptămâni, după trecerea căruia se va proceda ca dupe obiceiu... Știi cum ?

Și Garelia ciupi prietenește urechia dreaptă, apoi urechia stângă și în fine nasul lui Toli adăugând :

— Intre fie-care din aceste mici operațiuni chirurgicale, de care mi-e tot atâta groază mie cât și pacientului însuși, s'ar strecura șeapte zile întregi. Scrie... Și ca să nu uităm nimic, iată ce ți s'ar întâmpla, dacă o încăpățânare foarte puțin probabilă din partea a lor tăi, ar contraria via mea dorință de a-ți da drumul...

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/ndrr1901-1932

Isprăvindu-şi fraza, haiducul dete cu muchia mânei o lovitură uşoară pe ceafa ostaticului.

Şi fără transiţie, foarte amabil:

— Uite, astea-s lucruri de cari nu-mi place să vorbesc. Dacă însă ar fi de trebuinţă să precizăm...

— E de prisos, zise cu răceală Toli; am înţeles.

— Cu atât mai bine!... Dar'ar Dumnezeu să pleci sănătos, întreg, cu toate mădularele ce ţi-a dat D-zeu, când ai venit pe lume. Meseria mea îşi are cerinţele ei; un soldat trage cu puşca asupra unor necunoscuţi cari nu-i au făcut nici-odată vr'un rău... Dar să nu mai vorbim de nişte perspective aşa de neplăcute. Eu îţi doresc atâta bine, în cât am să te tratez aci ca pe un paşă. Toate dorinţele tale cari se pot împăca cu şederea ta în această pivniţă — şedere care de altfel atârnă de la tată-tău ca s'o scurteze — toate dorinţele tale vor fi ordine pentru noi. Vin bun, rachiu vechiu, cafea, berbece gras, peşte proaspăt, poame d'ale vremii, tutun de care ţi-o plăcea, n'ai de cât să poruncesti. Cât pentru piciorul tău scrântit, cumătra pe care ai văzut-o adineaori şi care e un giuvaer de femee are să ţi-l tragă şi are să îndrepteze un accident, care de altfel îţi procură pacea şi liniştea, în loc de alergătură obositoare prin munţi, prin soare şi pe ploaie. Şi-ţi las doi buni tovarăşi ca să ai cu cine vorbi şi juca cărţi...

— Mă scutesc de a-ţi mulţumi, întrerupse Toli cu amărăciune.

— Mie tot una mi-e, răspunse haiducul. Fă numai scrisoarea pe îndelete. Dragoste de ăi d'acasă, câtă ăi vrea; însă nici un cuvânt despre întâmplările drumului şi încă mai puţin despre locuinţa ta de faţă. Nici-o indicaţie de loc sau de persoană, mă înţelegi.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Incolo mă privește.., Aide, în curând ai să vezi fumul eșind pe coșul casei tale, în curînd ai să dai ochi cu tânăra ta nevastă... Să dea Dumnezeu să trăiți un veac și să aveți mulți copii destul de bogați pentru a ispiti pe vr'un viitor Garelia!

Deodată, haiducul părăsi acest ton cam glumeț. Cuvintele de «femeie și copii» deșteptaseră o amintire adormită nu pe deplin în fundul inimei sale. Oftă și, încet, cu voce înfundată:

— Crezi oare că nu mi-ar fi fost mai drag să fi rămas păstor cum am fost? Crezi oare că tâlharii fără fustanelă, cari au intrat acasă la mine într'o zi, e cam mult de atunci, erau ca Garelia sau ca Despali? Pentru darea ce n'am putut să plătesc episcopului grec, au răpit două vieți, pe a unei soții și pe a unui copil ce-l purta în pântece, pe când eu cer numai un fleac din prisosul unui patriarh bogat de turme.

Fruntea nobilului bandit se încruntă dureros; dar urmă vorba făcând o sforțare asupra lui însuși:

— Toli Samota, pentru că vei fi cunoscut restriștea, ai să guști mai bine fericirea; nu-ți duc de fel grijă, răscumpărarea ta are să fie plătită. Sânt însă nenorociri cărora nu poate să urmeze nici un fel de fericire.

Garelia făcu un gest, par'că ar fi vrut să înlăture niște gânduri prea dureroase. Și, spre cinstea omenirei, sau mai bine zis spre cinstea acestui neam, vom spune că tânărul *celuic* aruncă o privire de simpatie dureroasă asupra omului, care, cu câte-va minute înainte, îl amenințase să-i taie urechile, nasul, chiar capul la nevoie.

Astea ținură numai cât o clipă. Fie-care reintră iute în rolul său.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

— Mă rog, aşi putea să rămâiu singur ca să fac scrisoarea? întrebă ostaticul.

— Ceri prea mult, răspunse Garelia. Dar prezenţa mea te va stânjeni cât se poate mai puţin: am să mă trag în fundul pivniţei şi am să mă întorc cu spatele la tine. Şi pe urmă, poţi să faci ca la tine acasă!

Şi haiducul se retrase frumuşel în colţul cel mai dosnic al ascunzătoarei, unde se aşează turceşte cu nasul spre perete.

Cu tocul în mâna dreaptă şi cu hârtia în mâna stângă, Toli Samota cugetă mult înainte de a scri un rând.

Deodată sunetul unui clopot, foarte înăbuşit, abia perceptibil, ajunse până la auzul său. Această voce a bronzului sacru fu o încurajare pentru dânsul şi cu credinţă îşi făcu cruce.

Apoi hotărât, fără a se mai codi, umplu patru pagini cu un scris îndesat.

Îşi reciti scrisoarea în tihnă, apoi cu glas foarte liniştit:

— Am terminat, zise.

Fără nici o grabă în aparenţă, ca un director de închisoare care îşi împlineşte o datorie profesională luând cunoştinţă de corespondenţa unui deţinut, haiducul luă hârtia şi urmări textul, fără ca o singură mişcare să-i trădeze impresiile.

Toli Samota se lungise iar pe saltea şi părea nepăsător de ce se petrecea în jurul său.

În fine Garelia îndoi hârtia zicând cu răceală:

— Foarte bine.

Şi puse scrisoarea în cingătoare.

Toli, în această Tebaidă de întuneric şi de praf urmărea cu ochii o dramă repede, o dramă din lumea

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/morr1901-1932

insectelor. În arcul format de bolta firidei sale, bine luminat de lampa pusă lângă dânsul pentru a putea scri, o pânză de păianjen era întinsă. O biată musculiță dete nebunește într'ânsa. Monstrul venea în fugă să-și prinză prada, slăbuța insectă era să fie înfășurată în iță, apoi suptă de vie, când iată că, dintr'un colțișor ascuns, se ivi un al doilea paianjen mai mare care se năpusti asupra celui d'întâiu și-l luă la goană. Mulțămită acestei întoarceri neașteptată a lucrurilor, musca putuse să scape din mreaje.

Încă un semn prevestitor favorabil căruia nenorocitul zimbi ușor.

CAP. III

Dulce țară!

Ar fi o cruzime, nu-i așa? să ținem pe cititorii noștri sub strașnica secuestrare care apasă pe Toli Samota. De aceea, invitându-i a părăsi pivnița umedă și pătată de silitră a Teșei dositoarea, le vom face onorurile bunului oraș care dă ospitalitatea, fără știrea lui, eroului nostru, le vom face onorurile Vlaho-Clisurei, ale cărei o mie de case adăpostesc vr'o șease sau șeapte mii de locuitori, toți Români, afară de autoritățile constituite și de forța publică. Socoteala acestui element turcesc va fi, de altfel, iute stabilită; cele cinci degete ale mâinei sunt de ajuns: în totul și pentru toate, un *mudir* (funcționar în doi peri, care e și sub-prefect și primar), secretarul său și doi-trei jandarmi.

Scriitorul are inferioritatea aceasta asupra pictoru-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mcr1901-1932

lui că el nu poate arăta obiectele de cât pe rând, unul după altul; de aceea vom examina mai întâiu poziţia, făcând abstracţie de oraş.

Pentru acest scop, să ne suim pe unul din vârfurile care domină orăşelul. De acolo de sus, o panoramă neînchipuită se desfăşură la picioarele noastre, arătându-ne dincolo de ţuguetura turlelor şi acoperişurilor: la nord-est câmpia Sarighiolului (Lacului Albastru), cu şireagul său de lacuri de safir cu ţărmuri de smarald; la nord-est, marea pânză de apă care scaldă Castoria şi veselele comune împrăştiate dealungul malurilor sale. Albe peste tot în verdeaţa viilor, aceste centre de populaţiuni sunt o dovadă de activitatea şi de bogăţia acestei câmpii creştine şi formează contrast cu cocioabele dărăpănate şi cu aspectul mizerabil al vâlcelei musulmane din Ostrova. Totalitatea apare ca o adevărată Elveţie macedoneană, care într'o zi va atrage pe turiştii din Occident: un peisagiu acoperit cu dealuri şi păduri, brăzdat de ochiuri de ape fără scurgere, din care puhoaiele de munte formează atâtea mări interioare. Şi în zare, foarte departe, o cingătoare de munţi cu forme fine, aproape străvezii, topindu-se încet în albastrul cerului.

Să părăsim acum acest observator şi să ne coborâm până în oraş; vom fi încă la o mie de metri înălţime.

Închipuiţi-vă străzi pavate, înguste, anevoioase, suind mereu, pe unde n'a trecut nici-odată vre-o trăsură. Sânt mărginite de case de piatră acoperite cu ardezii, cu două sau trei caturi, strânse una lângă alta ca în Lipscanii noştri. Bazarul ocupă un cartier întreg: câte-va hanuri găzduesc, de două ori pe săptămână, în zilele de târg, pe ţăranii din localităţile vecine, pe aceia cel puţin cari ne depărtându-se de Vlaho Cli-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

sura găsesc aci centrul lor de aprovizionare și locul de desfacere pentru productele lor.

Ca monumente, în mijlocul orașului, două biserici mari cu clopotnițele foarte înalte, prevăzute cu ceasornice și înălțând crucea în văzduh. Clisurenii sânt foarte mândri de clopotele lor răsunătoare pe cari nici o voce de muezin nu le osândește la tăcere, ca în orașele mixte cu moschee, în cari religia lui Hristos trebue să se umilească și să amuțească înaintea religiei Profetului. La marginea orășelului se mai află de asemenea încă două edificii consacrate cultului, însă de mai mică însemnătate, iar pe două dealuri din apropiere se mai înalță două frumoase paraclise.

Într'una din bisericile principale, aceea care e cu hramul Sf. Nicolae, slujba se face cu rândul: o săptămână în românește, și o săptămână în grecește.

Însă cele două școli rivale nu se pot împăca sub același acoperiș.

Școala greacă, foarte frumoasă, foarte bine instalată, se bucură de mai multă considerație; mai modestă, școala română e instalată într'un local ocupat altă dată de fetele grecomanilor, cari au fost alungate de aci în urma mai multor certuri în cari sângele a curs.

Ca și în satele Pindului unde s'au desfășurat cele d'ântâiu scene ale povestirei noastre, influența grecească la Vlaho-Clisura nu trece de alt-fel peste pragul casei: grecomanii cei mai dârji, partizanii cei mai îndărătnici ai bisericei și ai culturei grecești nu se servesc de cât de dialectul armânesc în viața de toate zilele.

Din nenorocire Vlaho-Clisura este un oraș în decădere. După cum o arată numele ei, această «trecătoare a românilor» a fost străbătută odinioară de caravanele românești, atunci când era drumul obliga-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

toriu între oraşele Pindului şi Bitolia, între Albania şi Rumelia.

Buna ei stare a dispărut numai de vr'o cinci-sprezece sau două-zeci de ani. Mai înainte, cea mai mare parte din locuitorii Vlaho-Clisurei aveau stabilimente în România, la Viena, la Salonic, la Volo, la Belgrad. Dar condiţiile comerciale s'au schimbat cu totul de când cu drumurile de fer şi cu centralizarea afacerilor. In loc de a înfiinţa contoare în străinătate, se stabilesc acolo din ce în ce mai mult cu familiile lor pentru tot-d'a-una: părăsesc fără gând de a se mai întoarce încântătorul orăşel, odinioară păzitor al căminului casnic. Şi acest fenomen, care se vede cât de colo după preţurile foarte scăzute ale chiriilor şi după numărul din ce în ce mai mare al caselor părăsite, nu se observă numai la Vlaho-Clisura: s'ar putea spune acelaşi lucru despre Cruşova. Golul se face în toate micile aglomeraţiuni în folosul metropolelor comerciale.

În ciuda acestei decăderi neaşteptate, Vlaho-Clisura totuşi mai poartă încă pecetea bogăţiei sale trecute; ea trăeşte din averea adunată.

Dacă bărbaţii, ale căror aptitudini pentru negoţ sânt aşa de minunate, au rămas ceva cam închişi pentru tot ce nu este negoţ, femeile în schimb nu sânt lipsite nici de maniere delicate nici de gusturi fine; aplecarea lor spre un lux solid contrastează cu simplicitatea cu totul patriarhală din mediul de păstori căruia am consacrat până acum toată atenţia noastră. Mobile confortabile de un model vienez ieşit din modă împodobesc casele lor ţinute cu o îngrijire migăloasă.

Îmbrăcămintea acestor femei este semi-occidentală, semi-levantină. Pe cap poartă o basma de mătase, sau, dacă sânt tinere şi vor să fie elegante, un mic fes cu

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

ciucure foarte lung revărsindu-se pe umeri și prins cu ace de aur în părul împletit peste el ; pentru zilele de sărbători mari, fesul e cu totul acoperit de părăluțe de aur așezate unele peste altele. Rochia e de colori bătătoare la ochi, mai adesea ori de mătase cu flori mari. O vestă fără mâneci strânge bustul, găitănită cu fireturi și cu șireturi de mătase, cu isvoade neasemuit de complicate și de o închipuire încântătoare. Ori-ce Clisureană care se respectă posedă trei scurteici, strânse la tălii și ale căror poale formând o mulțime de cute cad până peste pulpe : cea d'ântâiu este căptușită cu o blană de vulpe ; a doua, e chenăruită cu o fâșie de blană neagră și cu ceaprazuri de aur; a treia, mai ușoară și fără blană, se poarta numai vara.

Dacă fetele mari sânt osândite la o claustrație aproape absolută, în schimb regimul la care sânt supuse femeile măritate e mai puțin aspru de cât în comunele Pindului ; obiceiul îngădue acestora sa iasa ori când și să meargă la plimbare în cârduri, — viața lor însa e foarte curată, de oare-ce grija de ce va zice lumea preocupă în cel mai înalt grad pe aceste femei, pe lângă că inima acestor frumoase orășence pare a fi un viscer fără friguri.

Întru cât privește pe barbați, afară de fes, îmbrăcămintea lor n'are nimic caracteristic ; unii din ei poartă costume orientale, iar alții haine nemțești, adică modelele din Viena, importate ori făcute la fel de croitorii din partea locului. De altfel sexul tare e puțin numeros la Vlaho-Clisura; acești bărbați intermitenți aleargă mai mult prin străinătate după afacerile lor, pe când femeile își trec zilele țesând covoare minu-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901 1932

nate, cu un gust şi o pricepere uimitoare întru cât priveşte armonizarea culorilor.

Două ceasuri, după asfinţitul soarelui, ori-ce mişcare e suspendată; orăşelul doarme, iar rarii noctambuli nu pot circula, după regulament, decât cu un felinar în mână.

Astfel e viaţa lor dulce, îmbelşugată şi tihnită. În ciuda sfâşietoarei drame care se va desfăşura în subsolul ei, Vlaho-Clisura s'ar putea defini: o localitate în care nu se petrece nimic; doi, trei jandarmi sânt de ajuns pentru a menţine ordinea, pe care de alt-fel nimeni nu se gândeşte s'o turbure... nici măcar ei.

La începutul lui Iulie 1903 ar fi trebuit să te întorci cu două-zeci şi cinci de ani în urmă pentru a găsi un eveniment vrednic de notat, cînd două-trei sute de haiduci, făcând jocul grecilor, îşi făcură într'o bună dimineaţă apariţia pe dealurile ce domină Vlaho-Clisura şi, după ce au chefuit şi au danţat hora palicarilor, s'au dedat la jaf sub ochii câtor-va jandarmi, care urmăreau scena prin ferestruicele clopotniţei unde se baricadaseră.

Inaintea venirei revoluţionarilor bulgari, pe cari îi vom întâlni în curând, Vlaho-Clisura era dar o localitate foarte liniştită, perfect de nemerită pentru destinaţia ce-i hotărâse vulpoiul acela de Tuşu Burena.

Cine ar fi venit să caute pe prizonierul lui Garelia în acest orăşel liniştit şi somnolent, în care iarba începe să crească între lespezile curţilor ca în Brugesla Morte, şi în care cei doi-trei jandarmi, de şi s'au dat jos din clopotniţă de atunci în coace, totuşi exercitau una din sinecurile cele mai de invidiat, binecuvântând pe Alah care le-a dat acest huzmet şi care pe deasupra a mai creat o cumătră ca Teşa, pentru

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

a le strecura din când în când câte o megidie în mână și câte un pachet de tutun.

De aceea și sfântă le este casa acestei femei de treabă. Toli in zadar s'ar încerca să facă vre-o gălăgie în această pivniță, că ei n'ar auzi nimic, chiar dacă răsuflătoarea ar fi desfundată, precum nici nasul lor n'a vrut să simtă mirosul pătrunzător al contrabandei, după urma căreia li se asigurase, într'un mod foarte discret și fără explicații de prisos, un mic tribut.

Fericiți jandarmi! fericită Teșe! Dulce țară!

CAP. IV

Cele două dureri.

Ia spune-mi, Armâne, unde te duci,
Și ia spune-mi de ce ești trist,
Să-mi vânz oile și berbecii toți,
Ca să-ți alin durerea.

Biata Vasilichia, cât de cumplit era chinuită de această strofă dintr'o veche baladă, care îi venea mereu în minte!

Tristul cântec nu mai eșea din gândul ființei îndurerată, care nu era nici fată mare, nici soție, nici văduvă, de și era toate astea de odată.

Ea restălmăcea înțelesul acestor versuri; le punea in gura lui Mitri Samota, — căci el, tatăl lui Toli, ar trebui numai de cât «să vânză oi și berbeci, pentru a-i alina durerea». Ficii lui Hagi-Steriu — de acum înainte cu totul a familiei Samota, de oare-ce pentru nimic în lume ea n'ar fi trecut peste pragul casei

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

cufundată în jale pentru a revedea acoperişul subt care se scursese copilăria-i fericită — un instinct secret, un presimţimânt peste putinţă de înlăturat îi spunea că goana îndărătnică prin păduri şi peste stânci n'avea să ajungă la nici un sfârşit bun. Gândul primejdiilor şi oboselilor, la cari Toli era expus din cauza acestei urmăriri, îi sfâşia inima. Oare un glonte ucigaş sau truda covârşitoare nu erau să i-l răpească pentru totdeauna?

De vreme ce nenorocirea îl izbise, cu sau fără complicitatea familiei Strâmbu, — prea puţin îi păsa ei de cum se întâmplase şi ce mai urma! — dânsa ar fi vrut ca tatăl soţului ei să se fi supus numai de cât soartei şi să fi aşteptat propunerile haiducilor în loc de a'i îndârji printr'o goană nebună.

Căci trecuse mai bine de o săptămână din noaptea fatală, şi dacă unii din prigonitori se întorseseră în sat şi răspândeau fel de fel de zvonuri descurajetoare pentru a explica şi îndreptăţi neizbânda lor, cei mai mulţi stăruiau în voinţa d'a scăpa pe Toli din mâinile haiducilor cu puterea: Mitri Samota şi Petre Hagi-Steriu mai aveau încă pe lângă dânşii vr'o două-zeci de oameni hotărâţi. Pe lângă asta mai erau sprijiniţi de forţa publică. Apostol Mărgărit, care se bucura de multă trecere pe lângă autorităţile turceşti, ceruse şi dobândise concursul tuturor posturilor militare din acest ţinut.

Deşi bătrân şi bolnav, el nu se codise de a încăleca în revărsatul zorilor, îndată după răpirea lui Toli, pentru a se duce să se înţeleagă cu şeful detaşamentului din Avdela; mulţumită adâncei sale cunoştinţe a locurilor şi spiritului său de pătrundere, el înjghebase acel plan îndrăzneţ care cât p'aci era

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

să izbutească, îndemnând pe căpitanul turc să meargă în grabă la marginea trecătoarii Văei-Calde pentru a închide eșirea.

Prezența sa ne mai putând fi de nici un folos, Apostol Mărgărit plecase iar la Bitolia, punând capăt acestei triste călătorii ale cărei triste emoțiuni avea să-i grăbească sfârșitul.

Ce ar fi făcut la Șopote, între două biete femei nemângâiate? O rană vie nu trebue sgândărită prin atingeri și sondagii; ea trebue sustrasă cât mai curând posibil influențelor externe printr'un strat de bumbac aseptic. Ce alt pansament mai bun pentru ele de cât singurătatea și tăcerea?

Mamei lui Toli îi secaseră ochii de plâns. Încremenită de durere, ea ascultase povestindu-se cum murise bătrânul Simu și cum scăpaseră haiducii prin cărarea dupe vârful stîncii. Stătea acum ziua întreagă la fereastră, în picioare, nemișcată, pândind pe absentul care nu se mai întorcea.

Vasilichia făcea treaba în casă cu moleșeală; aducea în tăcere de mâncare soacră-sii, de și aceasta, ca și dânsa, de alt-fel, nu mânca nimic. Și cele două femei stăteau fără a-și vorbi, ne având a-și spune nimic pe care să nu-l fi exprimat oftaturile lor, neîndrăznind chiar a se privi pentru a nu izbucni în hohote de plâns.

Același cearcăn vânăt împresura ochii lor stinși; floarea primăverei care înfrăgezește fețele tinere pierise de pe obrajii Vasilichiei, al cărei nas se subția par'că ar fi fost ciupit de Moarte. Și acum, printr'o minune sfâșietor de dureroasă, aceste două femei semănau una cu alta, precum vor fi trebuit să se ase-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

mene, la piciorul crucei, mama dumnezeescului răstignit cu Maria Magdalena.

Da, cu toată deosebirea de vârstă între grava matroană şi fecioara cu trăsurile feţei drăguţe, aproape copilă încă în ziua de 24 Iunie, nenorocirea le frământase pe amândouă cu aceiaşi asprime, suferinţa le adâncise ohrajii, durerea străpungătoare le întipărise pe chipuri şi mumei şi soţiei aceiaşi expresie.

Şi vechea baladă nu mai eşea din gândul Vasilichiei!

Ia spune-mi, Armâne, unde te duci,
Şi ia spune-mi de ce eşti trist,
Să-mi vânz oile şi berbecii toţi,
Ca să-ţi alin durerea.

Da, toate oile, toţi berbecii! Să se vânză cât mai iute cele patru mii de capete de vite! Şi dânsa va toarce până la sfârşitul vieţei sale pentru a plăti răscumpărarea lui Toli.

Şi toată această dramă era închisă în năuntrul sufletului ei. Vasilichia nici o singură dată n'a făcut vre-o întrebare, nici nu şi-a dat vre-o părere, nu şi-a formulat vre-o dorinţă. Aceiaşi modestie feciorească, care o făcea nepăsătoare la hora nupţială, o împiedica de a-şi spune şi jalea ce o sfâşia; de n'ar fi fost schimbarea înfricoşată a feţei, s'ar fi crezut că are o inimă de piatră această soţie fecioară, care, noaptea, îşi muşca învelitoarea pentru a-şi opri dinţii de a clănţăni ca un cioc de barză, privind cu ochii căscaţi, sperioşi nălucile cari umpleau întunericul camerei sale, — aceleaşi fantome cari şcrâşneau din dinţi şi la căpătâiul lui Toli, în frigul umed şi negru al pivniţei din Vlaho-Clisura.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

CAP. V

Ce era într'un potcap

Dacă, în realitate, ceasurile trec tot-d'auna cu un pas egal, bucuria ori durerea noastră le împrumută un mers mai iute sau mai încet. Pentru Tana Samota și pentru Vasilichia minutele erau veacuri.

Era 5 Iulie, și autoritățile făceau încă cercetări la cei bănuiți, și patrule de soldați răscoliau neîncetat muntele,și potera din Șopote își continua goana dupe urmele găsite ale haiducilor lui Garelia — un tertip al banditilor pentru a rătăci cercetările — credința tutulor fiindcă banda întreagă ducea cu sine pe Toli la munte.

Pentru a întări această convingere, Balaţo pierduse, la un moment oportun, ghetele lui Toli, pe cari le purta atârnate de gât; și bine-înțeles, aceia cari le găsiră trebuiau să tragă concluzia că ostaticul nu era departe. A! dacă bătrânul Simu ar fi trăit, cum ar fi descoperit numai de cât șiretlicul!

De și nu făcuse în cele două lumi vâlvă enormă ca aventura Missei Stone, răpirea fiului lui Mitri Samota, fără însemnătate dincolo de graniță, forma cu toate acestea subiectul general de conversație în Pind și chiar dincolo de munte. Printr'o ironie a soartei, se vorbea mult de acest eveniment la Vlaho-Clisura, unde familia era foarte cunoscută. Dar și aci ca și aiurea se spunea că «nu se știe încă nimic» cea-ce, în cazul de față, însemna «urâte veşti».

Așa dar la 5 Iulie, pe la sfințitul soarelui, muma, care nu obosea de a tot privi în zarea depărtată pe

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

drumul mare, stătea ca de obiceiu la pândă lângă fereastră — o pândă întreruptă numai de la amurgul serei până la revărsatul zorilor — când zări deodată venind pe un călugăr robust, cu barba încărunţită, a cărui figură nu-i era necunoscută : ea îşi aduse numai de cât aminte că-l văzuse la mânăstirea S-ta Treime.

Şi, fără să ştie de ce, inima îi bătu tare, sângele i se îmbulzi în valuri în vine. Ghicea că era un mesager. Un mesager de bucurie, nu, de oare-ce călugărul nu călca iute ca un om care aduce veste fericită.

Muma aşteptă.

Vasilichia introduse numai de cât pe călugăr, care-i făcu semn să se retragă.

Cu o privire repede, părintele Isaia se asigură că conversaţia n'avea să aibă nici un martor, apoi se opri în mijlocul odăii, fără a spune o singură vorbă, fără a face un singur gest, cu mâinele încrucişate sub largile mâneci ale rasei sale.

Tana se îndreptă spre el, fascinată ca una din acele biete pasări cari se duc să se arunce în gura căscată a unei şearpe.

— Mamă amărâtă, zise atunci călugărul, Dumnezeu să-ţi dea tărie!

Vorbea rar şi încet, c'un ton rece care avea să dea o ironie teribilă formulelor religioase cu cari îşi va presăra discursul.

După o pauză:

— Inchină-te înaintea hotărârilor ascunse ale Proniei, care face din mine, om al lui Dumnezeu, trimisul oamenilor Dracului.

Muma tresări. Fără îndoială ceasul dorit şi temut sosise.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Iar o tăcere mai lungă.

— Am ascultat la sfântul tribunal al mărturisirei păcatelor, zise ieromonahul, pe un om plin de păcate și cu inima împietrită în rele, care nu venise, vai, cu pocăință pentru ertarea greșialelor sale. Cu totul din potrivă, invocând taina spovedaniei...

— Dă scrisoarea încoace! îi tăie Tana vorba cu o voce sugrumată.

In odaia de alături, se auzi un zgomot înăbușit ca doi genunchi izbind cu tărie pardoseala acoperită cu preșuri.

Călugărul dete ușor din umeri, și nepăsător:

— Cu totul din potrivă, îți spuneam, invocând taina spovedaniei — și ași putea să o trădez cu atât mai puțin, cu cât fața nelegiuitului era acoperită cu o basma, — acest om m'a însărcinat pentru d-ta cu o misiune grea, somându-mă totdeodată să-i aduc răspunsul într'un anumit loc...

— Dă scrisoare încoace! l'întrerupse iarăși Tana cu aceleași glas sugrumat, la care răspunse un nou zgomot înăbușit, în odaia de alături, ca și când, de astădată, o frunte izbea pardoseala.

Aceeași dare de umeri din partea călugărului.

Cu brațele azvârlite îndărăt, cu bustul întins, cu ochii eșiți din orbite, cu răsuflarea șuerătoare, așa aproape de el în cât suflarea ei de friguri îi dogorea fața, mama așteptă.

— Tana Samota, zise în sfârșit călugărul scandând silabele, ascultă-mă pe mine, trimete vorbă bărbatului tău să se întoarcă acasă... Are altceva de făcut decât de alergat prin munți; nopțile sunt răcoroase, sus la munte, și ar face bine să se păzească de reumatizme!.. Ia deci în serios intervenirea mea cu totul caritabilă, al

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

cărei caracter dezinteresat va fi înţeles fără îndoială şi de aceea care stă la pândă după această uşă; căci sărmanul tău fiu, sărmanul ei soţ ar fi mai întâiu schilodit, apoi în sfârşit omorât, dacă condiţiile arătate în scrisoarea sa n'ar fi întocmai împlinite...

Apoi, c'un ton umilit de nevinovăţie făţarnică:

— Şi eu, biet călugăr, de, ce-s de vină? nu mi-au făgăduit şi mie că-mi vor tăia barba şi că mă vor snopi în bătaie, dacă, într'un timp foarte scurt, n'aduc un răspuns că da ori ba!.. De altfel, eu nu ştiu ce cer ei drept răscumpărare, plicul fiind închis.

Şi, ridicându-şi potcapiul cu amândouă mâinile, scoase dintr'ânsul o scrisoare.

Mama era să se repeadă asupra scrisoarei ca o leoaică asupra pradei.

Călugărul ridică în sus hârtia şi, mişcând-o încet:

— Rabdă creştineşte această crudă încercare, biată mamă; am să mă rog lui Dumnezeu pentru fiul tău şi pentru tine... precum m'am rugat şi pentru o altă familie asupra căreia a căzut greu mâna lui Dumnezeu, familia Strâmbu.

Cuvintele din urmă fuseră spuse cu o voce care nu se poate defini.

Insă Tana nu asculta. Ea făcu o nouă sforţare pentru a pune mâna pe scrisoare.

— Mai aşteaptă puţin, zise călugărul, că n'am isprăvit.

Şi, rece ca un cămătar, sfârşi:

— Mă întorc după cincisprezece zile... A! cât p'aci să uit ceva: Femeie, solul este sacru şi fiul tău ar avea să sufere cele mai mari... neplăceri, dacă, din pricina limbuţiei tale sau a nurorii tale, mi s'ar face cel mai mic neajuns în urma acestei înştiinţări pe care

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

ți-o fac călcându-mi peste inimă și adăugând binecuvântarea mea.

Călugărul întinse scrisoarea cu stânga, pe când mâna dreaptă despică aerul făcând semnul crucei.

Mama dedese fuga la fereastră pentru a citi hârtia la ultima licărire a amurgului.

Ochii îi erau uscați, degetele nu-i tremurau. Ea urmări fie-care linie cu chibzuială, cu luare aminte. Apoi, revenind spre călugăr:

— Fie, zise, am să trimet vorbă bărbatului meu să se înapoieze. Tatăl are să facă un sacrificiu pentru băiat... care nu e unicul nostru copil; însă ni se cere o mie de lire și noi n'avem de unde da o asemenea sumă...

Și ea imploră pe călugărul bandit.

— Fie-ți milă de noi. Pe sfântul tău veștmânt, pe sufletul tău de călugăr, caută de'i înduplecă să ne pue condițiuni mai ușoare!

Cu tonul cel mai firesc, ca și când ar discuta o afacere comercială, părintele Isaia îi zise:

— Ne pierdem vremea și d-ta și eu. Acela care a răpit pe fiul tău e dator profesiunei sale să fie neînduplecat. Dacă n'ar face așa, familiile ostaticilor ar căuta rugăminți pentru a-l înduioșa, în loc de a căuta lire turcești pentru a plăti răscumpărarea cerută. A mă ocupa de cifră, asta trece peste căderea mea, însă pot lua asupră-mi, să vă scot un termen de o lună.

Vocea i se făcu părintească, pentru a adăuga această cruzime, scontându-i efectul, — căci călugărul știa că, pentru a prinde, cuiul trebue bătut tare:

— Femeie, fiul tău e bolnav; cred că e bine s'o știi; suferă, bietul băiat, de oboseala de care haiducii nu l-ar putea scuti, de vreme ce goana năprasnică ce

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistetransilvania.ro/mdrr1901-1932

le face bărbatu-tău crează prizonierului aceleaşi neajunsuri...

Nici vorbă că s'a ferit de a vorbi de piciorul scrintit şi de a face cea mai mică aluzie la şederea într'o pivniţă. Lăsă pe Tana Samota să crează că Toli rătăcea, cu ceata, fără merinde, pe creştetele pleşuve ale munţilor sau în desimile codrilor.

— Nu pregeta deci, mai zise călugărul, dacă ţii la sănătatea lui... lăsând la o parte micile operaţii care ţi-ar da pe fiul tău în bucăţi... Aşa, precum ştii bine: într'o zi ai primi o ureche, apoi pe ceea-laltă, apoi nasul ceea ce ar fi păcat, zău! pentru un băiat frumos ca Toli Samota...

— Bine, bine, zise cu vocea stinsă muma gata să leşine.

Călugărul îşi strânse buzele pentru a nu lăsa să-i scape un cuvînt de adevărată milă, care ar fi stricat toată treaba.

Deschise uşa.

Însă, ca să iească, fu nevoit a trece peste un corp omenesc, peste corpul unei tinere femei lungită pe pardoseală, cu faţa în jos.

Era Vasilichia. Auzise totul.

Tana o ridică şi o duse încet în patul ei. Apoi trimese doi păstori la oamenii din sat care se întoarseră cei din urmă din expediţie, ca să afle de la aceştia pe unde ar trebui să caute pe Mitri Samota, pentru a-i duce scrisoarea lui Toli, la care dânsa adăugase câte-va cuvinte, care aveau să determine pe soţul ei să înceteze prigonirea haiducilor şi să vie să se ocupe de răscumpărare.

Şi, după asta, Tana Samota veni să şează ghemuită

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901 1932

lângă Vasilichia. O luă de mână și noaptea trecu așt-fel.

Cele două femei schimbaseră între ele numai aceste cuvinte:

— Fata mea!...

— Mama mea!...

CAP. VI

Intermezzo.

Timpul trecu, urmând zile după zile, sau mai bine zis nopți înșiruite de două-zeci și patru de ceasuri, la licărirea unei candele.

Numai regularitatea mesei dedea lui Toli noțiunea timpului; și, pentru a nu pierde socoteala, când Teșa aducea cafeaua dimineața, ostaticul făcea o dungă pe pereți cu un cuiu ruginit; el însemna răsăritul unui soare care nu-l mai lumina, care nu-l mai încălzea: era calendarul unui *in pace*. Și, fără un gând definit, prin acea aplecare firească care împinge pe cei mai obscuri a lăsa o urmă de trecerea lor prin această lume — cum bunioară un Popescu care contrasemnează, la Cozia, augusta piatră mormântală a unui Mircea-cel-Mare — Toli își săpase de asemenea numele pe peretele mormântului său.

Păzitorii lui, foarte blajini, nici nu băgară de seamă acest lucru; ei își executau strict consemnul: a păzi pe prizonier și a împiedica ori-ce comunicație dintre el cu cine-va din afară. De cele-lalte prea puțin le păsa.

Teșa gătea minunat; în pivniță, carnea era bună

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

şi de ajuns, însă Toli îşi perduse pofta de mâncare. Mecaniceşte îşi pipăia urechile şi nasul, ca şi cum ar fi vrut să se asigure că aceste organe erau mereu la locul lor, cu o temere vagă că se va vedea în curând despărţit de ele.

Căci, de, o mie de lire sânt o sumă: tocmai 22,700 de lei, şi, dacă prizonierul ştia că tată-său e în stare să-şi primejduiască viaţa pentru a zmulge pe fiul său din mâinile răpitorilor lui, ştia tot asemenea că în conştiinţa tare a *celnicului* avea să se agite o dureroasă problemă morală. Stricta sa dreptate ar fi consimţit oare la prea marea jertfă băneasca pe care haiducii o cereau de la Mitri Samota? Cu alte cuvinte. acest cap de familie şi-ar fi recunoscut oare dreptul de a despoia pe cei trei copii mai mici, numai în folosul întâiului născut? Şi apoi, o avere care constă din turme nu se preface în bani cu aceeaşi uşurinţă ca nişte valori de bancă.

De sigur, mă-sa n'ar fi stat pe gânduri şi durerea mută a Vasilichiei ar preţui cât toate renunţările; însă în Pind, în ori-ce împrejurare, femeile au prea puţină trecere!

Ori cum, această secuestrare avea să fie lungă; tatăl ar fi stat la tocmeală aşa cum ştie s'o facă un muntean de p'acolo, nu s'ar fi muiat de cât la ultima nevoie şi, în fond, Toli îi dădea toată dreptatea.

Se gândea la toate astea privind maşinaliceşte insulele necunoscute şi continentele chimerice ce le desemnase umezeala pe pereţii pivniţei, în timp ce unul din păzitorii săi sforăia ca o pedală de orgă, iar cel-lalt lăsa să i se vadă toate măselele într'un căscat de fiară ducând dorul savanelor.

Vai! ce monotone erau zilele astea! Pentru a dis-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

trage pe robul lor, pentru a'și face lor înși-le o petrecere, cei doi haiduci organizau nesfârșite partide de *concină*, la care lua parte și Toli; după câte-va ceasuri însă, cei trei oameni, asvârlind cărțile, se priveau consternați, în vreme ce mâncărimile unei erupțiuni, ce începea să-i easă pe tot corpul, imprimau niște contracțiuni ușoare sprâncenelor tânărului *celnic*.

Ce făcea nevastă-sa? Ce făcea mă-sa? Ce soartă avusese scrisoarea sa? Aceste gânduri îl chinuiau. Ingrijat de sănătatea sa morală, voi să dea la o parte gândurile, temându-se să nu înebunească.

— Știți ce? Povestiți-mi ceva istorii! zise într'o zi temnicerilor săi; asta e mai bine de cât să ne plictisim stând de geaba.

— Dacă e vorba de povești, răspunse Cianaca, știm noi o sumedenie... și mai întâi pe ale noastre.

— Ia spuneți ceva povești de haiduci!

— Ascultă, începu Cianaca, după ce se gândi o clipă: vrei să auzi frumoasa ispravă de la Vlaho-Clisura din... din 1887 sau 1888? Am uitat, zău, anul însă știu cu siguranță că era în ziua de 6 August.

— Și eu am auzit ceva despre asta, de la părinții mei, răspunse Toli; dă-i 'nainte însă. O știu bine Vlaho-Clisura; nu sunt nici două luni de când am fost acolo...

Cei doi haiduci schimbară un surâs imperceptibil care însemna: «și chiar de atunci încoa».

— Atunci, urmă Cianaca, ăi fi știind că la 6 August e obiceiul să meargă cu toții să mănânce pe dealurile înverzite ce domină orașul, la poalele muntelui înalt ce poartă o cunună de fagi...

— Da, par'că le văd dealurile, zise Toli cu vioiciune.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Şi fără a băga de seamă un nou surâs de înţelegere între Despali şi Cianaca :

— Aşa este, în ziua aceia, toţi se duc să mănânce pe iarbă verde... Nu se mănâncă însă carne, ci peşte din causă că e postul cel mic. Toţi es din oraş : bărbaţi, femei, copii ; rămân acasă numai bătrânii ologi. Se aşează frumos pe iarbă pâlcuri-pâlcuri mănâncă, cântă şi chefuesc cu lăutari.

— Aşa. Anul acela, urmă Cianaca, pe când toţi petreceau cât se poate mai bine, nişte băeţi pătrunseseră în pădure căutând fructe sălbatice. De o dată o iau la sănătoasa la vale, strigând înspăimântaţi : «Haiducii ! Haiducii !» Adevărul e că eram acolo sus vre-o doi-spre-zece sau vre-o cinci-spre-zece voinici. Nu mai era de aşteptat, de vreme ce fusesem descoperiţi de aceşti draci... Năvălirăm asupra mulţimei... Măi, cum se risipiră toţi în toate părţile ! A fost o fugă nebună cu chiote şi ţipete peste râpele săpate de apă în spre partea oraşului. Nu-i vorba, au fost destule picioare scrântite, însă spaima dedese aripi celor mai mulţi Clisureni... Cu toate astea isbutim să punem mâna pe o mulţime de fesuri femeeşti garnisite cu părăluţe de aur ; zmulgem o grămadă de salbe şi oprim vr'o două-zeci de ostatici cari ne-au eşit înainte... Da ce folos, nu erau de cât oameni de mâna a zecea ca bogăţie ; a trebuit să le dăm drumul numai de cât ; norocul nu ne ajutase... Am aflat în urmă că fiul lui Mărgărit era şi el p'acolo. Pe ăla dacă am fi pus mâna...

— Ce ! strigă Toli cu indignare ; aţi fi pus mâna pe fiul lui Apostol Mărgărit ! Doar nu eraţi greci.

— Sântem români tot atât de neaoşi ca şi tine, răspunse flegmatic Cianaca ; însă când fiul lui Mărgărit

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

intră, mă rog, într'o prăvălie, nu cum-va negustorul, chiar de ar fi Armânul cel cu mai bune simțiri românești, îi dă de geaba marfă? Ei, iacă și pentru noi, iubirea de neam e una și meseria e alta.

Despali se amestecă în vorbă.

— S'a spus că voinicul Musa, Albanezul lui Mărgărit, a schimbat, în ziua aceea, câte-va gloanțe cu voi.

— Da, răspunse Cianaca și era un bun pușcaș. Am avut noroc că a sosit târziu la petrecere. Când a sărit în apărarea fiului stăpânului său, noi ne isprăvisem treaba și ne retrăgeam cu prada noastră... Dar numai un fricos nu era ăla!

— Dar ce știi despre moartea bietului Musa? Când eram mic, l'am văzut odată la noi cu naşu-meu și de atunci am mai auzit pe Mărgărit vorbind cu drag de acest credincios păzitor.

— O, despre Musa nimeni n'ar putea mai bine ca tovarășul meu să-ți spuie cum a murit; era de față când a fost omorât Albanezul...

— Mă rog, eu, anume, nu sânt de fel părtaș la această faptă, declară cu vioiciune Despali; eu unul aşi fi cruțat pe Musa...

— Era sufletul cel mai drept din lume, zise Toli; era devotamentul încarnat... Când un musulman e bun — și sânt mulți dintre ei buni — apoi e bun ca pâinea caldă. Însă ca ăla nu s'o mai găsi altul.

— Treaba asta s'a petrecut în 1889, începu Despali. Fusese o mare încăerare între grecomanii și românii din Vlaho-Clisura pentru o biserica pe care se certau. Institutorul român fusese chemat de autorități la Castoria. După ce a dat lămuririle ce-i s'au cerut, căuta să găsească un tovarăș de drum pentru a se întoarce, când iată că se ivi Musa... Porniră deci amândoi călări

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/rdu1901-1932

şi, ajungând la o potecă adâncă, mărginită de dealuri plantate cu vii, dau peste trei haiduci — unul eram eu — ocupaţi a despoia trei măcelari din Vlaho-Clisura. «Tu dă pinteni calului şi fugi înapoi!» zise Musa institutorului care se grăbeşte să'i urmeze sfatul. Iar Albanezul, descălecând, ochieşte şi trage cu puşca. Puşca însă nu ia foc... Mai trage odată, de două ori, de trei ori, tot nu ia foc... Trebue să vă spun că Albanezul împrumutase fratelui său revolverul cu câte-va zile înainte; era înarmat numai cu puşca. Şi cu toate astea, fără a şovăi, se îndreptă spre noi... adică spre cei doi tovarăşi ai mei, căci eu o luasem razna prin vii pentru a ajunge pe institutor. Mi s'a povestit însă ce a urmat... Aşa dar unul din haiduci — un oare-care fiu de popă — se îndeletnicea cu măcelarii; cel-l'alt a întâmpinat pe Musa voinicieşte. Albanezul îşi face un ciomag din patul puştei; însă haiducul fereşte lovitura. O luptă corp la corp se încinge între aceşti doi oameni. Se rostogolesc jos. «Ajutor» strigă haiducul care era dedesupt... Atunci fiul popei lasă pe măcelari şi, ridicând un bolovan de piatră, zdrobeşte capul bietului Musa. Apoi, văzând că Albanezul mai dădea semne de viaţă, îl mântui c'un glonţ de revolver...

— Ce murdar asasinat! oftă Toli.

— Asta a şi adus nenorocire pe capul fiului popei. Puţin timp în urmă se ascunse într'un patul lângă Castoria. Fiind denunţat, soldaţii înconjură ascunzătoarea sa şi sparg uşa. Somat a se preda, fiul popei încearcă să se împotrivească; a căzut însă subt o ploaie de gloanţe. Cinci-zeci şi două de răni au fost numărate pe corpul lui.

Se făcu o tăcere lungă.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mem1901-1932

De odată, Toli Samota, care urmărea un gând, întrebă repede :

— S'a întâmplat cui-va dintre voi să taie urechi ?

— De obiceiu, amenințarea e de ajuns, răspunse Despali cu simplitate. Înțelegi că noi nu punem mâna pe oameni de nici o valoare, pe bătrâni care sânt mai mult o povară pentru familiile lor, pe femei de cari bărbații lor ar fi prea fericiți să scape ; noi alegem de pildă un comerțant bogat, un fiu scump pentru familie, un soț adorat, un frate iubit, în sfârșit unul din aceia pentru care face cine-va pe dracu în patru ca să-i răscumpere... Intru cât mă privește, o dată numai mi s'a întâmplat... Cum să-ți spui ? Cunoști pe institutorul Papazi, ăla care poartă fesul vârât până peste urechi ?

Ostaticul, căruia se adresa această întrebare, făcu un semn de negare.

— Ei, uite, urmă Despali, pe când se plimba într'o zi ceva mai departe, a fost răpit și dus la munte... I s'a poruncit să scrie nevesti-sii, că, dacă peste o săptămână de zile, o sută de lire turcești nu vor fi aduse într'un anumit loc, ar primi, drept întâia somație, urechia dreaptă a bărbatului ei... S'a pus omul pe tocmeală ; ne-am încredințat că suma cerută era prea nepotrivită cu mijloacele institutorului ; ne-am coborât la jumătatea prețului... Scurt, scrisoarea ajunse la destinație... Insă, în ziua a noua, fiind-că suma nu fusese adusă, un mic pachet bine legat cu sfoară și ingreuiat cu o pietricică, străbătu un geam din camera în care nevasta lui Papazi se sfătuia trist cu rudele ei pentru a găsi cât mai iute cele cinci-zec de lire...

— Și acest pachet cuprindea...? întrebă Toli îngrozit

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr1901-1932

— Urechia dreaptă, înfăşurată într'o a doua scrisoare, scrisă de astă dată nu cu cerneală, ci cu sânge, pentru mai multă solemnitate, prin care institutorul vestea expediţia, tot în termen de opt zile, a urechei sale stângi, dacă răscumpărarea n'ar fi venit până atunci... tot cinci-zeci de lire, nici o megidie mai puţin... Au vândut bieţii oameni, s'au împrumutat, ştiu eu ce au mai făcut? că, înainte de sfârşitul săptămânei, suma a fost adusă la locul arătat... Institutorul se întoarse acasă, cu capul legat sub fes, adus de acum înainte până peste urechi. De alt-fel, operaţia fusese făcută cu îndemânare...

Şi Despali adăugă cu oare-care sfială:

— ... cu toată lipsa mea de deprindere.

O muzică veselă, venind din catul întâiu şi care se auzea foarte bine, cu toată grosimea bolţei, schimbă cursul conversaţiei.

Sus se danţa. Ce antiteză!

Ei da, Teşa dădea o mică petrecere cu danţ intimilor ei, ca şi când nu s'ar fi petrecând nimic.

Şi sub dunga peretelui arătând ziua, pentru curiozitatea faptului, Toli făcu un semn suplimentar. Efimeridele după calendar.

CAP. VII

Nepoata lui Averoff.

După o poveste urmă alta. Despali povestea cu simplitate, cu măsură. Tovarăşul său care, mut asupra ori-cărui alt subiect, nu mai înceta cu acesta, punea în accentul său puţin din mândria unui vechiu soldat care îşi povesteşte campaniile, însă fără nici

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901 1932

o alterație a adevărului. Și lungile zile deveneau mai suferite și Toli simțea un farmec în aceste amintiri haiducești, cari-l zmulgeau de la tristele sale gânduri.

— Ascultă, îi zise odată Cianaca, dacă vrei să știi una din cele mai frumoase isprăvi ale noastre, am să-ți povestesc cum am răpit pe Duca Gioanopolo, pe însă-și nepoata vestitului Gheorghe Averoff, care a lăsat milioane să vânturi cu lopata...

— Da, întrerupse Toli Samota, le câștigase în Egipt și a lăsat o bună parte din ele grecilor, el care era Armân ca tine și ca mine... Dar spune că te ascult...

— Fără a fi grozav de bogat ca Gheorghe, urmă Cianaca, fratele lui Averoff care a făcut Olimpicile, avea și dânsul o avere bunicică. Precum știi, ei sunt originari din Mețova (Aminciu pe românește), unde n'a încetat de a locui Duca Averoff, măritată după un oare-care Gioanopolo, italian de origină, care se poate lăuda că a nemerit-o bine. In sfârșit, se făcu o bandă pentru a răpi pe fica lui Nicolae Averoff, pe atunci o femee voinică și frumoasă, — era în 1886, pe când eu mă aflam la începutul meseriei... Intreprinderea era din cele mai grele. Știi de sigur că un regiment turcesc stă în garnizoană la Mețova...

— De la revoluția din 1854, preciză Despali.

— Banda noastră avea informațiuni exacte asupra tutulor mișcărilor și preumblărilor ce făcea Duca Gioanopol. Se știa că dânsa eșea în toate serile la plimbare afară din oraș, pe la sfințitul soarelui, firește tot-d'auna însoțită de cine-va. Insă nici o ocazie favorabilă nu se prezinta. Trecură două săptămâni de când o tot pândeam în zadar și era să renunțăm la întreprinderea noastră, când iată că într'o seară, pe

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr1901-1932

la amurg, de la marginea pădurei unde stam la pândă, deasupra cimitirului, o zărim venind cu bărbatu-său şi cu o prietenă al cărei bărbat era în străinătate... De astă dată înaintează ceva mai mult ca de obiceiu şi se aşează frumos în marginea drumului cu spatele spre noi... Eşim din pădure binişor şi, ajunşi la o distanţă oare-care, năvălim asupra grupului şi punem mâna pe nepoata lui Gheorghe Averoff. «Tu, zise capul nostru barbatului ei, poţi să te întorci acasă!» Ce-i drept, în ochii noştri el n'avea nici un preţ; luăm însă cu noi şi pe prietena ei, nu atâta pentru a scoate cine ştie ce folos dupe urma ei, cât pentru ca Duca Gioanopol să aibă cu cine să-şi treacă de urât. Femeile au fost luate în cârcă — grea sarcină pentru acela care ducea pe fica lui Nicolae Averoff, aproape o uriaşă — şi o tulim. Strigătele bărbatului însă atrag atenţia unor Meţoveni, cari se plimbau în grădina publică, aşezată ceva mai la vale; se dă alarma; mai mulţi Meţoveni pun mâna pe arme şi trag asupra noastră, garnizoana se pune numai de cât în urmărirea noastră... Noi însă am trecut iute gârla şi am intrat într'o pădure, unde, fiind-că începuse a înopta, nu ni s'a dat de urmă.

— La Valea-Caldă aţi dus pe cele două ostatice, nu-i aşa? întrebă Despali, numai de dragul vorbei, căci el cunoştea toate amănuntele aventurii.

— La Valea-Caldă, neapărat, răspunse Cianaca. Aci nepoata lui Gheorghe Averoff, a fost tratată cu toate onorurile cuvenite milioanelor familiei. Mi-aduc aminte că am făcut pentru aceste două femei o colibă de nuiele, cu un bun pat de frunze, la marginea unei prăpăstii care zădărnicea ori-ce încercare de scapare. De alt-fel, Duca şi prietena ei erau pe cât de bine în-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mom1901-1932

grijite, pe atât de bine păzite; pentru dânsele am învârtit de multe ori mielul în frigare și am stat ceasuri întregi de pază.

— Și asta a ținut mult? întrebă Toli, care ținea o statistică mintală de captivități.

— Șeapte-spre-zece sau opt-spre-zece zile peste tot, nici mai mult nici mai puțin, din cari o săptămână în Valea-Caldă, iar restul lângă Mețova, în pădure, după ce tatăl Ducăi Gioanopolo a mijlocit ca să înceteze urmărirea noastră. Și pe lângă asta ne-a trimes tot felul de proviziuni din cele mai bune; vinuri alese, miei grași, plăcinte gustoase, tot ce putea găsi mai bun ne trimitea noă... Când mă gândesc ce vremuri bune am apucat!... Și cele șeapte mii de lire ce am cerut drept rescumpărare, le-am căpătat fără nici o codire din partea familiei...

— Așa mușterii mai rar! oftă Despali.

— Da, nici vorbă că numele Ducăi Gioanopolo sau mai bine zis al Ducăi Averoff e înscris în cartea de aur a haiduciei! strigă cu lirizm Cianaca, care auzise unde-va această frază și o'nvățase pe din afară.

— Dar prietena? voi să afle Toli. De sigur că i s'a dat drumul gratis?

— Nici câștigurile cele mici nu trebuesc nesocotite, răspunse haiducul; a dat bietul bărbatu-său șease sute de lire. Ăla, săracu, o fi blestemat ceasul când nevastă-sa s'a gândit să iasă la plimbare. L'a costat cam scump această plimbare. Ce bani gata a avut, a trebuit să-i dea.

— Apoi voi trebue să aveți bani, nu glumă! strigă Toli într'un avânt de admirație amestecată cu un pic de amărăciune.

Despali începu se râză; își desfăcu cingătoarea și

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mcr1901-1932

o deşertă pe masă. Dintr'ânsa căzu o punguliţă cu tutun, un amnar, o sfoară, vr'o două-trei lire turceşti şi câţi-va bani de argint.

— Iată toată pricopseala mea, zise.

— Dar nici eu n'am făcut mai mare brânză, declară tovarăşul său.

— Apoi dacă-i aşa, înseamnă că averea rău câştigată nu prinde rădăcini.

Această cugetare a lui Toli ii atrase un mândru răspuns din partea lui Cianaca:

— Îţi închipui oare că noi sântem nişte cârciumari, ca să ne odihnim după ce-om face avere?

Nu-i vorba, mai era tezaurul colectiv ascuns în peştera din Vasiliţa şi pe care Moşneagul de la Munte il întrebuinţa pentru scopuri misterioase; dar aceia cari-l câştigaseră, la urma urmelor, tot săraci lipiţi erau. E neîndoios că aurul are prea puţină valoare pentru haiduc. S'ar crede că-i alunecă printre degete ca argintul viu. Fie-care din tovarăşii lui Garelia — şi Garelia el însu-şi, cu toată zeciuiala ce lua, în calitate de şef, asupra ori cărei operaţii — ar fi putut spune ca un oare-care viteaz al lui Victor Hugo:

Deux liards couvriraient fort bien toutes mes terres,
Quand tout le grand ciel bleu n'emplirait pas mon coeur.

Cam acelaşi lucru se petrece cu toţi adevăraţii haiduci. Adesea siliţi a-şi ascunde comoara ori a o încredinţa vr'unui depozitar, li se întâmplă să nu mai dea ochi cu dânsa într'un caz ca şi într'altul.

In schimb, ex-voturile lor din biserici sânt o mărturie şi de dărnicia lor şi de credinţa lor simplă.

Am voi să complectăm povestea cam sărăcăcioasă

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

a lui Cianaca, dând cititorilor o mică idee despre Meţova sau Aminciu, cel mai curios poate din oraşele Epirului şi care este de asemenea tipul oraşului românesc cu fumuri greceşti.

E un centru foarte bogat, în care cu bogăţiile lui Averoff s'ar mai fi putut măsura şi ale altora. Origina Aminciului (aşa îl numesc românii, pe când străinii îi zice Meţova), ar părea legendară ca şi a Bucureştilor lui Bucur şi, cu atât mai mult, ca a Constanţei a Medeei, dacă neverosimila poveste ce o vom nara n'ar fi sprijinită de dovezi nediscutabile. Faptele de altfel datează de mai puţin de două secole şi moşii unora din contimporanii noştri au cunoscut pe Floca, întemeitorul autentic al acestui cuib de milionari.

Acest Floca, stăpân de turme pe cari le mâna iarna în câmpiile Tesaliei, iar vara în munţii Pindului, avu prilejul să găzduiască pe un mare-vizir izbit de una din acele disgraţii subite aşa de dese pe atunci.

Dar nu numai că Armânul dedea azil puternicului din ajun, al cărui cap era pus la preţ — ceea-ce punea în primejdie şi capul lui, dacă o indiscreţie ar fi fost comisă — ba încă, în mânăstirea de la Grijan, unde Floca ascundea pe fugar, îl ţinea în curent cu tot ce se petrecea la Stambul.

Intr'o zi, la un târg din apropiere, Floca aude pe strigătorul public invitând pe ori-cine ar avea cunoştinţă de ascunzătoarea fostului mare-vizir să dea de veste acestuia că Padişahul îl reintegra în bunele sale graţii.

Intr'adevăr, o schimbare se produsese în Vechiul-Seraiu; Sultanului îi părea rău de cinstitul său sfetnic pe nedrept urgisit.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Armânul nostru, după ce-şi isprăvi treaba în târg, dă fuga şi încunoştiinţează pe oaspele său de această schimbare de soartă şi-i înlesneşte mijloace de a se întoarce la Constantinopol. «Bine, zise Turcul; îndată ce voiu fi pus iar în slujba mea, să vii la mine şi-ţi voiu da tot ce-mi vei cere».

Şi când sosi momentul, iată ce ceru Floca fostului său îndatorat ajuns iarăşi omul cel mai puternic din împărăţie :

«Tot cât se poate cuprinde cu privirea din vârful cutărui deal să fie pământul oraşului meu. Nici un Turc să nu aibă dreptul să se statornicească aci, iar acela care, excepţional, ar fi voit să străbată această zonă privilegiată, să-şi despotcovească calul înainte de a eşi din ea, pentru ca să nu ducă cu dânsul cel mai mic grăunte de praf din acest pământ. Din punct de vedere religios, oraşul să se bucure de o autonomie complectă şi să atârne de a dreptul de patriarchie».

Aceste privilegii, ciuntite de Ali-paşa, au fost desfiinţate în 1854, drept pedeapsă pentru Amincenii cari se răsculaseră după îndemnul Greciei. Cu toate astea, Poarta le-a lăsat dreptul să-şi aleagă pe exarcul care îndeplineşte puterea spirituală.

Legaturi numeroase şi bogate au făcut din Aminciu unul din oraşele cele mai de invidiat de pe lume; un oraş american în unele privinţe. Nu numai că vr'o douăzeci şi cinci de binefăcători ca Averoff, Toşiţa, Sturnara, l'au înzestrat cu biserici minunate, cu şcoli frumoase, cu profesori bine plătiţi, cu ospicii, cu fântâni, cu străzi, cu grădini publice, ba încă toţi locuitorii acestui oraş, fără nici o excepţie, au gratis îngrijirile medicale şi pe deasupra toate medicamentele şi încă din cele mai bune; douăzeci de fete

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

sunt măritate, în fie-care an, dându-li-se o zestre și ale casei; ajutoare lunare mergând până la 50 de lei sânt împărțite familiilor scăpătate; școlarilor, ori-care ar fi situația părinților lor, li se dă în dar cărțile, hârtia de scris, linii, creioane, tăbliță, tocuri, peniță,— e țara Făgăduinței.

Orașul lui Floca numără o mulțime de negustori ale căror contoare se răsfață în orașele Turciei, în Egipt și în România; argintăria e lucrată acolo cu multă măestrie. Mulți din locuitorii Aminciului se îndeletnicesc cu creșterea vitelor.

Populația se împarte în trei clase, ușor de osebit după port, — ele se deosebesc după lățimea mai întinsă sau mai îngustă a garniturei de postav roșu, care se coboară mai mult sau mai puțin jos pe *sarica*, comună ambelor sexe. Femeile întrebuințează păr adăugat: coade mari învîrtite în jurul fesului sau barișului dupe cap; multe din ele se îmbracă în bogate rochii de mătase, însă nici una — chiar de ar fi fata unui archi-milionar ca Averoff care a făcut Olimpicile — nu se dau în lături de a pune peste aceste rochii *sarica* grosolană. Multe din ele au vizitat capitalele Occidentului și în călătorie au fost nevoite să lase la o parte costumul locului; îndată însă ce s'au întors la vetrele lor, prima grijă a fost să-și reia portul.

Și toți acești greco-mani vorbesc dialectul armânesc cel mai curat, cel mai apropiat de latinească: nu întrebuințează mai de fel grecească, mai cu seamă femeile, care nu știu nici măcar un cuvânt grecesc.

Ast-fel este această Țară a Făgăduinței prin care curge lapte și miere, în care patriotismul local e foarte desvoltat și 'n care atâția cetățeni care și-au lăsat nume în viață prin așezămintele întocmite de

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

ei, ar fi putut să'şi sape pe morminte acest verset din Eclesiast:

«Am săvârşit lucrări măreţe; am făcut grădini şi împrejmuiri în care am pus tot felul de arbori; am făcut rezervoriu de apă pentru a stropi răsadul tinerilor copaci».

CAP. VIII

O lectură şi comentariul ei.

Toli se topia de vedeai cu ochii; nu mai mânca, cu toată bună-voinţa gazdei care se căznea să facă bucate cât mai variate.

Erupţiunea care îi eşise se întindea acum pe tot corpul; în toate serile îl apucau frigurile şi nu-l lă sau de cât dimineaţa.

Despali îşi sleise tot repertoriul de poveşti de haiduci. Intru cât priveşte pe Cianaca, el fusese rechemat de şef şi a venit să-l înlocuiască Salamura. Glumele ştrengarului mai tot-d'auna cinice nu isbuteau să înveselească pe prizonier, şi nu numai că acesta nu mai lua parte la nesfârşitele partide de concine ce făceau temnicerii săi — Salamura înşela fără ruşine — ba încă Toli nici nu urmărea jocul cu o privire distrasă. Gândul îi era numai la Şopote. Scrisorile ce primea de la mă-sa şi de la nevastă-sa, în loc de a'i alina dorul care-l mistuea, îl făceau din contră şi mai melancolic; suferinţa sa se îndoia prin suferinţa nemărginită ce trădau acele foi de hârtie. Când somnul sau nebăgarea de seamă a temnicerilor săi îi lăsau cel puţin libertatea de a plânge, Toli recitea

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

aceste scumpe scrisori peste cari curgeau în tăcere lacrimile sale.

Despali se arăta foarte înduioșat față de ostatic; când Salamura cu nesfârșita lui trăncăneală plictisea prea mult pe Toli, haiducul îi impunea tăcere, dându'i câte-va ghionturi sdravene.

Și zilele se lungeau, interminabile, monotone, toate la fel, ca trăsăturile făcute cu cuiul pe perete pentru a le însemna; și Toli aștepta cu desnădejde ceasul când neînduplecatul Garelia, sclav a ceea ce s'ar putea numi datoria sa profesională, era să-l ciuntească cu o exactitate comercială și era să expedieze urechia-i dreaptă la părinții săi pentru a-i face să găsească mai iute exorbitanta sumă de răscumpărare. Salamura căsca de ai fi crezut că i se rup fălcile, pe când Despali, devotat consemnului său, ajunsese să nu mai trădeze prin nici un semn exterior cât apăsau pereții acestei pivnițe asupra lui, care era deprins să se mișce în aerul liber al înălțimilor.

Aducându-i cafeaua într'o dimineață, Teșa văzu pe Toli stând pe saltea cu brațele lăsate în jos, cu ochii încremeniți, cu obrajii scofâlciți, ca o statue a Durerei. Ea schimbă cu Despali o privire repede însoțită de o clătinare a capului.

— Ia ascultă, dragă Toli, ce ești nebun de stai așa de posomorât? Fii și tu mai vesel, ce Dumnezeu! Da, ia spune ce ai dori?

— Nimic, răspunse dânsul, nimic din ce poți să-mi dai tu... Lasă-mă în pace!

Femeia stărui.

— Nu-ți face așa sînge rău, că ai putea să te bolnăvești. Nevastă-ta și părinți tăi ar putea crede că noi sântem cine știe ce oameni răi, pe când nu-i așa.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr/1901-1932

Eu te caut cât pot mai bine, ţi-am vindecat piciorul scrântit... Spune-mi ce ai vrea să mănânci ori să bei, că-ţi găsesc eu numai de cât.

Şi, printr'o inspiraţie subită:

— Ascultă, n'ai vrea d-ta ceva cărţi de citit? Am sus în dulap vr'o trei, patru; mă duc să le caut.

Toli schiţă un gest de refuz.

— E, lasă nu spune ba, zise iar Teşa; aşteaptă cel puţin să le vezi. N'ai să stai să te mistui gândindu-te într'una la acelaşi lucru; citirea are să te mai facă să uiţi puţin.

Şi iute, cumătra durdulie sui treptele scării pivniţei.

După puţin se 'ntoarse cu un vraf de cărţi pline de praf, printre cari o traducere grecească a *Regelui Munţilor* a lui Edmond About.

Toli puse mecaniceşte mâna pe volum şi-l deschise la prima pagină.

Privirea lui rătăcea pe hârtie, însă vădit nu citea, cea-ce Salamura observă numai de cât.

— Pagina asta, zise dânsul, trebue să fie prea interesantă sau prea plicticoasă, dacă nu mai treci înainte la următoarea!

Despali se uită rău la piciu şi zise încet robului lor:

— Ascultă, Toli, ţi-am povestit toate istoriile ce ştim. Vezi bine că şi noi ne prăpădim de urât ca şi tine în groapa asta, din care dar'ar Dumnezeu să eşim în curând şi, cu o strângere prietenească de mână, să ne ducem să ne căutăm fie-care de treabă! Dacă ai vrea, ai putea să ne citeşti şi noă, de vreme ce ştii mai multă carte ca noi... Are să fie bine şi pentru tine, căci, citind tare, te vei interesa şi tu, în

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

sfârșit, de ce se spune în aceste cărți. Toli înțelese gândul omenos al haiducului.

— Bine, răspunse oftând, să încercăm!

Și ostaticul începu citirea *Regelui Munților*, această carte cam uitată de generațiunea noastră, dar care pe la 1860 avu un mare răsunet în lume.

Sub înșirarea unei povești de haiduci, închipuită de la un capăt până la cel-l'alt, *Regele Munților* este în realitate o satiră amară și de spirit în potriva grecilor, făcând pereche cu altă scriere a aceluiași autor intitulată: *Grecia Contimporană*. Traducerea însă făcuse să dispară nota ironică din lucrarea originală: nu mai era de cât o poveste plicticoasă, ale cărei neverosimilități n'au putut trece neobservate și nezeflemisite de bunul simț al lui Despali, care avea, slavă Domnului, cunoștințe adânci în materie.

Izbea pe Despali nu tocmai faptul că acest Hagi-Stavros, bunioară, tabără cu banda sa la porțile Athenei, își încredințează prizonierii în paza jandarmilor svăpăiatului ofițer Pericle, pe când dânsul se duce să jefuiască casa de bani a armatei. Îi erta eroului lui About să subvenționeze poliția, magistratura și ministerul, însă un haiduc care își ține registrele ca un contabil, un haiduc care joacă la Bursă, un haiduc care are la creditul său, la o bancă străină, o sumă de 22.750 de lire sterline, un haiduc care face plasări comerciale și ipotecare, un haiduc care înființează o companie pe acțiuni pentru a jefui in drumul mare pe călători, un haiduc care repară pe cheltuiala sa drumul de la Teba, pentru că a devenit nepracticabil și astfel nu se mai găseau pe acest drum turiști de prins, — toate astea i s'au părut bietului Despali prea boacăne, prea mari mofturi, de și nu

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr 1901-1932

prea înţelegea bine mecanismul acelor operaţiuni financiare.

Pe când însă această parte de specula şi de camătă izbea toate ideile unui om care de curând îşi scuturase chimirul pentru a arăta cât era de gol, Salamura arăta un entusiasm adânc:

— Eu o pricep asta! Aşa haiduc, da, mai înţeleg şi eu! Nu mai ai nimic de temut, de vreme ce te-ai pus bine cu jandarmeria, cu valiul, cu tribunalul, cu toţi aceia, în sfârşit, cari nu ne dau răgaz. Şi toţi aceşti oameni, judecători, valiu şi jandarmi îţi mai fac un serviciu, apărându-ţi fondurile, supreveghind pe creditorii tăi, permiţându-ţi să iei şi împedicând pe alţii să nu te înşele. Asta e minunat, zău! A! de ce nu mai trăeşte *Regele Munţilor?*

Insă atât Salamura cât şi Despali au fost d'aceiaşi părere întru cât priveşte pe M-me Simono, pe Mary-Ann şi pe Herman Schultz pe care le-au luat drept nişte păpuşi ridicole.

— Aida-de, se poate să faci paradă de bogăţie sau să arăţi unui Hagi-Stavros creditul pe care îl ai; — să spue, germanul, bunioară, că e bursier întreţinut de oraşul său natal, iar englezoaicele, că sunt milionare? Dar în asemenea împrejurare, se arată ori şi cine cât mai neînsemnat, cât mai sărac; cel mai nerod dintre ostatici are destulă minte să nu facă altfel.

— Apoi da, nu te furlandiseşti înaintea haiducilor; ori cine se pitulează, se sgârceşte, se face ghem, se strânge ca melcul în ghioace, ca broasca în ţesturi.

Şi alt-ceva îl făcu pe Despali să dea din umeri: haita de dulăi de cari se înconjura Hagi-Stavros.

— Aşi! când apuci muntele asta-ţi mai trebue, să târaşti după tine şi o menagerie! Cu berbecele nostru

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/ndir1901-1932

Caleș, tot mai merge; însă o haită de câini cari latră, mai de grabă te-ar da prins de cât să te apere!... Și apoi, ce haiduci sunt aceia cari trag cu pușca de sute de ori înainte de a începe hora, ca și când praful de pușcă n'ar fi având preț pentru ei și ca și când ar voi într'adins să atragă, prin pocnituri, un regiment pe capul lor!

Oare-cari cruzimi nefolositoare și nechibzuite revolta pe Despali; cele două fetițe înjunghiate, ouăle răscoapte puse la subțioara femeilor, băețașul aruncat în foc de Vasile, omul închis într'un sac cu o pisică căre-i mănâncă ochii. Și acei bieți țărani, jefuiți de cei câți-va gologani ce-i aveau la întoarcerea lor de la târg, — ca și când adevărații haiduci atacă vr'o dată pe oamenii săraci lipiți și cu atât mai mult pe săracii din ținutul unde operează, pe când din contra îi menajează pentru a putea trăi în acel ținut.

Foarte înțelepțește, Salamura nu spunea nici da, nici ba; cu toate astea bătaia la tălpile picioarelor și zmulgerea părului din capul lui Schultz gâdilau întru câtva instinctele lui crude.

Când însă Toli ajunse la rândurile în cari haiducii lui Hagi-Stavros aruncă priviri de râvnă asupra d-șoarei Mary-Ann și încearcă s'o apuce de talie, Despali se sculă furios și-și trase câți-va pumni în cap.

— Vai, ce mârșavi, ce murdari! Dacă i-așĭ avea în mână, pe dânșii i-așĭ coase într'un sac cu pisici, pe dânșii i-așĭ frige pe jeratic!... Dar nu se poate să fie adevărat! Pe un haiduc l'așĭ crede în stare de ori și ce, numai de așa ceva nu!... Își cunoaște el datoria!...

Și fiind-că Salamura rînjea:

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr1901-1932

— Ia ascultă măi, fiu de ţigan, porc de câine, nu-mi sgândări fierea că apoi...

Şi deschizându-şi mâna largă, haiducul o închise iarăşi cu un gest de sugrumare aşa de expresiv în cât băeţoiul se dete înlături.

Salamura însă aruncă numai decât această batjocură lui Despali:

— Adevărat, cine are faţă ca a ta se poate lipsi de dragoste. Da, las'că nu mă îmbăt eu cu apă rece: când e vorba de femei, n'o să mă faci tu să crez că pentru banii ei a răpit Gurguli pe aceea pe care o ştii cu ajutorul meu, nu mai departe decât...

Nu isprăvi; o palmă răsunătoare îl culcă la pământ, pentru a confirma oare-cum proverbul turcesc: limba taie capul. Apoi, făcându-şi silă, căci îi era groază de minciună, erculele zise:

— Nu-i adevărat, nu-l asculta, dragă Toli!.. Gurguli, pe care l-am văzut căzând ca un viteaz, nu era în stare să se atingă de o femeie!...

Căci, pentru a menaja nervii ostaticului, care nu pronunţase niciodată numele lui Strâmbu, Despali voia ca Toli Samota să nu ştie încă nimic de cele întâmplate la Gridali şi la Vasiliţa în noaptea de 24 şi în dimineaţa de 25 Iunie. Cu toate astea, cuprins de scrupule, adaugă:

— Şi chiar dacă vre-unul din ai noştri a pedepsit vr'o dată pe vr'o deşuchiată, nu a făcut-o însă să sufere ultragiul la care se gândeşte acest stricat nevrednic de a face parte dintr'o ceată de haiduci cum se cade.

Salamura îşi freca obrazul şi înghiţea sângele ce-i curgea din gingii.

A! dacă ar surprinde vr'o dată, fără martori, pe

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/ndr-1901-1932

Despali stând de pază la marginea vr'unei prăpăstii, cum i-ar da brânci ca să se rostogolească până în fund și să-și sfărâme oasele de stânci!

Înțelegând însă că teribilul său tovarăș l'ar face să plătească scump ori-ce nouă indiscreție, îngână:

— E, nene, nu te supăra așa de rău! Eu... eu glumeam.

— Așa da, mai pricep, zise haiducul, îmblânzit de odată; altă-dată însă să-ți alegi mai bine glumele!

Și mai făcu iarăși câteva reflexiuni judicioase asupra acestei povești a lui Hagi-Stavros, făcând mare haz de o tabără în care se aflau corturi și mese; — de ce nu și divanuri și dulapuri cu oglinzi?.. Lui Despali i s'a părut foarte nostim acest aforism al lui About: «Haiducii sânt singurii greci cari nu își calcă nici odată cuvântul» căci ori-cât ai fi de grec, pentru-că îndeplinești nobila meserie de haiduc, trebuie să prețuiești mai mult de cât compatrioții tăi. Călugărul care ia zeciuiala de la fie-care pradă nu-l scandalisează de fel, sau mai bine zis nu-i găsește cusur decât beția în care se tăvălește, părintele Isaia era croit din altă stofă, deși n'ar fi fost vrednic poate nici dânsul a fi calificat «unul din cei mai buni călugări din tagma sa». Însă Despali se înfurie auzind că Hagi-Stavros dădea fiicei sale Fotini a creștere de marghioală într'un pensionat din Atena, hrănind nădejdea să o mărite după vr'un prinț german.

— Fiica lui! oftă Salamura cu dor. A, ași vrea să fiu fiul acelei fiice!

Și rămase pe gânduri.

Deodată scoase un strigăt.

— Ce zbieri așa, măi netotule! se răsti la el Despali. Ce, vrei să ne dai de bucluc?

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

— Cu iertare, dar ia uitaţi-vă!... Ce-i asta?

Şi îşi sumete mâneca cămeşei până la umăr.

Despali zâmbi cu dispreţ.

— Semnele tale?... Dar ce ai zice tu de asta!

Şi, deschizându-şi larg cămaşa, descoperi un piept ca al lui Milone din Crotona, pe care, de la sternum până la pântece, era reprezintat supliciul veneratului său patron Sf. Petru, răstignit cu capul în jos.

Salamura însă, adresându-se de astă data numai lui Toli, îşi repetă întrebarea:

— Ce-i asta?

— Apoi, zise ostaticul, ce să fie: un munte cu o coroană pe de-asupra!

— Un munte încoronat, foarte bine... Şi nu înţelegi, nene Toli Samota?

— Ce să înţeleg?

— Când vezi cornul lunii pe un fond roş, ce însemnează?

— Însemnează armele Turciei.

— Şi astea, zise ţingăul întinzând cu fudulie braţul, sânt armele vorbitoare ale Regelui Munţilor! Eu trebue să fiu neapărat nepotul lui Hagi-Stavros!... Da, mi-oiu regăsi eu familia; da, mi-oiu recăpăta eu bogăţiile mele nenumărate! Şi fiindcă atunci am să reiau, la porţile Atenei, meseria augustului meu moş, te angajez de acum în ceata mea, Despali!... şi pe tine de asemenea, Toli Samota, dacă te trage inima!

Pentru prima oară, de când căzuse prins în mâinile haiducilor, Toli începu să zâmbească. Ediţia grecească a *Regelui Munţilor* nu cuprindea capitolul de la sfârşit în care autorul zice: «Atenianule, bunul meu amic, poveştile cele mai adevărate nu sânt cele cari s'au întâmplat»; cu toate astea, tânărul *celnic* avea spiritul

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mcrr1901-1932

destul de pătrunzător pentru a face deosebire între o biografie veridică și o ficțiune al cărei înțeles nu-i scăpa lui, cu toată proasta lucrare a traducătorului.

Iar Despali, scuipă cu un aer grav și zise:

— Dacă ești grec, chiar nepot de rege dacă ăi fi, iată ce prețuești pentru mine.

CAP. IX

Nepot de Rege.

Starea lui Toli se înrăutățea. Acum nici vorbă nu mai era de lectură; tânărul abia își ridica capul de pe pernă; căzuse într'o stare de prostrație care dădea de gândit; frigurile nu-l mai slăbeau, membrele îi erau îndurerate, ca și cum ar fi fost supus la o bătaie cumplită, o sete nestinsă, însoțită de mari nădușeli, îl mistuia. Și erupțiunea îi cauza, rând pe rând, niște mâncărimi nesuferite și sensația unei arsuri prin acțiunea unui coroziv, ca și când mii de furnici s'ar fi plimbând pe bietul său corp și apoi s'ar fi pus pe mâncare cu toatele de odată.

Ultimul bilet al Tanei Samota, adus de un emisar al lui Garelia, cuprindea numai aceste cuvinte:

«Scumpul meu fiu, așteaptă și speră; nu te vom părăsi. Tată-tău face pe dracu în patru pentru a'și procura ce trebue; pentru aceasta a și plecat la Vlaho-Clisura.

«N'am putut căpăta nici o reducere asupra sumei, ni s'a acordat însă o prelungire de termen de cinci-spre-zece zile.

«Frații tăi și surorile tale, n'ai ideie cât țin la tine;

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

bieţii copii ne tot spun să nu ducem grije de viitorul lor; nu le pasă de loc că o să ne ruinăm, băieţii vorbesc de pe acum să plece în străinătate, ca să-şi câştige traiul ca atâţia alţii. Nevastă-ta a voit să-mi dea pentru tine toţi banii ce-i are precum şi salba. Vai, de ce nu se prefac lacrimile în aur, că ai fi de mult în mijlocul nostru!

«Rămâi cu bine, scumpul meu fiu, supus la grele suferinţe; noi am *încins* pentru tine toate bisericile din satul nostru şi din satele vecine. Tana Samota».

Trimesul aştepta răspunsul, pe care avea să-l ducă într'un ciomag scobit. Toli abia putu să scrie câte-va rânduri, făcând o sforţare nespus de mare. In scrisoare spunea că e bine, de sănătate, pe câtă vreme scrisul său îi dădea o desminţire flagrantă.

Scrisoarea se termina cu aceste cuvinte:

«Am speranţă şi curaj, scumpii mei părinţi. Faceţi cum vă va dicta dragostea, dar şi conştiinţa; nu uitaţi că, în afară de mine, mai sânt şi alţi copii către cari aveţi datorii. Chiar de ar fi să mor, n'aşi vrea ca ai mei să scapete din pricina mea, să le fac eu rău fraţilor şi surorilor mele. Să dea Dumnezeu să ne vedem cât de curând, iubită mamă şi scumpă nevastă!»

Toli dădu scrisoarea deschisă lui Despali. Ca şi în rândurile trecute, haiducul o suci şi o învârti în mâinile sale neştiutoare de carte. Se prefăcu că voieşte s'o îndoaie; dar se opri, căci trebuia să ia cunoştinţă de cuprins, temându-se ca nu cum-va vr'un amănunt să puie familia pe urmele ostaticului. Porunci deci lui Salamura să se ducă să chieme pe Teşa, spunând haidamacului să se ducă şi să stea în odaia de sus până când s'o întoarce Teşa.

Încă o delicateţă din partea lui: voia ca gândurile

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901 1932

intime ale lui Toli să fie cunoscute de cât mai puțini străini.

Teșa citi cu voce tare, vădit înduioșată; apoi Despali zise cu tonul cam aspru al unui om care voiește să și ascundă emoțiunea:

— Da, da, e bine... A! dacă ar fi vorba numai să renunț la partea mea!... Insă, de, ori ești haiduc ori nu ești... Aide, femeie, dă iute scrisoarea trimesului impreună cu aceea pe care o vei scri din partea mea căpitanului.

Și, pe când Toli se lăsă să cază pe așternutul său, cu glas încet el dete Teșei instrucțiunile pe care aceasta le primi cu o vădită plăcere.

— Ideia e bună, zise dânsa; trebuie chemat Garelia, căci numai dânsul poate să hotărască. Până atunci însă, oiu căuta să găsesc pe cine-va de încredere care să aibă cunoștințe de leacuri, pe vr'una din acele *babe* cari...

Teșa se opri brusc:

— Lasă că am găsit! Perla neagră e aci... Am văzut-o pe drum, mai adineaori, cum te văd acu pe tine... Așteaptă să mă duc s'o caut; știu eu unde s'o găsesc!

— Dar dacă ne-o trăda?

— Să ne trădeze, Perla neagră? Peste putință!... Și apoi, dacă Toli și-o da cuvântul lui de cinste de a nu spune nimic în fața ei, poți să te încrezi în el... Cât pentru bătrâna țigancă, nu-i femeie să se crucească pentru că ar găsi pe un om topit de friguri într'o pivniță. Pivniță ori palat, dacă-i dai ei o jumătate de megidie, i se va părea foarte cum se cade această infirmerie.

Teșa plecă și Salamura se întoarse cu acel aer gân-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr1901-1932

ditor care nu-l mai părăsea de când cu citirea *Regelui Munţilor*.

Despali spusese ostaticului că se însărcina dânsul să cheme o *babă* care să'l caute şi să-i dea ceva doctorii; trebuea însă să-i jure că n'are să spuie femeiei, care era să vie, nimic cu care să'i deştepte vr'o bănuială.

— N'ar fi, de alt-fel, nici un câştig pentru tine, adăugă Despali; în loc de un prizonier, au să fie doi, atâta tot, căci aşi fi nevoit să o opresc şi pe dânsa aci. Dar dacă 'mi faci tu jurământ, ce spui eu acuma e de prisos.

— Pe ce vrei să jur? răspunse Toli cu o voce slabă.

— Pe capul nevestei tale... Ba nu, jură mai bine pe capul mamei tale, pentru că un bărbat poate avea mai multe femei, dar mamă n'are de cât una singură!

— Ei, iacă, le însoţesc pe amândouă în acest jurământ... Pe capul mamei mele, pe capul nevestei mele, pentru care vreau să mă vindec, jur să fiu mut ca un mormânt!

După un ceas, un fel de horcăială pe scară îi făcu să tresară. O mână pergaminată împinse uşa şi, urmată de Teşa, se ivi o ţigancă bătrînă, un fel de mumie vie, în care nu mai trăiau de cât doi ochi de jăratic, doi ochi de infern.

Ar fi făcut pereche cu Moşneagul de la Munte, ca şi dânsul contimporană a unei lumi dispărute.

Şi pentru că cei trei oameni o priveau uimiţi:

— Da, priviţi-mă, zise dânsa cu o voce abia mai puţin răguşită de cât a pustnicului din Vasiliţa, priviţi pe aceea care se chiamă Perla neagră!... Uitaţi-vă la acest picior desculţ, întinat de praf; a încăput pe mâna lui Ali din Tebelen, paşa din Ianina... Creştini

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

au sărutat aceste glesne, frumos rătunjite odinioară; un episcop grec și-a pierdut sufletul pentru mine... Și Perla neagră avea șireaguri de perle albe... da, pe acest gât urâcios azi, cu pielea sbârcită și moartă!... Și vedeți, îmi cerșesc pâinea... Cu voi, cel puțin, am să mi-o câștig... Ia adu mâna încoace, tu, urâtule, puternic ca un taur; adă-o încoace să-ți citesc norocul!

Despali întinse mecanicește enorma sa labă.

— O, o! capul nu prea îți stă bine pe umeri; are să putrezească într'o colivie de fier atârnată de un cuiu, pe când corpul îți va fi sfâșiat de corbi, într'o râpă... Acuma, altul!

Evul meziu occidental a atribuit femeilor bătrâne o putere satanică în care tot Orientul mai crede și astă-zi încă așa ca într'un cuvânt de Evanghelie. «Calul dracului» zice Românul vorbind de aceste ființe prăpădite; și, fără a aprofunda chestiunea, de ce nu am constata că sânt ceasuri când aceste *babe* spun vorbe fatidice, de care îți bați joc până în momentul când adâncimea lor se adeverește.

Era o adevărată preoteasă a posomorâtei Ecate această țigancă care moștenise taine de la strămbunele sale din Tesalia, — nu doar că ea ar fi știut să schimbe pe un om în măgar ca vrăjitoarea lui Apuleu (în tinerețea ei, această Circe îi metamorfoza în porci cu o simplă privire), însă rătăcea, noaptea, în jurul mormintelor, pentru a strânge buruenile blestemate iar, ziua, la munte, pentru a culege ierburile binefăcătoare. Da, Perla neagră, — cât de căzută, cât de ștearsă din lume era, — nu știa numai să citească în cartea viitorului, ci mai împărțea, după voie, moartea sau viața.

Lumea o credea moartă din noaptea în care Boris

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr1901-1932

Sarafoff voise să arunce în aer osuarul românesc de la Griviţa, pentru a răzbuna osândirea ucigaşilor lui Fitowski şi ai lui Mihăileanu, a acelora cari urziseră un complot contra vieţei regelui *Carol al României*[1]); însă nu, în ciuda aparenţelor, nu de un cadavru se împiedicase piciorul revoluţionarului bulgar; bătrâna ţigancă, îngheţată de frig, pe care o găsise, cu braţele încrucişate, la marginea drumului, la 11 Noembrie 1900, îşi venise în fire şi se sculase a doua zi. Şi vecinica rătăcitoare se afla acum într'un orăşel din Macedonia, chemată la căpătâiul lui Toli Samota, răpit de haiduci.

Despali preciză situaţia:

— Nu te-am chemat să ne spui norocul. Eu unul n'aşi da nici o para pentru tot ce mi-ai spus, căci sfârşitul meu îl văd eu destul de bine. Iţi voiu plăti însă bine pentru ca să însănătoşeşti pe acest tânăr. O jumătate de megidie (2 lei), ai, îţi ajunge?

— Mi-ar veni mai bine la socoteală o megidie întreagă.

Perla neagră examină pe Toli, îl pipăi, îl suci, îl învârti şi, dând din cap:

— Tu suferi de două lucruri, băete. Pentru unu n'am ce-ţi face: e dorul...

— Nu duce grije de asta! zise Despali cu nerăbdare.

— Pentru cel-l'alt, am să-ţi dau, mâine, un ceaiu şi o unsoare care te vor face bine. Dar numai atâta nu e de ajuns...

---

[1]) Vezi *Cavalerii Toporului* (Români şi Bulgari) de Jules Brun, roman în 2 vol. de 300 şi 331 pag. 1901. Tip. Cerbu. Ediţia franceză de vânzare în toate librăriile.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Aruncă asupra lui Despali și asupra lui Salamura o privire pătrunzătoare. Apoi urmând:

— Pivnița asta nu-ți priește de loc... Ție îți trebue alt aer, îți trebue mișcare, ba chiar și osteneală...

Și ochii de jeratic, ochii de infern se opriră încă odată asupra celor doi temniceri.

— Un prieten al meu, un bun prieten al meu (și Perla neagră oftă) a găsit mijlocul, luându-le de altfel multe parale, de a vindeca pe un tată care suferea de podagră, pe o fată care se ofilea de friguri și pe un băețaș care pierea de anemie, plimbând numai în împrejurimile Atenei pe această familie Voida...

Salamura tresări.

— Dar asta se povestește în istoria Regelui Munților! zise dânsul cu vioiciune.

— Apoi tocmai Hagi-Stavros i-a lecuit, însoțit de alți câți-va medici, răspunse țiganca fără a se mișca.

— Vrea să zică, tu ai cunoscut pe Regele Munților? urmă Salamura cu sufletul pe buze.

— Hagi-Stavros își dăduse această poreclă; l'am cunoscut foarte bine.

— Dar pe fiică-sa Fotini ai cunoscut-o?

— A trebuit să o cunosc, zise Perla neagră cu un zâmbet ciudat.

Salamura tremură din tot corpul. Își sumese mâneca stângă și-și puse tatuagiul sub nasul *babei*.

Ea înăbuși un strigăt de uimire; apoi, luând pe Salamura în brațele sale sfrejite, îl sărută pe frunte — însă fără dragoste, ci mai mult numai așa ca de datorie.

Și, fiind-că acesta se da în lături îngrijat:

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr:1901-1932

— Ai nasul şi gura ca mă-ta, ba chiar şi aerul ei ştrengăresc, zise ţiganca.

— Mama?

— Da, semeni mult cu Fotini, fica lui Hagi-Stavros.

Ţingăul făcu o săritură până în bolta pivniţei:

— Care va să zică ghicisem?... Sânt nepotul Regelui Munţilor!...

— Da, băiete, tot atât de adevărat pre cât este de adevărat că eşti nepotul meu...

— Cum?

— Nu te mira de loc, de vreme ce eu sânt mama Fotiniei.

Atunci Salamura, cu o volubilitate nespusă:

— Dar comorile bunicului? banii depuşi la băncile din Londra? dar banii băgaţi în acareturi şi în comerţ? dar partea de acţiuni din vestita societate pentru jefuirea călătorilor? dar venitul de la şoseaua Tebei după ce a fost reparată? Şi ce a câştigat mai târziu bunicu când şi-a abdicat regalitatea pentru a deveni mai întâiu senator, apoi, după şase luni, marevizir... adică preşedinte al consiliului de miniştri al Greciei..? toate aceste bogăţii, unde sânt?

— Vai, sărmane copil, Hagi-Stavros era un mare păcălici care şi-a bătut joc de un străin, de un *Frânc* care alerga după potcoave de cai morţi, adică după poveşti din Atica. Şi acest *Frânc* — un oare-care domn Abo... Abu, înaintea căruia am danţat pentru o drahmă — a însemnat toate palavrele bătrânului palicar, pentru a face din ele o carte... Tot ce e adevărat, e că bietul moşu-tău era un haiduc... ca ăsta (şi arată pe Despali); n'a lăsat o para chioară, când a murit, — Dumnezeu să-l. ierte!...

«Cu toate astea mai e ceva adevărat în ce s'a po-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

vestit despre dânsul și e tocmai răpirea familiei Voida, la care a luat și el parte, cu încă vr'o alți treizeci poate... și asta nu i-a adus cine știe ce... Abia vr'o sută de drahme, pe care le-a perdut la cărți într'o cafenea din Pireu, — căci suma răscumpărărei n'a fost nici a zecea parte din ce a spus acelui domn Abo... Abu, care a răspândit în toată lumea atâtea mofturi despre răposatu-meu... Mai boacănă de cât toate e Fotini îmbrăcată ca domnișoară și pusă în pension pentru a se mărita după vr'un print german, ea care n'avea nici cămașe pe dânsa! Ha! ha! ha!...»

Perla neagră râdea, Despali râdea, Teșa râdea — un surâs palid se urca pe buzele lui Toli; pivnița devenise de odată veselă.

— Apoi atunci coroana asta de pe brațul meu...?

Și Salamura făcu o mutră caraghioasă care spori ilaritatea generală.

— Coroana asta, zise baba... Eu te-am tatuat ca să fac plăcere lui Hagi-Stavros care dase nițel în nebunie pe la sfârșitul vieței sale. Ajunsese să crează în propriele sale născociri; credea că fusese într'adevăr Regele Munților așa precum spunea în cartea sa acel domn Abo... Abu... Se arătă străinilor pentru câteva lepta. Apoi a murit la spital, unde fica noastră Fotini îi luase înainte... Rămăsei singură cu tine și, fiind că încă de mic erai o poamă aleasă — și mi se pare că nu prea te-ai schimbat — te dădui unei cete de comedianți cari aveau să te învețe să faci scamatorii și pungășii... Și acum fii drăguț cu mine, copilul meu. Tu trebuie să ai mulți piastri în chimir; aide, maică, ia să vedem ce ai să-i dai bietei tale mame-mari?

— Rahat! zbieră Salamura.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Dar, în loc de a se supăra, Perla neagră zise cu o înduioşare amestecată cu ironie:

— A! drăguţul mamei, după asta te cunosc şi mai bine decât după semnele de la mână. Da, recunosc sângele adevăratului Hagi-Stavros. Se vede bine că eşti produsul încrucişărei calicului grec cu o ţigancă, care de la un Ali-paşa a ajuns la un Hagi-Stavros!...

— Bine, fie şi aşa! întrerupse Salamura furios. Acum îmi cunosc pe bunicul, pe bunica şi pe mama. Dar tată-meu?

Perla neagră ridică spre cer braţele sale de mumie, apoi le întinse repede înainte.

— Tată-tău?.. Nu l'am ştiut nici-odată... nici eu şi nici Fontinia! Tată-tău se cheamă Toată lumea!

— Să piei din ochii mei, copil din flori, copil din buruene! strigă Despali furios, năpustindu-se asupra lui Salamura.

Însă, răsgândindu-se îndată:

— Adică nu, să stai!... Ştiu eu ce e în stare să facă unul de felul tău! Lasă că te-oiu supraveghea eu şi încă bine!.. Adu-ţi aminte numai că cartea pe care ne-a citit-o Toli ne învaţă cum se pedepsesc trădătorii... da, secretarul necredincios căruia i s'au scos dinţii unul câte unul pentru a i se bate apoi cu ciocanul în ţeasta capului...

CAP. X

«Marşul turcesc».

Perla neagră a venit de mai multe ori. Ea a uns pe Toli Samota cu o pomadă verde cu miros urât; i-a dat să bea nişte ceaiuri sudorifice.

Şi răul a fost, fără îndoială, depărtat, erupţiunea a

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr1901-1932

dispărut; deja cojirea se produce, tânărul capătă piele nouă. Remâne numai slăbiciunea generală, lâncezeala în potriva căreia ţiganca recomanda cu o stăruinţă din ce în ce mai mare, cum s'ar zice, o cură de altitudine. Însă pentru aceasta trebue învoirea lui Garelia, a cărui sosire se aşteaptă.

Nici o întrebare indiscretă din partea vrăjitoarei. Şi pentru ce ar fi făcut'o? Nu citise dânsa în palma robului lor? Şi după ce a cercetat trăsurile palmei, a clătinat uşor capul de la stânga spre dreapta şi de la dreapta spre stânga, închizând un ochiu şi ţuguindu-şi buzele; apoi, umflându-şi buca obrazului cu limba, s'a uitat chiorâş şi prieteneşte la Despali.

Baba inspiră acestor doi oameni un fel de respect superstiţios, pe când Salamura, a cărui vervă s'a stins, se fereşte de a întâlni privirea ei pătrunzătoare.

O singură dată nu i-a mai îndreptat o vorbă, o singură dată nu i-a mai răspuns din ziua destăinuirilor asupra naşterei sale: un zid de ghiaţă se ridica între nepot şi bunică.

Ostaticul s'a încercat să întrebe pe ţigancă asupra vieţei ei. Osteneală perdută; ea i-a ocolit într'una întrebările.

— Băiete, să lăsăm morţii cu morţii. Eu abia mai fac parte din astă lume; îmi târâsc ca vai de mine scheletul pe care nici dracul nu vrea să-l ia. Fost-am când am fost... În zilele lui Hagi-Stavros, Perla neagră şi era una din acele mărgăritare întunecate, vinete ca alicele vechi, dar mite astăzi!...

Cu toate astea, într'o seară, după ce băuse o leacă de rachiu, ea începu, fiind rugată de Toli Samota, să spuie, scoţând fum din lulea, ceva despre omul vred-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901 1932

nic de dispreţuit şi mare, care o scosese din minţi în tinereţe.

— Ştiţi cine mi-a dat numele de Perlă neagră?... Ali din Tebelen... Eram fecioară şi eram numai de doi-spre-zece ani... Şi se pricepea în asta, el care resfira mereu între degete nişte mătănii având nouă-spre-zece mărgăritare, unul ca şi altul la fel şi mari cât nişte alune... Eu singură numai preţuiam cât aceste mărgăritare, aşa spunea el.

Apoi, aprinzându-se, ţiganca îşi puse în brâu luleaua ei scurtă şi infectă şi începu să evoace nu un personagiu convenţional ca acela care străbate *Monte-Cristo* al lui Dumas, ci pe adevăratul Ali-paşa din Ianina, tiranul Epirului, jumătate tigru, jumătate vulpe, monstrul viclean şi crud, care, putând totul, îndrăzni totul, până când a sleit favorurile unui noroc trufaş.

Un contimporan care a trăit în familiaritatea lui Ali-paşa, acel Pouqueville deja citat, al cărui nume va fi tot-d'auna scump Armânilor, a judecat în modul următor pe acest satrap, pe lângă care era acreditat ca consul general al Franţei:

«Zi şi noapte, vizunia lui Cacus e deschisă denunţărei, crimei şi perfidiei. Garda sa e compusă din asasini; pagii săi sunt copiii desfrânaţi ai victimelor cruzimei sale; emisarii săi, nişte laşi Români, gata să săvârşească ori-ce nelegiuire[1]), iar credincioşii săi,

[1]) Această judecată ne este suspectă. Nu doar că ar fi neverosimil ca Ali-paşa să fi numărat şi ceva Români printre campionii anturajului său, dar e ştiut de toată lumea că, departe de a favoriza pe Armâni, el a făcut totul pentru a le desfiinţa privilegiile. Ne pare straniu de a găsi un epitet atât de ofensător pentru Români în Pouqueville care

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mcr1901-1932

niște otrăvitori cari își fac o glorie din crimele lor. Miniștri sacrilegi ai Dumnezeului viu sânt admiși în ascunsurile întunecoase ale sfaturilor sale, pentru a-i desvălui gândul nevinovăției și taina spovedaniei. Spioni deghizați sub toate formele caută și scotocesc locurile unde sânt ascunși banii văduvei și ai orfanului. Fecioara sfiicioasă, ascunsă în întunericul încăperilor rezervate sexului lor, nu poate scăpa privirilor pătrunzătoare ale acestor mișei. Ea e smulsă de la sânul mamei, precum e smuls și fiul, speranța unei familii virtoase; și cinstea, frumusețea, pudoarea, cad jertfa celor mai josnice pasiuni. Nici o grație, nici o favoare nu cade asupra omului de bine; deși reprobațiunea lovește probitatea, pioasa filantropie locuește cu toate acestea încă în acest oraș (Ianina), în prada celei mai scandaloase imoralități.

In adevăr, caritatea publică hrănea pe numeroșii închiși ai lui Ali-pașa, ba chiar se strângea cu talerul bani pentru răscumpărarea arestaților.

Cartea lui Pouqueville se resimte de epoca în care a fost publicată (1820 și 1821), romanticii nu «făcuseră încă o vijelie în fundul călimărilor» și nu «puseseră încă o bonetă roșie vechiului dicționar»; cu toate astea, deși scrisă într'un stil plin de formule banale, *Călătoria în Grecia* este o mină de știri prețioase.

---

vorbește cu entusiasm ori de câte ori e vorba de Români și de capitanatele lor. De alt-fel Ali-pașa era un rău musulman, purtând nu cialmaua, ci o tichie sămănând mult cu *corna* dogilor. Era mâncăcios ca un Bourbon, și în timpul Ramazanului, înainte de asfințitul soarelui, Pouqueville l'a văzut înghițind «trei chilograme de carne de mfel, mai multe căpățâne de usturoiu, ouă tari și un țipar».

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr1901 1932

Bine înţeles, Perla neagră avea o mentalitate cu totul alta de cât un consul general al Franţei pe timpul Restauraţiei; ce scandaliza pe acesta era un motiv de admiraţie pentru aceea.

Lipsită de simţul moralei ca toţi cei de neamul ei, ca se închina forţei; neputând să aprecieze pe acest mânuitor de oameni uimitor, pe marele aventurier politic tot atât de adânc ca un Talleyrand, ea saluta puterea bărbatului lăsat liber în voia instinctelor sale.

Toţi diletanţii cunosc «Marşul turcesc» al lui Mozart, care izbucneşte pe neaşteptate ca final al unei sonate.

Pentru urechi occidentale, impresiunea exotică e ast-fel în cât auditorul uită în curând pianul şi pe pianist: *aude* clarinete ascuţite susţinute de ritmul tobei şi ţimbalelor; îndărătul celor trei tuiuri, celor trei cozi de cai ai unui paşe, care fâlfâe în vârful unui băţ de steag, vede defilând un cortegiu de icoglani cu egrete de pene de păun şi de ieniceri cu cialmale şi caftanuri, făcând să strălucească la lumină săbiile lor din Damasc al căror ascuţiş taie pene din zbor.

Încă mai adâncă trebuia să fie impresiunea lui Toli Samota care *vedea*, care *auzia* pe înspăimântătorul şi genialul tiran al Epirului vorbind şi mişcându-se ca şi cum în pivniţa din Vlaho-Clisura un cinematofonograf ar restitui sunetele şi imaginile de acum optzeci sau o sută de ani.

— Ei, ei, ăla era un bărbat, şi, pentru că am împărtăşit patul lui, toţi cei-l'alţi mi s'au părut nişte pitici... mie şi câtor altora! căci nu figura unui frumos adolescent trecea prin visurile femeilor din acel timp, ci o barbă albă ca zăpada şi nişte ochi albaştri cum nu

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

se mai văd alții la fel, a căror lumină ardea ca flacăra spirtului...

— Vorbește pe seama ta, țiganco, îi tăie Despali vorba; sânt sigur că ori-ce creștină a blestemat ziua în care acest gros bondoc, în care acest scârnav desfrânat a târât-o în haremul lui!

— Haiducule, te înșeli. Aceeași vrajă care supunea provincii lui Ali din Tebelen, care făcea pe padișah să tremure ca un copil despărțit de mamă-sa, aceeași vrajă fermeca și pe sutele de fecioare închise în harem și cari așteptau caprițiul lui... Și apoi, s'o știi, cea d'intâiu femeie a lui a fost creștină. Și nu numai că stăpânul teribil și blând a respectat în tot-d'auna pe Vasilichia lui, dar încă i-a făcut și un paraclis alăturea de încăperile ei.

La numele de Vasilichia Toli se simțise leșinând, pe când austerul haiduc riposta cu necaz:

— Dar aceleia din nurorile lui pe care a pângărit'o, după ce i-a dat o băutură adormitoare în lipsa soțului, ce i-a clădit: un paraclis ori o moschee?

— Un iatac de lăuză, pe semne, răspunse țiganca cu liniște, de vreme ce a rămas însărcinată după urma socrului ei. Dar ce ai vrea să'l potrivești pe Ali din Tebelen cu toți oamenii?

Despali se scărpină după cap:

— Cu toți oamenii, nu, nu, căci acest îndrăcit haiduc a fost grozav pentru haiduci; se spune că pe timpul lui drumurile erau așa de sigure în cât ai fi putut să te plimbi prin tot Epirul cu un catâr încărcat de bani.

— Apoi d'aia blestemați amintirea lui, rânji Perla neagră.

— Să ferească Dumnezeu de un asemenea pașă chiar pe aceia pe care îi jefuim noi, căci numai el singur

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

a făcut mai multă treabă de cât toţi haiducii din acel ţinut de o mie de ani încoace, el care strânsese, după cum se spune, o sută de milioane în lăzile sale.

— Socoteala ta e dreaptă, zise ţinganca cu mândrie. Dar bine că mi-adusei aminte să-ţi spuiu ceva!... La vârsta de şeapte-zeci şi opt de ani află că i-a ars casa din Tebelen, locuinţa părinţilor lui, locaşul tinereţei lui.

— Şi haznaua jafurilor lui, strecură cuvântul Toli.

— Dacă zici tu, consimţi baba îngăduitoare... Ei, iaca sosi din Ianina făcând să pleznească sub dânsul două-zeci de cai, şi plânse ca un copil stând pe un covor în faţa ruinelor fumegătoare...

Despali îi tăie vorba:

— .... Şi se îndreptează la mila obştei, şi porunceşte să i se adune bani, care de frică i se dau, el care ştia foarte bine că cula cu comoara era la adăpost de foc...

— Poţi să spui ce ăi vrea, dar era Ali-paşa... şi ca să ajungă acolo a ştiut cum să lucreze. Mi-aduc aminte o poveste din tinereţea sa pe care o povestea cu multă plăcere favoritelor sale. Începuse să se simtă că e urât de oameni ca toţi aceia cari sânt temuţi şi, firește, voia să-şi cunoască duşmanii. Alcătui deci o uneltire în potriva vieţii lui însuşi. Câţi-va Albanezi dintre slugile sale, care-l ajutau în scopurile lui, făgăduesc conspiratorilor să le deschidă odaia în care acela care era încă numai Ali-bey se retrăgea pentru a se odihni noaptea. Au legat pe divan o capră cu botniţă la gură, peste care aruncaseră mantaua stăpânului. Şi când ceasul veni, începură să pocnească din pistoale, după care urmară, mai întâi strigăte de turbare când neghiobii văd că au fost păcăliţi, şi apoi strigăte de desnădejde când aud porţile închizându-se după dânşii. Inainte de a se lumina de ziuă toţi erau

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

dați gata. Dreptatea era de partea lui Ali. Împărți oamenilor săi averile și casele trădătorilor și d'atunci putu să-și zică stăpân al Tebelenului, înainte de a-și croi o împărăție din țările Sultanului Mahmud!

— Dacă ți se pare ispravă mare asta, apoi eftină e slava la tine, bombăni Despali a cărui pică profesională nu slăbea cu una cu două. Nu înțeleg atunci de ce n'ai prea mări pe eroul tău și pentru că într'o zi a silit pe bucătarii săi să mănânce fie-care câte un puiu crud cu toate penele dupe ei, drept pedeapsă fiind-că i adusese la masă un pilaf în care găsise un fir de fulg ce abia se zărea? Povestirile părinților noștri ne-au păstrat o mulțime de alte istorii, cum e bunăoară aceasta: Un rău făcător fură odoarele de la o biserică. Se face plângere pașii din Ianina, care osândește la spânzurătoare pe vinovat, dar oprește pentru sine lucrurile furate, care, zicea el, nu mai sânt prada unei biserici jefuite, ci prada unui hoț a cărui nelegiuire a pedepsit-o. Dar cele șapte-spre zece mame înecate în lac? Dar cei șase-sute șapte-zeci de Gardichioți măcelăriți mișelește? Ce zici de isprăvile astea?

— Zic că, în tinerețea mea, au fost doi oameni care, alături cu ceilalți oameni, erau ce este cedrul pe lângă ienuper: Bunaberdi, sultan al *Francilor*[1]) și Ali, pașă al Epiroților.

Bătrâna țigancă nu putea ști că cel d'ântâi a apreciat mult pe cel d'al doilea, care admira în Napoleon un geniu foarte puternic, înrudit cu al său. Aceia cari

[1]) În tradițiile orientale, numele lui Bonaparte a devenit Bunaberdi; și fiind-că au păstrat mai mult faptele cari se raportă la campania din Egipt, țările Islamului își aduc mai mult aminte de Bonaparte de cât de Napoleon.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

au citit ultimele volume ale «originilor Franţei contimporane» de Taine ne vor înţelege.

«Am vărsat atâta sânge în cât valul mă urmăreşte, nu îndrăsnesc să mă uit în urma mea». Captivul de la S-ta Elena n'ar fi putut oare să-şi aplice această frază a lui Ali-paşa? — O culegem din cartea lui Pouqueville.

Şi unul şi altul îşi află sfârşitul într'o insulă; însă, ca pentru a arăta oare-cum proporţiunea între «sultanul Frâncilor» şi «paşa Epiroţilor», S-ta Elena este un gigant pe lângă stânca care se ridică peste lacul Ianinei unde Ali din Tebelen a fost omorât prin vicleşug — ori-ce lucru primindu-şi răsplata cuvenită în lumea asta — de către Turcii cari îi aduceau, dupe cum se jurau, firmanul prin care Sultanul Mahmud ierta pe răsvrătit şi-l întărea în vechia sa demnitate.

Bătrânul, care se refugiase în catul de sus al unei clădiri pe deplin conservată încă, a fost împuşcat de jos în sus, prin podeala ciuruită de gloanţe...

Intre haiduc şi Perla neagră a fost deci un fel de luptă, unul susţinând acuzaţia, iar cel-l'alt apărarea. Despali, cunoscător al acestei istorii seculare pe care haiducii şi-o povestesc noaptea la popas, amintise faimosul blestem al dervişului Iusuf, un sfânt al Islamului.

Cel mai mare dintre liricii din toate timpurile, Victor Hugo, a gravat pentru eternitate întâlnirea dreptului între drepţi şi a păcătosului între păcătoşi. Fie-ne permis să înlocuim o proză umilă prin aceste strofe magice din *Orientalele:*

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Dervișul.

Ali trecea 'ntr'o zi călare, ș'ori-care frunți, și cât de nalte
Se aplecau cu umilință 'naintea mândrei sale oaste :
«Alah ! poporul îi striga.
Dar un derviș păru deodată în două frânt de bătrânețe,
Și loc făcându-și prin mulțime, îi prinse calul de căpăstru
Vorbind apoi precum urmează :
«Lumină a luminei nalte, nebiruite Tepeleni,
«Tu ce'n divan vorbești întâiul, pe loc ce tace padișahul,
Ș'al cărui nume crește 'n veci,
«Tu care ești chiar a lui umbră, când el a lui Alah e umbră,
«Vizir pe taberi de războinici, vitezi așa cum nu sunt alți,
Ești blăstemat și ești un câine.
«Când a mormântului văpaie, făptura ta o înfășoară,
«Tu far' să știi ce te așteaptă, îți verși mânia peste oameni
«Ș'o scânteiezi pe fruntea lor
«Precum o seceră 'și revarsă fiorul morței peste iarbă,
«Și faci din sânge și din oase o tencuială 'ngrozitoare
«Spre-a-ți întări cu ea Palatul.
«Dar ceasu-osândei tale sună și hotărât e ca 'n lanina
«Sub pașii tăi crăpând pământul în hăul negru să te 'nghită,
«Și 'n Iadu-al șeaptelea căzând,
«Un cerc de foc să'ți strângă gâtul înlănțuit de chiar copacul
«Ce poartă numele de segjin și pe-ale cărui crăci se vaită
«Și urlă duhurile rele.
«Lăsa-va sufletu-ți în urmă fâloasa lui deșertăciune,
«Și nu vei duce după tine de cât cumplita amintire
«A blăstematei tale vieți ;
«Năluci scăldate 'n al lor sânge vedea-vei jertfele'ți de-o-dată
«Că te 'nconjoară spăimântoase și fi-vor mai nenumărate
«De cât cuvintele'ți de groază.
«Și nici cetatea 'ți fără seamăn, și nici corăbiile tale
«Nu vor putea să te ajute în ziua când veni-va ceasul,
«Și scrisa ta se va 'nplini,

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

«Chiar dacă tu când ţi-ai da duhul ai face tocmai ca ovreiul
«Ce'şi schimbă numele să 'nşele Dumnezeirea şi să scape
«De hotărâta lui osândă».
Ali, sub blana lui cea scumpă avea un jungliu tăios ca
[briciul
Ş'o flintă gata să trăsnească şi trei pistoale încărcate,
Dar el tăcu. Ş'apoi, zâmbind,
Caftanul său cusut cu aur şi'npodobit cu nestemate
Şi'l scoase 'n tihnă, de pe umeri şi îmbrăcă cu el dervişul,
Şi către soarta lui se duse [1]).

Gestul a fost frumos. Insă Ali-paşa nu procedase mai blajin cu nişte alchimişti cari îi propuneau o infailibilă formulă de apă de tinereţe. Stăpânul le procură fără multă vorbă ingredientele costisitoare ce-i cereau, le acordă tot timpul trebuincios pentru fabricarea elixirului lor, dar, fiindcă, la expirarea termenului, îşi mărturisiră nereuşita, îi spânzură numai decât.

CAP. XI

Grămostenii.

Multe alte poveşti din timpul trecut au fost povestite de Perla neagră, care îşi alesese domiciliul în pivniţa Teşei, unde găsea mâncare, băutură şi tutun cât poftea. Ea lăsă la o parte descrierile privitoare la Ianina, de oare-ce auditorii ei cunoşteau tot aşa de bine ca şi dânsa clădirile minunate, fortificaţiile

[1]) Distinsul poet român Macedonşki a bine-voit a traduce anume pentru *Moşneagul de la Munte* această poezie a lui Hugo.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

ciclopeene, cari fac din orașul lui Ali-pașa una din cetățile cele mai uimitor de pitorești din Orientul european, cu poziția sa unică pe țărmul lacului său, într'o vale având o lungime de opt leghe pe două de lărgime mijlocie și cu cele trei terațe ale Pindului, cari închid orizontul la răsărit.

Vom mai aminti însă numai pe una din aceste povești pe atât de uimitoare pe cât de îngrozitoare, reducând-o la elementele sale esențiale, adică scutind pe cititor atât de digresiunile țigănești cât și de polemicile ei cu Despali și Toli Samota, — căci Salamura, nepăsător, în aparență cel puțin, de tot ce se petrecea în jurul său, se încăpățâna în mutismul său îmbufnat.

— Pe vremea aia, zise baba, era un sat în Pind care se chema Gramoste și pe care de sigur îl cunoașteți, dacă nu după văzute, cel puțin după auzite, așa de frumos, așa de înfloritor că nu s'a mai pomenit altul la fel de când e lumea. S'a risipit — veți afla îndată cum — ca și când focul din cer îl nimicise, și numai câte-va colibe păcătoase au răsărit pe ruinele lui ca niște ciuperci otrăvitoare pe un trunchiu trăsnit.

«Din Gramoste era acel Paciurea, vestit prin bogățiile lui, așa că și astăzi, ca să dai o idee de ceva de o frumusețe rară, se mai zice încă: «Ca la casa lui Paciurea». Renumitul celnic fusese cu toate astea multă vreme un om de nimic, aproape un nevoiaș.

«Pe atunci avea numai o slugă cam prostuță, care într'o zi aduse stăpânului său mai mulți drugi trăgând greu în cumpănă și-i zise: «Uite ce am găsit, dacă i-am da la ferar să-i lucreze, ne-ar putea face potcoave pentru caii noștri» — căci băiatul ăsta credea că pusese mâna pe cine știe ce metal de rând.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mcr1901-1932

«Fără să-şi arate câtuşi de puţin plăcuta lui uimire, Paciurea îi răspunde: «Nu zic ba: dar de unde naiba i-ai luat?

— «I-am găsit în cutare loc, sub un bolovan mare de piatră pe care apele îl săpaseră».

— «Aşa! Şi ai adus tot ce era acolo?»

— «O, o, mai e acolo încă de zece ori, de două-zeci de ori pe atâta».

— «Bine, bine, ne-om duce să vedem mai pe urmă, nu-i nici o grabă».

«Când se'noptă porniră amândoi cu caii şi încărcară drugii de aur pe vitele de povară. Apoi după ce treaba fu isprăvită, stăpânul omoră pe slugă şi-o îngropă în gaura cu comoara...

— Bravo! oftă piciul, care dădu în sfârşit semn de viaţă.

Ţiganca îşi urmă vorba înainte.

— Şi ajunse, zise ea, omul cel mai bogat din vilaetul lui, — aşa de bogat în cât copiii săi aveau leagăne lucrate în filigran de aur, câinii săi mâncau în talere de argint, iar pentru a aduce laptele numeroaselor turme de la munte până acasă la el în Gramoste, aşezase în pământ olane ale căror urme se vând până în ziua de astă-zi. Şi după ce-şi făcu pentru dânsul un palat vrednic de un prinţ, mai dură altul la fel pentru un bei care-i era bun prieten. Şi cu cât îi sporea averea, cu atât îi creştea şi semeţia; îşi închipui că totul îi era îngăduit şi voi să încerce în toate chipurile să se încredinţeze că aurul este adevăratul stăpân al lumei...

— De pildă...? întrebă Toli.

— De pildă, într'o dimineaţă, la Hrupişte, strigătul unui muezin chemând pe musulmani la rugăciune îi

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

strică somnul. Pe Paciurea îl apucă năbădăile: «Așteaptă, să-ți arăt eu ție, zise scrâșnind din dinți. Și, punând mâna pe pușcă, ochește pe muezinul de pe minaret și — pac! — îl doboară ca pe un porumbel de pe porumbărie... Această grozavă fărădelege cerea moartea... Paciurea însă are prieteni puternici care isbutesc ca pricina lui să fie cercetată la Constantinopol. Inainte de a fi adus acolo alege vr'o trei patru sute de mândri berbeci pentru bairam și-i trimete Sultanului care, în mărinimia sa, iartă greșcala săvârșită.

— Paciurea al tău ar fi făcut mult mai bine să nu fi trimes ploconul acela sultanului, zise Toli Samota, care avea oare-cari cunoștințe asupra întâmplării; de acolo a luat naștere, precum se pare, taxa ce o plătim pentru vitele mărunte; luată mai întâi în natură, dîjma aceasta s'a schimbat în urmă în bir plătit cu bani.

— Se prea poate, zise Perla neagră... Deci, pe vremea domnului și stăpânului meu Ali din Tebelen, Gramostea era un mândru orășel. Intr'o zi pașa dete de știre că are să-l viziteze și într'adevăr sosește cu alaiul său de Albanezi. E izbit însă de o ciudățenie: vede o mulțime de bărbați foarte bine făcuți, pe când toate femeile ce-i ies înainte, dar toate, sunt urâte foc. Își arătă mirarea. «Așa a vrut Dumnezeu», i s'a răspuns. «Nu pot să-l laud pentru asta», zise stăpânul.

«Cât-va timp dup'aceea, Ali pașa vine iar la Gramoste, însă, de astă dată, pe tăcute, fără ca vre-unul dintre locuitori să fi prins de veste iar pentru a ascunde ce nu voiau să-l lase să vază. De departe, zărește cu ochianul o mândră fecioară de o frumusețe rară, care umplea un urcior la fântâna afară din orășel.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr:1901-1932

«Uite, uite minune, zise; s'ar părea că Dumnezeu şi-a luat seama de mai de unăzi»! Fata, văzînd că e observată, o rupe la fugă ca o cerboaică. Ali din Tebelen strînge pe fruntaşii Grămosteni în piaţă şi le zice: «Am zărit la fântână o fecioară frumoasă. A cui este?» Fruntaşii se codesc la început, se fac că nu pricep, în sfârşit însă sunt nevoiţi să spună, n'au încotro: «E fata cutăruia», îi răspund. Tatăl fetei, se afla de faţă şi paşa 'i zise: «Pentru a nu contraria gândurile Providenţei, care a voit ca toate femeile din Gramoste să fie urâte, doresc să duc în haremul meu pe fica ta, care face o scandaloasă excepţie la regulă. Deci să mi-o dai!»

— «Ordinele Excelenţei voastre sunt firmanuri pentru mine; să bine-voiască însă a ne lăsa noaptea asta, atât pentru a se pregăti copila ca să se prezinte înaintea cinstitului său obraz, cât şi pentru a-şi lua rămas bun de la ai săi». — «Bine, te aştept cu dânsa mâine dimineaţă».

«Indată ce paşa s'a retras în casa ce i se pregătise, tatăl zise fratelui său: «Fă cum ăi face, dar ia doi cai, săriţi pe ei cu nepoată-ta şi plecaţi iute, umblaţi toată noaptea şi să nu vă opriţi de cât când veţi ajunge în vilaetul Salonicului. Dumnezeu să aibă milă de mine! Oiu face ce oiu putea cu paşa».

«Ziua următoare, stăpânul e înşelat în aşteptarea sa. El însuşi vine să caute pe tânăra fecioară. I se spune adevărul. Atunci se înfuriază, răcneşte, spumegă, îşi rupe hainele de ciudă, îşi bate capul cu pumnii. Apoi porunceşte Albanezilor săi să ia pe răzvrătit, să-l ducă în mijlocul pieţei şi să-i rupă mâinele şi picioarele, să-i tae pleoapele şi să-l lase să-şi dea ultima suflare cu faţa spre soare... Cât pentru

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mom1901-1932

Gramostea, ea are să fie distrusă din temelie, după ce va fi prădată și jefuită fără milă. Albanezii dau năvală în turme și răpesc tot ce le ese înainte; sabia și focul răzbună capriciul nepotolit al lui Ali din Tebelen.

«Și, după ce opera Albanezilor a fost desăvârșită, nu mai rămase de cât un morman de ruine fumegătoare acolo unde se înălța mândrul orășel al lui Paciurea, acea Gramoste pe care Ali-pașa, în dorința de a fi ascultat orbește, a măturat-o cu dreapta sa, precum un copil șterge cu piciorul liniile ce a tras pe nisip».

Astfel vorbi Perla neagră, c'un glas adânc, în tăcerea nopței din 19 spre 20 Iulie.

— Din pricina asta, zise Toli, Gramostenii, goniți din căminele lor pustiite, se află acum răspândiți în toată Macedonia, la Hrupișta, la Crușova, la Nijopole, Magarova, Călivele din Iauița și în alte locuri, ușor de recunoscut după portul lor de odinioară, pe care nu l-au lepădat... Hărțile trebuiau refăcute după Ali-pașa. Moscopole a avut aceeași soartă ca și Gramostea, ca și Nicolița, ca și Linotopi, cu deosebire că Moscopole nu era un orășel, ci un oraș curat românesc, numărând între cinci-zeci sau șease-zeci de mii de suflete, cel mai înfloritor din toată Albania, fiind în relații comerciale continue cu Veneția, patria baronului Sina și a lui Dumba, cel d'ântâiu centru al românismului, patria lui Boiagi, care a fost excomunicat de patriarch, la începutul secolului trecut, pentru că tipărise la Viena cea d'ântâiu gramatică a dialectului armânesc... Le știu toate astea de la nașu-meu Apostol Mărgărit. Ali-pașa lăsă Moscopolea în voia Albanezilor jefuitori. Dacă ruina ei a fost mai puțin re-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr1901-1932

pede de cât a Gramostei, măreţul oraş rămase însă un biet sat de trei sute de case... A! babo, stăpânul tău de altă dată a fost grozav. Pentru noi, timpurile rele au început de la dânsul; înainte nici un alt popor nu gustase ca al nostru farmecul vieţei...

Pe când Toli Samota isprăvea vorba, nişte paşi pripiţi răsunară pe scară; uşa se învârti în balamalele sale ruginite şi Garelia apăru. Salamura, care se prefăcea că doarme, sări în picioare.

— Fraţilor, zise căpitanul, bine v'am găsit... În urma mea vin insurgenţii bulgari; iute la munte!

— Du-te, fiule, zise Perla neagră lui Toli, şi, când vei mânca pepeni verzi, gândeşte-te la mine.

Tânărul căută să înţeleagă; n'avea să izbutească de cât mai târziu. Adresându-se însă lui Garelia:

— Femeia asta m'a vindecat, dă-i, te rog, o liră turcească!

— Da, e foarte drept, răspunse şeful, o voiu trece la socoteala ta.

CAP. XII

Cine aude numai un clopot...

Să lăsăm pe Toli Samota să recapete forţe la munte, unde a fost dus cu precauţiunile cunoscute deja. Garelia l-a pus în curent cu stadiul în care ajunseseră negocierile. Se învoiseră asupra sumei, sau, mai bine zis, familia s'a resemnat să plătească enorma sumă de 1000 de lire, şeful haiducilor nevoind să lase mai jos nici măcar cu o pară; însă, turburările care frământă ţara, constituind o piedică serioasă, atât pentru vân-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mcr1901-1932

zări cât și pentru împrumuturi, Mitri Samota a cerut timp și un nou termen i s'a acordat.

Dar acum nu mai sânt alergături istovitoare ca în primele zile care au urmat răpirea; ostaticul și cei trei păzitori ai săi au găsit într'o stână părăsită un azil sănătos pe care clemența anotimpului îl face aproape confortabil: e raiul, după pivnița mucegăită din Vlaho-Clisura. Și, fiindcă părinții lui Toli începuseră să se îndoiască că fiul lor ar mai fi încă în viață — o idee care la dânșii a trecut în stare de adevărată obsesiune, de oare-ce călugărul depășise ținta insistând prea mult asupra boalei prizonierului — cea d'ântâiu grijă a lui Garelia a fost să puie pe acesta să scrie o nouă scrisoare, care să-i liniștească pe deplin întru cât privea sănătatea sa' și pe care contrabandistul Tușu Burena avea să o ducă la Șopote.

Să ne întoarcem deci la Vlaho-Clisura, pe care bandele bulgare, urmând de aproape pe Garelia, au ocupat-o fără resistență în ziua S-lui Ilie, profetul prepus la tunet, după credința populară, — și în adevăr vijelia care s'a abătut asupra acestui liniștit orășel atuncea a fost teribilă.

Cu toate acestea, mărginindu-ne privirea numai la oraș, iar nu și la satele vecine, nu vom avea din fericire să înregistrăm excese groasnice ca acelea care vor însoți, câte-va zile mai târziu, luarea Crușovei, unde insurgenții vor începe prin a târâ în pădurea vecină, pentru a-i măcelari fără milă, pe reprezentanții autorității, în număr de zece, pe câți vor fi putut să pue mâna.

Cei câți-va turci din Vlaho-Clisura a căror socoteală am încheiat-o, *mudir*, secretar și jandarmi, s'au dat afund cu înțelepciune; cât pentru populația ar-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistelerans.vanie.ro/mdrr1901-1932

mână, locuitorii, pe de o parte, neavând câtuşi de puţin dorinţa de a pactiza cu tovarăşii lui Boris Saraffof, iar, pe de alta, neputând să se scape de dânşii, s'au închis în casele lor, pentru a evita cel puţin orice contact cu aceşti oaspeţi compromiţători, care s'au încuartierat în casele părăsite, atât de numeroase, după cum am spus-o, în acest oraş decăzut.

Cât pentru rechiziţiunile lor în bani şi în natură, n'aveau ce face, trebuia să se supue.

Am pomenit numele lui Boris Sarafoff. Cauza e că, dacă bandele pe care le-am întâlnit sânt, cum s'ar zice, oficial comandate de Ciacalaroff şi Mitru — acesta din urmă un român, din nenorocire, — partizani care în 1903 au făcut lumea să se înfioare de cruzimile lor — organizaţiunea supremă a mişcărei revoluţionare bulgăreşti s'a grăbit a le da concursul ei în vederea rezistenţei ce va trebui în curând să opuie forţelor turceşti, care fără îndoială erau să vie să le dispute o poziţiune strategică a cărei importanţă reiese din descrierea ce am făcut despre Vlaho-Clisura.

Dar nu e de ajuns numai să ne întâlnim cu Boris Sarafoff. Acest enigmatic personagiu ne va spune oare secretul său? Afla-vom adevăratul mobil al acţiunei sale? Este el oare un mare ambiţios sau un mare emancipator de popoare? Toate proporţiile păstrate, purcede oare de la Ali-paşa sau de la Washington? Inclinăm spre cel d'ântâi şi aceasta e şi părerea unui om foarte fin, care va pipăi personagiul.

Cititorii *Cavalerilor Toporului* au făcut cunoştinţa lui Archibald Sullivan, reporter al ziarului *Times*, care, în 1900, venise, pentru a interviewa pe Boris Sarafoff, de la Londra la Sofia, aşa cum ne-am duce noi bunioară de la Bucureşti la Ploeşti.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/rdm1901 1932

Archibald Sullivan e mereu proprietar al unei bărbi roșcate superbe, desfășurată în formă de evantaliu, asemuită prin cele câteva fire de argint ce s'au strecurat într'ânsa de trei ani, cu o bucată de argint aurit despoleit pe la colțuri. In afară de asta, regele reporterilor a rămas același, cu obrazul tare colorat, cu nasul acvilin, ceva cam sucit la dreapta și cu ochii săi ca de oțel pe aceeași linie cu baza frunții.

Rechemat în Macedonia de evenimentele din primăvara anului 1903, s'a unit cu o bandă de insurgenți care veneau să îngroașe rândurile lui Mitru și ale lui Ciacalaroff.

Și iată că a cerut o întrevedere vechiului său interlocutor, care, nici el, nu s'a prea schimbat: mereu tipul ofițerului sclivisit căruia ostenelile unei campanii i-ar fi scofâlcit puțin obrajii; trei-zeci și trei de ani, o talie mijlocie, o mustață fină, neagră ca și părul îmbelșugat și îngrijit, nasul cam gros, ochii frumoși întunecați, pielița obrazului fără lustru, fruntea largă și cu un aer mai puțin de erou decât de locotenent norocos în dragoste, după care oftează modistele.

După o strângere de mână zdravănă, cei doi bărbați schimbă în franțuzește — singura limbă occidentală pe care o vorbește rău șeful comitagiilor — formulele de politeță cuvenite între oameni, care, de și nu s'au văzut de cât o singură dată acum trei ani, nu s'au uitat de sigur.

Apoi Archibald Sullivan își înțepenește monoclul în arcada sprâncenei drepte și, scoțându-și nelipsitul carnet:

— Imi dați voe, nu-i așa?

Și, reportându-se la vechile sale note:

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mcr1901-1932

— Mă rog, întru cât priveşte Macedonia, faceţi mereu vină Turcilor...

— Că continuă să stea aici [1])...

— Se înţelege.

— Că menţin tradiţiile arbitrariului, destrăbălărei, neresponsabilităţei, de care nu se pot desbăra... căci totul s'a înrăutăţit de trei ani încoace, în această nefericită ţară...

— Şi acţiunea d-voastră s'a înrăutăţit, pare-mi-se, şi la violenţă răspundeţi cu violenţă... Bombele din Salonic...

— Bombele din Salonic? Mă aşteptam la asta!.. Dar corăbiile aprinzătoare ale lui Cañaris! Pentru-ce două greutăţi şi două măsuri?... Corsarii revoluţiunei greceşti au scufundat flote de războiu şi de comerciu, ba chiar şi vase d'ale unor neutri, şi lumea cugetătoare din Europa a aclamat pe aceşti piraţi; poeţii ei au cântat pe aceşti răsvrătiţi; pictorii ei au zugrăvit isprăvile acestor anarchişti; mâini patriciane au brodat steaguri pentru aceşti răsturnători. Şi pentru că noi n'avem Salamina la spatele noastre, pentru-că nu există pe lângă oraşele noastre un sat cu numele de Maraton, pentru-că literatura noastră nu se făleşte cu vre-un Platone ori cu vre-un Demostene, lumea îşi acoperă faţa pentru câte-va bombe aruncate de nişte desperaţi, care voiau să deştepte, prin zgomot, Europa adormită, Europa egoistă şi mincinoasă!...

— Va să zică, întrerupse englezul, dacă vă 'nţeleg

---

[1]) Toată această conversaţie e alcătuită fie după interviewurile reale ale lui Boris Sarafoff; fie după scrieri pe care faimosul agitator le-a inspirat.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mrr1901-1932

bine, aruncați bombe, cum se trage cu tunul de alarmă ori cum se sună cu clopotele de alarmă?...

— Cu deosebirea aceasta, domnule, că trăgătorii și sunătorii noștri știau că se duc la moarte!... Priviți fotografia asta: [1]) cei trei dinamitarzi de la Banca Otomană sânt duși la curtea marțială; priviți cu ce pas merg!... Noi însă sântem Traci, Peonieni, Slavoni, până mai ieri carne pentru târgurile de sclavi; sântem un popor sălbatic, aproape fabulos, pierdut în fundul unei țări barbare, care nu spune nimic imaginației, p'ai căror clasici nu'i îngăimează fiii burghezilor din Apus, ceva abstract, un «punct negru» care dă griji Bursii și culisii; sântem «Bulgrii», batjocura evului de mijloc! Până și Voltaire, îndurător pentu toți cei-l'alți asupriți, a făcut lumea să râză pe seama noastră în primul capitol din Candide!

— Ce valuri de elocuență! zise englezul printre dinți.

— Bomba este ignobilă în mâinile noastre, pe cât au fost de sublime vasele aprinzătoare în mâinile Elenilor la 1821! Și astăzi acești Eleni se întorc în contra noastra; se fac slugile plecate ale Turcilor, ca și când bătaia ce au mâncat-o la 1897 le-ar fi mlădiat șira spinării. Dar nici Românii nu înțeleg că le aducem libertatea...

— Hm, libertatea! întrerupse reporterul; robindu-le orașele, jefuindu-i?...

— Trebue să-i galvanizăm! strigă Sarafoff; trebue să-i scuturăm din amorțeală! Și apoi rechizițiunile noastre sânt ca și împrumuturile forțate; totul le va fi înapoiat înzecit. Voim însă ca aceia să plătească cheltuielile revoluției care se vor folosi mai mult de

[1]) E reprodusă în *Revue universelle* de la 15 Martie 1904.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

dânsa: ne refuză braţele lor; cel puţin să contribue cu punga. Toţi aceşti oameni, care ţin atâta la bani, îşi vor vedea averea îndoindu-se, dacă mâine Macedonia va fi liberă...

— Dar, daţi-mi voie, dacă sânteţi sinceri, n'aveţi de cât să aşteptaţi în linişte. Apelul vostru a fost auzit. Europa ia în mâinile sale cauza reformelor. Rusia şi Austria...

— Rusia şi Austria! ce glumă amară! De trei ani persecuţiunile şi siluirile, împilările şi jafurile au crescut şi, cu toate acestea, prin ce răspunde Europa la strigătul de durere al năpăstuiţilor? prin nota austro-rusă!... N'am destulă putere să strig în gura mare că această notă este o perfidie, o trădare. Bombele... şi ciuma chiar, la nevoie — căci ne vom servi şi de acest mijloc, căci vom chema, dacă va trebui, microbul în ajutorul nostru. Dar delegaţii noştri au urcat în genunchi scara nemiloasă a străinătăţei; s'au dus din cancelarie în cancelarie pentru a pleda o cauză sfântă; încă o din urmă oară au implorat cu umilinţă mila Puterilor. Londra a rămas rece ca ghiaţa; Parisul şi Roma au dat făgăduieli deşerte; Berlinul a arătat dispreţ; Viena şi Petersburgul au ameninţat... Asta o ştiţi!

— Vă rog, urmaţi...

— Da, Petersburgul, care, timp de două-zeci şi cinci de ani, ne-a propoveduit răscoala; Viena, care timp de un pătrar de secol, ne-a dresat pentru revoluţie, — au declarat celor care le turburau liniştea că trebuiau să sufere totul, că Sultanul era stăpânul nostru legitim şi că supunerea oarbă era cea d'ântâiu datorie a noastră. Atunci, adică la 30 Aprilie trecut, au izbucnit bombele din Salonic.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

— Fără mustrare de cuget ați vărsat sângele nevinovaților.

— Fără codire ne-am vărsat pe al nostru.

— Domnule, această crimă este de neertat; necinstește cauza d-voastră.

— Domnule, curagiul acelora cari au îndeplinit'o a fost eroic. Speram că prin aceasta vom obține ceva. Ați străbătut Macedonia; ce ziceți de acest imens câmp de foamete?

— Aoh! esclamă englezul supărat de prostul gust de a'i aminti Transvaalul.

Insă, muşcându-şi buzele:

— Dacă ar fi față în față un neam asupritor și un neam asuprit, un popor omogen și un guvern străin, ca Lombardia și Austria înainte de 1859, sau Veneția și Austria înainte de 1866, de pildă, soluția întrevăzută ar fi mai clară. Insă ce voiți d-voastră, alții nu vor. Dacă Bulgarii sânt întărâtați de pretențiile grecești — cele mai puțin justificabile, negreșit, — Grecii sânt înspăimântați de poftele bulgare. Și dacă am întreba pe ori-care din acești Români care populează Vlaho-Clisura, care, acolo sus pe acei munți albastri, alcătuesc o trâmbă deasă de 300.000 de suflete, ne-ar răspunde că jugul din Sofia ori din Atena ori din Belgrad ar fi pentru lumea balcanică mai greu și mai de nesuferit de cât jugul din Stambul. In acest haos de propagande, de biserici și de naționalități, Turcul singur poate fi destul de îngăduitor pentru a nu desființa drepturile nimănuia; și, dacă din când în când jignește interesele cui-va, cauza e că e provocat. Iar, la urma urmelor, Rușii au înăbușit cu mai multă asprime răscoala poloneză; guvernul din Versailles a fost cu mult mai aspru pentru Comună...

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

— Nu cuprindeţi în enumeraţia d-voastră şi Irlanda şi Africa de Sud? zise Sarafoff ironic.

— Cuvântul de lealism poate fi pronunţat aci, urmă englezul fără a releva întreruperea, de vreme ce Românii îl revendică... Şi apoi Europa e hotărâtă să menţie integritatea Turciei; e condiţia principală pentru pace...

— Pacea d-voastră o plătim prea scump, de vreme ce cere din partea noastră tăcerea şi robia... Dar tăcerea s'a întrerupt şi nu se va mai statornici iarăşi. Aceia care şi-au ridicat fruntea nu o vor mai pleca.

Se auzi pe stradă un zgomot de paşi, o rumoare. Sarafoff apucă pe englez de braţ şi-l târă spre fereastră.

— Priviţi, îi zise, arătându-i pe oamenii prăpădiţi şi zdrenţăroşi care treceau cu puşca la umăr, priviţi pe aceşti voinici. Nu-arată a fi ceva de capul lor, nu-i aşa? Nu sunt ca «hainele voastre roşii» hrăniţi cu rosbeaf şi adăpaţi cu porter. Ei, iacă, în contra lor Turcul a trebuit să'şi mobilizeze toate rezervele din Asia şi să îmbrace cea mai grea armură de războiu. Dar această armură apasă greu asupra bugetului său. Şi cu toate acestea la primăvară va trebui să se îmbrace iar cu ea

— Afară numai dacă nu s'o produce vr'o diversiune din partea unor oameni mici şi galbeni care... Dar urmaţi înainte că vă ascult.

Boris Sarofoff nu'l auzise ce zise; se înfierbântase şi vorbea ca prins de friguri.

— ...Şi putea-va Turcul să-şi echipeze şi să-şi hrănească soldaţii? Macedonia, strivită sub picioare şi jefuită, putea-va să le dea pâinea zilnică? Asia Mică, lipsită de plugarii săi, nu va suferi oare ea însăşi de

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistaramuri.ro/rr/1901-1932

foamete? Treceți p'aci peste nouă luni, domnule, și veți vedea cât fac îndrăzneala și desperarea!

— Mă uit împrejurul meu — și știu să privesc, n'aveți grijă! — și întimpin numai protestări în contra-vă.

— Încremenire posomorâtă sau entusiasm nebun, ce'mi pasă! Plugul sfâșie ogorul pe care'l rodește; e oare un rău-făcător? Cu atât mai rău pentru români care vor să se adăpostească în locuința pe care vrem s'o dărâmăm! Eu zidesc casa viitorului.

— Spuneți mai bine că voiți să adăugați o aripă la casa voastră, să faceți o Bulgarie mare.

— In privința asta ideile mele s'au modificat de trei ani încoace; sunt un posibilist. Nu e prin urmare vorba de o Bulgarie mare, ci de o Bulgarie independentă și autonomă și, ca posibilist, aș primi chiar o legătură nominală cu imperiul otoman, ca aceea care unește Creta cu Turcia...

— Ca să nu vorbesc de cât de Români, ei nu vor Balcania voastră, nu cred în Balcania voastră, nu sunt așa de proști în cât să facă jocul altora...

— Știu bine că nu cred în Balcania mea și că dorința lor este să rămâie sub turci. Pentru a'mi împlini însă misiunea ce mi-am luat, n'am să le cer consimțimântul, eu care nu cer pe al Europei.

— Credeți în Dumnezeu? întrebă repede englezul.

Boris Sarafoff își ridică fruntea cu mândrie:

— Cred mai mult în mine!

— Semeția are să te piarză, tinere, zise grav Archibald Sullivan.

Și scandând silabele:

— Domnule, credința mea e că Macedonia nu se va mișca anul viitor.

— Vom mai vorbi peste nouă luni, ți-o repet.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/ndrt1901-1932

— N'avem să mai vorbim... afară numai dacă vei veni să mă găseşti acolo unde am să fiu atunci, şi e departe, pe partea cea-l'altă a planetei.

CAP. XIII

...Aude numai un sunet.

Peste o jumătate de ceas după aceea, regele reporterilor vorbea cu un notabil român. Nimic din emfaza lui Boris Sarafoff; judecata rece, bunul simţ înlocuesc valurile de elocuenţă pretenţioasă.

N'am putea reproduce în întregime această convorbire fără a repeta lucruri zise, de oare-ce Apostol Mărgărit şi predica preotului român au spus aproape tot ce era de spus asupra acestor chestiuni. Va fi de ajuns să însemnăm cum a sfârşit înterlocutorul lui Archibald Sulivan vorba sa:

— ...Mă rezum deci. A tăgădui că condiţiunea plugarului slav este mai proastă de cât a negustorului sau a păstorului român, ar fi a tăgădui un lucru vădit; perceperea dijmelor, adjudecată prin licitaţie, dă loc la abuzuri; dar, la urma urmelor, fie-care naţionalitate aici îşi are pe Turcul ce merită. Ca să te baţi, trebue să aibi pentru ce, nu-i aşa? Nimeni nu se bate pentru a schimba un cal chior cu un cal orb. Vorbesc din experienţă, domnule: părinţii noştri s'au făcut prea adesea părtaşi răscoarelor greceşti, şi Dumnezeu ştie ce am suferit din cauza asta; — comparaţi numai cele trei-zeci de sate din Pind pe cari tractatul din Berlin le-a cedat Greciei cu acelea care au rămas în Turcia, duceţi-vă să vedeţi pe unele şi pe altele cu

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

nepărtinire. — Tot așa am suferi făcându-ne complicii răscoalei bulgărești...

— Chiar dacă ar isbuti?

— Mai cu seamă dacă ar isbuti... Mă întrebai însă mai adineaori, cum se face că noi ne împăcăm cu Turcul. E foarte simplu: i-am inspirat stimă și încredere în același timp... Dintre toate popoarele peninsulei balcanice, unul singur n'a răbdat robia, n'a suferit niciodată asuprirea și acesta e poporul armân. Și acest sentiment de demnitate, el și l-a găsit în totdeauna în el însuși, n'a fost adus din afară ca pentru Bulgarii din Macedonia, pe cari agitațiunile streine i-au galvanizat abia de la 1890 încoace... și care lăsați în voia lor nici azi nu s'ar mișca nicidecum... Și fără provocațiuni, fără desfideri am știut să meritâm respectul stăpânului pe care ni l'a dat soarta. El a ținut de asemenea seamă că ne-am ferit de schimbări rușinoase: dacă cutreerați țara în lung și în larg veți da peste Albanezi, Greci, Bulgari Sârbi, care s'au făcut musulmani, care s'au lepădat de legea lor, pe când românii și-au păstrat pe a lor cu o tărie ne înfrântă și cu toate astea sultanii le-au acordat privilegii. Veți găsi de asemenea clăcași din toate cele-l'alte neamuri, adevărați robi ai țarinei; nu veți găsi însă un sat românesc care să nu fie independent.

— Care va să zică, întrebă Englezul, stăpânii pe care i-ați primit cu lealitate au recunoscut în voi un element de ordine, cel mai harnic, cel mai priceput... Așa-i?

— Da, cel mai harnic, cel mai priceput... și cel mai practic încă, căci, dacă nu poate fi o chestie de sentiment între Turc și noi, poate să existe și există între noi și dânsul o chestie de interes bine înțeles...

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Poziţia noastră geografică în raport cu a fraţilor noştri de acelaş neam ne poruncea de altfel să fim înţelepţi; ei sânt prea departe de noi pentru a putea spera vr'o dată în acea unire politică a cărei idee Sofia, Atena şi Belgradul o întreţin printre Bulgarii, Grecii şi Sârbii din Macedonia... La drept vorbind, domnule, cei cinci Turci care stau în oraşelul nostru nu ne supărau de fel, pe când cei câte-va sute de Bulgari năpustiţi asupra oraşelului nostru ca un nor de lăcuste ne supără nespus de mult. Puteţi să vă faceţi singur o ideie şi să vă încredinţaţi despre asta şi mai bine, dacă veţi sta cât-va timp printre noi. Credeţi că am ajuns a spune: Numai de n'ar mai ţine mult aşa!.. Căci insurgentul bulgar care este o urgie, atrage după dânsul altă urgie, pe başibuzuc... Se vor războ pe spetele noastre şi vom fi puşi între ciocan şi nicovală.

— Va să zică vă temeţi?...

— O, poate că başibuzucii prădători vor cruţa oraşul nostru când soldaţii Maestăţii Sale Imperiale Sultanul vor fi alungat dintr'ânsul bandele nesuferite, ceea-ce nici că ar putea să întârzie; presenţa armatei regulate ar putea să ne apere pe noi ăştia de aci, însă plâng satele bulgăreşti de prin prejur, — ruina lor va fi rezultatul cel mai sigur al întreprinderei lui Sarafoff... şi, în fond, Sarafoff nu cere de cât răni şi sânge; el nădăjdueşte mult în efectul rapoartelor consulilor care vor ţipa în contra barbariei turceşti, pe când barbaria aci nu e de loc numai dintr'o parte... In fine, cine va trăi, va vedea!

Românul prevăzuse bine. Patru săptămâni mai târziu insurgenţii evacuau Vlaho-Clisura, după o luptă crâncenă. Trupele regulate turceşti intrau aci fără a se

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistaramuri.ro/mdrr1901-1932

deda la nici un exces în contra populațiunei, pe care un sentiment de demnitate totuși o împedica de a le primi cu demonstrațiunile cu care de obiceiu se salută liberatorii.

CAP. XIV

Toli Samota către Apostol Mărgărit.

Scumpe și venerate naș.

Știți de sigur cum providența m'a zmuls din mâinile răpitorilor mei, după acea lungă captivitate în care cât p'aci era să mor. Fiind-că d-voastră ați împărtășit durerea familiei și fiind-că d-voastră ați mijlocit pentru urmărirea de la început, care ar fi isbutit dacă un concurs extraordinar de împrejurări n'ar fi împedecat'o, mă simt dator a vă da d-voastră mai întâiu oare-care amănunte asupra liberărei mele.

Voiu rezuma evenimentele care au precedat'o [1]).

. . . . . .

După șederea la munte, care m'a făcut să'mi recapăt sănătatea, am fost adus iarăși în pivnița din Vlaho Clisura. Au trecut astfel încă două săptămâni. Am aflat mai târziu că părinții mei nu mă mai credeau în viață, de oare-ce scrisoarea pe deplin asigurătoare ce le scrisesem după boala mea, de care avuseseră cunoștință, nu le fusese înmânată. Găsiseră banii pentru răscumpărare, însă cu condițiuni atât de grele în cât, înainte de a le primi, tată-meu a avut pru-

[1]) Vom trece peste această parte din scrisoarea lui Toli Samota, de oare-ce cititorii noștri cunosc amănuntele.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr/1901-1932

denţa să ceară a fi asigurat că n'ar face un sacrificiu nefolositor.

S'a stabilit deci învoiala, prin mijlocirea călugărului care servea de intermediar între părinţii mei şi capul cetii, ca mama să vie, într'un anumit loc, într'o pădure unde aveam să fiu dus în timpul nopţei, pentru ca să aibă cu mine o întrevedere care să risipească îndoiala cumplită. Era să se dea haiducilor un acont de o sută de lire turceşti; după asta, tată-meu avea să semneze creanţă de împrumut şi aveam să fiu pus în libertate după vărsarea restului de nouă sute de lire; trei-patru zile ar fi fost de ajuns pentru împlinirea tutulor formalităţilor împrumutului.

Garelia mă puse în curent cu toate aceste dispoziţiuni şi-mi spuse, la urmă de tot, cu oare-care veselie, care nu-i era de loc obicinuită: «Şi acum, nene Toli, dichiseşte-te puţin, că ai să dai ochi cu mama d-tale».

Ghiciţi de sigur ce era această dichiseală: legătura de la ochi, căluşul din gură, cocoloaşele de ceară din urechi şi fringhia de la coate.

De astă dată m'am lăsat să mi-se facă operaţia nu cu resemnare, ci cu dragă inimă. Şi iată-mă pus iar între voinicul Despali şi piciul de Salamura cu Garelia în urma mea ţinând capătul frânghiei, — preţuiam o mie de lire, nu era glumă! Eşim din oraş fără nici o piedică, de oare-ce Bulgarii şi başibuzucii care'l ocupaseră făcuseră ca stradele să rămâie pustii. Umblu, umblu fără să-mi dau seama de nimic. Pentru ca să pricepeţi povestirea mea, reconstituesc faptele după cele ce am aflat în urmă.

Ajungem şi trecem prin faţa satului Goreanţe. Pe acolo sânt grădinari turci cari cultivă legume.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/ndrr1901-1932

Acești bieți musulmani constataseră că, de câte-va nopți, se introduceau hoți în grădinile lor pentru a le fura pepeni verzi și, tocmai în noaptea aceea, unul dintre ei veghea, cu pușca în mână, pentru a'și apăra avutul. Turcul, puțin s'ar fi sinchisit el de patru trecători cari mergeau unde'i ducea voința lui Allah. Lui Salamura însă, lăsând din mână fringhia de care mă ținea în momentul acela, îi veni poftă să fure un pepene verde. Sări deci șanțul, se aplecă, dibui, simți sub degete una din curcubitacee, o rupse — ochii turcului vedeau pentru mine — și, pac! primi o descărcătură de alice în șale.

Salamura o rupse la fugă ca un câine căruia i s'ar fi legat o tinichea de coadă, rana, fiindu-'i ușoară, pe când o duzină de grădinari turci, treziți din somn de pocnetul puștii, vin drept spre cârdul alcătuit din Garelia, Despali și mine, luându-ne fără îndoială drept cercetași ai vre unei bande bulgare.

Mă simt ridicat pe spinarea lui Despali, care o ia la sănătoasa cu mine... De odată însă mă lasă jos, îmi strivește degetele cu o strângere de mână prietenoasă și amândoi haiducii fug cât îi țin picioarele părăsindu-mă acolo, căci cât p'aci erau să fie ajunși.

Nu auzisem nimic; însă sguduitura fugii cu mine în cârcă, strângerea de mână și mai ales părăsirea — vădită prin faptul că nu mă mai țineau de coate și că capătul frânghiei atârna în urma mea — toate astea îmi deteră de gândit...

Cu atât mai bine, îmi zisei! brațele nu-mi sunt așa strâns legate în cât, încovoindu-mă puțin, să nu pot să 'mi duc mâna până la legătura de la ochi. O zmulg... nimeni alături de mine. Imi scot călușul, mă scap de cocoloașele de ceară care 'mi astupă urechile...

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

văd mai mulţi oameni înarmaţi cari vin drept spre mine, aud chiotele lor... Nu înţeleg, mă speriu; mă pitulesc într'un şanţ, mă dau pe brânci şi mă prefac mort. Nişte mâini zdravene mă ridică în picioare. «Ce faci acolo?» îmi strigă. Răspund: «Nu ştiu. Sânt Toli Samota, răpit de haiduci la Şopote...»

«Cum, tu eşti prizonierul despre care s'a vorbit atâta!» răspunde un bun Turc. Şi toţi vorbesc de odată; nimeni nu se mai gândeşte la cei trei haiduci care fug. Grădinarul, care a tras cu puşca, aduce în triumf un pepene verde şi-mi spune cum s'au petrecut lucrurile. «Gustă cel puţin din pepenele mântuirei tale!» Ce ironie a soartei: eu am mâncat pepenele care i-a costat o mie de lire pe haiducii mei! Numai e de trebuinţă să-ţi spun, scumpe şi venerate naş, cât mi s'a părut de bun!

«Allah să fie slăvit! zise *muhtarul* satului. Te voiu găzdui până mâine dimineaţă, apoi te vom duce la autorităţile din Vlaho-Clisura (căci aci fusesem ţinut în pivniţă) cărora ai să le spui cum s'au petrecut lucrurile.

Şi în timpul acesta, biata mamă aştepta în pădure cu cele o sută de lire în buzunar. Ce urâtă noapte a petrecut, crezându-mă mort, de vreme ce nu mai veniam. Firește, nu avea de ce să se teamă pentru banii ce-i avea cu dânsa şi călugărul o însoţi iar până la pragul casei noastre pe femeea care-şi plângea fiul.

A doua zi gazda mea mă duse până la Vlaho-Clisura. Aş fi putut să denunţ pe Teşa, pivniţa cu tutun, modul cum era construită, firida ce-mi servea de pat de culcare, semnele ce le făcusem pe perete, data celor două petreceri cu danţ. Imi luasem seama însă în

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

timpul nopței. Teșa mă căutase cât se poate de bine; conștiința mă oprea să o dau pe față.

Am spus magistratului când m'a chemat să-mi ia interogatorul: «Nu știu nimic; am fost cu ochii legați și cu urechile astupate cât m'au ținut lângă ei. Vă rog deci să mă lăsați să plec, căci mi-e de grabă să'mi văz nevasta și părinții».

Știu că veți încrunta sprâncenile, scumpe și venerate naș, d-voastră care sânteți așa de aspru pentru haiduci, pe care îi numiți plaga și rușinea ținutului nostru! N'am putut însă face altfel! Și să nu credeți că mă gândeam numai la Teșa, o tăinuitoare: vă voiu mărturisi slăbiciunea mea pentru Despali și, dacă mi-ați da zor, aș pleda circumstanțe ușurătoare și în favoarea lui Cianaca, ba chiar și a lui Garelia... Un episcop grec e vinovat; vă voi povesti altă dată.

După trei zile, Vasilichia plângea de bucurie pe umărul meu: se bucura, după atâtea săptămâni de chinuri sufletești cumplite, că și-a revăzut pe bărbatu-său, iar părinții mei mulțumeau lui Dumnezeu că și-au regăsit copilul — și încă fără să dea un ban.

Vai, cât au suferit cu toții! Tâmplele tatălui meu au albit; mama și nevasta nu mai sânt de cât umbra a ceea ce au fost. Mulțumim însă lui Dumnezeu că, după ce au fost cât p'aci să moară de durere, au putut să reziste la această a doua încercare: bucuria.

Nu mă îndoesc, scumpe și venerate naș, că această bucurie o vei împărtăși și d-ta: aș putea să'ți spui că lucrurile s'au sfârșit cu bine, dacă nu s'ar fi prăpădit din această pricină bătrânul nostru păstor Simu. Ah, cât mi-a părut de rău când am aflat de trista lui soartă! Iartă-mi lungimea scrisorii. Imi rămâne numai

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

să vă urez deplină însănătoşire. Ştiţi cât de scumpă ne este sănătatea d-voastră tutulor.

Primeşte, dar scumpe şi venerate naş, expresiunea respectului şi recunoştinţei mele.

Toli Samota

P. S. — O să vă vorbesc altă dată despre un punct misterios: dispariţia, chiar în noaptea răpirei mele, a unei femei şi a ficei sale dintr'o familie din Gridali, ajunsă duşmana noastră din pricina... Dar, ce copil sânt! D-ta trebue să le ştii toate acestea, căci te aflai acolo.

Este o problemă chinuitoare, la care n'aş vrea să mă mai gândesc. Dacă cum-va familia Strâmbu e amestecată în răpirea mea, îi dau şi ei ca şi celorlalţi iertarea. Sânt prea fericit că să mai pot urâ pe cine-va.

T. S.

CAP. XV

Sufletul liberat, mâna tăiată.

Moşneagul de la Munte se întorsese la locuinţa sa de iarnă în mânăstirea S-tei Treimi, devenind iarăşi cerşetorul anonim, săracul lui Dumnezeu, căruia milostenia monastică îi da un adăpost.

In ziua aceea, părintele Isaia se întorsese şi el la mânăstire. Şi pe la amurgul serei se înfăţişă foarte plouat înaintea centenarului, căci avea să-i dea socoteală de liberarea lui Toli Samota.

Proastă treabă se făcuse, de vreme ce nu numai

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

că câștigul era nul, nu numai că nici măcar cheltuelile de întreținere ale tânărului nu vor fi acoperite, ba încă cele cinci sute de lire date ca zestre Frosei Strâmbu constitueau o perdere curată pentru comunitatea haiducilor.

Călugărul vorbi fără a fi întrerupt o singură dată. Nici o urmă de necaz nu se arătă la Moșneagul de la Munte, a cărui filozofie resemnată uimi pe părintele Isaia.

— Ei și? Dacă așa s'au petrecut lucrurile, pe semne că nu trebuia să se petreacă altfel. Să i se dea lui Salamura două zeci de lovituri sdravene de curea pentru a se vindeca de păcatul lăcomiei, și atâta tot. Garelia va ști să pue la cale o expediție rodnică ca să luăm de la alt-cineva ce gândeam să zmulgem de la familia Samota — căci s'a isprăvit cu ea; nu o să ne mai îndârjim în potriva acestei familii care nu s'a dat în lături de la nici una din rechizițiunile noastre, al cărei moș, Dumnezeu să-l ierte, a adăpostit și căutat odată pe un om din ceata mea rănit într'o încăerare. Nu o să mai răzbunăm pe Gurguli al nostru, precum nici ei n'au să răzbune pe păstorul lor Simu; și unul și altul și-au făcut datoria; de amândouă părțile a căzut câte un viteaz, suntem chit. Samoteștii au suferit destul în timpul robirii lui Toli, căci nu suferă omul numai prin pungă; îi iert, să se știe! Să-i dai de veste lui Garelia despre asta.

Chilia mizerabilă era luminată numai de flacăra focului. Stând încovoiat pe teancul său de piei, Moșneagul de la Munte vorbea cu greutate; vocea'i șuera, o tuse răgușită îi sfâșia pieptul. Călugărul îi trase băgarea de seamă în această privință, propunându-i să-i aducă pe o babă, care știa leacuri minunate pentru tot felul de boale.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

— E o boală, răspunse bătrânul, de care nu mă va putea vindeca nimeni, sau, mai bine, de care numai Dumnezeu mă va mântui în curând: veacul apasă asupra păcătosului meu cap..... Părinte, apropie-ţi urechia de buzele mele. Ştii ce e mai însemnat în viaţa mea, vreau însă să-mi aduc aminte vorbind şi, după ce-mi voi fi amintit, să-ţi spui cele din urmă rândueli. Dacă voiu scăpa, dacă voiu mai vedea floarea sălbatică a primăvereĭ viitoare nu voiu mai avea să-ţi repet poruncile de astă-zi. Tu le vei îndeplini, când ceasul va veni.

— Da, stâpâne, le voiu îndeplini, zise călugărul.

Moşneagul de la Munte se gândi şi, cu o voce foarte slabă, cruţându-şi puterile:

— In tinereţea mea totul era pentru Greci; s'ar fi părut că lumea întreagă n'avea ochi de cât pentru dânşii; noi Armânii nu ştiam ce sântem — împlinisem şai-zeci de ani, când am aflat-o. Credeam că lucrurile stăteau astfel: de o parte grămada musulmană; de cea-l-altă, grămada creştină. Nici odată nu ne întrebasem de ce, printre aceşti creştini, unii vorbeau greceşte, iar alţii româneşte. Religia era totul, naţionalitatea nu era luată în seamă. Ne închipuiam că, pentru a libera Orientul, ar fi fost de ajuns să dăm jos semiluna de pe Acropola din Atena, — căci prin mânăstiri ni se spunea că tot ce mai rămânea de făcut avea să vie de la sine, că creştinii se vor face iarăşi stăpâni, cu toţii fericiţi, că minaretele se vor surpa până la Bosfor, că sfântul preot care a pătruns printr'o minune în zidul S-tei Sofii, când cuceritorul intră în biserica lui Justinian cu soldaţii şi cu dervişii săi, se va întoarce să-şi urmeze slujba religioasă tocmai de acolo de unde a lăsat-o la 1453... Hrănit cu aceste idei, mă

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr1901 1932

dusesem să-mi încerc norocul în Țara Românească, la București, unde p'atunci toată lumea aleasă vorbea grecește, pe când poporului îi cam era rușine de limba pe care o grăia și care își aduce atât de mult cu a noastră; eram mândru că știam limba greacă... Astfel îmi și găsii ușor de lucru la un negustor venit din Constantinopol. Împărtășeam ideile stăpânului meu; cu atâția alți români sau armâni fanatizați, am îngenunchiat, în cârciumile de la Sf. Gheorghe, înnaintea sfintei icoane pusă pe o masă, pentru a cânta strofele lui Riga:

Mai bine un ceas de viață liberă
De cât o lungă viață în robie.

apoi, întinzând mâna peste icoană, am făcut marele jurământ de atunci;

Impărate al lumei, jur a nu mă pleca
Nici odată sub voința tiranilor!

«Și curând urmară zilele eteriei, zilele lui Alexandru Ipsilanti. Mă angajai în bandele sale; eram cu el în Martie 1821... Ce de vreme a trecut de atunci, și cu toate astea mi se pare că ar fi ieri!

«Da, eram dintre aceia care păzeau la ușă în timpul primei sale întrevederi cu Tudor Vladimirescu, venit la București cu pandurii săi... Știi cine a fost Tudor și eu nu mă înșelasem recunoscând într'ânsul pe dușmanul grecilor, prin urmare pe amicul Turcilor, — însă un amic, am cugetat mai târziu, care nu se temea să le ceară, cu armele în mână, dreptul pentru țara sa de a se cârmui ea însă-și, în loc de a suferi exploatarea rușinoasă a Fanarului. Și îl uram de moarte pentru aceasta; îl consideram ca operând o

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mcr1901-1932

diversiune care ar stânjini, ar nimici poate mişcarea emancipării elene. Ofiţerii miliţieni din Ţara Românească, cu armânul Iordache Olimpiotul în frunte, erau cu toţii de partea lui Ipsilante. Acesta porunci o faptă mârşavă. Olimpiotul se descărcă de sarcina dată lui trecând'o grecului Sava: era vorba să pue mâna pe Tudor prin trădare. A fost uşor. Pandurii lui, sătui de asprimea unei căpetenii care pedepsea jaful, îl părăsiră; nimeni nu-l apăra... Îl văd încă, pe acest viteaz, strâns în mondirul lui lung în poale, pe cap cu o căciulă înaltă care semăna cu potcapiul tău, mândru şi frumos sub lanţurile sale, când fu adus înaintea lui Ipsilante, care, după o formă de judecată, îl dete pe mâna ucigaşilor...

Flacăra din vatră punea reflecte de sânge pe barba şi pe părul alb al centenarului, şi părintele Isaia, care o ştia cu toate acestea, părintele Isaia tresări când vocea de dincolo de mormânt adăogă:

— Călugăre, eram dintre aceşti ucigaşi şi încă cel mai înverşunat... De trei ori îmi împlântai pumnalul în nobilul lui piept... şi un sânge căldicel se revărsă pe mâna care lovia, — aşa că se făcuse roşie mâna neagră care e colo, în săculeţ... Şi în seara aceea am dormit mulţumit...

După o lungă pauză, vocea vizionară o porni iar de-alungul veacului de amintiri.

— După aceea, mă dusei să mă bat în Etolia, alături de Bociari; am fost printre apărătorii oraşului Misolonghi... Într'o zi am dat titva mea cu apă de băut unui Englez de neam mare şi poet care se chema Byron... Am luat parte la războiul de şapte ani, din care a eşit independenţa Greciei, proclamată la 1829...

«Şi când se isprăvi, mi se dădu drumul; mă în-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

torsei în munții mei lipsit de totul, numai de răni nu, pentru a mă face, rând pe rând, haiduc, păstor și cărăuș... Nu mă mai gândeam aproape de loc la Tudor Vladimirescu. Mă întrebam numai, ce ne folosise nouă, Românilor din Pind, această liberare a Greciei, care se arăta nerecunoscătoare către apărătorii ei? A urmat chestia cu *autohtonii*, politiciani îmbuibați, și cu *eterohtonii*, cari fuseseră buni de luptă, dar cărora li se tăgăduiau acum drepturile de cetățean...

Un acces de tuse sfâșie pieptul bătrânului. Bău puțin lapte din ceașcă și urmă iarăși:

— Acum, părinte, ascultă cu luare-aminte!.. La 1863 îmi veni gustul să mă duc să văd mânăstirile de la Sf. Munte. Aci făcui cunoștință cu un stariț, părintele Averchie, care trebuia să se ducă în România, ca să se plângă în contra secularizărei mânăstirilor. Îi spusei că cunoșteam țara, de oare-ce petrecusem în ea un an sau doi în tinerețea mea; îmi propuse să mă ia drept cavas; primii. Starițul era foarte supărat pe Cuza, care voia să puie mâna pe toate averile bisericești. Și eu mi-l închipuiam ca pe un alt Tudor Vladimirescu, însă mai norocos în întreprinderea lui. Dar aceasta mă lăsa nepăsător; nu-i doriam nici bine nici rău. Principatele Unite, România întreagă, era pentru mine o țară ca ori-care altă țară străină; mă simțiam tot atât de înrudit cu locuitorii ei, ca și cu Sârbii ori cu Ungurii; veneam în țara lor, pentru că-mi plăceau schimbările și pentru că părintele Averchie se purta frumos cu mine...

Centenarul visa. Pauza fu atât de lungă, în cât călugărul Isaia crezu că trebuie să spue și el un cuvânt.

— Părintele Averchie, da, știu, era din Avdela... Câți băieți n'a dus el mai târziu în România ca bursieri!..

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr.1901-1932

— Şi cu toate astea, părea grecizat! întrerupse Moşneagul de la Munte. La Bucureşti, stăpânul meu, ieşea mai toată ziua, şi, când se întorcea, era mai totdeauna furios, blestemând pe nelegiuiţii, pe schismaticii, care aveau să despoaie locurile sfinte de un venit mare... Eram în gazdă la nişte greci; grecește vorbea Averchie pentru a-şi împlini misiunea; venind în această ţară pentru prima dată, nu băgase încă de seamă cât de puţin limba copilăriei sale, pe care o uitase pe jumătate în cuibul elinesc în care chemarea sa religioasă îl vârâse, se deosebia de limba vorbită aci de un popor întreg... Întâmplarea însă sau vre-o treabă îl dusese pe şesul Cotrocenilor, într'o zi când Cuza împărţea steaguri oastei. Urmasem pe stăpânul meu. Aude slujba în limba românească, apoi cuvântarea prinţului tot în limba românească; se simte mişcat la vederea celor trei culori româneşti. Tremurând de emoţiune, se apropie, vrea să vorbească, nu-l înţeleg... şi de-o dată călugărul de la muntele Athos strigă în dialectul nostru: *Şi eu hiu Armân!*.. Şi Cuza făcu o nobilă mişcare: luă un steag şi înfăşură în cutele lui pe sărmanul călugăr care venea să-şi ofere inima lui şi inima tuturor fraţilor săi... Eu însă rămăsei înlemnit; îngheţasem de groază: căci dacă părintele Averchie era român, atunci şi eu eram ca şi dânsul... Eram român, eu ucigaşul lui Tudor Vladimirescu! Şi de-o dată, îmi înţelesei nelegiuirea... Şi mâna mea dreaptă mi se făcu nesuferită...

— S-ta Scriptură a spus-o, şopti Isaia: «Dacă mâna ta dreaptă te supără, tai-o!»

— Da, mâna dreaptă mă apăsa ca şi cum ar fi fost de plumb, îmi otrăvea sângele ca şi când ar fi fost cangrenată. O luai la fugă ca un nebun; coborâi

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

dealul de la Cotroceni spre oraș... Făcusem cunoștință cu un om de pe la noi, care se făcuse cârnățar la București. Intrai în odaia din fundul prăvăliei; eram singur. Atunci, apucând un satâr cu mâna stângă, pusei dreapta pe tocător, și, cu o singură lovitură, o făcui să sară. Cumplită a fost durerea, însă bucuria a fost mai mare. La zgomotul făcut, cârnățarul alergă. Îi întinsei mâna tăiată: «Pune asta să se afume, că să o păstrez... și mai cu seamă, frate, nu mă întreba nimic!» Înfășurându-mi ciompul cu o pânză groasă, mă dusei să cer îngrijiri la spitalul Colțea... Nu, n'așĭ fi putut să mă simt român și să văd la capătul brațului meu mâna ucigașă a unui mare român, mâna lui Cain roșită de sângele lui Tudor.

— Îți ușurai sufletul, zise călugărul.

— Da, și căința mea fu atît de adîncă în cît nu-mi mai este frică de Dumnezeu. Și mîna aceasta a putut să fie, la haiduci, simbolul dreptății. Știi cum am întrunit cetele răspîndite; știi ce silințe mi-am dat, foarte adesea în zadar, pentru a-i împedica de a da ajutorul lor întreprinderilor politice ale Grecilor. Ei sînt grăuiceri, streji de pază pe cari așĭ fi vrut să le puiu în Pind pentru a apăra țara noastră rîvnită de Greci; — n'aș fi izbutit, dar a trecut cel puțin timpul când Grecii puteau să vie să-și croiască eroi naționali din stofa haiducilor armâni.

Vocea centenarului abia se mai auzea.

— Și acum, stăpâne, dă-mi rânduelile tale din urmă, zise călugărul îngrijat.

— Ascultă, după ce voiu muri, să'mi iei mâna uscată; să nu o îngropi cu mine, ci s'o arunci in apa Aspropotamului care curge spre Grecia. Nu e vrednică de o înmormântare creștinească mâna care a făptuit nele-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

giuirea în potriva neamului; să se ducă deci spre marea lonică; o fac dar acelora pentru care am omorât pe Tudor Vladimirescu!

Moşneagul de la munte făcu semn că voia să rămîie singur. Călugărul Isaia se închină adânc şi ieşi în vârful degetelor.

Insă, în momentul când intra în chilia sa, bombăni:

— Bine, bine, dar e vorba că cinci sute de lire în cap, şi vre-o zece altele cât ne-a costat hrana lui Toli Samota... Zău, mergem la ruină cu toate aiurările astea frumoase, poate.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

EPILOG

Testamentul lui Mărgărit

Neamul armânesc are durerea a face cunoscut Lumei pierderea crudă ce a suferit în persoana lui Apostol Mărgărit, încetat din viață la vîrsta de șeapte-zeci și trei de ani, în Bitolia, în ziua de 6/19 Octombrie 1903.

Anunțul mortuar s'ar fi părut ambițios, nu-i așa? și cu toate astea, aceia care au fost inimici îl vor aproba cu toții astăzi, — îl aprobau deja la 12/25 Octombrie, ziua neuitatelor funeralii cu caracter național făcute pe cheltuiala statului român.

Steagul regatului este o emblemă politică; putea să fie lăsat pe jumătate la consulatul din Bitolia, nu însă și să acopere în cutele sale tricolore sicriul umil și glorios pe care-l urma o mulțime mișcată și

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

îngândurată, în care Mărgăritişti şi Eforişti se aflau în fine amestecaţi şi împăcaţi.

Căci bunul lucrător al marei Idei, harnicul semănător care azvârlise cu pumnii plini sămânţa secerişurilor viitoare avea să se odihnească de munca sa zdrobitoare, — şi nu într'un cimitir grecesc, unde oasele sale de luptător nu s'ar fi simţit la largul lor, ci în *Campo-santo* al Romînilor, de două ori sfânt, căci îi făcea el începutul.

Bitolia este topograficeşte ca o reducere a Lionului: de o parte, dealuri ţinând de Peristera, de cea-l'altă o câmpie largă, cu râurile Dragorul şi Curderesi, cari ar reprezinta Ronul şi Saona. Dar a se opri în faţa priveliştii oraşului, pe care numai Turcii şi geografii îl numesc Monastir, nici gând n'avea nimeni dintre delegaţii principalelor comune româneşti din Macedonia, Epir şi Albania — căci mai toate comunele care posedă o şcoală românească erau reprezintate, — nimeni, nici chiar aceia care nu mai veniseră încă în oraşul înfloritor, în care 15,000 mii de Români, adunaţi în mare parte din Moscopole, formând aproape o treime din populaţie, au a se apăra în contra propagandei greceşti şi slave. Ochii tutulor erau aţintiţi la sicriul, înaintea căruia mergeau zece preoţi români, slujind în limba noastră, lucru nepomenit încă în Bitolia, victorie postumă a lui Apostol Mărgărit.

Şi noi, în această zi de jale, nu ne vom folosi de privilegiul istoricului, care are dreptul, ba chiar şi datoria de a rămâne nepăsător înaintea catastrofelor celor mai mişcătoare, pentru a nu omite nici-un amănunt şi a le pune în cadrul lor.

Vom urma deci cortegiul funebru al lui Apostol Mărgărit, fără măcar a ridica ochii peste cartierul ro-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

mînesc din Bitolia, cel mai bogat din tot orașul și singurul care represintă centrele civilizate din Apus. Dacă am trece peste pragul liceului de băieți, al școalei normale și profesionale de fete în care învățământul se face în limba română, n'am întâlni, de alt-fel, de cât singurătate, precum am găsi deșert de asemenea și mărețul bazar acoperit din care negustorii români au înlăturat pe toți rivalii de alte neamuri, nevoiți a se așeza prin prăvălioarele din apropiere. Ori-ce viață e suspendată, — și aceasta pentru un biet bătrân pensionar, aproape urgisit, și a cărui urgie a fost voită de mulți dintre aceia care astăzi îl plâng.

Întru cât privește pe Toli Samota, delegat al comunei Șopote, el plânge pe nașul său, pe prietenul familiei sale, pe acela care și-a istovit ultimele forțe pentru liberarea prizonierului lui Garelia!

Și tânărul acesta merge drept înainte, automaticește, pierdut în mulțimea enormă pentru care ar fi, în ori care alt moment, un obiect de curiozitate simpatică.

În curând au să fie rostite discursuri; mai mulți oratori vor veni, unul după altul, să aducă un omagiu suprem înaintea mormântului deschis al lui Apostol Mărgărit. Și nu numai că Toli Samota va tăcea, ci chiar va asculta alt-ceva de cât aceste voci, din care unele sânt cu adevărat elocuente. El aude răsunând în sufletul lui «bocetele» lui Mărgărit, așa cum i le-ar fi *înșirat* matroanele din Avdela, dacă comuna natală ar fi primit rămășițele pământești ale celui mai ilustru dintre fii săi, căci în Bitolia acest obiceiu a căzut în părăsire.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/morr1901-1932

S'a dus apărătorul neamului nostru,
Atletul care a răpus pe Grec.
S'a dus apostolul Românismului,
Cel atât de priceput şi de iscusit,
Patriot ce nu s'a descurajat nici-odată,
A cărui credinţă mişca munţii din loc!
Dar vecinic va trăi printre noi amintirea lui,
Printre florile albastre, galbene şi roşii,
Cu feţele steagului frăţesc,
Care vor împodobi mormântul lui Apostol Mărgărit.
Printre frunzişurile verzi ca Speranţa,
Nici-odată «iarba uitărei» [1]) nu va creşte.
Fie deci acest mormânt locul nostru de pelerinaj.
Să fie ca o stâncă de granit
De care să se spargă valurile
Panelenismului şi ale Panslavismului
Vechia lupoaică a Romei îl va păzi;
Vulturul legioanelor se va învârti în juru-i
August şi apărător!
Vom aprinde aci un far ideal,
Văzut din Pindul românesc.
Văzut din câmpiile Tesaliei,
Văzut de pretutindeni unde Armânii
Alcătuesc trâmbe dese,
Văzut încă de pretutindeni
Unde sânt numai o pulbere răspândită!

Şi de-odată Toli Samota începu să-şi aducă aminte că Apostol Mărgărit nu fusese îngăduitor pentru tovărăşiile de haiduci, el care, în dorinţa sa de ordine şi n dispreţul pentru pitorescul romantic, le numea ciuma şi lepra Macedoniei.

Şi cu toate astea tânărul nu putea să urască pe

[1]) Să se vadă doina din partea II-a, cap. 7 «Iarba Uitării».

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901 1932

niște oameni ca Garelia, ca Despali și ca Cianaca și încă mai puțin să-i disprețuiască. Ori-cum, erau din neamul său și din neamul vitejilor luptători din naintea cucerirei musulmane, nepoți ai «Blachilor», războinici care făcuseră să tremure Bizanțul și băgaseră în draci pe tovarășii lui Willehardouin, pe vremea cruciadelor. Toli nu scârbia de cât pe acel *Greculus*, pe acel Salamura, viționos și guraliv, a cărui abatere dăduse cu toate astea prilej liberării gratuită a ostaticului din Vlaho-Clisura.

Da, Toli Samota simțea încă căldura strângerei de mână a bunului haiduc care 'și lua rămas bun de la prizonierul său, așa de voios. Și apoi vorba lui Garelia se adeverise: bucuria întoarcerii la cămin răsplătise însutit suferințele captivității. Și pe când ochii săi plângeau pe Apostol Mărgărit, buzele-i surâdeau imaginei plăcute a prea iubitei sale Vasilichia.

. . . . . .

Când totul se sfârși la cimitir, soarele apunea; era ceasul ultimei rugăciuni a Islamului, a acelei chemări a muezinului, pe care comunele românești din Pind n'au auzit-o nici-odată.

A fost atunci un fior cu totul nou pentru sufletul creștin al acestui tânăr și tot-de-odată amintirea brutală a supunerei raialei, mai simțitoare într'un oraș cu moschee în care glasul clopotelor nu se înalță nici-odată.

Apostol Mărgărit veni iarăși în ajutorul lui Toli Samota, pentru a risipi mâhnirea fiului acelor glorioși învinși de acum patru sute de ani, cari depuseră înaintea căpeteniei Islamului nu o sabie de mânuit, ci o sabie sfărâmată. Era scris.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Și învățământul auzit altă-dată, învățământul neuitat, se făcu mai vioiu, mai elocuent, mai doveditor, solemnizat de moarte [1]:

«Cată să scăpăm limba și naționalitatea străbunilor noștri de uneltirile Grecului. Nu trebuiesc deci primite cu nici-un chip sforțările și speranțele de liberare ce ne-ar putea oferi acesta.

«Pe de altă parte, nu ne putem bizui numai pe forțele noastre, de oare-ce, răslețiți în număr mic pe o întindere mare, răspândiți în comunități de negustori între lumea greacă și slava, nu formăm și nu vom forma niciodată un corp de națiune compact. Și nu ne putem de asemenea întemeia pe ajutorul fraților noștri din România, care, fiind prea departe de noi, nu vor putea niciodată să ne întindă mâna pe de asupra Serbiei sau Bulgariei. Nu ne rămâne deci, pentru a salva naționalitatea noastră, de cât *să lucrăm pentru menținerea stăpânului actual*, care, cel puțin, depărtează de noi pe Sârbi, pe Bulgari și pe *Greci*».

Și Toli Samota jură să rămâie credincios testamentului politic al lui Apostol Mărgărit.

FINE

[1]) Citațiunea care urmează este luată dintr'o scriere a lui Mărgărit, intitulată: *Les Grecs, les Valaques, les Albanais et l'Empire Ottoman.* — Bruxelles, 1886.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

TABLA DE MATERII

PREFAȚĂ

Pag.

Familia românească 7

PARTEA I.

Păstorii

I. Un semn pe cer. 13
II. Ciuntire și ultragiu 19
III. Unde sântem. 23
IV. Care este urmarea capitolului precedent . . . 28
V. La cine sântem 32
VI. In care autorii, lirici la început, fac, la sfârșit, inventariul unui vestiar. 35
VII. Logodnă timpurie 41
VIII. Întoarcerea absentului 45
IX. De la cântecul de leagăn la cântecul de drum . 48
X. Scoborârea 55
XI. Apostol Mărgărit 60
XII. Care începe printr'o prezintare și sfârșește printr'un discurs 69
XIII. Imeneule, o Imeneule! 75
XIV. Lacrimile prefăcute și lacrimile adevărate . . 80

PARTEA II.

Străina

I. Mâna Justiției 89
II. Femeia «cu cântec satiric» 94
III. Legământul de răzbunare 100
IV. Ospățul Haiducului 105
V. Un mort și două dispărute 110

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Pag.

VI. Frosa a văzut, Frosa a pipăit 113
VII. În care muntele este un templu 118
VIII. În care muntele este un pretoriu 124

PARTEA III.

Haiducii

I. Dacă Dumnezeu s'ar coborî pe pământ. . . . 135
II. Pentru ce Garelia apucă muntele 138
III. Episcopul grec şi preotul român 142
IV. Oamenii corturilor. 147
V. Goana 153
VI. Mut, surd şi orb 159
VII. Tabăra haiducilor 164
VIII. Înconjuraţi! 171
IX. Drumul păsărilor 177
X. Moartea leului 184
XI. «Bocetele» la moartea lui Gurguli. 187
XII. Apa şi pâinea 193

PARTEA IV.

Ostaticul

I. Ascunzătoarea 201
II. Musca şi păianjenul 208
III. Dulce ţară. 213
IV. Cele două dureri 219
V. Ce era într'un potcap 223
VI. Intermezzo 229
VII. Nepoata lui Averoff 236
VIII. O lectură şi comentariul ei 244
IX. Nepot de rege 253
X. «Marşul turcesc» 262
XI. Grămostenii 272
XII. Cine aude numai un clopot 278
XIII. ...Aude numai un suflet 288
XIV. Toli Samota către Apostol Mărgărit 291
XV. Sufletul liberat, mâna tăiată 296

Epilog

Testamentul lui Mărgărit 305

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistaramanaveche.ro/mdrr1901-1932

Nr. 4
1935

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932